Att känna rätt

- Om emotionell påverkan vid bevisvärdering

Emilia Strömberg

Mikael Schantli

Juridiska instutitionen

Examensarbete 30 hp
Processrätt
Juristprogrammet (270 hp)
Höstterminen 2014
Examinator: Anna Kaldal

Stockholms universitet

Att känna rätt

- Om emotionell påverkan vid bevisvärdering

Mikael Schantli
Emilia Strömberg

Förord

Två vägar korsades i slutskedet av juristprogrammet, vilket möjliggjorde denna uppsats. Vi kunde inte på förhand veta vilka utmaningar och möjligheter ett arbete av detta slag och av denna omfattning skulle medföra. Inte heller vad det skulle innebära att vara två författare till en och samma uppsats. Med facit i hand kan vi gemensamt konstatera att utmaningarna varit stora, men likaså möjligheterna. Att skriva denna uppsats tillsammans, i ett lag, har visat sig medföra en delad börda och därmed också en gemenskap. Att två vägar korsades och blev till en är därför något vi båda är oerhört glada och tacksamma för.

Samtliga uppsatsens kapitel har författats gemensamt, med bidrag från båda författarna. Detta har varit viktigt för att möjliggöra för två författare att skriva som en gemensam sådan, både av pedagogiska skäl, men också för att uppnå en språklig samstämmighet. Det är därför svårt att särskilja den ena författarens verk från den andras. Sägas kan dock att Emilia Strömberg haft huvudansvaret för kapitel 3 och 4, medan Mikael Schantli haft huvudansvaret för kapitel 2 och 5. Resterande kapitel (kapitel 1, 6, 7, 8, 9, 10 och 11) har alltså skrivits tillsammans, genom att författarna efter diskussion arbetat samtidigt i ett gemensamt textdokument. Detta har exempelvis inneburit att olika stycken i samma textavsnitt författats av olika författare. På detaljnivå innebär detta att så gott som varje enskild mening kan ha författats av olika författare. Samtliga kapitel och textavsnitt i uppsatsen har emellertid bearbetats, det vill säga skrivits, lästs igenom och korrigerats, av båda författarna.

Med denna uppsats vill vi inspirera fler juriststudenter att författa tvärvetenskapligt präglade uppsatser, att våga sig på att genomföra egna empiriska studier samt att författa uppsatser i par. Vi vill även inspirera jurister till att våga bredda sin syn på juridiken

som vetenskap. Juridik går bortom de regler den kan sägas bestå av. Juridik är i grund och botten människor och handlar om hur vi väljer att interagera med varandra inom ramen för ett rättssamhälle. Särskilt för straffprocessen innebär detta en ofrånkomlig human ansats. En ansats som beaktar, eller åtminstone bör beakta, känslors påverkan på juridiken. Att känna är mänskligt. Känslor är en del av vad som definierar en människa. Det är emellertid i bevisvärderingssammanhang som vi kan, och bör, ställa oss frågan: kan man känna rätt?

Stockholm den 5 januari 2015

Emilia Strömberg & Mikael Schantli

Sammanfattning

Bevisvärdering är en typ av juridiskt beslutsfattande som förekommer i större eller mindre utsträckning i varje svenskt brottmålsförfarande. Denna verksamhet är ofta avgörande för utgången av straffprocessen, vilket medför att hårda krav rimligen kan ställas på bedömningens utförande. Svensk lag uppställer en förhållandevis otydlig ram inom vilken bevisvärdering ska företas. Det stipuleras att bevisvärderingen ska vara fri, och således inte vara beroende av några specifika regler.

Trots att bevisvärderingen inom det svenska rättssystemet ska vara fri, uppställer förarbetena till lagstadgandet vissa krav på bedömningens kvalitet. I dessa kan bland annat utläsas ett krav på att den juridiska bedömaren ska vara objektiv i sin bedömning. Rättens ledamöter, som mer eller mindre varje dag ställs inför olika dilemman och obehagliga situationer, såsom att ta del av bevisning med obehagliga detaljer eller bevittna emotionella brottsoffer, kan emellertid förväntas ha åtskilliga anledningar och tillfällen att bli känslomässigt påverkade. Detta är något som uppenbarligen skulle kunna riskera de juridiska bedömarnas objektivitet. Att det förekommer en stor mängd känsloframkallande bevisning i straffprocessen är emellertid en aspekt som lagstiftningen inte har beaktat. Med anledning av detta har i denna framställning undersökts huruvida juridiska bedömare blir emotionellt påverkade av olika typer av bevisning, samt vilka effekter detta kan ha för bevisvärderingen. Således har det undersökts hur bevisvärderingen utförs i praktiken. Inom ramen för arbetet har därför företagits en experimentell studie, där lagfarna domare, nämndemän, juriststudenter samt lekmän har deltagit. Studien har avsett utreda huruvida det kan vara någon skillnad i vilken utsträckning bedömarna blir emotionellt påverkade då de tar del av obehaglig bevisning i bild jämfört med text. Det har härvid kunnat påvisas en sådan skillnad innebärande att de deltagare som tagit del av bildbevisning blev känslomässigt påverkade i högre grad, något som de även omedvetet låtit påverka bevisvärderingen. Känslopåslaget innebar att de fick svårigheter med att vara rationella i sin bedömning och tillmätte bevisningen högre värde än de deltagare som i stället tagit del av bevisning i text. Den emotionella påverkan har även visat sig smitta av sig på annan bevisning, vilken således även den ålades ett högre värde, trots att denna bevisning inte var källan till känslopåslaget. Studiens resultat har även visat att samtliga målgrupper ansåg sin bedömning av enkätfrågorna vara objektiv, trots att så uppenbarligen inte var fallet.

Framställningen har aktualiserat en rad aspekter, både juridiska och beteendevetenskapliga. Såväl beteendeorienterad forskning som kognitionspsykologi har spelat en avgörande roll vid begrundandet av vilka konsekvenser en bevisvärdering företagen av en känslopåverkad bedömare kan tänkas få i juridiska sammanhang, samt vad denna påverkan i grund och botten beror på. Slutsatserna som dragits är entydiga. Juridiska bedömares känslor påverkar alltså deras bevisvärdering (i åtminstone någon omfattning), trots att de tror sig vara objektiva i sin bedömning. Detta riskerar att äventyra rättssäkerheten i straffprocessen. Emellertid förekommer vissa åtgärder, vilka kan vidtas för att förbättra möjligheterna till en objektiv bevisvärdering. Dessa består i grunden av en integration av psykologisk kunskap i rättsväsendet. Härvid har mer konkret föreslagit att dagordningen för det straffprocessuella rättegångsförfarandet borde utökas med en punkt. Det föreslås att rättens ledamöter, efter bevisupptagningen men innan överläggningen, ges tillfälle att tillsammans sitta ner och utvärdera de känslor och tankar som aktiverats av den bevisning de exponerats för. Detta för att möjliggöra en bearbetning, och därmed ett åsidosättande, av känslorna vid den efterföljande bevisvärderingen. Först och främst måste emellertid den skepsism mot psykologin som får sägas råda inom det svenska rättssystemet ersättas med en mer liberal inställning. Rättsvetenskapen på bevisrättens område kan inte (längre) blunda för det behov av psykologisk kunskap som onekligen föreligger.

Innehållsförteckning

Förord **1**

1. Ämnesval och metodologiska överväganden **4**

1.1 Inledning 5

1.2 Syfte och frågeställningar 7

1.3 Särskilda metodologiska överväganden 8

1.3.1 Juridisk metod 8

1.3.2 Empiriska inslag 10

1.4 Avgränsning 13

1.5 Disposition 14

2. Gällande rätt **15**

2.1 Allmänt om gällande rätt 15

2.2 Svensk lagstiftning 18

2.3 Förarbeten 19

2.4 Doktrin 21

2.5 Folkrättsliga aspekter 27

2.6 Amerikansk rätt 29

3. Tidigare forskning **32**

3.1 Inledning 32

3.2 Bevis med obehagliga detaljer 34

3.3 Känslouttryck och känslointryck 36

3.4 Wells Effect 38

4. Kognitiv psykologi **40**

4.1 Inledning 40

4.2 Närmare om kognitionspsykologi samt tidigare forskning på området 42

4.2.1 Den kognitiva processen vid informationsbearbetning 42

4.2.2 Samspelet mellan yttre information och inre strukturer 46

4.2.3 Känslor påverkar perceptionen/Känslors påverkan på perceptionen 48

4.2.4 Kognitiva aspekter av juridiskt beslutsfattande 51

4.3 Kognitiva scheman 54

4.4 Konfirmeringsbias 56

4.5 Berättelsemodellen 60

4.6 Kognitiva konsekvenser av specifika emotioner 63
4.7 Psykologiska felkällor vid bevisvärdering 67
5. Kulturella aspekter 71
5.1 Inledande ord 71
5.2 Medias påverkan på människans tolkningsram 71
5.3 Känslomässig påverkan av media 74
5.4 Populärkulturell gestaltning 77
5.4.1 Dramaturgi 77
5.4.2 Presentationsformat 81
5.5 CSI-effekten 84
6. Studie 87
6.1 Utformning och tillvägagångssätt 87
6.1.1 Metod, syfte och hypotes 87
6.1.2. Närmare om enkätstudiens utformning 89
6.2 Resultat 92
6.3 Analys 96
6.3.1 Fråga 1 98
6.3.2 Fråga 2 99
6.3.3 Fråga 3 100
6.3.4 Fråga 4 101
6.3.5 Fråga 5 102
6.3.6 Fråga 6 103
7. Analys 105
7.1 Kritik av gällande rätt 105
7.1.1 Är bevisvärderingen *fri*? 105
7.1.2 Ett felaktigt fokus? 108
7.1.3 Erfarenhetssatser 110
7.1.4 Hur kontradikterar man en känsla? 121
7.1.5 Låt oss göra som andra *förståndiga* personer - närmare om bristen på vägledning inom bevisvärderingsförfarandet 124
7.2. Nämndemännens vara eller icke vara 126
7.3 Konsekvenserna av en känslostyrd bevisvärdering 131
7.3.1 Inledande ord 131

7.3.2 En diskussion kring tidigare forskning 132
7.3.3 Sänker man beviskravet vid åberopandet av känsloframkallande bevisning? 139
7.3.4 Leder känslor alltid rätt? 142
7.3.5 En känsla som smittar 145
7.3.6 Emotionella reaktioner som verktyg 147
7.4. Strategier i rättegången 148
7.4.1 Inledande ord 148
7.4.2 En dramaturgisk bevisföring 149
7.4.3 Att plantera en känsla 151
7.4.4 En jämförelse med amerikanskt rättegångsförfarande: Är vi på väg mot ett skådespel? 155
8. En väg till förbättring 160
8.1 Inledning 160
8.2 En mindre känslostyrd bevisvärdering 160
8.2.1 Bör man undvika att bli känslomässigt påverkad? 160
8.2.2 Ett steg på rätt väg 164
8.3 Mer psykologisk kunskap i rättsväsendet 167
8.3.1 Skepsism mot psykologi 167
8.3.2 Utbilda rättsväsendets aktörer? 169
8.4 Nämndemännens icke vara 174
9. Slutsatser 176
9.1 Inledning 176
9.2 Påverkas juridiska bedömare (lagfarna domare och nämndemän) emotionellt av obehaglig bevisning? 176
9.3 På vilket sätt påverkas de? 176
9.4 Vad beror denna påverkan på? 177
9.5 Vad har detta för konsekvenser för bevisvärderingen? 177
9.6 Bör, och kan, vi i sådant fall undvika att denna emotionella påverkan får konsekvenser för bevisvärderingen? Och om så är fallet, hur undviker eller förminskar vi lämpligen sådana konsekvenser? 178
10. Avslutande ord 179
11. Källförteckning 180
11.1 Författningar 180
11.2 Förarbeten 180
11.3 Rättsfall 180

11.4 Litteratur 181
11.5 Elektroniskt material 190

1. Ämnesval och metodologiska överväganden

Daring ideas are like chessmen moved forward; they may be beaten, but they may start a winning game.

Johann Wolfgang von Goethe

1.1 Inledning

De brott, konflikter och tvister som ligger till grund för en domstolsförhandling är ofta förenade med starka känslor. Även den bevisning som presenteras i rätten, vilken ibland kan innehålla mycket obehagliga detaljer, kan ge upphov till stark emotionell påverkan. Att dessa känslor påverkar de som är parter i förhandlingen råder det troligen ingen större tvekan om. Huruvida känslouttryck, som ibland kan vara mycket kraftfulla, samt obehaglig bevisning påverkar den juridiske bedömaren (lagfarna domare och nämndemän) som i sitt dagliga arbete exponeras för sådant material och sådana uttryck tycks däremot inte vara lika självklart.

Domaren ska inta ett objektivt förhållningssätt och det ställs inom rättsväsendet krav på att bevisvärderingen ska ske på ett objektivt och rättssäkert sätt. Ett sätt som inte styrs av känslor. Detta oavsett vilken typ av bevisning domaren konfronteras med, såsom ett våldtäktsoffers egen berättelse, fotografier på ett mordoffer eller en videoinspelning av barnpornografiskt material.

Avgörande för den svenska straffprocessen är rättssäkerheten. Denna funktion har som ett av sina främsta syften att minimera antalet felaktiga domar. Bevisvärderingen utgör en stor del av rättegången och är ofta avgörande för utgången och kvaliteten av rättsliga beslut och avgöranden.[1] Det kan därför hävdas att bevisvärderingen, och kvaliteten av denna, har stor betydelse för att säkerställa att straffprocessens funktion upprätthålls.[2]

[1] Lainpelto, Katrin, *Några reflektioner kring ämnet bevisrätt,* I: Festskrift till Christian Diesen, s. 451-465, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014, s. 462 f.
[2] Lainpelto, Katrin, *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag, Stockholm, 2012, s. 12.

I den svenska rättsordningen gäller principen om fri bevisvärdering, vilken kommer till uttryck i 35 kap. 1 § 1 st. rättegångsbalk (1942:740) [RB]. Enligt stadgandet ska rätten pröva "allt" som förekommit i målet. Lagrummet kan sägas vara ett slags "öppen" regel som inte ger något närmare materiellt innehåll för hur en sådan bedömning faktiskt ska gå till. Något man emellertid kan utläsa av förarbetena är att denna bedömning ska göras på ett objektivt sätt.[3] Att så sker kan av allmänheten enbart kontrolleras genom att studera domskälen, där rättens ledamöter ska redogöra för de beslutsöverväganden de företagit och av vilken anledning man kommit fram till en viss slutsats. Det krävs dock ingen djupare eftertanke för att förstå att det förmodligen är ytterst svårt, för att inte säga omöjligt, för ledamöterna att beskriva de känslor och kognitiva mekanismer som spelat in vid bedömningen av bevisen. Detta särskilt om man beaktar att dessa mekanismer många gånger är omedvetna.

Bevisvärdering är en typ av juridiskt beslutsfattande, ett ämne som de flesta jurister på något sätt kommer i kontakt med i sitt yrkesutövande.[4] Bedömare av bevisning använder sig ofta, om inte regelbundet, av tidigare kunskap och livserfarenhet då de ska fatta beslut. Denna kunskap och livserfarenhet kan i sin tur antas forma bedömarens uppfattningar, föreställningar och attityder, vilket torde innebära att psykologi har stort inflytande på bevisvärderingen.[5]

Juridiskt beslutsfattande är internationellt sett ett omfattande forskningsområde med kopplingar till kognitionspsykologi, där syftet är att studera hur bevisöverväganden görs och vilka faktorer som kan påverka den juridiska bedömaren vid dennes beslutsfattande. Man har på senare tid, främst i USA, gått mot en utveckling där juridisk bevisvärdering samt juridiskt beslutsfattande studeras med en beteendevetenskaplig ansats.[6] Detta torde vara i linje med den påverkan som psykologin, enligt vad ovan beskrivits, kan antas ha på bevisvärderingen. I Sverige anses emellertid detta forskningsområde vara anmärkningsvärt eftersatt.[7] Detta är problematiskt eftersom det är svårt att översätta resultaten från internationella studier, vilka använder sig av en metod som är utformad efter en annan rättsordning än den svenska, till svenska förhållanden. Denna brist på svensk forskning med utgångspunkt i svenskt rättssystem och dess processrättsliga förutsätt-

[3] NJA II 1943, s. 444. Se vidare nedan under avsnitt 2.3.
[4] Edelstam, Henrik, I: Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång IV*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, s. 162.
[5] Granhag, Pär Anders, Ask, Karl, *Psykologiska perspektiv på bevisvärdering*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 407-422 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008, s. 407.
[6] Ibid.
[7] Ibid.

ningar har väckt ett starkt intresse hos författarna av detta arbete. Den känslomässiga aspekten av att som bedömare ta del av bevisning och känslouttryck i en domstolsförhandling samt att efter exponering för sådant material kunna genomföra en objektiv bevisvärdering tycks inte ha uppmärksammats i någon större omfattning inom det svenska rättsväsendet. Detta faktum ligger till grund för författarnas ämnesval för denna framställning.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna framställning syftar till att belysa delar av problematiken avseende principen om fri bevisvärdering (RB 35:1). Den ämnar behandla vissa oönskade och otillåtna påverkansfaktorer vid värderingen av bevis vid domstolsförhandlingar. Den riskfaktor som främst kommer att undersökas, analyseras och diskuteras är hur juridiska bedömare – domare och nämndemän – medvetet eller omedvetet påverkas av känsloframkallande bevisning, samt hur denna påverkan i sin tur medvetet eller omedvetet inverkar på bevisvärderingen. Vidare är syftet att undersöka vad effekterna av dessa reaktioner kan bli samt vilka konsekvenser dessa kan få för bevisvärderingen. Arbetet kommer med anledning av detta även behandla huruvida emotionella reaktioner kan riskera det objektivitetskrav som åligger bedömare av bevisning i straffprocessen samt även hur detta, i ett större perspektiv, kan komma att äventyra rättssäkerheten.

Det för arbetet uppställda syftet ger upphov till ett flertal intressanta frågeställningar. För att uppnå syftet kommer därför följande frågor att behandlas systematiskt:

1. Påverkas juridiska bedömare (lagfarna domare och nämndemän) emotionellt av obehaglig bevisning?

2. För det fall fråga 1 besvaras jakande;

   (i) på vilket sätt påverkas de?
   (ii) vad beror denna påverkan på?
   (iii) vad har detta för konsekvenser för bevisvärderingen?

3. Bör, och kan, vi i sådant fall undvika att denna emotionella påverkan får konsekven-

ser för bevisvärderingen? Och om så är fallet, hur undviker eller förminskar vi lämpligen sådana konsekvenser?

1.3 Särskilda metodologiska överväganden

1.3.1 Juridisk metod

Begreppet processrätt förknippas antagligen av många främst med materiella processregler och principer. Processrätten inbegriper emellertid även bevisrätten, det vill säga läran om bevis och bevisvärdering.

Detta är en bevisrättslig framställning som ska behandla den bevisrättsliga principen om fri bevisvärdering. Det lagrum som ger uttryck för denna princip måste anses vara av "öppen" karaktär, utan något egentligt materiellt innehåll. RB 35:1 1 st. stadgar nämligen att rätten ska pröva "allt" som förekommit i målet och sedan grunda sin bedömning av bevisningen på denna prövning, som ska vara "samvetsgrann". Närmare hur denna bedömning ska genomföras står dock inte att finna i lagstadgandet. Inte heller i förarbetena går att utläsa några närmare, konkreta riktlinjer för hur en värdering av bevis ska göras.[8] Denna brist på precisa regler och direktiv resulterar i att bevisvärderingen bedrivs inom förhållandevis vida ramar där gränserna för vad som kan anses vara korrekt eller inte får sägas vara minst sagt flytande.

Detta arbete kommer till viss del att genomföras med hjälp av en rättsdogmatisk metod, det vill säga den så kallade juridiska metoden som traditionellt sett används i rättsvetenskapliga arbeten. Denna metod kan sägas vara starkt sammanbunden med rättskälleläran, den juridiska argumentationen, den juridiska begreppsbildningen och systematiken.[9]

I denna framställning kommer i enlighet med den beskrivna metoden rättskällorna lag, förarbeten och doktrin att behandlas. Rättskällan rättspraxis avses däremot inte beröras, av skäl som anges nedan.

Med hänsyn till det för framställningen valda ämnet samt den valda utgångspunkten kommer dock en konsekvens bli att rättskällan lag inte kommer att behandlas i särskilt stor omfattning. Rättskällan kommer emellertid att finnas med, men främst på så sätt att arbetet avser undersöka vissa föreliggande rättsprinciper, såsom principen om fri bevis-

[8] Se NJA II 1943, s. 444 ff. Se även nedan under avsnitt 2.3.
[9] Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap (del I)*, JT 1995/96, s. 726-748, s. 727.

värdering, principen om förutsägbarhet, objektivitetsprincipen samt kontradiktionsprincipen. Förarbetena ska behandlas i viss utsträckning, men får anses vara mycket kortfattade och knappa avseende själva bevisvärderingen. Den huvudsakliga rättskällan för detta arbete utgörs av doktrin, där både svensk och utländsk doktrin kommer att spela en stor roll.

Som ovan beskrivits kan inte alltför omfattande information om ämnet återfinnas varken i lag eller förarbeten. Inte heller i doktrinen går att finna tillräcklig information om hur bevisvärderingen i praktiken faktiskt går till. Även om den doktrin som finns på området kan bidra med stor insikt i och förståelse för de problem som kan sägas föreligga avseende den fria bevisvärderingens princip, så säger dessa källor oss mycket lite om hur bevisvärderingen i praktiken faktiskt går till. Man skulle emellertid kunna tänka sig att ett studerande av rättspraxis på området skulle kunna ge insikt i hur bevisvärderingen genomförs i praktiken. Rättens ledamöter ska i domskälen redovisa de skäl som legat till grund för deras bedömning samt vilka överväganden de gjort för att nå de slutsatser som läggs till grund för domslutet. Vad som dock inte återfinns att studera i domskälen är de tankar och känslor som, mer eller mindre medvetet, påverkat domarna vid avgörandet och därmed lett dem fram till ett visst beslut. De känslor som bevisning av visst slag, eller känslouttryck hos parterna i förhandlingen, eventuellt gett upphov till hos bedömaren går sällan att utläsa ur domskälen. Till stor del är detta förståeligt, särskilt avseende de tankar och känslor som är omedvetna hos bedömaren. Detta medför emellertid att ett studium av rättspraxis på området inte ger någon djupare förståelse för hur bevisvärderingen faktiskt går till i praktiken.

Framställningen kommer i viss mån att behandla relevanta delar av amerikansk rätt. Anledningen till detta är dels att göra en jämförelse mellan amerikansk och svensk rätt på området, dels då den huvudsakliga delen av den tidigare forskning som kommer att presenteras är amerikansk. En stor del av den litteratur som kommer att presenteras kan härledas till utländsk juryforskning, främst amerikansk sådan. Juryforskning är ett väletablerat forskningsområde som erbjuder information om det mänskliga beslutsfattandet.[10] Det är därför angeläget att undersöka likheter och skillnader mellan det amerikanska och det svenska bevisvärderingsförfarandet, för att på så sätt kunna dra slutsatser om vilka resultat från utländska studier som eventuellt kan ha relevans för det svenska rättsväsendet.

[10] Lainpelto, K., 2012, s. 122.

Även Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna [EKMR] kommer att få visst inflytande i arbetet, detta då konventionens artikel 6 ställer krav på den tilltalades rätt till en rättvis rättegång. I denna framställning kommer fokus främst att ligga på rätten till kontradiktion, som ryms inom konventionens artikel 6, och huruvida den faktiska bevisvärdering som sker i svensk domstol kan anses uppfylla detta krav.

Det ovan anförda innebär sammanfattningsvis att den rättsdogmatiska metoden inte är tillräcklig för arbetets uppställda syfte, då de traditionella rättskällorna inte tillför framställningen tillräckligt med material. Ytterligare material måste därför sökas på annan väg. Det bör här påpekas att det under senare årtionden pågått en ingående diskussion avseende det traditionella, rättsdogmatiska perspektivet. Man har härvid ansett att man genom att strikt hålla sig till en metod som inskränker sig till att analysera gällande rätt också begränsar möjligheterna att studera juridiska problem som ligger utanför denna traditionella metods ramar. För att inte riskera att rättsvetenskapen blir alltför insnävad kan därför betydelsen av kunskap av annat ursprung än rättskällorna sägas ha fått en ökad betydelse.[11]

1.3.2 Empiriska inslag

Ämnet bevisrätt kan i och med vad som ovan beskrivits sägas särskilja sig från rättsvetenskapens traditionella syfte. Sedan bevisvärderingen vid nuvarande rättegångsbalkens ikraftträdande[12] blev en fri prövning förekommer inte längre några uppställda bevisregler för hur denna ska genomföras. På grund av detta har ramen för bevisvärderingen blivit otydligare, vilket också bidragit till att denna bedömning inte kan anses vara lika förutsägbar som tillämpningen av rättsregler. Det finns i och med avsaknaden av legala bevisregler inte heller någon gällande rätt att studera i konventionell mening, bortsett möjligen från att försöka fastställa vilka erfarenhetssatser som för närvarande är gällande samt att fastställa rådande åsikter och kunskap på området.[13]

Framställningen kommer med anledning av det ovan sagda att begagna sig av en ytterligare, kompletterande metod; nämligen en empirisk sådan. Uppsatsen kommer därför att delvis anta en beteendevetenskaplig ansats och blir således oundvikligen till viss del tvärvetenskaplig. Detta förefaller naturligt då bevisrätten, till skillnad från många

[11] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 726. Se även Gräns, Minna, *Om interaktiv rättsdogmatik*, I: Interaktiv rättsvetenskap (Gräns, M., Westerlund, S. red), Uppsala universitet, Uppsala, 2006, s. 59.
[12] Ikraftträdandet skedde den 1 januari 1948.
[13] Lainpelto, K., 2012, s. 18.

andra juridiska områden, kan sägas vara ett högst tvärvetenskapligt ämne.[14] Det kan dock sägas existera en stark dominans för en traditionell juridisk analys utan empiriska inslag vad gäller rättsvetenskapliga arbeten.[15] Skälen till detta är troligen många, men ett av dessa kan antas hänga samman med föreställningen att rättsvetenskapen är praktiskt orienterad och ska utgöra ett stöd åt lagstiftaren och tillämparna. Ett annat skäl kan sägas ha att göra med den allmänna synen på vad som är att anse som rättsvetenskap. Den juridiska metoden anses vara rättsvetenskapens metod och rättskällematerialet dess material. Undersökningarna tar därför i regel sin utgångspunkt i rättsreglerna, vilka därmed kommer att styra valet av ämne och inriktning. Därmed avskärmas undersökningarna relativt automatiskt från empiriska förhållanden.[16]

Om nu rättsvetenskapen har som målsättning att utgöra ett stöd åt lagstiftaren och tillämparna behöver användningen av empiriskt material inte nödvändigtvis ses som ett hot mot denna målsättning. Snarare kan det i många fall sägas vara en klar fördel om rättsvetenskapen underbyggs med empiriskt material.[17] Ett sätt att vidga den rättsvetenskapliga analysen är enligt Sandgren just att gå utanför den juridiska metoden genom att bruka empiriskt material.[18] Det kan tilläggas att något som komplicerar diskussionen av ämnet ytterligare är att det saknas en klar gräns mellan vad som ska anses utgöra rättskällematerial i egentlig mening och vad som ska anses utgöra annat, det vill säga empiriskt, material.[19]

Utvecklingen har på senare tid, främst i USA, gått emot att begagna sig av en beteendevetenskaplig ansats vid studerandet av juridisk bevisvärdering och juridiskt beslutsfattande. Bedömaren tillämpar ofta tidigare kunskap och livserfarenhet (erfarenhetssatser), som i sin tur formar uppfattningar, föreställningar och attityder. Man torde därför kunna påstå att psykologi har stor påverkan på bevisvärderingen.[20] Internationellt sett är juridiskt beslutsfattande ett omfattande rättspsykologiskt område med anknytning till kognitionspsykologi. Detta forskningsområde är dock anmärkningsvärt eftersatt i Sverige.[21] Även om andra metoder och rättskällor i och med denna, om än långsamma, utveckling således erhållit en ökad acceptans inom den svenska rättsvetenskapen kan

[14] Lainpelto, K., 2014, s. 459.
[15] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 729.
[16] För dessa påståenden, se Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 730.
[17] Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap (del II),* JT 1995/96, s. 1035-1059, s. 1049.
[18] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 728.
[19] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 732.
[20] Se Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 407.
[21] Ibid.

vissa "legitimitetsproblem" emellertid fortfarande uppstå för sådana arbeten som inte syftar till att i traditionell mening studera gällande rätt.[22]

Eftersom syftet med denna framställning är att undersöka hur bevisvärdering faktiskt går till i praktiken, kan arbetet inte sägas utgå från ett traditionellt rättskällebaserat perspektiv. I stället kan utgångspunkten beskrivas vara "ett faktiskt föhållande".[23] Arbetet baseras således inte på ett studium av lagregler där utgångspunkten är att fastställa gällande rätt, utan bygger snarare på ett studium av en faktisk företeelse med grund i den faktiska juridiken.[24] Sandgren hävdar härvid att om undersökningar i större utsträckning tog sin utgångspunkt i faktiska förhållanden och problem eller i teorier och andra föreställningar, snarare än i rättsregler, så skulle rättsvetenskapens relevans och förmåga att åstadkomma ett kunskapstillskott öka. En sådan utveckling skulle enligt denne medföra att förekomsten av empiriskt material blev vanligare inom rättsvetenskapen. Det är därför angeläget att detta material integreras med traditionell juridisk analys för att på så sätt komplettera den sedvanliga juridiska metoden.[25] Det kan dock, menar samma författare, ifrågasättas om det finns anledning att alltid skilja mellan rättskällematerial och annat, empiriskt material. Det är syftet med materialets användning som bör vara avgörande. Om det huvudsakliga syftet med användningen av rättskällematerial inte är att analysera innehållet i gällande rätt, är det logiskt att betrakta också detta material som empiriskt. Traditionellt rättskällematerial kan således mycket väl tjäna som empiriskt material, något som i praktiken är vanligt förekommande.[26]

Då det som ovan anförts blir nödvändigt att tillföra arbetet ytterligare "annat" material utöver rättskällematerialet, kommer en empirisk studie att genomföras som en del av arbetet. Studien är experimentell och kommer att genomföras med hjälp av kvalitativ forskningsstrategi. Metoden som kommer att användas för denna studie är traditionell beteendevetenskaplig metod. Denna är deskriptiv, då studien syftar till att utreda gällande rätt i faktisk mening, det vill säga empiriskt. I stället för den traditionella rättsdogmatiska metoden, som handlar om hur människor bör eller antas handla, blir det här

---

[22] Olsen menar härvid att de forskare som inte använder sig enbart av traditionellt rättskällematerial, utan även begagnar sig av annat material ofta utförligt måste redovisa anledningen till detta, Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004, s. 105-145, s. 119.

[23] Sandgren, Claes, *Vad är rättsvetenskap?*, I: Festskrift till Peter Siepel, s. 527-552 (Wahlgren, P & Magnusson Sjöberg, C. red.), Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2006, s. 551.

[24] Westberg, Peter, *Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats - en idé om rättsvetenskaplig öppenhet*, I: Festskrift till Per Olof Bolding, s. 421-446 (Heuman, L. red.), Juristförlaget, Stockholm, 1992, s. 436 ff. Westberg talar om en liknande ansats som den av Sandberg nämnda utgångspunkten "ett faktiskt förhållande. Westberg benämner denna "en problem- och intresseorienterad ansats", se s. 423.

[25] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 726.

[26] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 732 f.

fråga om hur verkligheten faktiskt ter sig, det vill säga en undersökning av den faktiska tillämpningen av principen om fri bevisvärdering.

Studien kommer att bestå av en enkätundersökning där syftet är att undersöka hur olika bevistyper kan påverka olika kognitiva mekanismer hos bedömaren samt huruvida bedömare av bevisning, mer eller mindre medvetet, låter emotionell, det vill säga subjektiv, påverkan spela in vid bevisvärderingen. Enkätstudien kommer att genomföras på fyra olika målgrupper; domare, nämndemän, juriststudenter och lekmän. Studien kommer att presenteras i ett eget kapitel och, som sagts, behandlas med traditionell beteendevetenskaplig metod. Dispositionen i detta kapitel kommer därför naturligen att skilja sig från det övriga arbetets upplägg. En mer ingående metodologisk diskussion, samt beskrivning av undersökningens utformning, sker nedan i avsnitt 6.1.

1.4 Avgränsning

Bevisvärdering kan studeras ur både ett traditionellt juridiskt perspektiv med fokus på hur rättskällorna förklarar att bevisvärderingen bör gå till och, som ovan anförts,[27] med en empiriskt betonad ansats som fokuserar på hur bevisvärderingen faktiskt går till i praktiken. Detta arbete kommer till stor del att avgränsas från det förstnämnda perspektivet. Då bevisrätten är ett utpräglat tvärvetenskapligt ämne[28] omfattar detta arbete vetenskaper utanför traditionell rättsvetenskap, vilket får till följd att denna inte kommer att beröras i övervägande omfattning. Givetvis är en redogörelse av gällande rätt emellertid nödvändig. Den dominerande rättskällan är doktrin, eftersom beteendevetenskapliga aspekter främst, för att inte säga enbart, behandlas i bevisrättslig doktrin. Dock är denna doktrin inte tillräcklig för ett tillfredsställande faktaunderlag, varför relevanta psykologiska aspekter även kommer att beaktas. Framställningen aktualiserar emellertid långt ifrån en fullständig redogörelse för den kognitiva psykologin, vars forskningsområde är stort. Människors kognitioner och frågan om hur känslor uppkommer samt anledningar till detta har tidigare behandlats i beteendevetenskaplig litteratur. I detta arbete avses i stället dessa frågor behandlas utifrån den juridiska verksamheten som berör bevisvärdering. Det rättspsykologiska forskningsområdet med avseende på juridiskt beslutsfattande har fått mer utrymme internationellt än vad det fått i Sverige och detta har resulterat i att doktrinen samt forskningen på området till stor del är av utländsk

[27] Se avsnitt 1.3.2 ovan.
[28] Se avsnitt 1.3.2 ovan.

härkomst, främst amerikansk. Denna framställning avser därför att utreda de uppställda frågeställningarna ur ett huvudsakligen svenskt perspektiv, då dessa utreds i relation till det svenska rättsväsendet.

Beträffande nämndemännens roll i det svenska rättegångsförfarandet avser framställningen att diskutera deras vara eller icke vara utifrån ett bevisvärderingsperspektiv, och inget annat. Argumentationen avseende möjliga tillvägagångssätt för att åstadkomma förbättringar baseras på den i framställningen företagna analysen samt på de slutsaster som därav kunnat dras. Slutligen bör påpekas att framställningen, inbegripet den företagna studien, är könsneutral och således inte kommer att beakta bevisvärdering ur ett genusperspektiv.

1.5 Disposition

Arbetets disposition har utformats på så vis att gällande rätt på det aktuella rättsområdet presenteras i framställningens första kapitel (2). Därefter aktualiseras tidigare forskning på området, främst utländsk (amerikansk) sådan (3). Under samma kapitel presenteras psykologiska aspekter på/bakom mänskliga emotionella reaktioner ur ett medicinskt, kognitivt perspektiv. Arbetet övergår sedan till att behandla vilken påverkan diverse populärkultur kan tänkas ha på juridiska bedömare i deras bevisvärdering (4). I nästkommande/följande kapitel presenteras en företagen/genomförd empirisk enkätundersökning avseende emotionell påverkan av obehaglig bevisning och dess effekter för bevisvärderingen (5). Därefter diskuteras och analyseras det tidigare materialet ingående (6), vilket följs av ett kapitel innehållande de slutsatser som dragits från diskussionen och analysen, inklusive besvarande av de för arbetet(s syfte) uppställda frågeställningarna (7). Det avslutande kapitlet är ett slags de lege ferenda-avsnitt, innehållande bland annat lösningsförslag på, samt framtidsutsikter för, förekommande problem (8).

2. Gällande rätt

There are no facts, only interpretations.

Friedrich Nietzsche

2.1 Allmänt om gällande rätt

Ur ett för Skandinavien traditionellt juridiskt perspektiv inordnas frågeställningarna för arbetet generellt sett under processrättens område. Mer specifikt befinner vi oss alltså i vad som av många anses som en underkategori till processrätten, nämligen bevisrätt. Detta skandinaviska synsätt skiljer sig tydligt från det angloamerikanska rättssystemet där bevisrätten i sig betraktas som ett fristående ämne (Evidence Law). Bevisrätten kan därför, märkligt nog, i stort anses vara ett angloamerikanskt fenomen, med en gedigen historia i den angloamerikanska rättsvetenskapen.[29] Det blir därmed oundvikligt att till viss del redogöra även för relevant amerikansk rätt, vilken presenteras nedan. Det är emellertid på sin plats att framställningen i detta kapitel inleder med en genomgång av svensk rätt.

Svensk processrätt har en historia av legal bevisprövning, härstammande från 1734 års lag. När Sverige år 1948 införde principen om fri bevisprövning (RB 35:1 1 st.), vilken innefattar principen om fri bevisvärdering, upphävdes dock alla de dittills rådande bevisreglerna. En legal, tillika kritiserad, bevisprövningsstruktur ersattes av liberala, öppna och måhända diffusa regler för bevisbedömning. Lagstiftaren intog en nästintill passiv inställning och överlät därmed åt juridiska bedömare att på egen hand dra samvetsgranna slutsatser om bevisning på basis av "allmänna erfarenhetssatser" och "sunt förnuft".

Denna uppställda frihet avseende bevisprövningen kan således ge ett obefogat intryck av att bevisrättslig verksamhet är fri från komplexitet och juridiska dilemman i dess

[29] Stein, A., *The Refoundation of Evidence Law*, I: Journal of Law and Jurisprudence, 9:2, 1996, s. 279-342, s. 280. Se även Jeremy Benthams fem publikationer under titeln *Rationale of Jurdicial Evidence* från år 1827.

traditionella mening. Fri bevisprövning och bevisvärdering kan på så vis inte sällan komma att betraktas som en relativt oproblematisk, rationell, och från den materiella juridiken fristående, process. Detta trots att bevisvärderingsfrågor av bland annat Sandgren argumenterats vara många gånger mer krävande än den regeltillämpande verksamheten.[30] Det säger även sig självt att bevisvärderingsfrågor kan vara, och ofta är, avgörande för utgången av straffprocessen.

Genom principen om fri bevisvärdering kan bevisvärderingen alltså sägas ha särskiljts från rättstillämpningen och kan därför närmast beskrivas som en kunskapsteoretisk verksamhet.[31] Dock kan den likväl argumenteras vara en del av den normativa verksamheten.[32]

I vilket fall kan konstateras att den juridiska bevisvärderingen skiljer sig från andra vetenskapliga discipliner på flera sätt, till exempel genom att odefinierad empiri (allmän livserfarenhet) och common sense godtas som referens och kompetens för prövningen.[33] Den juridiska bedömaren ges på detta sätt sken av att endast vara bunden av den kunskap han äger om verklighetssammanhangen.[34]

Avsaknaden av legala bevisregler försvårar onekligen en studie av vad som utgör gällande svensk rätt, eftersom det de facto inte förekommer någon gällande positiv rätt att studera i konventionell mening.[35] Dock förekommer, om än relativt intetsägande och knapphändig, lagtext samt förarbeten och doktrin som till viss del behandlar den fria bevisvärderingen. Dessa presenteras nedan i de kommande avsnitten. Däremot saknas i svensk doktrin i allmänhet, och i förarbetena i synnerhet, information och vägledning på en stor, viktig del av bevisrättens område än idag.[36] I det angloamerianska rättssystemet har bevisrätten som ämne fått ett betydligt större utrymme och även den beteendevetenskapligt präglade forskningen som bedrivits inom ramen för denna. Detta forskningsområde studerar hur bevisöverväganden inför det juridiska beslutsfattandet görs i praktiken samt vilka yttre och inre faktorer som kan påverka den juridiska bedömaren i dennes arbete. Sådan forskning syftar till att kvalitetssäkra bevisvärderingen genom att identifi-

[30] Sandgren, C., JT 1995/96 (II), s. 1054.
[31] Se närmare i avsnitt 2.4 nedan.
[32] Lainpelto, K., 2014, s. 462 f.
[33] Diesen, Christian, *Juridiska perspektiv på bevisvärdering*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 395-405 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008, s. 395.
[34] Edelstam, H., 2009, s. 160 och Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor - en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 1987, s. 16.
[35] Se dock Andersson, Simon, *Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering*, I: Festskrift till Christian Diesen, 2014, s. 427-450, för en annan åsikt.
[36] Se mer om detta i avsnitt 2.3 samt 2.4 nedan.

era vanligt förekommande felkällor. Detta, för svensk processrätt moderna och hittills förhållandevis outforskade, forskningsområde består främst av empiriska studier, för vilka deskriptiva metoder tillämpas. Dessa kommer att presenteras och diskuteras närmare nedan under avsnitt 7.1.

En ytterligare fråga som detta arbete aktualiserar är den fria bevisvärderingens förenlighet med europarättsliga författningar, närmare bestämt med artikel 6 i EKMR och dess krav på en rättvis rättegång. Viss diskussion angående främst den i artikel 6 uppställda kontradiktionsprincipen är således befogad inom ramen för denna framställning, vilken kommer att presenteras nedan.

Mot bakgrund av vad som tidigare anförts[37] avses inte rättskällan praxis beröras nedan. Kort kan konstateras att praxis på området ger föga riktlinjer för hur bevisvärderingen ska gå till, med all rätt enligt somliga rättsvetenskapare. Exempelvis har det, med hänsyn till att bevisvärdering kan sägas ske med ledning av rådande kunskapsteori, inte ansetts vara HD:s uppgift att skapa prejudikat för bevisvärderingen.[38] För det fall domstolarna, i synnerhet Högsta domstolen [HD], skapade prejudikat avseende bevisvärdering - exempelvis metoder för denna – har det argumenterats för att vägledande regler skulle uppstå och därmed förta hela idén bakom en fri bevisvärdering.[39] Det är emellertid möjligt att en prejudikatinstans uttalanden om bevisvärdering mer får ses som ett möjligt sätt att argumentera, det vill säga att sådana uttalanden inte är normerande för lägre domstolar på samma sätt som uttalanden rörande tillämpningen av rättsregler. Dock torde, för det fall den skulle förekomma, HD:s praxis på bevisvärderingens område rent praktiskt få genomslag i underrätterna. HD uppfattas ju givetvis som en betydelsefull rättskälla även vad gäller bevisfrågor.[40] Om syftet inte är att vägleda bevisvärderingen torde därför HD avstå från uttalanden inom området. Fri bevisvärdering innebär som

[37] Se avsnitt 1.3.1 ovan.

[38] Westberg, Peter., *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds Domarakademi, Lund, 2007, s. 173 f.

[39] Edelstam, H., 2009, s. 173. Jfr emellertid NJA 1951 s. 744 och NJA 1984 s. 49 samt Andersson, S., 2014, s. 9, där Andersson anför att det i förarbetena till RB inte kan utläsas ”att lagstiftaren ansåg att RB 35:1 skulle innebära ett förbud mot de rättstillämpande organen att utarbeta regler, eller för den delen bindande praxis, för bevisvärderingen. Hade ett sådant förbud varit tanken med RB 35:1 borde ju detta ha uttryckts.” Man tycks i själva verket ”vara öppen för att domare kan skapa egna ’regler’ för bevisvärderingen”. Andersson anser vidare att eftersom det trots allt förekommer omfattande praxis om bevisvärdering tycks HD således ”anse sig vara en auktoritativ rättskälla även när det gäller bevisvärdering, och tycks anse sig ha befogenhet att meddela prejudikat i dessa frågor”.

[40] Schelin anför härvid att praxis tillmäts avgörande betydelse som rättskälla till följd av den brist på mer konkret vägledning för domstolens bevisvärdering som lagstiftning och förarbeten uppvisar. Uttalanden i praxis kan därför sägas utgöra ’bevisvärderingsinstruktioner’ som bör beaktas i lägre instans. Schelin tillägger att ”att påstå att bevisvärderingen skulle vara ”helt fri” är således, sammanfattningsvis, en överdrift”. Schelin, Lena, Bevisvärdering av utsagor i brottmål, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006, s. 105.

ordalydelsen ju avslöjar, att rätten vid sin värdering av bevis i målet inte är bunden av några legala regler, oavsett lagstftning eller prejudikat. Av nyss nämnda skäl uteblir en studie av praxis från framställningens avsnitt avseende gällande rätt på området.

2.2 Svensk lagstiftning

De lagrum som behandlar den fria bevisvärderingen är få, i själva verket enstaka. Principen stadgas och behandlas enbart i RB 35:1 1 st. Som berörts ovan förekom tidigare, före ikraftträdandet av nu gällande rättegångsbalk med dess moderna lydelse, legala bevisregler - paragrafer ämnade att underlätta, vägleda och ur krass synpunkt bestämma värderingen av förekommande bevis i straffprocessen. Utan att närmare redogöra för historien och motiven bakom dessa regler, eftersom en sådan redogörelse faller utanför denna framställnings syfte, kan konstateras att den fria bevisvärdering som numera präglar svensk processrätt är ett avsteg från legal bevisvärdering. Numera förekommer alltså en relativt kortfattad, öppet formulerad och måhända diffust motiverad[41] reglering i RB 35:1, vars lydelse är:

> *”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.”*

Eftersom legala bevisregler försvunnit ur svenskt rättssystem, och den princip om fri bevisvärdering som stipuleras i RB 35:1 snarare kan anses som en portalparagraf till den enskilde bedömarens sunda förnuft och erfarenhet, förekommer det inte någon gällande positiv rätt att studera i konventionell, dogmatisk mening. I synnerhet inte med vägledning av författningar.[42] Det går inte på basis av lagrummet RB 35:1 att redogöra för hur bevisvärdering rent konkret bör gå till i svensk processrätt, än mindre hur den inte bör gå till. Stadgandet kan snarare karaktäriseras som en slags “öppen”, opreciserad generalklausul.[43]

---

[41] Se avsnitt 2.3 nedan.

[42] För en annan åsikt, se Andersson, S., 2014, s. 7. Andersson poängterar att det visst förekommer lagregler för hur bevisvärderingen ska gå till. RB 35:1 st.1 gäller nämligen endast då några lagregler inte finns som säger annat, vilket framgår av bestämmelsens andra stycke. Lagstiftaren har alltså möjligheten att införa regler om hur vissa bevis bör värderas, och dessa är enligt RB 35:1 st. 2 gällande. Vidare anförs att den fria bevis*föringen* inskränkts genom bland annat RB 35:14, som innehåller ett generellt förbud mot vittnesattester. Sådana inskränkningar anser Andersson även kunna uppfattas som ”bevisvärderingsinstruktioner”.

[43] Lindell, B., 1987, s. 96.

Praktiskt verksamma jurister kan således anses lämnade i ovisshet, där få vägledande riktlinjer kan uppfattas. Dessa utgörs mestadels av doktrin och förarbeten, i den ordningen. Se mer om detta nedan under avsnitt 2.3 och 2.5.

2.3 Förarbeten

Det förekommer en relativt kortfattad, om än intressant och anmärkningsvärd förklaring bakom principen om fri bevisvärdering i förarbetena till RB 35:1 1 st.[44] se NJA II 1943 s. 444 ff. Konkret vägledning avseende hur bevisvärderingen faktiskt ska gå till, inklusive hur bedömare av bevis ska handskas med viss typ av bevisning, framförs emellertid inte. I sammanhanget kan nämnas att Heuman visserligen anser att principen om den fria bevisvärderingen hindrar lagstiftaren från att i förarbeten ge bindande instruktioner om hur bevisningen ska värderas.[45] Det kan emellertid även nämnas att tidigare forskning visat att instruktioner som förklarar det juridiska rättfärdigandet bakom en regel är mer sannolika att följas än instruktioner som saknar en förklaring.[46]

En av de mer framträdande och för denna framställning relevanta textavsnitten i lagmotiven stipulerar att domarens frihet vid bevisvärderingen inte innebär att ”han får grunda sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning rörande de olika bevisens värde. Hans övertygelse måste vara objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl som kan godtas av andra förståndiga personer”. Avgörandet får inte ”grundas på totalintrycket av det föreliggande materialet”. Domaren måste vidare ”för sig själv och även i domskälen klarlägga de olika grunder på vilka han stöder sin övertygelse.”[47] Domarens övertygelse får således inte vara personlig i den meningen att den baseras på hans eller hennes egna tyckande. Vad detta närmare i detalj innebär återfinns emellertid ingen information om. Felkällor, riskfaktorer, fördelar kontra nackdelar och liknande har överhuvudtaget inte berörts av processlagberedningen. Man har i stället nöjt sig med att poängtera att principen om fri bevisprövning innebär att någon begränsning inte förekommer avseende arten av det material eller de kunskapskällor som får användas för att finna sanningen. Detta gäller såväl domarens egna efarenhetssatser som specialiserad sakkunskap.[48] Det

[44] Se NJA II 1943 s. 444 ff. Jfr även SOU 1938:44, s. 377 ff.
[45] Heuman, Lars, Processrättsliga uppsatser, Juristförlaget, Stockholm, 1986, s. 45.
[46] Diamond, Shari S., Casper, Jonathan D., *Blindfolding the jury to verdict consequences: Damages, experts, and the civil jury*, I: Law & Society Review, 26, 1992, s. 513-563.
[47] För samtliga citat, se NJA II 1943 s. 445.
[48] Jfr NJA II 1943 s. 444 f.

stadgas bland annat att domaren ”[får] ta hänsyn till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom”.[49]

Förarbetena belyser egentligen enbart vissa abstrakta “riktlinjer” kring vad den juridiska bedömaren har att rätta sig efter vid dennes bevisvärdering, nämligen kraven på objektivitet, redovisning, analys och materialbegränsning.[50] Vid sidan av dessa generella krav måste bevisvärderingen tillse att vissa för en rättsstat grundläggande processprinciper efterlevs, exempelvis avseende kontradiktion, likställdhet och rättssäkerhet. En bevisvärdering som inte tar hänsyn till, och efterlever, sådana principer uppnår inte sin processuella funktion.[51]

För att rättssäkerheten inom rättsväsendet ska upprätthållas förekommer som ovan anförts ett i förarbetena uppställt redovisningskrav, vilket innebär att rättens ledamöter är skyldiga att skriva ned de överväganden och faktorer som föranlett utgången i ett avgörande eller beslut i domskälen. Hur rätten värderar bevisen ska således redovisas i domskälen på ett sådant sätt att andra personer, det vill säga personer utan juridisk utbildning, kan bilda sig en uppfattning om huruvida bevisvärderingen var korrekt genomförd. Det faktum att rättens ledamöter måste formulera i skrift hur de har värderat bevisningen har också en kontrollerande funktion där allmänheten kan förvissa sig om att det rätten tänkt, värderat och kommit fram till under överläggningen verkligen har bärkraft samt att ett avgörande eller beslut gått till på ett korrekt sätt. Hur utförliga samt hur ärliga dessa redovisningar är kan givetvis tänkas variera i stor omfattning, särskilt mot bakgrund av att förarbetena inte uppställer något preciserat, konkret krav på redovisningens kvalité, innehåll och omfattning. Konstateras kan emellertid att vad som inte återfinns att studera i domskälen är de tankar och känslor som, mer eller mindre medvetet, påverkat domarna vid avgörandet och som direkt eller indirekt kan ha lett dem fram till ett visst beslut. De känslor som bevisning med obehagliga detaljer eller känslouttryck hos parterna i förhandlingen eventuellt ger upphov till hos domaren går således nästintill aldrig att utläsa ur domskälen. Det saknas möjligheter till verifikation, och därmed korrigering, som Diesen uttrycker det.[52] Skulle det vara så att det förekommer ett subjektivt inslag vid bevisvärderingen, vilken dock ska företas på ett objektivt sätt, kan man alltså anta att allmänheten aldrig skulle kunna upptäcka det. Det torde rimligen

[49] Jfr NJA II 1943 s. 445.
[50] Jfr Lindell, B., 1987, s. 103.
[51] Pardo, Michael S., *The Nature and Purpose of Evidence Theory*, I: Vanderbilt Law Review, 66:6, 2013, s. 547-613, s. 560.
[52] Diesen, Christian., *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1994, s. 35. Se mer om detta i avsnitt 2.3 nedan.

kunna antas vara osannolikt att rättens ledamöter medvetet skulle redogöra för en eventuell subjektiv, och därmed olämplig, påverkan vid sitt beslutsfattande. Detta oaktat ett i förarbetena uppställt redovisningskrav. Än mer osannolikt torde det skäligen vara att redogöra för sådana påverkansfaktorer som för rättens ledamöter är omedvetna, såsom känslor, automatiska kognitiva processer och förutfattade meningar. Om denna problematik talar förarbetena ingenting om.

2.4 Doktrin

En mängd rättsvetenskapare har begrundat principen om fri bevisvärdering och avfattat flera böcker som åtminstone delvis berört detta juridiska fenomen. Detta är föga förvånande med tanke på att bevisvärdering enligt bland annat Diesen alltid ansetts ha varit, och alltjämnt anses vara, ett av de mest centrala momenten inom rättsskipningen.[53] Då det huvudsakliga syftet med denna framställning är att utreda hur bevisvärderingen faktiskt går till i den praktiska juridiken gör detta avsnitt inte anspråk på en uttömande redogörelse av all förekommande doktrin på processrättens område, utan begränsar sig till vissa relevanta delar av detta område.

Edelstam anser tanken bakom fri bevisvärdering vara att domaren ska värdera bevisen i målet i enlighet med allmänt rådande kunskapsteori[54] – en mening han delar med Lindell.[55] Detta är ett filosofiskt synsätt. Kunskapsteori, så kallad epistemologi, är nämligen en huvudgren inom filosofin som studerar grundläggande frågor om framförallt kunskapens natur, objekt och dess källor. Detta innebär enligt Edelstam att domaren ämnesmässigt måste tillämpa kunskap som ligger utanför juridikens område. Bevisvärderingen blir på så vis i hög grad beroende av olika så kallade hjälpvetenskaper till juridiken, främst filosofi och beteendevetenskap.[56] Edelstam konstaterar således att bevisvärderingen måste baseras på sådana hjälpvetenskaper till juridiken som ligger utanför den materiella, dogmatiska rättens sfär - något som även Diesen instämmer i. Han förespråkar nämligen ett accepterande av natur- och samhällsvetenskaplig metod som materiellt synsätt.[57] Att bevisvärderingen kan sägas spänna över flera vetenskapliga discipliner har visat sig medföra diverse problem. Bland annat har kunskapsteori inte ansetts vara stabil

[53] Diesen, C., 1994, s. 7.
[54] Edelstam, H., 2009, s. 160.
[55] Jfr Lindell, B., 1987, s. 100 f.
[56] Edelstam, H., 2009, s. 160.
[57] Diesen, C., 1994, s. 9.

på samma sätt som rättsregler.[58] Ett antal olika metoder och teorier för en stabil, rättssäker bevisvärdering har med anledning av detta begrundats och föreslagits. Vilka bevisvärderingsmetoder och bevisteorier som bör användas vid bevisvärderingen har särskilt under de senaste decennierna varit föremål för en bitvis intensiv diskussion i doktrinen.[59] Diskussionen har dock främst fokuserat på att finna metoder för bevisvärdering, snarare än att också försöka finna felkällor vid nyttjandet av sådana metoder. Edelstam anser exempelvis att man huvudsakligen kan skilja mellan så kallade sannolikhetsorienterade metoder, som är matematiskt präglade, och psykologiska eller kognitiva metoder, som inte är matematiskt präglade.[60] Han konstaterar att det hittills är de sannolikhetsorienterade metoderna som vunnit störst mark i svensk doktrin, men att en viss distansiering ifrån matematiskt grundande bevisteorier utkristalliserats under senare år.[61] Huruvida detta per automatik inneburit ett steg närmare just de psykologiska eller kognitiva metoderna framgår emellertid inte. Edelstam nöjer sig i stället med att konstatera att de psykologiska eller kognitiva modellerna bygger på forskningsrön inom beteendevetenskaper såsom psykologi och rättspsykologi.[62]

Enligt RB 35:1 ska rätten alltså göra en samvetsgrann prövning av bevisningen. Detta innebär enligt Edelstam dock inte att domaren kan nöja sig med att lyssna till sin egna subjektiva övertygelse. Domarens övertygelse ska vara objektivt grundad.[63] Hur detta ska säkerställas eller underlättas diskuterar Edelstam emellertid inte i särskilt stor omfattning. Han anför i stället att praktiskt verksamma jurister inte per automatik måste behärska hela den teoretiska bakgrunden till varje enskild bevismetod eller bevisteori när de tar ställning till frågor avseende bevisvärdering. Det kan enligt Edelstams åsikt "räcka" att man bildar sig en uppfattning om huvuddragen i några av de viktigaste metoderna och att man på så sätt får kunskap om det viktigaste som respektive metod vill förmedla. Att det, i den mån det är möjligt, kan finnas större anledning att uppmärksamma och betona majoriteten av metodernas gemensamma syfte; öka medvetenheten om felkällorna i bevisvärderingen.[64] Även Diesen kan sägas instämma i detta resonemang.[65] Detta innebär bland annat att medvetandegöra domaren på faror för godtycke

[58] Westberg, P., 2007, s. 173 f.
[59] Edelstam, H., 2009, s. 160.
[60] Edelstam, H., 2009, s. 161.
[61] Ibid.
[62] Ibid.
[63] Edelstam, H., 2009, s. 162.
[64] Edelstam, H., 2009, s. 163 och 164.
[65] Diesen, C., 1994, s. 33 f.

och subjektivism vid bevisvärderingen för att på så sätt uppnå en så objektiv och säker bedömning som möjligt. Flera av bevismetoderna utgör nämligen en teoretisk referensram som är nödvändig för att hålla den enskilde domarens intuition i styr.[66] Härvid kan sägas att frågan om hur lagfarna domare tänker när de värderar bevisning endast är vetenskapligt undersökt i begränsad omfattning såvitt avser svenska förhållanden.[67] Diesen konstaterar i sammanhanget att det i praktiken givetvis förekommer betydande avvikelser från domare till domare ifråga om uppfattningar om till exempel moral och politik, i kunskap om naturlagar, sociologiska frekvenser, sociala beteendemönster och pyskologiska faktorer, liksom i förmåga att tillämpa olika kunskapsteoretiska metoder. Han anser det lika självklart att ju större samlad erfarenhet och kunskap domaren har, desto större är hans möjligheter att finna sanningen om det inträffade, liksom att brister i domarens erfarenhet delvis kan kompenseras genom kunskap om exempelvis sannolikhetskalkyler. Att domarna har en någorlunda unison referensram är emellertid avgörande.[68] Diesen anför vidare att klassintressen, moraluppfattningar och fördomar inte ska tillåtas inverka på bevisvärderingen i det enskilda fallet, men att det emellertid är ofrånkomligt att ju friare bevisprövningen är, desto större är risken att domaren låter sina subjektiva referenser och preferenser inverka på bedömningen. Om så domarens intuition - exempelvis hans känsla av den åtalades skuld - tillåts spela en avgörande roll vid värderingen ökar fördomarnas spelrum och därmed även risken för materiellt felaktiga domar. Att domare efterlever tolkningsprinciper, rättsdogmatisk systematik, juridisk argumentationsteknik och målsättningar med lagen anses inte tillräckligt för en tillförlitlig rättstillämpning som försäkrar medborgarnas likhet inför lagen.[69]

Diesen diskuterar vidare att om bevisvärderingen, genom brukandet av erfarenhetssatser[70], ska fungera på ett för andra förnuftiga personer godtagbart sätt krävs dels att dessa erfarenhetssatser hänför sig till en gemensam norm för verklighetsuppfattningen, dels att subsumtionen av målets fakta sker enligt objektivt godtagbara metoder. Detta inne-

[66] Edelstam, H, 2009, s. 164.
[67] Klami, Hannu T., Marklund, Mikael, Rahikainen, Marja, Sorvettula, Johanna, *Ett rationellt beviskrav – teori och empiri*, SvJT 1988 s. 589 ff. Jfr även Granhag, P.A., & Ask, K., 2008, s. 407.
[68] Diesen, C., 1994, s. 8.
[69] Lindell, B., 1987, s. 98 samt Diesen, C., 1994, s. 9.
[70] Edelstam har definierat begreppet erfarenhetssats som ”en hypotetisk sats av abstrakt karaktär innehållande ett påstående att en företeelse med en visss grad av sannolikhet skulle medföra en annan företeelse, där påståendets grund utgörs av ett visst erfarenhetsmaterial till vilket båda företeelserna skulle kunna hänföras”. Edelstam, H., Sakkunnigbeviset, Iustus Förlag, Uppsala, 1991, s. 112. Se även Schelin som anför att ”erfarenhetssatserna baserar sig antingen på undersökningar, ofta empirisk forskning av medicinsk, teknisk eller annan art (särskilda erfarenhetssatser) eller på allmän kunskap, livserfarenhet och föreställningar om relevanta samband (vaga, allmänna erfarenhetssatser)”. Schelin, L., 2006, s. 38.

bär främst att domaren bör vara medveten om de metoder för bevisprövning som förekommer och eftersträva en tillämpning av den metod som är ”mest lämplig inom ramen för tillgängliga resurser”.[71] Lindell menar att domaren vid bevisvärderingen kan bryta mot allmänna erfarenhetssatser och att det inom ramen för den fria bevisprövningen förekommer utrymme för subjektiva inslag. Detta då erfarenhetssatserna, som är abstrakta och uppkommer genom iakttagelse av enskilda fall, genom sin vaghet har en relativt stor spännvidd och inte kan fixeras objektivt.[72] Erfarenhetssatser måste dock till stor del konstrueras och utfyllas, en verksamhet som enligt Lindells åsikt många gånger avgör vilken betydelse fakta får i målet. I denna konstruktion och utfyllnad blir många erfarenhetssatser mycket vaga och kan gränsa mot fördomar. Lindell anser emellertid att det är ”oundvikligt att erfarenhetssatser som ju kan knyta till egenskaper hos personer, så att säga behandlar vissa bättre än andra”.[73] I detta sammanhang varnar Lindell för att det kan föreligga en risk att, om juridiska bedömare ogillar en handling, bevisvärderingen blir moraliserande till sin karaktär. Detta kan medföra att beviskravet för det subjektiva rekvisitet kan komma att sänkas.[74]

Att bevisvärderingen ska vila på skäl som kan godtas av andra förståndiga personer innebär vidare ett objektivitetskrav, som erfordrar att de tillämpade erfarenhetssatserna kan antas vara allmänt kända. Måttstocken är ”den stora massans rörelser, det konforma beteendet”.[75] Vad däremot avser domarens rent personliga erfarenheter, uppstår enligt Lindell frågan om sådana bör få användas.[76] Han anför att det visserligen vore fel att tala om fri bevisprövning om inga subjektiva moment fanns med i bedömningen. Detta då möjligheten till en fri bedömningen skulle uteslutas om alla erfarenhetssatser vore exakt bestämda. På så vis anser Lindell att den fria bevisprövningen förutsätter en marginal för subjektiv prövning, som emellertid inte får ske efter domarens eget gottfinnande och godtycke med följd att principen om likabehandling riskeras.[77] Han anför vidare att RB 35:1 tycks ta sig formen av en materiell generalklausul, som kan sägas

[71] Zahle, Henrik, *Findes der kun én bevisret?*, I: Festskrift till Per Olof Bolding, s. 447-459, Juristförlaget, Stockholm, 1992, s. 447.
[72] Lindell, B., 1987, s. 97 ff.
[73] A.a., s. 255 samt 259.
[74] A.a., s. 260.
[75] A.a., s. 232.
[76] A.a., s. 230.
[77] A.a., s. 98 f. Jfr även Bolding, Per Olof, *Går det att bevisa?*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1989, s. 56 där Bolding anför att ”bevisvärderingen måste fungera även i sådana situationer där det står fullständigt klart att felmarginaler finns”.

medföra osäkerhet, otrygghet och oförutsägbarhet vad gäller hur domstolen kommer att rättsligt värdera fastställda fakta. Detta försätter rättssäkerheten i en uppenbar farozon.[78]

Edelstam kan sägas konkludera sitt utlägg avseende bevisvärderingens felkällor och dess potentiella metoder genom att anföra att det möjligen är viktigare med själva medvetenheten om riskerna vid bevisvärdering än den eventuella hjälp som metoder kan ge. Åsikten delas även av Diesen.[79] Denne anför att domaren vid bevisvärdering måste söka motarbeta flera av de psykologiska mekanismerna som träder i kraft vid alla typer av komplicerade relevansbedömningar. Att undvika sådana ”omedvetna styrningar” för att främja objektivitet innebär att begränsa risken för att ovidkommande faktorer, ofta subjektiva värderingar, påverkar domen.[80] I detta sammanhang kan nämnas att Diesen har redovisat vissa konkreta psykologiska felkällor vid bevisbedömningen, vilka återkopplas till nedan under avsnitt 4.7.

Edelstam framlägger en, för denna framställning ytterst intressant, nästintill rättsfilosofisk diskussion kring hur domstolarna faktiskt går tillväga vid bevisvärderingen. Han anför att bevisvärderingen är kontroversiell på så sätt att det råder delade meningar kring bland annat vilka slutsatser man kan dra av bevisvärdering i rättspraxis. Detta benämns deskriptiv bevisteori. Edelstam ställer sig härvid frågan huruvida bevisvärdering ska ske på det sätt som det faktiskt går till i domstolarna (förutsatt att detta går att fastställa) eller om det ska ske på ett vetenskapligt grundat sätt? För den deskripitiva bevisteorin är det enligt Edelstam inte enbart av intresse hur lagfarna domare värderar bevis utan hur människor i allmänhet går till väga då de tar del av komplicerad information.[81] Denna vidsträckta fråga berörs nedan under avsnitt 8. I linje med detta måste domstolarna vid deras bevisvärdering åtminstone beakta de vetenskapliga upptäckter som till exempel beteendevetenskap och andra hjälpvetenskaper kan tillföra.[82] Hur detta rent praktiskt ska efterlevas bland domare - och särskilt nämndemän - ställer sig Diesen frågande till.[83] Edelstam föreslår kort att då en fråga är av för komplicerad karaktär bör rätten förordna en sakkunnig att uttala sig om det vetenskapliga värdet av en erfarenhetssats. Således anser Edelstam beteendevetenskapen ha betydelse för värdet av de erfarenhetssatser som rätten använder vid bevisvärderingen.[84]

[78] Lindell, B., 1987, s. 99 f.
[79] Edelstam, H., 2009, s. 163 samt Diesen, C., 1994, s. 33 f.
[80] Diesen, C., 1994, s. 34.
[81] Edelstam, H, 2009, s. 165.
[82] A.a., s. 179.
[83] Diesen, C., 1994, s. 33.
[84] Edelstam, H., 2009, s. 164 samt 179.

Det i förarbetena till RB 35:1 1 st. stipulerade redovisningskravet innebär som tidigare anförts[85] att rättens ledamöter ska redovisa de skäl på vilka de baserat sitt beslut, inklusive sina överväganden avseende bevisvärderingen. När det gäller just frågan om hur bevisvärderingen i ett mål har gått till kan det emellertid vara svårt ibland att veta vilka slutsatser man kan dra av utformningen av domskälen. Det faktum att domskäl inte sällan innehåller närmast standardiserade formuleringar i bevisvärderingsfrågor kan påvisa att domarna har svårt att redovisa bevisvärderingen i ord som förklarar och övertygar.[86] Förekomsten av sådana standardfraser kan tyda på att det förekommer överväganden och resonemang som rätten inte har redovisat i domskälen.[87] Lindell instämmer med denna uppfattning och anser det vanligt att man vid studerande av domar ser att de bakomliggande generaliseringarna inte redovisas, utan snarare underförstås och tas för självklara.[88] I linje med detta menar Diesen att då bevisvärderingen alltid torde innehålla subjektiva moment samt att möjligheterna till verifikation, och därmed korrigering, av sådana inslag saknas bör stor uppmärksamhet riktas mot just felkällor av subjektiva slag.[89]

Det är emellertid rimligt anta att juridiska bedömare strävar efter att redovisa en godtagbar och hållbar motivering i domskälen för hur man värderat bevisningen i målet. De problem som ur kunskapsteoretisk och metodologisk synpunkt är associerade med bevisvärdering kan – i kombination med den starka tidspress varunder många domare arbetar – antas leda till att de verkliga skälen ibland inte uttrycks i domskälen utan att man i stället lutar sig tillbaka på vedertagna formuleringar.[90] Avslutningsvis kan nämnas att det av bland annat Heuman argumenterats för att doktrinens betydelse för bevisvärdering kan komma att öka framöver, bland annat den del som avser det man brukar kalla för juridikens hjälpvetenskaper. Som exempel kan nämnas de senaste årens forskning i beteendevetenskap.[91] Av en delvis annan åsikt är Lindell, som menar att rätten vanligtvis inte förlitar sig på doktrin, praxis och förarbeten vid bevisvärdering, utan mer base-

[85] Se avsnitt 2.3 ovan.
[86] Westberg, P., 2007, s. 175 samt Ställvik, Olof, *Domarrollen: rättsregler, yrkeskultur och ideal*, Uppsala universitet, 2009, s. 223.
[87] Heuman, Lars, *Myndigheternas motiveringsplikt*, I: Festskrift till Hans Ragnemalm, s. 123-148, Juristförlaget i Lund, Lund, 2005, s. 124.
[88] Lindell, B., 1987, s. 224.
[89] Diesen, C., 1994, s. 35.
[90] Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007, s. 184.
[91] Heuman, Lars, *Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen*, JT 2005/06, s. 782-792, s. 786 ff.

rar denna bedömning på allmänna erfarenhetssatser och slutledningsregler.[92] Denna meningsskiljaktighet torde vara ännu ett tecken på att bevisvärderingen blivit juridiskt mer komplicerad till följd av den legala bevisteorins avskaffande, vilket inneburit en mer human rättsskipning.[93]

2.5 Folkrättsliga aspekter

Principen om fri bevisvärdering och dess effekter inom den svenska straffprocessen aktualiserar vissa folkrättsliga aspekter. Främst, såsom nämnts ovan, blir det här tal om principens förenlighet med artikel 6 avseende rätten till en rättvis rättegång, vilken stadgas i EKMR. Närmare bestämt den fria bevisvärderingens harmoni med den i artikel 6(3) uppställda rätten till kontraditktion. Kontradiktionsprincipen får anses vara en processrättsligt fundamental princip, inte minst i brottmål. Principen tillsäkrar att den tilltalade får en möjlighet att bemöta den bevisning som åklagaren lägger fram och att den tilltalade har en möjlighet att presentera sin sak under sådana omständigheter att han eller hon inte i praktiken befinner sig i en sämre position än åklagaren.[94] Bevisföringen i brottmål ska således vara av kontradiktorisk karaktär, vilket mer specifikt innebär att den tilltalade ska ges en möjlighet att påverka bevisvärdet hos den bevisning som läggs fram mot honom; att få kunskap om, samt att kunna kommentera och påverka de bevis som kan antas influera domarens beslut.[95]

Ponera att åklagaren i en rättegång, rörande exempelvis våldtäkt, presenterar bevisning som påverkar rättens ledamöter emotionellt. Enligt kontradiktionsprincipen ska den tilltalade därefter ha rätt att motbevisa denna bevisning eller i vart fall påverka bevisvärdet för det aktuella beviset. Man kan emellertid fråga sig vilka skäliga möjligheter den tilltalade har att vinna framgång med ett sådant försvar, om en emotionell påverkan redan har planterats i rättens ledamöter vid exponering för åklagarens bevisning. Man kan härvid inte bortse från risken att ledamöternas känslopåverkan lever kvar, mer eller mindre medvetet, och på så sätt indirekt färgar deras fortsatta bedömning. Frågan blir därmed ytterst hur man som tilltalad ska kunna kontradiktera en känsla? För diskussion

[92] Lindell, B., 1987, s. 100 f.
[93] Jfr Diesen, C., 1994, s. 33.
[94] Pellonpää, Matti., *Europeiska Människorättskonventionen*, Talentum Media Oy, Jyväskylä, 2007 (övers. Rosa Donner, originalutgåva Jiväskylä, 2007, som Euroopan ihmisoikeussopimus), s. 408.
[95] Jfr Harris, David, O'Boyle, Michael, Warbrick, Colin, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press 2 u., New York, 2009, s. 254.

kring detta, se nedan under avsnitt 7.1.4. Schelin ger uttryck för en liknande fråga när hon undrar huruvida det förekommer ”fall när den bevisning åklagaren åberopar medför att den tilltalade inte har reella möjligheter att åberopa motbevisning, som kan motivera att åklagarens bevisning inte tillåts”?[96] Frågan har behandlats i Europadomstolen och är därmed av betydelse för den svenska rättssystemet.[97] I sammanhanget är det viktigt att påpeka att en rättstillämpning som strider mot Europadomstolens praxis till stor del anses utgöra ett bevisvärderingsfel.[98] För det fall den tilltalades rätt till kontradiktion inte har uppfyllts någon gång under processen kan dessutom rättegångsfel föreligga.[99] Schelin anför vidare att principen om fri bevisföring troligtvis når den yttersta gränsen för vad som kan anses tillåtet när den tilltalade inte längre har någon faktisk möjlighet att ta tillvara sina rättigheter. Eftersom parterna ska vara jämbördiga i rättegången enligt kontradiktionsprincipen, medför detta att parterna ska tillerkännas lika stora möjligheter att åberopa bevisning och föra talan i processen.[100] Avgörande är om rättegången som helhet varit rättvis.[101]

Ovan presenterade frågor som aktualiseras vid en eventuell emotionspåverkan vid bevisvärderingen kan alltså sägas vara befogade. Detta dels med hänsyn till den i artikel 6 EKMR stadgade rätten till rättvis rättegång, dels med hänsyn till den däri uppställda kontradiktionsprincipen.

I likhet med nu gällande lagtext i RB förekommer det inte heller några konkreta folkrättsliga regler om värdering av bevis som kan ge juridiska bedömare vägledning. Det är således de svenska domstolarnas sak att fritt utveckla sin bevisvärdering. Det bör dock nämnas i sammanhanget att det ansetts strida mot EKMR att fälla en tilltalad till ansvar för ett brott på alltför svag bevisning, då detta kan innebära en kränkning av oskuldspresumtionen.[102] I Europadomstolens praxis förekommer visserligen vissa rekommendationer avseende bevisvärdering, till exempel om försiktighet vid värdering av vissa utsagor, som svenska domstolar är bundna av.[103] Man kan dock fråga sig huruvida dessa rekommendationer inbegriper hantering av obehaglig bevisning med emotionell påverkan som följd.

---

[96] Schelin, L., 2006, s. 72 f.
[97] A.a., s. 73.
[98] A.a., s. 95. Se även NJA 1992 s. 532.
[99] A.a., s. 95 f. Se även NJA 1996 s. 649.
[100] A.a., s. 74 samt 92.
[101] A.a., s. 96.
[102] Edelstam, H., 2009, s.157 samt Träskman, Per O., *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet*, I: Festskrift till Lars Welamson, s. 469-486, Norstedts Juridik, Stockholm, 1988.
[103] Diesen, C., 2008, s. 398.

2.6 Amerikansk rätt

I följande avsnitt kommer en kort utblick mot det amerikanska rättssystemet och dess integration av bevisrätt att göras. Detta är av vikt i synnerhet då majoriteten av tvärvetenskaplig, bevisrättsligt relevant forskning bedrivits inom ramen för den angloamerikanska rättsvetenskapen (vilket kommer att uppenbara sig nedan under kapitel 3). Här bör emellertid en viktig aspekt uppmärksammas omedelbart. Det föreligger avgörande, grundläggande skillnader mellan det svenska och det amerikanska rättssystemet. Detta särskilt vad gäller det dömande institutet. I Sverige brukar vi oss huvudsakligen av lagfarna domare, juridiskt utbildade människor vars profession är att döma i domstol, medan den dömande makten i amerikanska rättegångar tillskrivits en jury, det amerikanska folket som allt som oftast inte besitter någon juridisk utbildning. Det är således viktigt att hålla denna skillnad ständigt färsk i minnet vid komparativa beskrivningar av det amerikanska och det svenska rättssystemet. I sammanhanget är det dock även viktigt att påpeka likheterna mellan det amerikanska jurysystemet och det svenska nämndemannasystemet, varför en redogörelse för amerikansk rätt är relevant även ur detta perspektiv.[104]

Bevisrätt är, som ovan anförts,[105] ett säreget rättsområde och fristående ämne inom amerikanskt rättssystem och juristutbildning. Rättsområdets dignitet och särskildhet från den amerikanska processrätten i stort återspeglas i dess titulering; *Evidence Law*, eller *Law of Evidence*. Mot bakgrund av bevisrättens genomslag och tyngd i amerikansk rätt, samt de många vetenskapliga studier som företagits inom ramen för denna, kan området i stort anses vara ett angloamerikanskt fenomen.

Det amerikanska rättssystemet har utarbetat vissa bevisrättsliga reglementen som behandlar diverse bevis som kan tänkas förekomma i en amerikansk rättegång inför en jury, The Federal Rules of Evidence [FRE]. Dessa regler utarbetades av USA:s högsta domstol och antogs i den amerikanska kongressen 1975 efter flertalet omarbetningar. Reglerna, som är tillämpliga i samtliga av USA:s federala domstolar och i ett stort antal delstatliga domstolar, aktualiserar bland annat de snedvridningar som kan tänkas uppstå av viss bevisning:

[104] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 413.
[105] Se avsnitt 2.1 ovan.

> ***Rule 403**: Excluding Relevant Evidence for Prejudice, Confusion, Waste of Time, or Other Reasons:*
> "The court may exclude relevant evidence if its probative value is substantially outweighed by a danger of one or more of the following: unfair prejudice, confusing the issues, misleading the jury, undue delay, wasting time, or needlessly presenting cumulative evidence."

Således kan domaren välja att exkludera viss presenterad, för målet relevant, bevisning om dess bevisvärde avsevärt övervägs av faran för bland annat orättvisa fördomar och förledande av juryn. Det är ovan citerade regel 403 i FRE som domare i brottmålsrättegångar förlitar sig på när de avgör huruvida de ska tillåta exempelvis brottsplats- eller obduktionsfotografier i brottmål.[106]

Ett av domstolarnas bekymmer är alltså orättvisa fördomar, vilka definerats som ”en otillbörlig tendens att föreslå beslut på olämpliga grunder, vanligtvis, men inte nödvändigtvis, känslomässiga sådana”.[107] Domaren har med andra ord möjligheten att exkludera bevis som annars skulle tillåtas om effekten av det beviset kan få en jury att avgöra målet på olämplig basis, till exempel en känslostyrd sådan. För att avgöra huruvida bevis bör exkluderas använder sig domstolar av en metod i tre delar. Först utvärderar domstolarna bevisets bevisvärde - dess användbarhet ifråga om att bevisa något viktigt i målet. Därefter utvärderar domstolen risken för att det beviset gör juryn orättvist fördomsfull eller snedvriden - att beviset förmår juryn att besluta på olämplig grund. Slutligen väger domstolarna bevisets bevisvärde mot faran för juryns orättvisa fördomar. Om risken för att orättvisa fördomar väsentligt överväger bevisets bevisvärde så bör domstolen exkludera beviset. Beviset tillåts emellertid om bevisvärdet är likställt med risken för fördomar, och även om bevisvärdet är något mindre än risken bör alltså beviset tillåtas. Enbart när bevisets bevisvärde väsentligt övervägs av risken för orättvisa fördomar och snedvridningar bör domaren exkludera beviset.

Domstolar tillåter generellt sett fotografier som bevis trots risken för att de kan snedvrida juryn. Till exempel tillät Fifth Circuit Court of Appeals presentationen av ett fotografi i färg föreställande ett två år gammalt barns uppslitna hjärta, trots att domstolen

---

[106] Feigenson, Neal, *Emotional Influences on Judgements of Legal Blame: How They Happen, Whether They Should, and What to Do About It*, I: Emotion and the Law – Psychological Perspectives, s. 45-97 (Bornstein, Brian H. & Wiener, Richard L. red.), Springer Science+Business Media, LLC 56 u., Nebraska Symposium On Motivation, New York, 2010, s. 82 f.

[107] *Laymon v. Bombardier Transp. (Holdings) USA,* 656 F. Supp. 2d, 540, 548 (W.D. Pa. 2009). Fri översättning av citatet.

erkände att fotografiet ”hade potential att känslomässigt påverka juryn”.[108] För att rättfärdiga tillåtelsen av fotografier med obehagliga detaljer i mordmål har domstolarna anfört anledningar som att ”mord sällan är vackert” och att mord ”inte kan förklaras på ett lättsamt sätt”.[109] I mål där såväl snedvridande som mindre snedvridande bevis finns tillgängligt kan dock domstolar välja att exkludera det mer snedvridande beviset helt och hållet.[110]

Slutligen kan sägas att USA:s högsta domstol har diskuterat kring, och tillerkänt, åtminstone åklagaren en rätt att styrka sin gärningsbeskrivning med valfri bevisning. Bland annat med bevis som bygger upp en målande, detaljrik historia i syfte att dels övertyga juryn att en fällande dom är moraliskt rimlig, dels att poängtera de faktorer som kan tillskrivas den tilltalades skuld.[111]

[108] *United States v. Bowers*, 660 F.2d 527, 529-30 (5th Cir. 1981). Fri översättning av citatet.
[109] *State v. Adams*, 458 P.2d 558 (Wash. 1969).
[110] *Old Chief v. United States*, 519 U.S. 172 (1997).
[111] A.a., pp. 187-188.

3. Tidigare forskning

The fact that an opinion has been widely held is no evidence whatever that it is not utterly absurd.

Bertrand Russell

3.1 Inledning

Den forskning som finns på området är, såsom tidigare anförts, huvudsakligen amerikansk.[112] Internationellt är juridiskt beslutsfattande ett omfattande rättspsykologiskt område med kopplingar till kognitionspsykologi, medan detta forskningsområde är långt ifrån lika utvecklat i Sverige.[113] Den internationella utvecklingen, med USA i spetsen, har under senare år gått emot att studera juridisk bevisvärdering och juridiskt beslutsfattande med en beteendevetenskaplig ansats. Anledningen till detta är att bedömaren ofta tillämpar tidigare kunskap och livserfarenhet, vilket i sin tur formar uppfattningar, föreställningar och attityder. Det har därför hävdats att psykologin har stort inflytande vid bevisvärderingen.[114]

Angående den forskning som berör juridiskt beslutsfattande bör nämnas att man oftast använder sig av så kallad skuggjury. Med hänsyn till vad som nyss anförts ovan kommer en stor del av den tidigare forskning och litteratur som ska presenteras att kunna härledas till sådan utländsk juryforskning. Detta forskningsområde är väletablerat och bidrar med information om det mänskliga beslutsfattandet.[115] Tidigare användes inom detta forskningområde främst arkivstudier. En stor mängd värdefull information kunde dock inte uppfångas med denna metod, eftersom den endast visar vad juryn faktiskt gjort, men inte hur eller varför. För att på ett bättre sätt förstå beslutsprocessen övergick man i stället till att utföra experiment på skuggjurymedlemmar, varvid deltagarna agerar vid en simulerad rättegång där dessa ska komma fram till ett avgörande.[116]

Med tanke på att den forskning som ska presenteras i detta kapitel till stor del bygger på skuggjuryundersökningar finns det anledning att kort nämna något om tillämpningen

[112] Se avsnitt 1.3 ovan.
[113] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 407.
[114] Ibid.
[115] Lainpelto, K., 2012, s. 122.
[116] A.a., s. 123.

av dessa på svenska förhållanden. Det har hävdats från svenskt håll att man inte okritiskt kan överföra resultaten från internationell forskning baserad på skuggjuryundersökningen på svenska yrkesdomare. Detta gäller särskilt tillämpningen av amerikansk forskning på svenska förhållanden.[117] Det har emellertid påpekats att resultaten från internationell forskning visst kan anses vara relevanta, då vi i Sverige använder lekmän som domare inom rättsväsendet.[118] Emot detta har i sin tur invänts att svenska yrkesdomare har en direkt inblick i lekmännens resonemang, eftersom nämndemännen överlägger tillsammans med juristdomare. Härvid har även framhållits att svenska nämndemän, till skillnad från jurymedlemmar, ofta har lång praktisk erfarenhet i stället för att vid ett enda eller ett fåtal tillfällen i livet delta i den dömande verksamheten.[119] Det förtjänar i detta sammanhang dock att påpekas att den amerikanske domaren i realiteten fungerar som ett slags "lärare" i den rättsliga processen och i enlighet härmed instruerar jurymedlemmarna hur dessa ska utföra sina bedömningar då de kommer fram till ett avgörande.[120] Man kan också fråga sig huruvida de svenska nämndemännen verkligen har så stor praktisk erfarenhet, då dessa trots en potentiellt lång uppdragsperiod deltar i domstol relativt sällan. Vidare kan man betänka det faktum att amerikanska jurymedlemmar som, om än även de mycket sällan, ombeds att delta i domstolsprocessen genomgår en kontrollutfrågning, så kallad " Voir dire".[121] Denna process är ägnad att säkra jurymedlemmarnas lämplighet att delta i den dömande verksamheten, bland annat genom att försöka avslöja eventuella fördomar som skulle kunna påverka bedömningen.[122]

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att det inte är helt klarlagt i vilken utsträckning amerikansk skuggjuryforskning kan appliceras på svenskt rättssystem. Det torde dock, enligt vad som ovan anförts, vara av viss relevans att beakta dessa forskningsresultat vid en analys av det svenska bevisvärderingsförfarandet. Nedan följer en redogörelse för ett urval av den på området mest framträdande forskningen.

---

[117] Edelstam, H., 2009, 161.
[118] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 407.
[119] Lainpelto, K., 2012, s. 129 f.
[120] Se Federal Rule of Evidence 105: "When evidence which is admissible as to one party or for one purpose but not admissible as to another party or for another purpose is admitted, the court, upon request, shall restrict the evidence to its proper scope and instruct the jury accordingly." Se även Federal Evidence Review (utg.), *Federal Jury Instructions Resource Page*, "http://federalevidence.com/evidence-resources/federal-jury-instructions#circuit", lydelse 2014-12-23.
[121] Se härvid Cleary, Gordon P., Tarantino, John A., *Trial Evidence Foundations*, James Publishing, California, 2007, Section 201.
[122] Processen kan även göras för andra ändamål, se Frederick, Jeffrey T., *Effective Voir Dire*, I: Law Trends & News, 2:1, 2005. Se även New Jersey Courts (utg.), *Model Jury Selection Questions – Standard Jury Voir Dire*, "https://www.judiciary.state.nj.us/jury/std_jury_quest_criminal.pdf", lydelse 2014-12-23 för exempel på vanliga frågor vid Voir dire-processen.

3.2 Bevis med obehagliga detaljer

Forskare har studerat effekterna av emotionella reaktioner på bevis som innehåller obehagliga detaljer. Den bakomliggande hypotesen är att de emotionella reaktioner som väcks vid exponering för obehaglig bevisning ”stör” de rationella delarna av beslutsprocessen och på så sätt underminerar personens förmåga att koppla “rätt” värde till det aktuella beviset.[123] Dessa emotionella reaktioner antas vidare väckas i högre grad av bilder än genom text eller muntlig presentation. Man förutsätter således att bedömare ger ett högre värde till bevis som redovisas med obehagliga detaljer.[124] Det finns flera forskningsresultat som ger stöd för den hypotesen, vilka ska redogöras för nedan.

Forskning inom detta område går i de flesta fall till på så sätt att man använder sig av två grupper. Den ena gruppen får ta del av ett textavsnitt som till exempel beskriver ett mordoffers skador, medan den andra gruppen får se detaljerade och obehagliga fotografier av samma offer.

I en studie fann man att personerna i den grupp som förevisats detaljerade och obehagliga fotografier av ett mordoffer och av brottsplatsen var mer benägna att se den tilltalade som skyldig, jämfört med personerna i den grupp som fick ta del av en text som beskrev motsvarande detaljerade information utan fotografier.[125] Något som gör studien extra intressant är att de personer som presenterades för obehagliga fotografier uppgav att de varken borde ha eller hade påverkats av bilderna. I stället ansåg de att de hade agerat på ett sakligt och rättvist sätt gentemot den tilltalade.[126]

En studie inom samma forskningsspår visar att personer som i brottmål tagit del av bevisning som innehåller obehagliga detaljer uppställer ett lägre beviskrav än personer som enbart fått ta del av ett textavsnitt som beskrivit samma bevisning. Detta genom att de sänker sin gräns för att acceptera att en gärningsbeskrivning är “ställd utom rimligt tvivel”.[127]

---

[123] Christianson, Sven Å., Ehrenkrona, Marika, *Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet,* Norstedts Juridik, Stockholm, 2011, s. 140.
[124] Ibid.
[125] Douglas, Kevin S., Lyon, David R., Ogloff, James R. P., *The impact of graphic photographic evidence on mock juror decisions in a murder trial: Probative or prejudicial,* Law and Human Behaviour, 21, 1997, s. 485-501.
[126] A.a., s. 494. Se även Granhag, Pär Anders, Stridbeck, Ulf, *Psychological perspectives on the evaluation of evidence*, I: Forensic Psychology in Context – nordic and international approaches, s. 191-209 (Granhag, P.A. red.), Routeledge, New York, 2010, s. 202.
[127] Kassin, Saul M., Garfield, David A., *Blood and guts: General and trial specific effects of videotaped crime scenes on mock jurors*, I: Journal of Applied Social Psychology, 21*,* 1991, s. 1459-1472.

Enligt forskning påverkas även straffets längd av det format bevisningen presenteras i. En svensk studie visar att personer som fått se fotografier som föreställde ett brottsoffers skador var benägna att döma ut längre straff än de som inte fått se samma fotografier, men i övrigt fått ta del av exakt samma bakgrundsinformation.[128] I linje med detta visar annan forskning att personer som i ett civilmål tagit del av bevis innehållande obehagliga detaljer tenderar att utdöma högre skadestånd än personer som tagit del av samma bevisning presenterad på ett mer neutralt sätt.[129] Ytterligare studier på samma forskningsspår visar att brottsplatsfotografier och videorekonstruktioner väcker starkare känslomässiga reaktioner än muntliga beskrivningar av samma plats eller händelseförlopp.[130]

Forskningen på området visar således att bevisning presenterad i mer levande former väcker starka känslomässiga reaktioner. En anledning till detta har angetts vara att livfulla presentationsformer, såsom video och detaljerade fotografier, ger en känsla för tid och rum och på så sätt lättare fångar och behåller människors uppmärksamhet.[131] Man har därmed menat att man genom att skapa närvaro i situationen och beröra med bilder, röster och dramaturgi kan framkalla känslor i rätten på flera olika sätt, vilka kan få konsekvenser för juridiska beslut.[132]

Det förtjänar också att nämnas att man funnit att personer som på grund av att de har tagit del av bevisning som försatt dem i en negativ sinnesstämning har lättare att upptäcka motsägelser i en vittnesutsaga än personer som befinner sig i en neutral sinnesstämning.[133] Resultatet talar för att personer försatta i negativ stämning företar en mer noggrann analys av utsagan, något som stämmer väl överens med forskning som påvisat ett samband mellan negativ sinnesstämning och mer djupgående kognitiv informationsbearbetning.[134] Även Maroney beskriver att vissa negativa känslor, till exempel sorg, tenderar att medföra en djupare informationsbearbetning. Hon anför dock att ilska, vil-

[128] Ahola, Angela, Hellström, Åke, Christianson, Sven Å., *Is justice really blind? Effects of pictorial and verbal crime descriptions and perpetrator's gender and appearance on legal practioners' sentencing and evaluations in a mock trial*, I: Psychiatry, Psychology and Law, 17, 2007, s. 304-324.
[129] Whalen, Denise H., Blanchard, Fletcher A., *Effects of photographic evidence on mock juror judgement*, I: Journal of Applied Social Psychology, 12, 1982, s. 30-41.
[130] McAuliff, Bradley D., Nemeth, Robert J., Bornstein, Brian H., Penrod, Steven D., *Juror decision making in the 21st century: Confronting science and technology in court*, I: Handbook of psychology in legal contexts, s. 304-327 (Carson, D. & Bull, R. red.), John Wiley & Sons 2 u., New York, 2003.
[131] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 414.
[132] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 140.
[133] Semmler, Carolyn, Brewer, Neil, *Effects of mood and emotion on juror processing and judgements*, I: Behavioural Sciences and the Law, 20, 2002, s. 423-436.
[134] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 417.

ket också får anses vara en negativ känsla, tycks ha motsatt effekt. En arg person tenderar således att göra en grundare bearbetning av den tillgängliga informationen.[135]

3.3 Känslouttryck och känslointryck

Inom ett ytterligare, näraliggande forskningsspår har man studerat hur juridiska bedömare påverkas av de känslouttryck som brottsoffer uppvisar när de ska bedöma deras trovärdighet.

En studie som genomförts av ett norskt forskarteam visade att ett brottsoffer bedömdes som mest trovärdig när hon uppvisade ett beteende i enlighet med de förväntningar som råder avseende ett brottsoffers reaktioner.[136] I undersökningen användes tre olika videoinspelningar där ett kvinnligt våldtäktsoffer berättade om vad hon utsatts för. I den första versionen var kvinnans känslouttryck relativt neutralt. I den andra versionen stämde utspelet överens med hur vi förväntar oss att ett våldtäktsoffer ska reagera, det vill säga kvinnan såg upprörd ut och grät. Slutligen, i den tredje versionen, bröt kvinnans känsloutspel mot förväntningarna och hon såg då avslappnad ut och log. Kvinnans berättelse var emellertid ordagrant identisk i samtliga versioner. Resultaten visade att hon bedömdes som mest trovärdig av de deltagare som fick ta del av den andra versionen, där kvinnan agerade i enlighet med rådande förväntningar, och som minst trovärdig av de deltagare som tog del av version tre, där kvinnan bröt mot förväntningarna.

Man företog senare en uppföljande studie där man visade samma tre videoinspelningar för en grupp norska domare.[137] Domarnas trovärdighetsbedömningar skiljde sig, till skillnad från den första undersökningen, emellertid inte mycket åt mellan de olika versionerna. Forskarna till studien har två förklaringar till detta resultat. De menar för det första att domare är relativt vana vid att möta offer som uppvisar ett begränsat, eller obefintligt, känsloregister. Detta skulle alltså medföra att stereotypa uppfattningar om ett offers emotionella reaktioner inte är lika spridda hos domare som hos lekmän. För det andra menar forskarna att domare är skickligare än gemene man på att skilja mellan

[135] Maroney, Terry, *Angry Judges*, I: Vanderbilt Law Review, 65:5, 2012, s. 1207-1286, s. 1265. Se mer nedan i avsnitt 4.6.
[136] Kaufmann, Geir, Drevland, Guri C. B., Wessel, Ellen, Overskeid, Geir, Magnussen, Svein, *The importance of being earnest: displayed emotions and witness credibility*, I: Applied Cognitive Psychology, 17, 2003, s. 21-34, s. 21 ff.
[137] Wessel, Ellen, Drevland, Guri C. B., Eilertsen, Dag-Erik, Magnussen, Svein, *Credibility oft he emotional witness: A study of ratings by court judges*, I: Law and Human Behaviour, 30, 2006, s. 221-230, s. 221 ff.

relevant och irrelevant information. Man menar härvid att domaren, såsom juridisk expert, har lättare för att skilja mellan vad offret faktiskt berättar och offrets emotionella reaktioner.[138] Detta resultat ger också stöd för Diesens slutsatser att juristdomare är mindre benägna att påverkas av ovidkommande information, till exempel egna subjektiva upplevelser av sympati och antipati, samt att de är bättre på att bedöma relevans.[139]

De föreställningar och förväntningar vi har på ett typiskt beteende hos ett offer eller vittne innebär dock inte att vi enbart ställer krav på att personen ifråga ska uppleva och visa vad vi uppfattar som ”rätt” känslor. Personen ska även klara av att väcka rätt känslor hos de som ska bedöma berättelsen, i detta fall rättens ledamöter. Detta visar en svensk undersökning där man frågat personer inom rättsväsendet hur de uppfattar begreppen trovärdighet och tillförlitlighet.[140] I enkätsvaren fick man svar som ”[d]essutom handlar det alltid om att man får en viss känsla (som är svår att beskriva) för om personen är trovärdig” och ”[a]tt [personen] framställer dess uppfattning på ett sätt som ger mig känslan av att det är den sanna verkligheten”.[141] Studien bestod i en enkätundersökning där bland annat domare, advokater, åklagare, poliser, målsägandebiträden och nämndemän deltog. Enkätsvaren visar att känslor spelar roll när en bedömning görs av en persons trovärdighet eller en utsagas tillförlitlighet. Dessa bedömningar är en viktig del av bevisvärderingen och att ge uttryck för (rätt slags) känslor tycks tydligen stärka trovärdigheten.[142] Det är således inte enbart offrets känsloyttringar och bedömarens förväntningar om hur offret ska reagera som inverkar på dennes bedömning, utan även de känslor som uppstår hos bedömaren när denne bevittnar ”emotionella offer”.[143] Offer som uppvisar starka känslor får bedömare att känna negativa känslor, större obehag inför brottet och mer sympati för offret än offer med ett neutralt känslomässigt beteende.[144] I sammanhanget kan emellertid tilläggas att man inom forskningen funnit att bedömares känslotillstånd i stor utsträckning upphör att påverka deras bedömningar om bedömarna uppmärksammas på sina egna känslor.[145]

---

[139] Diesen, Christian, *Lekmän som domare*, Norstedts Juridik 1 u., Stockholm, 1996, s. 231.
[140] Christianson, S.Å. & Ehrencrona, M., 2011, s. 30 ff.
[141] A.a., s. 139.
[142] A.a., s. 134.
[143] A.a., s. 138.
[144] Ask, Karl, Landström, Sara, *Why emotions matter: Expectancy violation and affective response mediate the emotional victim effect*, I: Law and Human Behavior, 34, 2010, s. 392-401.
[145] Schwarz, Norbert, Clore, Gerald L., *Mood, misattribution and judgements of well-being: Informative and directive functions of affective states,* I: Journal of Personality and Social Psychology, 45, 1983, s. 513-523.

3.4 Wells Effect

De studier som gett upphov till det beteendevetenskapliga fenomenet Wells Effect visar att målande bevisning tilltalar föreställningsförmågan, medan abstrakt bevisning inte gör det.[146] Detta medför att jurymedlemmar är mer benägna att fria i mål där bevisningen endast består av indiciebevisning, trots att de själva uppskattar den objektiva sannolikheten för den tilltalades skuld som tillräcklig för att meddela fällande dom. Wells har i sina studier visat att jurymedlemmar i 4-9 gånger mindre utsträckning meddelar fällande dom i mål där bevisningen endast utgörs av indiciebevisning. Jurymedlemmarna har dock ansett den uppskattade sannolikheten för den tilltalades skuld vara mer än tillräcklig för att fälla.[147] Vidare forskning avseende Wells Effect bekräftar detta resultat och visar att jurymedlemmar är mer benägna att fria i indiciemål då de vid indiciebevisning lättare kan föreställa sig ett scenario där den tilltalade är oskyldig. På motsvarande vis meddelar jurymedlemmarna i större utsträckning fällande dom vid direkt bevisning, eftersom man finner det lättare att föreställa sig ett scenario där den tilltalade är skyldig.[148]

Frågan är emellertid vilka faktorer som avgör huruvida man kan föreställa sig ett scenario där den tilltalade är skyldig respektive oskyldig. Det har härvid hävdats att det finns två typer av tankemönster, det vill säga kognitiva funktioner, för att systematisera erfarenhet och konstruera realitet. Dessa två tankemönster är det berättande tankemönstret samt det retoriska tankemönstret. Det förra innefattar bra historier och gripande drama, medan det senare innefattar välformulerade argument.[149] Den direkta bevisningen kan ur detta perspektiv sägas vara beskrivande och berättande, vilket övertygar om naturtrogenheten, medan indiciebevisning i stället kan sägas vara abstrakt och retorisk, vilket övertygar om sanningen.[150] Den direkta bevisningen kan således hjälpa jurymed-

---

[146] Se till exempel Wells, Gary L, *Naked Statistical Evidence of Liability – Is Subjective Probability Enough?,*I: Journal of Personality and Social Psychology, 62:5, 1992, s. 739-752, s. 739 ff.
[147] Wells, G.L, 1992, s. 744.
[148] Niedermeier, Keith E., Kerr, Norbert L., Messe, Lawrence A., *Jurors' Use of Naked Statistical Evidence – Exploring Bases and Implications of the Wells Effect*, I: Journal of Personality and Social Psychology, 76:4, 1999, s. 533-542, s. 537.
[149] Bruner, Jerome S., *Actual Minds, Possible Worlds*, Harvard University Press, Cambridge, 1986, s. 11 ff.
[150] Heller, Jon Kevin, *The Cognitive Psychology of Circumstantial Evidence,* I: 105 Michigan Law Review, 2006, s. 241-306, s. 264 ff.

lemmarna att föreställa sig ett scenario där den tilltalade begått det ifrågavarande brottet. Man prövar alltså den direkta bevisningens naturtrogenhet och finner juryn att beviset är naturtroget anses den tilltalades skuld styrkt.[151] Indiciebevisningen, med dess abstrakta och retoriska karaktär, hjälper däremot inte juryn att föreställa sig hur den tilltalade begått brottet.[152]

Man kan alltså sammanfattningsvis konstatera att direkt bevisning hjälper jurymedlemmen att skapa ett kronologiskt och strukturellt överensstämmande scenario som beskriver hela det aktuella händelseförloppet, medan indiciebevisning inte möjliggör samma konstruktion av ett scenario där den tilltalade är skyldig.[153] Indiciebevisningen erbjuder således endast en liten bit av helheten, men för att kunna föreställa sig att den tilltalade faktiskt begått brottet behöver bedömaren av bevisningen erhålla flera indiciebevis så att denne får tillräckligt många bitar för att kunna skapa den visuella helheten.

Det har ansetts att förhållandet mellan ”levande bevisning” och föreställningsförmågan är grundläggande. Heller menar härvid att Wells Effect endast går att förklaras utifrån magkänslan.[154] Jurymedlemmarna behöver således ”känna” att den tilltalade begått brottet. Avsaknaden av denna känsla medför enligt Heller att man meddelar en friande dom oavsett hur hög den objektiva sannolikheten för den tilltalades skuld är.

Något kan även sägas om över- respektive undervärdering av bevisning. Som ovan anförts bidrar direkt bevisning till att bedömaren lättare kan föreställa sig det aktuella händelseförloppet, och därmed även den tilltalades skuld, oavsett hur tillförlitlig bevisningen är. På motsvarande sätt kan indiciebevisningens abstrakta karaktär, vilken försvårar för bedömaren att föreställa sig den brottsliga handlingen, komma att undervärderas. Det anförda leder således till en risk för att mindre tillförlitlig direkt bevisning felaktigt ges ett högt värde, medan fullt tillförlitlig indiciebevisning kan komma att tillmätas ett felaktigt lågt bevisvärde.[155]

151 Heller, J.K., 2006, s. 266.
152 A.a., s. 265.
153 A.a., s. 278.
154 A.a., s. 303.
155 Lainpelto, K., 2012, s. 136.

4. Kognitiv psykologi

Vi ser inte saker som de är, utan som vi är.

Immanuel Kant

4.1 Inledning

Alla rättsområden, alla rättsregler inom dessa samt alla de människor som arbetar med juridik kan sägas vara påverkade av psykologi. Ingen lag och ingen tillämpning av denna är således ”fri från” psykologi.[156] Kognitiv psykologi har definierats som de mentala processernas psykologi. Den har även beskrivits som studiet av förståelse och vetande.[157] Kognition kommer från det latinska ordet ”cognosco” som betyder ”lära känna”. Det undersöks i kognitionspsykologin hur människan lär känna, förstår och uppfattar sin omvärld och sig själv.[158] För att ge en mer exakt definition av kognitiv psykologi kan sägas att den består i forskning om hur hjärnan bearbetar information. Detta innebär att man inom området undersöker hur vi människor tar in information från vår omvärld, hur vi finner en innebörd i informationen samt hur vi använder oss av den.[159]

Den informationsbearbetning som pågår ständigt i våra dagliga liv är normalt något oproblematiskt, något som vi inte lägger märke till särskilt mycket. Vi människor upplever normalt att det är verkligheten, och inget annat, som vi uppfattar med våra sinnen och med vårt förstånd. Vi upplever direkt världen runt omkring oss och uppfattar hur människor i vår omgivning uppträder. Detta ser vi som något objektivt givet, som något verkligt. Denna verklighetsuppfattning tycks för oss vara något självklart och enkelt, men ett grundläggande antagande inom kognitionspsykologin är emellertid att detta är ytterst komplicerade processer. Vi människor är dock inte medvetna om dessa proces-

[156] Justickis, Viktoras, *Does the Law Use Even a Small Proportion of What Legal Psychology has to Offer?*, I: Psychology and Law – bridging the gap, s. 223-237 (Canter, D. & Žukauskienė, R. red.), Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2008, s. 224.
[157] Groome, David, *Kognitiv psykologi - processer och störningar*, Studentlitteratur 1 u., Lund, 2010 (övers. Karin Larsson Wentz, originalutgåva East Sussex, 2006, som An Introduction to Cognitive Psychology: Processes and Disorders), s. 27
[158] Christianson, Sven Å., Montgomery, Henry, *Kognition i ett rättspsykologiskt perspektiv*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 87-120 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008, s. 87
[159] Groome, D., 2010, s. 27.

ser, utan bara om deras slutresultat i form av vad vi ser, hör och föreställer oss.[160] Kognitionspsykologins andra grundantagande är att resultatet av människans kognition är ett samspel mellan dels objektiva fakta, dels vad vi själva tror och önskar. Trots att vi inte upplever det så är vår bild av världen alltså till viss del subjektiv.[161] Människor är vad filosoferna kallar naiva realister; man tror att den verklighetsbild man har är baserad på fakta som finns ”där ute”, i den externa verkligheten.[162] Vi har således en bristande förmåga att se den subjektiva delen av vår kognition och hur denna ständigt påverkas av våra förutfattade meningar och inre önskningar. Vi upplever det i stället som att vi tar del av den ”verkliga” verkligheten, att vi ser och hör hur det faktiskt är och minns hur det faktiskt var. I realiteten styrs vår verklighetsuppfattning dock av våra förväntningar, jämförelsepunkter och vanor.[163] Vår oförmåga att uppfatta subjektiva faktorers inverkan på våra uppfattningar leder vidare till systematiska fel i våra bedömningar av verkligheten.[164]

Kognitionspsykologin har inom den moderna psykologin blivit ett omfattande område, även om det är relativt nytt.[165] Området har utvidgats och tenderar att i allt större utsträckning betraktas som integrerad med känslor och motivation, något som kan ses som ”heta” processer som ger riktning och styrka i människans informationsbearbetning.[166] I linje med detta understryker många forskare att kognition styrs av våra intressen och behov. Det har även hävdats att mänskligt beslutsfattande, vilket utgör ett forskningsområde inom kognitionspsykologin, påverkas av beslutsfattarens känslor. Detta innebär att studiet av människors emotioner kan vara relevant för att förstå människors beslutsfattande.[167]

Nedan följer ett avsnitt som närmare ska behandla den kognitiva psykologins egenskaper, de kognitiva processer som sker då människor bearbetar information samt vilka konsekvenser detta kan få, särskilt vad avser juridiska bedömare i deras beslutsfat-

[160] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 87.
[161] Ibid.
[162] A.a., s. 110.
[163] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 54 f. Se även Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 110.
[164] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 110.
[165] A.a., s. 87 f.
[166] Ibid.
[167] Lundh, Lars-Gunnar, Montgomery, Henry, Wærn, Yvonne, *Kognitiv psykologi*, Studentlitteratur 1 u., Lund, 1992, s. 171.

tande.[168] Inom ramen för denna redogörelse kommer även relevant forskning på kognitionspsykologins område att presenteras.

4.2 Närmare om kognitionspsykologi samt tidigare forskning på området

4.2.1 Den kognitiva processen vid informationsbearbetning

Av det ovan anförda får det att anses klargjort att kognition involverar många olika typer av informationsbearbetning som äger rum på olika stadier, men att vi samtidigt förblir omedvetna om många av dessa processer.

Vad som faktiskt sker i hjärnan då vi tar in information är att informationen tas emot av sinnesorganen. Informationslagringen i sinnesorganen, de sensoriska registren, sker automatiskt och informationen hamnar där oavsett om vi lägger märke till det eller inte.[169] Innehållet i informationen analyseras därvid först genom ett stadium av perception.[170] Perceptionsprocessen innebär oftast att den mottagna informationen registreras i någon form, vilket aktiverar inlärning och lagring i minnet. Hjärnan försöker redan vid detta stadium förstå informationen genom att försöka skapa en mening i den. Det finns här anledning att säga något om skillnaden mellan begreppen sinnesintryck och varseblivning. Sinnesintryck är den information som vi faktiskt får in från verkligheten, det vill säga det råmaterial som når hjärnan när vi observerar något. Varseblivning, eller perception, är däremot den subjektiva upplevelsen eller tolkningen av sinnesintrycket. Varseblivning och sinnesintryck kan därmed skilja sig åt betydligt.[171]

När minnet väl är skapat lagras detta alltså för att kunna användas i framtiden. För att senare kunna använda detta krävs i regel en framplockning av informationen.[172] Framplockning kan ske av olika anledningar. Ibland sker det för att vi behöver skapa en bas för vidare mentala aktiviteter, till exempel tänkande, men ibland plockar vi fram information bara för vår egen skull, för att vi enbart vill få tillgång till den tidigare lagrade informationen. Det är även vanligt att framplockning används för att underlätta tanke-

[168] Med termen ”beslutsfattande” avses i detta sammanhang dels beslut om vilket värde ett bevis ska tillmätas vid bevisvärderingen, dels beslut i den efterföljande skuldfrågan. Denna definition kommer att användas hädanefter i framställningen.
[169] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 89.
[170] Groome, D., 2010, s. 28.
[171] A.a., s. 61.
[172] A.a., s. 28.

processer, exempelvis kan vi använda oss av tidigare erfarenheter för att underlätta hanteringen av nya situationer eller problem.[173]

De kognitiva processerna ser alltså ut som följer:

Inkommande information → Perception → Inlärning och minneslagring → Framplockning → Tänkande

Denna beskrivning är emellertid en grov förenkling av processerna, som i själva verket är betydligt mer komplexa. De olika stadierna av den kognitiva bearbetningen går inte att särskilja på ett sådant tydligt sätt som beskrivningen kan ge intryck av. I verkligheten är de mer sammanvävda och överlappande.[174] Stadierna hakar i varandra som en fortlöpande kedja och det är således omöjligt att fastställa exakt när ett stadium upphör och ett annat tar vid. Det är därför lättare att försöka se den kognitiva processen som ett ständigt flöde av information, där informationen genomgår olika former av bearbetning under processens gång.[175]

För att påvisa innebörden av inre psykologiska processer i den mänskliga kognitionen kan läsaren betrakta figur 1.1.[176] Hos i princip alla betraktare finner man samma tydliga reaktion; figuren föreställer ett människoansikte. Vid en mer objektiv analys av figurens beståndsdelar, nämligen en cirkel och två raka linjer, kan dock konstateras att det faktiskt inte finns något ”ansikte” i figuren. De observatörer som ser ett ansikte i denna enkla figur har således på grundval av sin egen lagrade kunskapsbank själva *lagt till* ansiktet.[177]

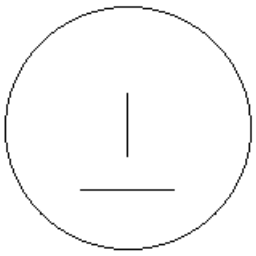

Figur 1.1

Ett annat sätt att definiera kognitiva processer är att försöka särskilja kognitiva processer från icke-kognitiva sådana. Kognitiva processer brukar i enlighet med detta separeras från emotionella eller motivationella processer. Det finns emellertid ett kognitivt *innehåll* även i emotionella processer, vilket varierar beroende på vilken typ av känsloreaktion det handlar om. Det kognitiva innehållet i en reaktion av ilska skiljer sig således från det kognitiva innehållet i en reaktion av glädje.[178]

[173] Ibid.
[174] Groome, D., 2010, s. 28 f.
[175] Ibid.
[176] Groome, D., 2010, s. 31, figur 1.3.
[177] A.a., s. 31.
[178] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 8 f. Jfr även avsnitt 4.6 nedan angående kognitiva konsekvenser av ilska.

Man kan göra en distinktion mellan automatiska och kontrollerade kognitiva processer. De kontrollerade informationsprocesserna sker, åtminstone delvis, under medveten uppmärksamhet, medan de automatiska sker mer eller mindre automatiskt, det vill säga utan medveten uppmärksamhet. De kontrollerade informationsprocesserna kräver således viss mental ansträngning, till skillnad från de automatiska.[179] Ju mer inövad en viss färdighet är och ju mer vana vi har av en viss situation desto mindre uppmärksamhet krävs av oss. Vi kan då i stället låta den information vi tar in styra vårt beteende mer eller mindre automatiskt, utan att vi aktivt behöver koncentrera oss på det vi gör.[180] Exempel på sådana processer är de färdigheter som krävs för att köra bil, spela piano eller att läsa orden på en boksida. För att närmare illustrera detta kan läsningsprocessen utgöra ett lämpligt exempel. I början när vi lär oss alfabetet måste vi aktivt koncentrera oss på varje bokstavs form och försöka hålla isär alla olika bokstävers former. Vi måste också lära oss hur de olika bokstäverna uttalas. När vi sedan med tiden lär oss att känna igen bokstäverna automatiskt kräver läsningsprocessen inte längre denna medvetna ansträngning eller uppmärksamhet. Påpekas ska dock att det finns en gräns för hur automatiserad en process kan bli. När det gäller läsningsprocessen är det följaktligen enbart det som vi är väl förtrogna med som vi kan hantera på ett omedvetet stadium med automatiska informationsprocesser.[181] Schneider och Shiffrin menar i enlighet med detta att det faktum att kontrollerade processer kräver medveten uppmärksamhet medför att de får en del begränsningar i sin bearbetningskapacitet, medan sådana begränsningar inte finns avseende de automatiska processer som inte kräver någon medveten uppmärksamhet.[182] Detta medför att automatisk bearbetning sker mycket snabbare än kontrollerad bearbetning samt att denna även är relativt opåverkad av distraherande faktorer från andra uppmärksamhetskrävande uppgifter.

Något som ytterligare kännetecknar automatisk bearbetning är att den inte är en viljestyrd process. Den äger således rum oberoende av en persons önskningar och intentioner. Figur 1.2[183] kan tjäna som en enkel demonstration av hur automatisk bearbetning går till. Du som läsare kan härvid försöka titta på orden i figuren utan att läsa dem.

[179] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 41.
[180] Ibid.
[181] A.a., s. 41 f.
[182] Schneider, Walter, Shiffrin, Richard M., *Controlled and automatic human information prcessing: I. Detection, search, and attention*, I: Psychological Review, 84:1, 1997, s. 1-66.
[183] Groome, D., 2010, s. 42, figur 1.12.

Figur 1.2

Du har med största sannolikhet upptäckt att det var omöjligt att lyda instruktionen att inte läsa orden, detta för att läsning såsom ovan beskrivits är en automatisk process för vana läsare.

Automatiska processer är utan tvekan mycket värdefulla, då de möjliggör för oss att utföra rutinuppgifter snabbt och utan att behöva ”slösa” på vår kapacitet för uppmärksamhet, vilken är begränsad.[184] Norman och Shallice menar därför att vi, när vi ställs inför nya eller mer komplexa uppgifter som kräver den flexibilitet som medveten kontroll innebär, måste de automatiska processerna sättas ur spel av det kontrollerande uppmärksamhetssystemet.[185]

Kognitiva processer behöver alltså inte vara medvetna. De flesta kognitiva processer torde i verkligheten tvärtom ske på ett omedvetet plan.[186] Dessa processer kan ha olika mening för olika personer eller för en och samma person vid olika tillfällen; olika slags information ger således det vi upplever för ögonblicket en viss mening.[187] Filosofer och psykologer har in linje med detta hävdat att även perception kan ske på en omedveten nivå. De menar att vi således kan ta in information utan att vara medvetna om det.[188] Som exempel på detta kan nämnas att vi när vi rör oss runt i vår lägenhet tar vi ständigt in en massa information, vilken till exempel gör att vi inte stöter emot väggar, snubblar över föremål och så vidare. Vi är emellertid inte medvetna om all denna information, utan går ofta runt i helt andra tankar när vi förflyttar oss i välbekanta omgivningar. Den medvetna uppmärksamheten fokuserar alltså på helt andra saker medan vi sätter vår tilltro till omedveten perception för informationshämtandet om den miljö vi befinner oss i.[189] Tilläggas kan dock att perceptionen i dessa fall till stor del är tillgänglig för oss,

[184] Groome, D., 2010, s. 44.
[185] Norman, Donald A., Shallice, Tim, *Attention to Action*, I: Consciousness and Self-Regulation - advances in Research and Theory, s. 1-18 (Davidson, R. J., Schwartz, G. E. & Shapiro, D. red.), Springer US 1:4 u., New York, 1986.
[186] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 106.
[187] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 8.
[188] A.a., s. 44.
[189] Ibid.

vilket betyder att vi kan välja att fokusera uppmärksamheten utåt mot omgivningen i stället och därmed bli medvetna om den information vi tar in.[190]

En intressant studie visar att när vi fattar ett medvetet beslut om att handla på ett visst sätt, förefaller medvetenheten om beslutet komma efter snarare än före själva beslutet.[191] Det har härvid diskuterats huruvida våra beslut faktiskt fattas på ett omedvetet plan och att vi inte blir medvetna om beslutet förrän vi upptäcker resultatet av det.[192] Skulle så vara fallet skulle detta leda till ett ifrågasättande av själva existensen av en fri vilja; vår subjektiva uppfattning om att vi fattar medvetna beslut skulle i så fall kunna vara inbillning.[193]

På samma sätt som kognitiva processer kan ge olika personer olika mening i det de upplever, tycks minnen lagras utifrån graden av meningsfullt innehåll. En avgörande faktor blir därför i vilken utsträckning som personen kan utnyttja sin kunskap för att skapa mening i den information denne tar in.[194] Forskning på området ger stöd för en sådan tes. I en studie testade man deltagarnas förmåga att återge en kort text, vilken var relativt meningslös såvida inte någon förklarande kontext lades till. Den förklarande kontexten var i detta fall en bild. Två grupper deltog i undersökningen, där enbart en av grupperna fick se den förklarande bilden. Gruppen som hade sett bilden kunde minnas betydligt mer av texten än den andra gruppen kunde, troligtvis för att bilden hjälpte dem att finna en mening i texten.[195]

4.2.2 Samspelet mellan yttre information och inre strukturer

Även när det gäller fasen av perception som den information vi tar in genomgår, kan tolkningen skifta från person till person. Perceptionen är ett samarbete mellan yttre information och inre strukturer hos individen som gör det möjligt för denne att uppta information. Det räcker alltså inte att vi har väl utvecklade sinnesorgan som mottar informationen, utan vi behöver även inre kognitiva strukturer för att kunna tillgodogöra

[190] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 44. Se här även vidare angående percepioer som inte ens verkar vara tillgängliga för medveten uppmärksamhet, något som forskning om subliminal perception visat.
[191] Libet, Benjamin, *Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action*, I: Behavioral and Brain Sciences, 8, 1985, s. 529-566.
[192] Wegner, Daniel M., Wheatley, Thalia, *Apparent Mental Causation – Sources of the Experience of Will*, I: American Psychologist, 54:7, 1999, s. 480-492.
[193] Groome, D., 2010, s. 45 f.
[194] A.a., s. 180.
[195] Bransford, John D., Johnson, Marcia K., *Contextual Prerequisites for Understanding: Some investigations of Comprehension and Recall*, I: Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 11, 1972, s. 717-726.

oss informationen så att denna kan påverka vårt beteende.[196] En persons kognitiva strukturer är individuella, vilket medför att olika människor kan ha en mycket skiftande förmåga att inhämta information på olika områden. De flesta människor har något område där de har mer utvecklade kognitiva strukturer, ett område som de utvecklat särskilda färdigheter på, och där kan de normalt se mer avancerade sammanhang och göra finare distinktioner än andra. På andra områden kan dock förhållandet vara det motsatta. Det kan därför sägas att erfarenhet och inlärning spelar en stor roll vid utvecklingen av kognitiva strukturer.[197] Denna tanke, att vi bidrar till vår perceptuella process med hjälp av våra egna kunskaper och erfarenheter framfördes tidigt av ett antal teoretiker, med Gestalt-gruppen i spetsen.[198] De menade att vi adderar något till det vi observerar, så att perceptionen av ett helt objekt blir mer än bara summan av dess delar. De hävdade att vi favoriserar valet av den enklaste och bästa tolkningen som finns att tillgå och att varseblivningen av en figur beror på dess meningsinnehåll.[199]

Som tidigare nämnts består kognition i ett samspel mellan objektiva fakta i omvärlden och vad vi själva tror och önskar. Tyngdpunkten kan i detta samspel ligga antingen på inkommande information eller på personens interna kognitiva strukturer.[200]

Det finns en kognitionspsykologisk aspekt på alla psykiska processer. Vi tar ständigt emot information som uppmärksammas och bearbetas mer eller mindre och som i större eller mindre utsträckning lagras i minnet. Denna information tolkas samtidigt i ljuset av tidigare minnen.[201] Våra sinnesorgan kan emellertid bara uppta en viss mängd information, vilket är långt ifrån all den information som finns tillgänglig för oss i vår omvärld. Våra uppmärksamhetsprocesser filtrerar troligen bort delar av den ofantliga mängd information som vi faktiskt uppfattar, för att reducera den kognitiva bearbetningen. Det kan vara så att även filtreringsfunktionen påverkas av vår befintliga kunskap och därmed också den slutliga varseblivningen av den sensoriska informationen.[202] Sensoriskt råmaterial filtreras och kopplas sedan samman med kunskap för att bilda en helhetsupp-

[196] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 46.
[197] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 46. Se mer om kognitiva strukturer i avsnitt 4.3 nedan.
[198] Werthheimer, Max, *Experimental Studies of the Perception of Motion*, I: Zeitschrift fur Psychologie, 61, 1912, s. 161-265 samt Köhler, Wolfgang, *The Mentality of Apes*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., London, 1925 (övers. Ella Winter, originalutgåva Berlin, 1917, som Intelligenzprüfungen an Anthropoiden).
[199] Koffka, Kurt, *Principles of Gestalt Psychology*, Lund Humphries, London, 1935.
[200] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 107.
[201] A.a., s. 117.
[202] Groome, D., 2010, s. 61 f. Jfr. även nedan i avsnitt 4.4 angående konfirmeringsbias.

levelse. Immanuel Kant hävdade i enlighet med detta att vi bara kan uppleva vår egen varseblivning av världen och således aldrig hur den verkligen är.[203]

Mot bakgrund av det som ovan beskrivits kan alltså konstateras att vår befintliga kunskap har en oerhört stor påverkan på vad vi varseblir. Denna påverkan kan vara till viss del negativ och ibland åsidosätter den till och med tydlig sensorisk information som kanske egentligen säger oss något annat.[204] Man kan med anledning av detta fråga sig varför vi låter tidigare kunskap och erfarenhet påverka vår varseblivning av världen i så stor utsträckning, när detta uppenbart kan leda till så många misstag. Ett möjligt skäl är att vi måste utforma vår varseblivning med hjälp av tidigare kunskap för att kunna använda den relativt begränsade information som vi faktiskt tar emot. Den sensoriska informationen är alltså för bristfällig med hänsyn till att informationen begränsas av dels att vi bara kan ta in en begränsad mängd information, dels att våra sinnen kanske inte heller ger oss en komplett bild.[205]

Människans bristande förmåga att inse hur deras uppfattningar styrs av dessa subjektiva faktorer har kallats ”människans blinda fläck”.[206] Denna bristande förmåga aktualiseras framför allt när vårt tänkande sker automatiskt. Detta leder till att det blir systematiska fel i våra bedömningar av verkligheten; det uppstår alltså en diskrepans mellan verkligheten och vad vi tror.[207] Människan upplever därmed inte verkligheten så som den faktiskt är, utan på det sätt som är mest ändamålsenligt för hennes syften, det vill säga det sätt som passar henne bäst.[208] Vi behöver därför inse att våra upplevelser till stor del är subjektiva – de är beroende av värderingar, förväntningar, tidigare erfarenheter med mera – och på så sätt försöka frångå vår tro att vi uppfattar verkligheten på ett objektivt sätt. Det vi ser, hör och känner är således inte den enda möjliga verkligheten och vi måste förstå att vi tolkar vår omgivning subjektivt, med våra egna, snäva perspektiv.[209]

4.2.3 Känslor påverkar perceptionen/Känslors påverkan på perceptionen

Det har ovan beskrivits att vi naturligen måste använda våra tidigare erfarenheter när vi observerar situationer och människor i vår omgivning. Det är emellertid inte enbart våra

[203] Groome, D., 2010, s. 62.
[204] A.a., s. 66.
[205] A.a., s. 67 f.
[206] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 110.
[207] Ibid.
[208] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 46.
[209] A.a., s. 54.

tidigare erfarenheter av liknande upplevelser som begränsar den tolkning vi gör av en viss situation, utan också de känslor som har makt över oss i just den stunden.[210] Hume menar att hjärnan fungerar på ett sådant sätt att den reagerar med vissa specifika känslor när den blir exponerad för vissa typer av bilder. Bilden av glädje vid en middag medför till exempel att vi upplever känslor av njutning. Enligt Humes teori är detta samband mellan varseblivning och känsla grunden till subjektivism.[211] Han menar vidare att vår tolkning av en situation eller person är avgörande för vilka känslor vi upplever. Det räcker således att vi tror att någon befinner sig i plågor för att vi ska tycka synd om dem eller att vi tror att något utgör ett hot för att känna rädsla inför det. Hume menar därmed att vår egen subjektiva övertygelse och våra egna tankar avgör hur vi känner.[212]

Forskning inom kognitionspsykologin visar att människor till viss del har lättare att minnas negativ information, främst sådan information som ger upphov till emotionella reaktioner och tankar i samband med en händelse.[213] Det stresspåslag som vi upplever i samband med den känslomässiga reaktionen medför att vår uppmärksamhet automatiskt fokuseras på de detaljer som är anledningen till reaktionen, varför denna information bearbetas djupare.[214] Detta fenomen kallas vapenfokuseringseffekten; riktas ett vapen mot någon kan det leda till att personen minns vapnet mycket väl, samtidigt som denne får svårt att minnas övrig information som till exempel hur omgivningen eller personen som höll vapnet såg ut. Detta beror på att vår uppmärksamhet inriktas på det som berör oss och får oss att uppleva starka känslor. Vi fokuserar då på denna information och försöker integrera den nya händelsen med våra tidigare erfarenheter.[215] Att vår uppmärksamhet fokuseras på den känsloframkallande informationen har sitt ursprung i evolutionen. Ytterst är det en överlevnadsinstinkt; för att snabbt kunna identifiera farliga miljöer, situationer och personer är det viktigt att med hjälp av ett känslo- och minnessystem upptäcka farliga tecken i vår omgivning för att snabbt kunna försvara sig eller

[210] Törestad, Bertil, *Socialpsykologi: sätter vi varandra i sociala fängelser?*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 121-134 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008, s. 127 samt Deigh, John, *Emotions, values and the Law*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 74 f.
[211] Se Deigh, J., 2008, s. 74 f.
[212] A.a., s. 49 f.
[213] Se Christianson, Sven Å., *The relationship between induced emotional arousal and amnesia*, I: Scandinavian Journal of Psychology, 25, 1984, s. 147-160, Christianson, Sven Å., Loftus, Elizabeth F., *Memory for traumatic events*, Applied Cognitive Psychology, 1, 1987, s. 225-239 samt Christianson, Sven Å., Loftus, Elizabeth F., *Some characteristics of people's traumatic memories*, I: Bulletin of the Psychonomic Society, 28, 1990, s. 195-198.
[214] Christianson, Sven Å., *Emotional stress and eyewitness memory: A critical review*, I: Psychological Bulletin, 112, 1992, s. 284-309.
[215] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 97.

fly.[216] Det kan i detta sammanhang nämnas att det finns forskning som tyder på att människan är förprogrammerad att komma ihåg viss typ av känsloladdad information, såsom blod, kroppsskador, ormar och spindlar.[217] I linje med detta ökar färgen röd uppmärksamheten, vilket kan kopplas till fundamentala reaktioner som varning och blod. Detta är förklaringen till att vi tenderar att felaktigt skapa kedjor av egenskaper till ett objekt eller en situation; om något bedöms som vackert tenderar vi att även tillerkänna det egenskaper som positivt, starkt och så vidare. Även om detta är ett praktiskt tillvägagångssätt kan det ibland leda fel.[218] Det kan härvid nämnas att detta anmärkningsvärda tankemönster även tycks gälla när vi bedömer en persons eventuella skuld för en brottslig gärning. Forskning visar nämligen att tilltalade med ett attraktivt utseende fälls mer sällan och om de fälls så får de ett mildare straff än tilltalade med ett mer oattraktivt utseende.[219]

Ytterligare forskning, vilken går under namnet ”perceptuellt försvar”, har visat att tröskeln för varseblivandet av känsloladdade ord (till exempel ”slida”) är högre än ord som inte är emotionellt laddade (till exempel ”äpple”).[220] Deltagarna i denna typ av forskning försöker alltså försvara sig mot varseblivandet av dessa känsloladdade ord, de vill inte uppleva orden. Man har också funnit att personer som utsätts för subliminal perception, det vill säga att personens tankar eller känslor påverkas på en omedveten nivå, höjer tröskeln för sensorisk information överhuvudtaget. De höjer således tröskeln för att uppfatta även icke-emotionell information.[221] Deltagarna i den aktuella studien fick känsloladdade ord subliminalt presenterade för sig på en bildskärm. De försökte därefter försvara sig mot ett medvetet uppmärksammande av den redan omedvetet registrerade informationen. Utöver detta kunde emellertid konstateras att de även höjde tröskeln för uppfattandet av ljud, det vill säga icke-känsloladdad information, som presenterades samtidigt som orden på bildskärmen Resultatet visar att det förekommer en

[216] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 48. Se även Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 104.
[217] Christiansson, Sven Å., *Traumatiska minnen*, Natur och Kultur, Stockholm, 2002, Öhman, Arne, *Orienting and attention: Preferred preattentive processing of potentially phobic stimuli,* I: Attention and information processing in infants and adults: Perspectives from human and animal research, s. 263-295 (Campbell, B. A., Hayne, H, Richardson, R. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1991 samt Öhman, Arne, Dimberg, Ulf, *An evolutionary perspective on human social behavior*, I: Sociophysiology, s. 47-86 (Waid, W. M., red.), Springer, New York, 1984.
[218] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 48.
[219] Dion, Karen K., *Physical attractiveness and evaluation of children's transgressions*, I: Journal of Personality and Social Psychology, 24, 1972, s. 207-213.
[220] McGinnies, Elliott, *Emotionality and Perceptual Defense*, I: Psychological Review, 56:5, 1949, s. 244-251.
[221] Hardy, Gail R., Legge, D., *Cross-modal induction of changes in sensory thresholds*, I: Quarterly Journal of Experimental Psychology, 20, 1968, s. 20-29.

omedveten perception i olika situationer och att den information vi registrerar omedvetet även kan komma att påverka vårt beteende. Senare forskning bekräftar också detta resultat.[222]

4.2.4 Kognitiva aspekter av juridiskt beslutsfattande

När människor ska fatta beslut måste de bedöma, värdera och integrera information om olika valalternativ. Detta är utan tvekan kognitiva processer. Besluten har även en socialpsykologisk aspekt, varvid andra människors förväntningar och beteende spelar in. Beslutsfattarens känslor påverkar också beslutet som fattas, varför forskning om människors emotioner får betydelse för att kunna förstå människors beslutsfattande.[223]

De kognitiva aspekterna av beslutsfattande innebär att man företar sannolikhetsbedömningar av tänkbara konsekvenser av olika valalternativ samt värdet hos dessa konsekvenser för att på så sätt avgöra vilket alternativ som sammantaget är bäst.[224] Ibland kan sådana sannolikhetsbedömningar ha en objektiv förankring, till exempel att vi vet att det är 50% sannolikhet att det blir klave när vi singlar slant eller att vi kan använda oss av relevanta frekvensdata, det vill säga hur ofta förekommande en viss typ av händelse är.[225] I själva verket har vi sällan tillgång till varken någon bra teori eller relevant frekvensdata när vi har att göra en sannolikhetsbedömning. Vi måste då i stället göra en subjektiv eller intuitiv bedömning av sannolikheten. Det kan därför hävdas att subjektiva inslag i sannolikhetsbedömningar är vanligt förekommande, något som bland annat framgår av det förhållandet att människor ofta har olika uppfattningar om vilka konsekvenser olika beslut kan medföra.[226] När människor gör subjektiva sannolikhetsbedömningar tycks de vidare begagna sig av vissa enkla tumregler för att underlätta beslutsprocessen. Dessa tumregler är oftast mycket praktiska, men kan ibland leda till allvarliga och systematiska felbedömningar.[227] Tversky och Kahneman delar in dessa tumregler efter tre olika faktorer, vilka påverkar hur människor bedömer sannolikheter, nämligen representativitet, tillgänglighet och förankring.

---

[222] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 45 f.
[223] A.a., s. 171.
[224] A.a., s. 171 f.
[225] Ibid.
[226] A.a., s. 172.
[227] Tversky, Amos, Kahneman, Daniel, *Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases*, I: Science, 185:4157, 1974, s. 1124-1131. Jfr även Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 172 ff. samt avsnitt 4.3 - 4.5 nedan.

Det har även diskuterats att känslor möjligen kan ha en påverkan på människors sannolikhetsbedömningar. I en undersökning fick deltagarna bedöma hur sannolikt de trodde det var att dö i astma respektive i en tornado. Trots att den objektiva sannolikheten att dö i astma var ca 20 gånger högre än sannolikheten att dö i en tornado bedömde deltagarna det vara betydligt mer sannolikt att dö i en tornado än i astma.[228] En möjlig förklaring till detta har ansetts vara att en död i en tornado påverkar människor känslomässigt i större utsträckning än vad en mindre dramatisk död till följd av en sjukdom som astma gör.[229]

Förhållandet mellan intuition och förnuft behandlas också av Gräns. Man kan här skilja mellan ”the context of discovery”, som kännetecknas av godtycke och subjektivitet respektive ”the context of justification”, som karaktäriseras av objektivitet och rationalitet. Hypoteser som skapas inom ramen för det intuitiva tänkandet måste härvid testas inom ramen för förnuftet. Gräns menar att samma förhållande präglar det rättsliga tänkandet.[230]

Den praktiska betydelsen av intuition vid juridiskt beslutsfattande har studerats av främst Jerome Frank. Han menar att subjektiva faktorer utgör en del av domarens intuition och således spelar en avgörande roll vid beslutsprocessen.[231] Gräns menar att Franks teori skiljer sig från de normativa metoderna, vilka inte tillåter att domarens subjektiva uppfattning får inflytande vid beslutsprocessen. De normativa metoderna innebär enligt Gräns en bakvänd och strukturerad analys, medan Frank anser att processen är den omvända. Han menar att domare tidigt i beslutsprocessen utformar en (mer eller mindre) klar preliminär slutsats.[232] Domaren försöker därefter finna omständigheter som bekräftar slutsatsen.[233] Det kan därför sägas handla om en subjektivt präglad helhetsbedömning.[234] Frank menar därför att domarnas bedömningsprocess inte skiljer sig från den som människor i allmänhet använder sig av. Detta gäller alltså även skuggjurymedlemmar.

---

[228] Slovic, Paul, Fischhoff, Baruch, Lichtenstein, Sarah, *Cognitive Processes and Societal Risk Taking*, I: Cognition and Social Behavior, s. 165-184 (Carroll, J. S. & Payne, J. W. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1976.
[229] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 174.
[230] Gräns, Minna, *”Law and the Modern Mind” – modernt igen*, I: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhlajulkaisut N:o 22, s. 203-222 (Hyttinen, T. & Weckström, K. red.), Turku, 2011, s. 203.
[231] Frank, Jerome, *Law and the Modern Mind*, Coward-McCann Inc., New York, 1930.
[232] Jfr härvid avsnitt 4.5 nedan om berättelsemodellen.
[233] Jfr avsnitt 4.4 nedan angående konfirmeringsbias.
[234] cit. Gräns, M., 2011, s. 209 f.

Den beteendevetenskapliga forskningen visar, i motsats till den normativa modellen, att när bedömare konfronteras med en mängd information väljer de en holistisk ansats. Bedömaren tar således utgångspunkt i en koherent berättelse, inom vilken varje bevis ges en mening, och den slutliga bedömningen stöds ofta på ett holistiskt intryck.[235]

Forskning visar också att jurymedlemmar ofta bestämmer sig för en slutsats innan rättegången är slut. Även om ny bevisning läggs fram ändrar majoriteten inte sitt på förhand fattade beslut, detta oavsett bevisningens styrka.[236] Simon påpekar härvid hur stark koherensens effekt är; den kan till och med påverka människors trosuppfattning och utforma tidigare kunskap och erfarenhet.[237] Det kan i sammanhanget tilläggas att en mängd litteratur visar att människor tenderar att felaktigt uppleva att de är objektiva i sitt beslutsfattande. Bedömaren kan alltså, på grund av bristen på medvetenhet, uppleva rationalitet och objektivitet i sitt beslut trots att dessa faktorer inte står att finna i beslutsprocessen.[238]

Man kan mot bakgrund av vad som ovan anförts se att kognitionspsykologin tycks antyda att juridiskt beslutsfattande är en komplex process där människor inte alltid följer de riktlinjer som finns uppställda.[239] Vissa faktorer i beslutsprocessen verkar enligt forskningen även vara samma för alla människor oavsett yrke, även om det kan vara svårt att dra generella slutsatser.[240] Robbenholt anger i linje med detta att både domare och jurymedlemmar har svårt att ignorera otillåten bevisning, något som alltså tyder på att det finns brister som är gemensamma för både domare och lekmän.[241] Hon menar att man kan se domare som ”mänskliga beslutsfattare” som företar samma kognitiva processer som andra människor vid ett beslutsfattande. Slutsatsen hon drar är därför att domare och lekmän inte skiljer sig så mycket åt.[242]

---

[235] Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Evidence evaluation in complex decision making,* I: Journal of Personality and Social Psychology, 51:2, 1986 samt Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Explanation-Based Decision Making – Effects of Memory Structure on Judgement,* I: Journal of Experimental Psychology, 14:3, 1988, s. 521-533. Jfr även Malsch, Marijke, Freckelton, Ian, *The Evaluation of Evidence – Differences between Legal Systems*, I: Legal evidence and proof – statistics, stories, logic, s. 117-134 (Kaptein, H., Prakken, H. & Verheih, B. red.), Ashgate, Aldershot, 2009, s. 120. Jfr även nedan under avsnitt 4.3-5.
[236] Simon, Dan, *A Third View of the Black Box – Cognitive Coherence in Legal Decision Making*, University of Chicago Law Review, 71:2, 2004, s. 511-586, s. 553.
[237] A.a., s. 544 f.
[238] Se Katrins bok, s. 134 f. Jfr även avsnitt 6.3.6 nedan.
[239] Gräns, Minna, *Some Aspects of Legal Decision Making in the Light of Cognitive Consistency Theories*, I: Perspectives on Jurisprudence – Essays in Honor of Jes Bjarup, s. 99-122 (Wahlgen, P. red.), Scandinavian Studies in Law Volume, Jure, Stockholm, 2005, s. 104.
[240] A.a., s. 120.
[241] Robbennolt, Jennifer K., *Evaluating Juries by Comparison to Judges – a Benchmark for Judging?*, Florida State University Law Review, 32, 2005, s. 469-509, s. 505.
[242] A.a., s. 472.

4.3 Kognitiva scheman

Begreppet kognitiva scheman är synonymt med kognitiva strukturer. En del beskriver dessa som ”scheman” eller ”scripts”, andra som ”mentala modeller” eller ”mentala representationer”.[243] Kognitiva scheman är mentala representationer som består av alla våra tidigare upplevelser. Vi jämför därmed all ny information vi varseblir med redan lagrade minnen och erfarenheter.[244] När vi gör oss bekanta med en miljö, antingen en fysisk omgivning eller en social miljö av något slag, bildar vi en mental modell av den. Vi vet till exempel hur ett restaurangbesök rent typiskt brukar gå till, från att hänga av sig ytterkläderna, läsa igenom menyn och äta maten till att därefter betala notan, ta sina ytterkläder och lämna restaurangen. Våra kognitiva scheman är generella, till skillnad från yttre situationer som är mer specifika. Varje kognitivt schema motsvaras därmed av en kategori händelser i den yttre världen. Vid all kognitiv aktivitet som vi företar ingår således en kategorisering eller sortering av omvärlden. Denna kategorisering är emellertid inte medveten, utan sker automatiskt som en del av vår informationsbearbetning.[245]

Så länge de kognitiva, inre strukturerna och verkligheten stämmer överens kan vi till stor del klara av situationen med hjälp av automatiska informationsprocesser, det vill säga utan medveten uppmärksamhet. Uppstår en skillnad mellan ett schema och den yttre situationen måste däremot den medvetna uppmärksamheten aktiveras.[246] Sådana diskrepanser tycks medföra att en övergång till en kontrollerad informationsbearbetning sker automatiskt, i syfte att skapa nya modeller av verkligheten och på så sätt minska eller helt eliminera de ifrågavarande diskrepanserna.[247]

Schemastyrd informationsbearbetning kallas även begreppsstyrd informationsbearbetning. När det uppstår luckor i den information vi tar in fyller vi dessa genom att aktivera scheman. De aktiverade schemana styr sedan den fortsatta informationsbearbetningen på ett sådant sätt att individen först och främst tar till sig sådan information som denne tror på eller önskar sig.[248] Vi tenderar således att försumma eller förklara bort avvikande information och försöker i stället konfirmera våra uppfattningar snarare än

[243] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 47. Se även Törestad, B., 2008, s. 127.
[244] Groome, D., 2010, s. 31 f.
[245] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 52.
[246] A.a., s. 47.
[247] A.a., s. 48.
[248] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 107.

att falsifiera dem.[249] Vad vi uppmärksammar i en given situation beror således dels på vilka scheman vi besitter inom oss som ett resultat av tidigare erfarenheter, dels på vilka scheman som är aktiverade för stunden beroende på vilken aktivitet vi är upptagna med.[250]

Neisser använder härvid termen ”antecipatoriska scheman” för att peka på att det viktiga med sådana scheman är att de förbereder individen för att ta upp ett visst slags information. Scheman är således ett slags strukturerade förväntningar som innebär att individen förbereds för att inhämta viss information snarare än annan.[251] Enligt Bartlett jämför vi ny sensorisk information med scheman i syfte att finna något som är meningsfullt och välbekant. Den information som inte passar in i våra redan befintliga scheman måste antingen förvrängas så mycket att den passas in, eller i annat fall inte sparas alls.[252] Den nya informationen, som inte ”passar in”, kan även leda till en modifiering av de förefintliga schemana som därefter kommer att ligga till grund för hur vi i fortsättningen uppmärksammar och tolkar vår omvärld.[253] Vi strävar således efter att uppnå en balans mellan våra inre scheman och den yttre verkligheten.[254] Denna uppdatering av våra inre strukturer, som alltså är ett resultat av nya erfarenheter, sker enligt Bowlby så successivt att den är svår att lägga märke till. Vid större plötsliga förändringar, när det krävs en mer omfattande inre omställning, menar han att det ofta krävs en betydande kognitiv bearbetning för att lyckas ändra de mentala strukturerna.[255]

Teorin om kognitiva scheman indikerar alltså att både varseblivningen och det åtföljande minnet av den inkommande informationen kan förändras eller förvrängas för att på så sätt passa in i våra befintliga scheman. Den innebär också att den mening vi, efter vår tolkning, finner i informationen grundar sig i våra tidigare kunskaper och erfarenheter, vilka varierar från person till person. Samma inkommande information, samma sensoriska ”råmaterial”, kan därför komma att uppfattas helt olika beroende på varje individs tidigare upplevelser.[256]

När vi försöker finna en jämvikt mellan våra inre scheman och den yttre verkligheten är vi alltid selektiva i vårt informationsinhämtande. Vi måste sålla vilken information vi

[249] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 107 f. Se även avsnitt 4.4 avseende konfirmeringsbias.
[250] Lundh, L.G., Montgomery, H. & W*ærn, Y., 1992*, s. 49.
[251] Neisser, Ulric, *Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology*, W.H.Freeman & Co., San Francisco, 1976.
[252] Groome, D., 2010, s. 179.
[253] Lundh, L.G., Montgomery, H. & W*ærn, Y., 1992*, s. 49.
[254] A.a., s. 50.
[255] Bowlby, John, *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*, Basic Books, New York, 1969.
[256] Groome, D., 2010, s. 32. Jfr även avsnitt 4.2.1, s. 45.

ska ta in eftersom vår kognitiva kapacitet inte möjliggör ett upptagande av all tillgänglig information.[257] Den information som vi sedan väljer ut är den som överensstämmer med de föreställningar vi har.[258] Detta resulterar i att vi väljer att vara uppmärksamma på sådan information som bekräftar våra egna uppfattningar.[259]

Det tycks finnas vissa mer eller mindre medfödda scheman som skapats av evolutionen för att vi ska kunna uppfatta varandras känslotillstånd. Schemateorin förutsätter att så måste vara fallet; eftersom utgångspunkten är att allt informationsinhämtande är beroende av kognitiva scheman, skulle vi annars inte kunna ta in någon information överhuvudtaget. Om varseblivningen är en interaktion mellan yttre information och inre scheman måste båda finnas från början, annars kan det aldrig uppstå någon interaktion.[260] De mer eller mindre medfödda schemana tycks aktiveras automatiskt. Vi tenderar till exempel att direkt tolka innebörden av en persons leende, medan det är svårt och mentalt ansträngande att försöka bortse från leendets känslomässiga aspekter och enbart koncentrera sig på läpparnas rörelsemönster.[261]

Det har ovan beskrivits att information till viss del omedvetet tas in automatiskt och att denna information genast organiseras i scheman. Forskning visar att fördomar utgörs av sådana scheman som tyvärr ofta aktiveras automatiskt.

Det kan avslutningsvis konstateras att schemateorin har mycket gemensamt med det gamla talesättet ”skönhet ligger i betraktarens öga”. Ännu mer passande skulle detta kunna omformuleras till att ”varseblivningen ligger i den varseblivandes hjärna”.

4.4 Konfirmeringsbias

Konfirmeringsbias är mycket vanligt förekommande i människors kognition.[262] Bias är en term som ungefär betyder snedvridning eller partiskhet i människors informationsbearbetning.[263] Konfirmeringsbias innebär främst tendensen att söka information som be-

[257] Se mer härom ovan under avsnitt 4.2.2, s. 46.
[258] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 50.
[259] Ibid. Se även avsnitt 4.4 nedan angående konfirmeringsbias.
[260] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 49.
[261] Ibid.
[262] Fenomenet beskrevs redan 1620 av Francis Bacon, som menade att människor har en benägenhet att bli mer engagerade och entusiastiska över information som talar för deras egna uppfattningar än de som talar emot deras uppfattningar. De blir följaktligen mer motiverade att söka bekräftelse för sina uppfattningar än att söka motbevis för dem. Se härvid Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 157.
[263] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108. Det förekommer en mängd olika psykogiska bias inom den kognitiva psykologin. För en översikt av dessa, se Bazerman, Max H., Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, John Wiley & Sons 8 u., 2013.

kräftar en tidigare uppfattning eller hypotes, men också en benägenhet att tolka dubbeltydig information som bevis för den hypotesen snarare än som argument emot den.[264] Även information som objektivt sett inte ger något tydligt stöd för en viss hypotes kan på grund av denna snedvridning komma att tolkas som information som faktiskt gör det.[265]

Så snart människor börjar tro på något strävar de normalt sett efter att upprätthålla denna tro med hjälp av mer eller mindre tydliga konfirmeringsbias.[266] Det finns en mänsklig benägenhet att mer eller mindre automatiskt dras till information som bekräftar våra egna föreställningar. Popper har härvid hävdat att våra iakttagelser alltid styrs av de teorier vi har och att vi har en naturlig benägenhet att söka konfirmera dessa teorier.[267] Konfirmeringsbias kan därför ses som en del i vår process att anpassa inkommande information till våra befintliga kognitiva scheman.[268] Denna kognitiva mekanism, vilken är mycket vanlig, är inte något som individen är medveten om. Individen ifråga upplever i stället att han eller hon är inne i den faktiska verkligheten.[269] Bakgrunden till det psykologiska fenomenet kan sägas vara människors angelägenhet att uppfattas som konsekventa. Omgivningen uppskattar vanligtvis inte om man ändrar uppfattning eller om det visar sig att man har fel.[270]

Fenomenet konfirmeringsbias är en av de främsta anledningarna till att det är så svårt att frigöra sig från sina tidigare uppfattningar.[271] Forskning visar att människor i början av en besluts- eller problemlösningsprocess är öppna för olika möjligheter för hur den processen ska fortlöpa. Informationsbearbetningen är datadriven på detta tidiga stadium av processen, något som kan ses som ett ändamålsenligt förhållningssätt.[272] Lite längre fram i processen kan informationsbearbetningen emellertid övergå till att bli begreppsdriven, vilket innebär att individen nu strävar efter att konfirmera sina uppfattningar snarare än att falsifiera dem.[273] Individen vill således bekräfta och söka bevis för de ursprungliga hypoteserna. Detta fenomen har beskrivits som en ”kunskapsmässig frys-

[264] Ask, Karl, Granhag, Pär Anders, *Psykologiska påverkansfaktorer vid utredningsarbete*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 161-174 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008, s. 164.
[265] Ask, K. & Granhag, P. A., 2008, s. 164.
[266] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108.
[267] Popper, Karl, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*, Routledge, New York, 1963.
[268] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 51. För mer information om kognitiva scheman, se avsnitt 4.3 ovan.
[269] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108.
[270] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 219.
[271] Ask, K. & Granhag, P. A., 2008, s. 164.
[272] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108.
[273] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 107 f.

ning" av individens tänkande.[274] Risken är att denna frysning inträffar för tidigt i en informationsbearbetningsprocess, innan man hunnit inhämta tillräckligt med information. Detta är tyvärr något som händer ofta.[275] I sammanhanget kan tilläggas att tidspress är en faktor som ökar risken för att konfirmeringsbias ska inverka på informationsbearbetningen. När människor är tidspressade är de nämligen mindre benägna att ta till sig ny information och är i stället mer benägna att förlita sig på tidigare uppfattningar och stereotyper.[276]

Varför är det då så svårt att komma till rätta med detta problem? Den ursprungliga förklaring som Wason framförde var att människor tenderar att använda sig av en konfirmerings- i stället för en falsifieringsstrategi. Detta betyder att de försöker finna information som bekräftar regelns riktighet i stället för att leta efter motbevis mot den.[277] Nästa fråga som aktualiseras blir följaktligen varför det är så svårt för oss att begagna oss av en falsifieringsstrategi? Ett antal undersökningar har med anledning av denna fråga företagits, varvid deltagarna blivit instruerade att använda en falsifieringsstrategi inom ramen för respektive studie. Resultaten har dessvärre inte varit särskilt hoppfulla. Trots att deltagarna blivit instruerade om vikten av att testa hypotesers riktighet genom att söka efter motbevis har de i sina problemlösningsförsök uppvisat en konfirmeringsbias. Evans menar att resultatet tyder på att denna bias inte enbart kan förklaras utifrån vår motivation att söka bekräftelse på våra egna hypoteser. Han menar att konfirmeringsbias snarare är en renodlat kognitiv bias som beror på att vi har mycket svårare att hantera negativ information än positiv sådan.[278]

En annan form av bias som på många sätt påminner om konfirmeringsbias, och därför förtjänar att nämnas i detta sammanhang, är så kallad "belief bias". Denna bias innebär att vi bedömer information och argument olika beroende på om den talar för eller emot våra egna uppfattningar. Argument eller information som stödjer våra redan befintliga

---

[274] Kruglanski, Arie, Webster, Donna M., *Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing"*, I: Psychological Review, 103, 1996, s. 263-283.
[275] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108.
[276] Se Kaplan, Martin F., Wanshula, Tatiana, Zanna, Mark P., *Time pressure and information integration in social judgement: The effect of need for structure*, I: Time pressure and stress in human judgement and decision making, s. 255-267 (Svenson, O. & Maule, J. red.), Plenum Press, New York, 1993, Bodenhausen, Galen V., Sheppard, Lori A., Kramer, Geoffrey P., *Negative affect and social judgement: The differential impact of anger and sadness*, I: European Journal of Social Psychology, 24, 1994, s. 45-62 samt Hulland, John S., Kleinmuntz, Don N., *Factors influencing the use of internal summary evaluations versus external information in choice*, I: Journal of Behavioral Decision Making, 7, 1994, s. 79-102.
[277] Wason, Peter Cathcart, *Reasoning*, I: New horizons in psychology, s. 135-151 (Foss, B. M. red.), Penguin Books, London, 1966.
[278] Evans, Jonathan St. B. T., *Bias in Human Reasoning: Causes and Consequences*, Psychology Press, Hove, 1989.

uppfattningar lägger vi sällan energi på att granska närmare. Vi är däremot avsevärt mer kritiska mot information och argument som talar emot våra uppfattningar. Denna bias bidrar i likhet med konfirmeringsbias till att de uppfattningar vi redan har rotar sig ännu djupare.[279]

Ytterligare en typ av bias värd att nämna är ”representativitetsbias”, vilken innebär att människor försöker sortera iakttagelser och sin omgivning i olika kategorier för att underlätta vardagen. Kategoriseringen är emellertid inte alltid en fördel utan skapar vissa problem då människor ofta baserar sin kategorisering på stereotypa föreställningar. Man tillämpar härvid ofta den felaktiga logiken ”kriminella mc-gängmedlemmar har tatueringar och bär skinnväst. X har tatueringar och bär skinnväst. Alltså är X en kriminell gängmedlem.”[280] Med hänsyn till det ovan sagda krävs inte någon vidare eftertanke för att inse att vår strävan efter att förenkla vårt vardagliga liv genom att använda många gånger stereotypa kategoriseringar lätt kan få olyckliga konsekvenser. Detta då vi gärna vill uppmärksamma sådan information som bekräftar dessa felaktiga uppfattningar.

Av vad som ovan anförts kan konstateras att konfirmeringsbias får till effekt att de uppfattningar vi redan har befästs och förstärks. Sägas ska dock att konsekvenserna av denna bias inte enbart är negativa. Konfirmeringsbias bidrar till en stark tro på sina uppfattningar, vilket underlättar ett konsekvent agerande och leder till att människans handlingskraft förstärks. Förutsatt att det finns goda och objektivt förankrade anledningar att tro på en uppfattning kan det alltså vara ändamålsenligt att bortse från alla tvivel och i stället satsa all kraft på att handla i enlighet med uppfattningen.[281] Konfirmeringsbias bidrar på så sätt till att skapa ett slags kognitiv stabilitet som åtminstone minskar risken för att vi alltför snabbt ska ändra vår uppfattning beroende på den information som finns tillgänglig för oss just för stunden.[282]

Konfirmeringsbias är således inte alltid en nackdel, men det har hävdats att något som skulle förbättra beslutsprocesser är att människor blev mer medvetna om att biasen existerar och också kan lära sig känna igen dem när de uppstår. Man skulle då inte bara kunna reflektera över den eventuella påverkan biasen har på det beslut man ska fatta utan även göra ett medvetet val av huruvida man önskar ha denna påverkan i förhållande till det mål man har med beslutsfattandet. Människor är, ironiskt nog, dessutom mycket skickliga i att upptäcka bias i andra människors tänkande, trots att medvetenhet-

[279] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 159 f.
[280] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 184.
[281] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 108.
[282] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 159.

en om deras egen påverkan ofta är låg.[283] Vi bör också vara ödmjuka inför möjligheten att våra uppfattningar är felaktiga och därför behöver modifieras, för liksom Popper påpekar kan man aldrig bevisa att ens teori är riktig. Han menar att man visserligen alltid kan finna bekräftelser för att en teori är korrekt, men att det alltid kan dyka upp ny information imorgon som visar att teorin var felaktig.[284] Vi är emellertid inte alltid villiga att acceptera tillkommande information som ändrar den bild vi tror oss ha av en objektiv, yttre verklighet. Människan är, såsom detta kapitel har beskrivit, oerhört skicklig i sin förmåga att ta in och bearbeta information så att den passar hennes redan befintliga bild av verkligheten.[285]

4.5 Berättelsemodellen

Berättelsemodellen är, till skillnad från normativa bevisvärderingsmetoder, inte en föreskrivande metod som instruerar hur bevisvärderingen bör gå till. Metoden beskriver i stället hur bevisvärderingen i domstol går till i praktiken.[286] Utgångspunkten för berättelsemodellen är psykologisk kunskap om hur människor hanterar information av sådant slag att det krävs mental representation och strukturering för att göra den begriplig.[287] Termen ”berättelsemodellen” hänger samman med det faktum att vi människor ofta konstruerar ett slags berättelse för att skapa en meningsfull helhet. När den information vi tar del av innehåller disparata delar har vi en stark och medfödd strävan att förstå hur det hela ”hänger ihop”. Människans kognitiva system kan i princip sägas vara utformat för att förstå, lagra och återge information i form av just berättelser. [288]

Berättelsemodellen (”Story Model”) arbetades fram under slutet av 1980-talet som en följd av att man genom en rad experiment fann att de traditionella och matematiskt grundade sannolikhetsmetoderna som dittills använts var bristfälliga och otillräckliga.[289] Mycket av forskningen kring berättelsemodellen har undersökt hur jurymedlemmar utvärderar de berättelser de tar del av i rätten samt hur de själva skapar berättelser utifrån

[283] Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008, s. 113 f.
[284] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 156.
[285] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 58.
[286] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 409.
[287] A.a., s. 410.
[288] Ibid.
[289] Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Practical Implications of Psychological Research on Juror and Jury Decison Making*, I: Personality and Social Psychology Bulletin, 16:1, 1990, s. 90-105, s. 94.

den bevisning som presenteras.[290] Det har fokuserats på hur jurymedlemmen skapar en mental representation samt vilken påverkan denna har på det individuella avgörandet.[291] Hypotesen är att jurymedlemmen under rättegången strävar efter att skapa en mening i den presenterade bevisningen, något som stämmer väl överens med tidigare psykologisk forskning som visar på att människan ofta skapar kognitiva förklaringsmönster.[292] Forskning har bedrivits på skuggjurymedlemmar[293] i både simulerade brott- och tvistemål. Det har härvid visats tre olika sätt som berättelser kan förekomma i rättegången; för det första kan parterna i målet framföra berättelser i rätten, för det andra kan jurymedlemmarna försöka ”passa in” den framlagda bevisningen i en berättelse för att på så sätt söka förstå denna och för det tredje kan juryn vid överläggningen försöka komma fram till en gemensam berättelse.[294] För denna framställning blir främst den andra typen av berättelser, det vill säga den enskilde jurymedlemmens konstruktion av berättelser, aktuell att beröra. Det kan tilläggas att det lagts fram flera teoretiska metoder och modeller som alla har försökt beskriva hur den enskilde jurymedlemmen hanterar den information som presenteras i rättegången. Många av dessa har inte fått något nämnvärt genomslag, men berättelsemodellen har emellertid uppnått en viss kollektiv acceptans.[295]

De bevis som presenteras i domstol formar sällan av sig själva en sammanhängande berättelse, utan utgör ett bra exempel på information som kräver både mental representation och strukturering. Bevisningen består ofta av disparata och osammanhängande delar och återger därför ofta endast en fragmentarisk bild av händelseförloppet. Dessutom kanske inte all relevant bevisning åberopas eller finns tillgänglig. Det blir därför meningsfullt för rättens ledamöter att analysera bevisningen i form av berättelser.[296] De juridiska bedömarna måste själva vara aktiva vid konstruerandet av berättelser och detta särskilt när bevisningen presenteras av flera olika informationskällor och utan kronologisk ordning, vilket ofta är fallet.[297] Härvid har jurymedlemmar med hjälp av sin egen

[290] Levett, Laura M., Danielsen, Erin M., Bull Kovera, Margaret, Kutler, Brian L., *The Psychology of Jury and Juror Decision Making,* I: Psychology and Law: An Empirical Perspective, s. 365-406 (Brewer, N. & Williams, K. red.), Guilford Press, New York, 2005.
[291] Pennington, N. & Hastie, R., 1990, s. 92.
[292] Lempert, Richard, *Telling Tales in Court – Trial Procedure and the Story Model,* I: Cardozo Law Review, 13, 1991/92, s. 559-574, s. 560.
[293] För förklaring av innebörden av begreppet, se avsnitt 3.1 ovan.
[294] Lempert, R., 1991/92, s. 559.
[295] A.a., s. 560.
[296] Bennet, W. Lance, Feldman, Martha S., *Reconstructing Reality in the Courtroom: Justice and Judgement in American Culture,* Rutgers University Press, New Jersey, 1981.
[297] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 410. Se även Lainpelto, K., 2012, s. 124 f.

tidigare kunskap och erfarenhet (således erfarenhetssatser med processrättslig terminologi), visats sträva efter att inordna de enskilda bevisen i en sammanhängande helhet som är förenlig med övrig bevisning och som dessutom verkar sannolik.[298]

Forskning visar att bristen på kronologisk ordning vid presentationen av bevis kan få konsekvenser för målets utgång. Pennington och Hastie visade i sin studie att endast 31 % av jurymedlemmarna meddelade fällande dom när åklagarens bevisning presenterades i en icke kronologisk ordning.[299] När åklagarens bevisning i stället presenterades i kronologisk ordning och försvarets bevisning i icke kronologisk ordning meddelade 78 % av jurymedlemmarna fällande dom.

Människor har oftast inga problem med att råda bot på mindre uppenbara luckor i en berättelse, eller på luckor som anses som mindre önskvärda. Man kan då söka bland sina tidigare erfarenheter efter modeller för hur sådana saker *brukar gå till* eller helt enkelt dra slutsatser om vad som *troligtvis* har hänt.[300] Forskning visar att människor emellertid har en stark tendens att även gå bortom den information som ligger för handen.[301]

Enligt berättelsemodellen har de framlagda bevisen inte någon mening i sig själva, utan endast i relation till en viss berättelse. Berättelserna värderas således på grundval av deras kvalitet som berättelser samt deras sammanhang med de övriga bevisen i målet.[302] Inom den beteendevetenskapliga forskningen har det, i kontrast till den normativa ansatsen, visats att bedömare väljer en holistisk ansats när denne ställs inför en mängd information. Bedömaren ger därmed varje enskilt bevis en mening inom ramen för en sammanhängande berättelse och baserar den slutliga bedömningen på en helhetsuppfattning. Malcsh och Freckelton beskriver det som att bevisvärderingen i praktiken går till så att bedömaren börjar ”bakifrån”.[303] I stället för att försöka bryta ned bevismaterialet och försöka se alla enskilda delar av det skapar bedömaren en berättelse av det som förmodligen inträffat. Den bevisning som presenteras vägs sedan mot denna, redan på förhand utformade, berättelse. Forskning tyder således på att människan omedvetet omvandlar kognitivt komplicerade beslut till mer simpla sådana.[304] Eftersom brottmålsrät-

[298] Devine, Dennis J., Clayton, Laura D., Dunford, Benjamin B., Seying, Rasmy, Pryce, Jennifer, *Jury Decision Making – 45 Years of Empirical Research on Deliberating Groups,* Psychology, I: Public Policy, and Law, 7:3, 2001, s. 622-726, s. 624.
[299] Pennington, N. & Hastie, R., 1988, s. 529.
[300] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 410.
[301] Pennington, N. & Hastie, R., 1986.
[302] Bennet, W. L. & Feldman, M. S., 1981, s. 117.
[303] Malsch, M. & Freckelton, I., 2009, s. 120.
[304] Simon, D., 2004, s. 513. Se även Gräns, M., 2011, s. 215.

tegången får anses vara ett tydligt exempel på när bedömare måste fatta sådana komplicerade beslut[305] kan dessa omedvetna processer medföra en strävan mot koherens mellan de två beslutsalternativen, nämligen friande eller fällande dom. Detta kan resultera i att bedömaren lättare accepterar bevisning som stödjer det på förhand valda alternativet, medan bevisning som talar emot det valda alternativet lättare ignoreras.[306]

4.6 Kognitiva konsekvenser av specifika emotioner

Inom ramen för detta kapitel är det intressant, och befogat, att närmare undersöka vilka kognitiva konsekvenser som kan uppstå av vissa specifika känslor. Rättspsykologiskt relevanta känslor som rädsla, sorg, ilska och obehag.[307] Emellertid kommer avsnittet främst att fokusera på ilska, och vilka kognitva effekter denna känsla kan medföra för bland annat juridiska bedömare.

På senare år har forskare inom emotionspsykologin alltmer studerat kognitiva konsekvenser av specifika emotioner.[308] Man har konstaterat att upplevelsen av en viss känsla medför ett specifikt kognitivt innehåll. Detta innebär att man gör bedömningar på olika sätt beroende på sitt känslotillstånd. Man har exempelvis funnit att sorgsenhet resulterar i mer systematisk analys.[309] Ett fokus inom detta moderna forskningsområde har varit, och är alltjämnt, ilska. Denna känsla har dessutom vunnit mark i den tvärvetenskapliga forskningen, där även juridiska akademiker begrundat känslans konsekvenser för det juridiska beslutsfattandet. Ett exempel på detta utgörs av Terry Maroneys artikel benämnd ”Angry Judges”,[310] vilken huvuddelen av följande avsnitt kommer att baseras på. Majoriteten av de referenser som hänvisas till utgör Maroneys egna referenser i denna artikel.

Maroney hänvisar inledningsvis till Aristoteles, som ansåg att man ska bemöta och bedöma ilska genom dygd. Detta innebär att känna ilska “vid rätt tidpunkt, med referens till rätt objekt, riktat mot rätt människor, med rätt motiv och på rätt sätt”. Aristoteles ord

[305] Simon, D., 2004, s. 517.
[306] Se Schelin, L., 2007, s. 156 samt avsnitt 4.4 ovan angående konfirmeringsbias. Jfr härvid även avsnitt 4.3 angående kognitiva scheman och hur dessa påverkar vilken typ av information vi är benägna att acceptera.
[307] Jfr. Lerner, Jennifer S., Keltner, Dacher, *Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgement and choice*, I: Cognition and Emotion, 14, 2000, s. 473-493.
[308] Lerner, J. S. & Keltner, D., 2000.
[309] Lerner, Jennifer S., Tiedens, Larissa Z., *Portrait of the angry decision maker: how appraisal tendencies shape anger’s inlfunce on cognition*, I: Journal of Behavioral Decision Making, 19:2, 2006, s. 115-137.
[310] Maroney, T., 2012.

riktades främst mot människor generellt och inte mot domare specifikt. Synsättet kan sägas antyda att förekomsten av ilska inom juridiken är lämplig ibland och ibland inte. Avgörande är anledningen – vad känslan grundar sig i – och handlingen – hur känslan upplevs och uttrycks. Maroney konstaterar att vi inte får glömma att domare först och främst är människor. Hon anser domarrollen medföra en problematik kring huruvida det mänskliga intresset ska formas för att passa in i den juridiska rollen samt på vilket sätt detta i sådant fall ska ske.[311] Hon anför vidare att rättssystemet och dess aktörer typiskt sett har två uppfattningar avseende förekomsten av ilska i juridiken. Å ena sidan kan ilska anses vara den "naturliga" känslan inom juridikens sfär. Människor, inklusive domare, känner ilska när en person som i normala fall antas vara en rationell individ har begått ett obefogat fel, ett brott. Denna känsla av ilska skapar en vilja att ålägga personen ifråga skuld och utdela bestraffning. Å andra sidan tenderar ilska att utgöra ett hot mot det neutrala, försiktiga beslutsfattande som samhället förväntar sig av domare.[312] Den normala uppfattningen inom samhället i allmänhet och rättsväsendet i synnerhet är att domare borde vara – och är kapabla att vara – känslolösa. Att en "bra domare" är fri från känslor som rädsla, ilska, hat, kärlek och medkänsla. Maroney menar att detta ideal, som en gång ansågs vara en fundamental grundsats inom västerländsk rättsvetenskap, modifierats under det senaste seklet. Hon menar att få människor idag skulle avfärda uppfattningen att domare i grund och botten är människor, att människor upplever känslor och att domare därmed också upplever känslor. Emellertid insisterar vårt rättsväsende alltjämnt på att känslor inom det juridiska beslutsfattandet ska kontrolleras strikt.[313]

Maroney anför att ilska är starkt förknippat med känslor av säkerhet och kontroll. Dessa känslor tenderar att medföra ett impulsivt beteende, vilket resulterar i snabba, ibland förhastade, beslut framför noggrann analys.[314] Ilska medför således även ett slags riskorienterat beteende.[315] Detta överensstämmer även med forskningen på området. Exempelvis har man funnit att ilska i allmänhet leder till en förenklad bearbetning av information.[316] Följden är bland annat att arga bedömare är mer benägna att använda sig

[311] A.a., s. 1210.
[312] A.a., s. 1209.
[313] Maroney, T., 2012, s. 1215.
[314] A.a., s. 1224 samt 1266. Se även Averill, James R., *Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion*, I: American Psychologist, 37, 1983, s. 1145-1160.
[315] Se Lerner, Jennifer S., Keltner, Dacher, *Fear, Anger, and Risk*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 81:1, 2001, s. 146-159 samt Lerner, J.S. & Tiedens, L.Z., 2006, s. 123 f.
[316] Lerner, J.S. & Tiedens, L.Z., 2006.

av stereotyper än exempelvis sorgsna bedömare.[317] I linje med detta ökar ilska oddsen för att tolka andras beteende och intentioner i enlighet med förprogrammerade förväntningar om hur människor typiskt sett är och bör agera i vissa situationer. Ilska kan därför anses aktivera fördomar[318] samt orsaka relativt grunda tankemönster, något som även anses starkt relaterat till ett mer heuristiskt tillvägagångssätt.[319]

Det har vidare visat sig att ilska är en känsla man känner i synnerhet under arbetstid.[320] Maroney spekulerar i att det mot bakgrund av domarens arbetsuppgifter är sannolikt att ilska är en regelbunden del av domarens vardag. Mycket tack vare att de människor domare möter i sin vardag redan är uppretade på olika sätt och av olika anledningar. Domare utsätts således inte sällan för extern ilska. Detta kan i sin tur förstärkas av hög arbetsbelastning, stress och fysisk obekvämlighet. Ilska kan således anses som en rationell känsla i dessa sammanhang.[321]

Ilska kan vidare sägas ha en ”smittoeffekt”. Med detta menas att ilska gentemot en person lätt kan ”smitta av sig” på andra subjekt eller objekt. Det har härvid visat sig att jurymedlemmar som varit arga, av anledningar orelaterade till brottmålet ifråga, bedömt den tilltalade hårdare samt utdömt hårdare straff än om de inte har varit arga.[322]

Maroney diskuterar emellertid även eventuella fördelar med ilska. En sådan diskussion kan tyckas märkvärdig med tanke på att ilska ju ofta är förknippat med något negativt. Men alla känslor medför åtminstone någon fördel under några omständigheter, och ilska är inte ett undantag.[323] Ilska är en signal på att någonting viktigt sker, och att denna signal hjälper oss att hålla uppmärksamheten riktad mot den tilltalade och det

---

[317] Se Bodenhausen, G. V., Sheppard, L. A. & Kramer, G.P., 1994. Se även Lerner, J.S. & Tiedens, L.Z., 2006, s. 126.
[318] Se DeSteno, David, Dasgupta, Nilanjana, Bartlett, Monica Y., Cajdric, Aida, *Prejudice From Thin Air: The Effect of Emotion on Automatic Intergroup Attitudes*, I: Psychological Science, 15:5, 2004, s. 319-324 samt Mackie, Diane M., Devos, Thierry, Smith, Eliot R., *Intergroup Emotions: Explaining Offensive Action Tendencies in an Intergroup Context*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 79:4, 2000, s. 602-616.
[319] Se Tiedens, Larissa Z., Linton, Susan, *Judgment Under Emotional Certainty and Uncertainty: The Effects of Specific Emotions on Information Processing*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 81:6, 2001, s. 973-988.
[320] Hochschild, Arlie Russel, *The Managed Heart: Commercialization of human feeling*, The University of California Press, California, 1983.
[321] Maroney, T., 2012, s. 1226 f.
[322] Feigenson, Neal R., *Emotions, Risk Perceptions, and Blaming in 9/11 Cases*, I: Brooklyn Law Review, 68, 2003, s. 959-1001, Feigenson, Neal R., Park, Jaihyun, Salovey, Peter, *The Role of Emotions in Comparative Negligence Judgments*, I: Journal of Applied Social Psychology, 31:3, 2001, s. 576-603 samt Lerner, J.S. & Tiedens, L.Z., 2006, s. 119.
[323] Maroney, Terry A. *The Persistent Cultural Script of Judicial Dispassion*, I: California Law Review, 99, 2011, s. 629-681, s. 670.

brott han åtalas för.[324] När uppmärksamheten är fokuserad mot sådana faktorer skapar ilska en vilja att närma sig dem. På så vis håller ilska en människa engagerad, till skillnad från vissa andra känslor som ofta kan ha motsatt effekt. Exempelvis tenderar känslor av avsky att få oss att ta avstånd från det som ger upphov till denna känsla.[325] Vid upplevd ilska riktas däremot bedömarens uppmärksamhet mot den tilltalade och den skada han eventuellt orsakat. Man är alltså motiverad att närma sig situationen och ta itu med problemet, vilket skapar en möjlighet att granska fallet närmare.[326] Dessutom har ilskna människor högre självförtroende vad gäller deras möjlighet att lyckas i diverse uppgifter. Detta främst eftersom ilska är associerat med en känsla av att ha kontroll.[327] Ilska kan vidare hjälpa domare att uppfatta vad deras dömande egentligen baseras på, eftersom känslan är ett tydligt uttryck för underliggande värderingar.[328]

Maroney kan sägas avrunda sitt utlägg om ilska bland juridiska bedömare genom att föreslå och diskutera vissa potentiella lösningar och metoder för att handskas med denna ilska. Hon anför att ett fullständigt undertryckande av domares känslor inte är ett önskvärt mål. Om man förespråkar känslolöst dömande så uppmuntras snarare förnekelse och förträngning. Det förhållningssättet tycks både förstora känslornas effekt och konsumera kognitiva resurser i onödan. Ansträngningar att undvika vad man inte vill känna, eller låtsas att man inte känner det, tenderar att vara högst kontraproduktivta, särskilt för domare. Detta gäller både ilska och andra känslor.[329] Hon poängterar i sammanhanget att en domare fri från känslor är en farlig myt. Att identifiera och engagera sig i känslor tillåter i stället domare att omvärdera, förändra samt acceptera dessa. Maroney menar att strategier för att handskas med känslor medför möjligheter för domare att utnyttja känslorna på sätt som främjar, och inte hindrar, deras arbetsprestation.[330]

Rent konkret presenterar, och förespråkar, Maroney en modell hon kallar *engagement*

---

[324] Litvak, Paul M., Lerner, Jessica S., Tiedens, Larissa Z., Shonk, Katherine., Fuel in the fire: How anger impacts judgment and decision making, I. *International Handbook of Anger*, s. 287-311, Springer, New Yor, 2010 s. 288.
[325] Hutcherson, Cendri, Gross, James J., *The Moral Emotions: A Social-Functionalist Account of Anger, Disgust, and Contempt*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 100, 2011, s., 733–34.
[326] Maroney, T., 2012, s. 1262.
[327] Smith, Craig A., Ellsworth, Pheobe C., *Patterns of Cognitive Appraisal in Emotion*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 48:4, 1985, s. 813-838 samt Lerner, Jennifer S., Gonzalez, Roxana M., Small, Deborah A., Fischhoff, Baruch, *Effects of Fear and Anger on Perceived Risks of Terrorism: A National Field Experiment*, I: Psychological Science, 14:2, 2003, s. 144-150.
[328] Peters, Ellen, Västfjäll, David, Gärling, Tommy, Slovic, Paul, *Affect and Decision Making: A "Hot" Topic*, I: Journal of Behavioral Decision Making, 19, 2006, s. 79-85.
[329] Maroney, T., 2012, s. 1217 och 1273.
[330] A.a., s. 1213 och 1217. Jfr även s. 1272.

model.[331] Denna modell består av tre komponenter; att förbereda sig för att känna känslor, att uppmärksamma känslor man känner när man reagerar i en situation, och att integrera kunskap om känslor i en domares dömande. Att förbereda sig för att känna ilska innebär att domare bör inse, och förlika sig med tanken, att många av de människor och objekt de möter i deras arbete oundvikligen kommer att göra dem arga. Detta oavsett om källan till ilskan är tilltalade personer, advokater, skriftligt bevis eller vittnen etcetera. Att domare identifierar sina så kallade ”triggers”, det vill säga faktorer som förargar dem, är en kritisk del av denna förberedelse.[332] Detta förmår domaren att utreda vilka värderingar denne kopplar till ilska, och vad bakgrunden till dessa värderingar är. Domaren kan på så vis välja att bortse från känslan genom att inse att ilskan reflekterar värderingar som, trots deras verklighetsförankring, domaren har anledning att motstå.[333] Maroney menar vidare att domare måste besvara ilska med eftertanke genom att vara medvetna om några av dess mer farliga effekter, exempelvis avseende den ökade användningen av stereotyper och ett heuristiskt förhållningssätt. Om domaren uppnår tillräcklig självmedvetenhet kan denne identifiera en ökad ilska som ett tecken på att denne kan behöva iaktta större försiktighet än vanligt, och därmed ge sig själv mer tid till eftertanke.[334] Efterlevs dessa två moment kommer domaren enligt Maroney att efter viss tid ha byggt upp en ”databas”, en personlig referensram baserad på dennes arbetsrelaterade ilska. Denna kunskapsbank kan underlätta förberedelse för, och reaktioner på, ilska samt hjälpa domaren att identifiera vilken sorts ilska som är godtagbar och vilken som bör förkastas. Dessa kunskaper kan dessutom praktiseras och läras ut. Maroney avslutar sitt resonemang genom att i sammanhanget konstatera att ilskehantering är en process som, trots att perfektion eller fullärdhet inte kan uppnås, bör bli lättare och lättare efter tid ju mer erfarenhet man har.[335]

4.7 Psykologiska felkällor vid bevisvärdering

Av vad som hittills har anförts i detta kapitel kan konstateras att det finns många potentiella felkällor när juridiska bedömare ska genomföra sin bevisvärdering. Vissa felkällor kan bero på subjektiva faktorer, såsom bedömarens tidigare erfarenheter och uppfatt-

[331] A.a., s. 1273.
[332] O’Brien Jr., Gregory C., *Confessions of an Angry Judge*, I: Judicature, 87, 2004, s. 251-253.
[333] Maroney, T., 2012, s. 1275.
[334] A.a., 2012, s. 1277.
[335] A.a., 2012, s. 1277 samt 1279.

ningar, men också på bedömarens person, moral eller politiska åsikt. Dessa kan leda till felbedömningar grundade i bland annat fördomar. Andra felkällor kan bero på kognitiva mekanismer, där felaktiga slutsatser dras från den föreliggande bevisningen. Nedan ska redogöras för några vid bevisvärderingen vanligt förekommande felkällor.

En felkälla är vad Peters kallar ”bevisanpassning”.[336] Denna innebär att ett eller flera bevis anses så övertygande att övriga bevis anpassas för att stämma överens med den slutsats som dragits av den övertygande bevisningen. Bedömaren låter således övertygelsen avseende något eller några bevis smitta av sig på de övriga.

Ytterligare ett exempel på en felkälla är då bevisningens kvantitet förväxlas med dess kvalitet och medför att eventuella brister i bevismaterialet kan komma att överskylas av bevisningens kvantitet.[337] Detta felsteg kan även härledas till en annan liknande felkälla, nämligen i fall där det finns en lucka i bevisningen. Om något rekvisit som åklagaren måste styrka saknas finns det en risk för att den ofullständiga bevisningen kompletteras med hypotetiska bevis, vilka således fyller ut luckorna, i stället för att bedömaren kritiskt förvissar sig om att bevisbördan är uppfylld.[338] Här kan en parallell dras till den ovan beskrivna berättelsemodellen[339] och människans tendens att vid svåra beslutsöverväganden söka efter mening och koherens i den inkommande informationen. Om bedömaren tidigt i domstolsprocessen skapar en berättelse angående det aktuella händelseförloppet och bevisningen åtminstone till viss del talar i denna riktning är det uppenbart att sådana luckor i bevisningen riskerar att förbises.[340]

Vidare kan även nämnas över- respektive undervärdering av bevisens värde. Bedömare tenderar att lättare kunna föreställa sig den brottsliga gärningen, och således även den tilltalades skuld, då direkt bevisning framförs i målet. Detta oavsett hur tillförlitlig bevisningen är.[341] Motsatsvis kan indirekt bevisning, indiciebevisning, komma att undervärderas eftersom bedömare på grund av dess abstrakta karaktär får svårare att föreställa sig den brottsliga gärningen. Det finns här alltså en risk både för en över- och undervärdering av bevisningen; mindre tillförlitlig bevisning kan felaktigt tillmätas ett högt bevisvärde, medan fullt tillförlitlig indiciebevisning kan tillmätas ett felaktigt lågt

[336] Eggleston, Richard, *Evidence, Proof and Probability*, Weidenfeld and Nicolson 2 u., London, 1983, s. 208 f.
[337] Lainpelto, K., 2012, s. 135.
[338] Diesen, C., 1994, s. 35 f.
[339] Se avsnitt 4.5 ovan.
[340] Lainpelto, K., 2012, s. 135.
[341] A.a., s. 136. Jfr även avsnitt 3.4 ovan om Wells Effect.

bevisvärde.[342] Även Eggleston talar om denna felkälla. Han menar att det förekommer en psykologisk mekanism som gör att den som ska väga två uteslutande faktorer mot varandra, och som inte behärskar sannolikhetskalkyl, ofta använder sig av ”tröskelvärden”.[343] Tröskeln för den starkare sidan ligger kring 70 % och tröskeln för den svagare sidan ligger kring 30 %. Om den svaga sidan når sitt tröskelvärde, men den starka inte gör det, tenderar bedömaren att värdera sidorna som likvärdiga. Om den starkare når sitt tröskelvärde, men inte den svagare, erhåller den förra däremot ”restvärdet” från den senare. Om ingen av sidorna når upp till sitt tröskelvärde tar bedömaren ändå den starka sidan som utgångspunkt och ger denna ett högre värde på bekostnad av den svagare sidan. Om ett eller flera motsatsbevis står mot ett huvudbevis, och det senare förefaller vara klart starkare, finns det således en risk att den juridiska bedömaren först undervärderar motsatsbevisningen och därefter ger huvudbevisningen motsvarande övervärde.

En ytterligare felkälla inom bevisvärderingen är negativa slutledningar. Saltzburg beskriver denna felkälla så att bedömare i vissa situationer förväntar sig att en part ska presentera viss bevisning.[344] Läggs den förväntade bevisningen inte fram menar han att detta kan leda till att avsaknaden får ett negativt bevisvärde, trots att omständigheten ifråga inte har betydelse för sakens avgörande. På samma sätt som ovidkommande omständigheter kan ge upphov till felslut, kan de juridiska bedömarnas fördomar och förväntningar leda till att bevisvärderingen inte upprätthåller kravet på objektivitet.[345] Erfarenhetens begränsningar, klasstillhörighet, ideologi och förutfattade meningar leder till att bedömaren har ett på förhand bestämt ”önsketänkande” om hur parterna i målet ska bete sig.[346] Det kan härmed hävdas att subjektiva faktorer orsakar vissa av de felkällor som förekommer vid bevisvärderingen. Dessa faktorer kan till exempel vara den juridiska bedömarens person, politiska åsikt eller moral.[347] Subjektiva värderingar kan därför sägas leda till felslut baserade på bland annat fördomar. Det har därför ansetts vara av vikt att objektiv erfarenhet, och inte subjektiv sådan, utgör referensram vid bevisvär-

[342] A.a., s. 136
[343] Eggleston, R., 1983, s. 48 f.
[344] Se Saltzburg, Stephen A., *A Special Aspect of Relevance – Countering Negative Inferences Associated with the Absence of Evidence*, California Law Review, 66:5, 1978, s. 1011-1060, s. 1011. Jfr även avsnitt 5.5 angående CSI-effekten.
[345] Se till exempel Holgersson, Astrid, *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömningen av sakfrågan i enskilda rättsfall*, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1990, Akademitryck, Edsbruk, 1990, s. 2.
[346] Diesen, C., 1994, s. 40.
[347] Lainpelto, K., 2012, s. 135.

deringen.[348] Vad en objektiv erfarenhet mer specifikt skulle vara och hur en sådan skulle kunna uppkomma förklaras emellertid inte närmare.

Ju större medvetenhet det finns om bevisvärderingens eventuella felkällor och risker, desto större chans har man som bedömare att undvika dem.[349] Genom att identifiera kognitiva mekanismer som kan leda till felslut kan vi minska riskerna för att dessa inträffar och på så sätt göra domstolsprocessen mer säker. Det har påstått att kunskap om dessa eventuella felkällor är av avgörande betydelse, eftersom den frihet som tillämpningen av fri bevisvärdering innebär också ställer mycket höga krav på den juridiska bedömaren.[350] Lainpelto förutspår därför att den beteendevetenskapliga forskningen kommer att få en större betydelse i framtiden, då denna erfordrar en förmåga att ta in och bearbeta information samt otvivelaktigt innefattar en tillämpning av tidigare kunskap och livserfarenhet, vilka båda är psykologiska funktioner. Hon menar att den bevisrättsliga doktrinens främsta syfte därför får anses vara att observera och behandla felkällor.[351]

[348] Se Diesen, C., 1994, s. 8.
[349] Se Diesen, C., 1994, s. 33 f. samt förordet till Diesen, Christian, *Terapeutisk juridik*, Liber 1 u., Malmö, 2011 där han skriver: ”Utan kunskap om exempelvis psykologi vid värdering av bevis kommer bedömaren ofta att bli offer för vanliga felkällor [...]”.
[350] Lainpelto, K., 2012, s. 133.
[351] Ibid.

5. Kulturella aspekter

Few people have the imagination for reality.

Johann Wolfgang von Goethe

5.1 Inledande ord

Vardagligen exponeras människor för diverse populärkulturella influenser. I det moderna samhället florerar ett överflöd av massmedial information, med nyhetssändningar, radiosändningar, sociala medier, datorspel och framförallt TV och film som exempel på förekommande källor. Genom dessa kanaler förmedlar kultur erfarenheter, kunskaper och normer i ett samhälle. På så sätt inte bara speglar, utan även skapar, kulturen mönster för hur något ska vara. Dessa mönster påverkar i sin tur hur vi människor uppfattar verkligheten.[352]

Det torde inte råda något tvivel om att massmedia och rättsväsendet har olika funktioner, ansvar och roller i samhället. Samtidigt är de olika systemen i ständig kontakt med varanda, vilket kan skapa problem.[353] Att vardagliga kulturella influenser kan sägas påverka gemene man medvetet eller omedvetet på något sätt i någon omfattning torde vara ett rimligt antagande. Att intryck även uppstår hos juridiska bedömare torde likväl vara en naturlig följd av denna påverkan. Frågan är dock hur samt varför sådana intryck kan sägas påverka människor, inklusive juridiska bedömare? Följande kapitel avser behandla denna typ av frågor.

5.2 Medias påverkan på människans tolkningsram

Medial påverkan kan främst sägas förekomma på grund av att människor generellt sett är ovilliga eller inkapabla att identifiera källan till den information de tillgodgör sig.[354] Man misslyckas ofta med att särskilja mellan minnen av verkliga händelser som man

[352] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 83. Se mer i avsnitt 5.2 nedan.
[353] A.a., s. 215.
[354] Hasher, Lynn, Goldstein, David, Toppino, Thomas, *Frequency and the conference of referential validity*, I: Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour, 16, 1977, s. 107-122, Jacoby, Larry L., Kelley, Colleen, Brown, Judith, Jasechko, Jennifer, *Becoming famous overnight: On the ability to avoid unconscious influences of past*, I: Journal of Personality and Social Psychology, 56, 1989, s. 326-338 och Johnson, M.K., Hashtroudi, S., Lindsey, D.S., Source monitoring, I : Psychological Bulletin, 14, 1993, s. 3-28.

informerats om eller kanske rentav upplevt själv, och minnen från fiktionella händelser man exempelvis sett på TV.[355] Om vi på så vis, mer eller mindre omedvetet, låter TV-innehåll grunda våra föreställningar om verkligheten, så är vi sannolikt inte medvetna om källan till våra uppfattningar. Detta främst eftersom föreställningarna bildas relativt fort. Dessa personliga uppfattningar och föreställningar kan sedan, såsom erfarenhetssatser, komma att påverka juridiska beslutsfattare i deras bedömningar.[356] En möjlig förklaring till en sådan påverkan är att schablonbilderna från filmens och litteraturens värld skapar en förvriden föreställning om hur exempelvis brottslingar eller lögnare ska se ut. TV och film får emellertid anses vara en värld för sig. Gestaltningen hämtar inspiration från verkligheten, men är inte en realistisk eller statistisk säkerställd representation. Ändå är det något i populärkulturens värld som smittar av sig och vi lyckas således inte bortse från TV som källa till våra uppfattningar.[357] I linje med detta genomför vi våra bedömningar utifrån tidigare lagrad kunskap. Dessa bedömningar baseras därmed på hur snabbt och enkelt vårt minne kan tillgängliggöra ett relevant exempel, vilket kan tjäna som en mall för bedömningen.

Människor gör vidare tolkningen att ju lättare det är att minnas, desto högre värderas exemplet.[358] Det människor minns lättast tenderar även att vara det de tror inträffar mest. Till exempel tror människor att olyckor tar fler liv än strokes trots att strokes står för 85% fler dödsfall än olyckor.[359] Studiens resultat beror med stor sannolikt på att olyckor är lättare att minnas än strokes.[360] Man kan fråga sig vad den bakomliggande anledningen till detta är. Lichtenstein med flera spekulerar i att tillgänglighet – det vill säga vår kapacitet att minnas samt vad vi minns – i mångt och mycket påverkas av media. Detta innebär bland annat att medial exponering för dramatiska och omskrivna händelser såsom olyckor och mord ökar den kognitiva tillgängligheten av dessa dödsorsaker i förhållande till mindre dramatiska och oomskrivna dödsorsaker, till exempel stro-

[355] S. Wyer, Jr., Robert, Adaval, Rashmi, *Pictures, Words and Media Influence: The Interactive Effects of Verbal and Nonverbal Information on Memory and Judgements*, I: The Psychology of Entertainment Media - Blurring the Lines Between Entertainment and Persuasion, s. 137-161 (Shrum, L.J. red.), Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey, 2004, s. 138.
[356] Om erfarenhetssatser, se avsnitt 2.4 ovan.
[357] Shrum, L.J., Burroughs, James E., Rindfleisch, Aric, *A Process Model of Consumer Cultivation: The Role of Television Is a Function of the Type of Judgement*, I: The Psychology of Entertainment Media - Blurring the Lines Between Entertainment and Persuasio, s. 177-193 (Shrum, L.J. red.), Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey, 2004, s. 185.
[358] A.a., s. 184.
[359] Lichtenstein, Sarah, Slovic, Paul, Fischhoff, Baruch, Layman, Mark, Combs, Barbara, *Judged frequency of lethal events*, I: Journal of Experimental Psycholgy: Human Learning and Memory, 6, 1978, s. 551-578.
[360] Shrum, L.J., Burroughs, J.E. & Rindfleisch, A., 2004, s. 184.

kes.[361] Den troliga förklaringen är alltså att vi genom massmedia, främst nyhetssändningar, konfronteras med ett orepresentativt stort antal exempel på människor som avlidit till följd av olika slags brott och olyckor, jämfört med exempelvis hjärtattacker, cancer och andra sjukdomar. De lättillgängliga minnena av dessa nyhetsrapporter leder till en snedvriden uppfattning av de olika risker som är inblandade.[362] Detta stöds vidare av en innehållsanalys av nyhetsartiklar som uppvisade just sådana tendenser.[363]

Shrum, Burroughs & Rindfleisch har i detta sammanhang presenterat en bred, välbemött teori kring anledningarna bakom kulturell påverkan på människors referensram.[364] Teorin sammankopplar medial information med vissa särskilda effekter och består av två faktorer. Den första utgår från att TV-programs innehåll presenterar en systematisk förvrängning av verkligheten, oavsett om innehållet är fiktionellt eller faktabaserat. Med andra ord; att världen såsom den avporträtteras på TV skiljer sig signifikant och dramatiskt från hur verkligheten faktiskt ser ut. Exempelvis tenderar världen såsom den porträtteras i TV att vara mer överdriven, dramatisk och våldsam.[365] Den andra faktorn som teorin består av utgår från att regelbunden exponering för dessa förvrängda verklighetsbilder resulterar i deras ”införlivande” i människan. Detta innebär vidare att ju mer vi människor ser på TV, desto mer utvecklar vi värderingar, attityder, övertygelser och uppfattningar som samstämmer med den värld som porträtteras på TV. Införlivandet kan sägas medföra en slags inskolning av “TV-fakta”. Detta innebär konkret att den värld människor exponeras för vid TV-tittande omvandlas till fakta som man baserar den faktiska verkligheten på.[366] Människor kan, som Wyer, Jr. & Adaval uttrycker det, ”komma att anse situationer som sker regelbundet på TV som normativa”.[367] På så sätt kan TV-tittare som exponeras för fiktionella händelser bli påverkade i deras uppfattning kring huruvida liknande händelser sker i verkligheten. Schablonbilderna som härstammar från exempelvis film och litteratur tenderar således att skapa en förvriden verklighetsbild. Gestaltningen i dessa medier hämtar visserligen inspiration från verkligheten, men är som tidigare sagts inte en realistiskt eller statistiskt säkerställd representation.

---

[361] Lichtenstein, S., Slovic, P., Fischhoff, B., Layman, M. & Combs, B., 1978.
[362] Lundh, L.G., Montgomery, H. & Wærn, Y., 1992, s. 156.
[363] Combs, Barbara, Slovic, Paul, *Newspaper coverage of causes of death*, I: Journalism Quarterly, 56, 1979, s. 837-849.
[364] Shrum, L.J., Burroughs, J.E. & Rindfleisch, A., 2004, s. 178 f.
[365] O’Guinn, Thomas C., Shrum, L.J., *The role of television in the construction of consumer reality*, I: Journal of Consumer Research, 23, 1997, s. 278-294 och Gerbner, George, Gross, Larry, Morgan, Michael, Signorielli, Nancy, *The “mainstreaming” of America: Violence profile no. 11*, I: Journal of Communication, 30:3, 1980, s. 10-29.
[366] Shrum, L.J., Burroughs, J.E. & Rindfleisch, A., 2004, s. 178 f.
[367] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 139. Fri översättning av citatet.

Trots detta smittar populärkulturens fiktionella värld av sig.[368] Och för det fall ett visst subjekt, eller objekt i verkligheten triggar igång ett minne av en viss fiktionell händelse har det visat sig att den tidigare exponeringen kan påverka människors övertygelse och attityd gentemot dessa subjekt och objekt.[369]

Olika dilemman uppstår när de situationer som visas på TV kan betraktas som oönskade. Regelbunden exponering för våld och aggression kan till exempel öka människors uppfattning att ett sådant beteende är vanligt förekommande eller kanske till och med oundvikligt.[370] Eftersom media ofta ger en skev bild av brottslighet genom en överrepresentation av mer råa och uppsåtliga incidenter, tenderar allmänheten ofta att överskatta dessa incidenters förekomst och därmed missuppfatta verkligheten.[371] En frekvent exponering för våld och aggression kan då även avtrubba människors syn på våld de möter i verkligheten och därmed öka deras tolerans för aggression.[372] Exponeringen kan på så vis öka uppfattningen av att aggression är socialt godtagbart och att man inte bör vara särskilt upprörd över dess förekomst. Detta är visserligen mest sannolikt ifall våldet är mindre allvarligt.[373]

Sammanfattningsvis torde det stå klart att människors personliga tolkningsram kan påverkas av populärkultur på diverse olika, mer eller mindre omedvetna, sätt. Av den forskning som presenterats i detta avsnitt att döma sker denna påverkan troligen främst genom TV, nyhetsrapporter och film. Det kan rimligen hävdas att människor inom alla typer av yrkeskategorier nås av denna påverkan. Således är det sannolikt så att även juridiska bedömares referensram påverkas på sätt som ovan anförts. En påverkan som vidare kan antas ge upphov till diverse känslor och reaktioner i olika sammanhang. Med anledning av detta är en mer specifik redogörelse för känslomässig påverkan av media befogad, vilken följer i nästkommande avsnitt.

5.3 Känslomässig påverkan av media

Inom ramen för vår kultur har förnuft och känsla slagits om tolkningsföreträdet sedan lång tid tillbaka. Upplysningsfilosoferna ansåg sanningen ligga i förnuftet medan män-

[368] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 114.
[369] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 139.
[370] Ibid.
[371] Heath, Linda, Gilbert, Kevin, *Mass media and fear of crime*, I: American Behavioral Scientist, 39, 1996, s. 379-386.
[372] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 139 f.
[373] Ibid.

niskor under romantiken betonade känslans överordning. I det moderna samhället förekommer uttryck för båda ståndpunkterna. Beslut ska vara välgrundade, rationella och således bygga på förnuft. Samtidigt anses känslan som en absolut vägledare. Populärkulturen torde därför kunna antas ha en inte obetydlig del i detta maktspel.

Populärkultur förmedlar ofta berättelser om att man ”ska följa sin känsla”. Man kan emellertid fråga sig om en känsla överrensstämmer med vad som faktiskt är rätt. Några sådana funderingar aktualiseras inte i populärkulturens känslobudskap.[374]

Att människans tolkningsram, inom vilken hon fattar sina beslut, påverkas av diverse kulturella faktorer torde efter avsnittet ovan vara otvivelaktigt. Även att detta mer eller mindre omedvetet kan resultera i förändrade värderingar, attityder och övertygelser får anses klarlagt. Vad som torde kunna bli en direkt följd av dessa förändringar är våra känslor gentemot vissa subjekt och objekt. Att kulturell påverkan tar sig uttryck i känslor och reaktioner kan få vissa intressanta följder för rättsliga bedömningar i allmänhet och bevisvärderingen i synnerhet. Dessa kommer att beröras kort i följande avsnitt.

När människor tar del av olika medier och influeras populärkulturellt har som ovan presenterats[375] dessa en tendens att, mer eller mindre omedvetet, forma vår referensram. Denna underbygger i sin tur våra bedömningar samt uppfattningar av hur verkligheten ter sig (med juridisk terminologi erfarenhetssatser). Gränsen mellan fiktion och verklighet kan lätt bli suddig och källkritik kan försvåras. Källglömska innebär just att det är svårt att minnas varifrån information kommer.[376] Tankar, föreställningar och känslor inkodas inte alltid med specifika etiketter som beskriver informationskällan samt var eller när man lärde sig något. Man har studerat hur de känslor som väcks i en viss situation, till exempel då vi tar del av nyhetssändningar, ser på TV-program eller filmer, kan “leva kvar” och påverka den informationsbearbetning som sker i en helt annan situation.[377] I en annan studie upptäckte Goldberg, Lerner och Tetlock att deltagarnas benägenhet att tillskriva någon ansvar i ett civilrättsligt mål påverkades av känslor som väckts av en händelse de tidigare läst om.[378] Även tyngden av den sanktion de utdömde påverkades. Ju starkare ilska som väcktes av det tidigare fallet, desto mer villiga var deltagarna att anse en skadevållare ansvarig i det andra, helt orelaterade målet.

---

[374] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 138.
[375] Se avsnitt 5.2.
[376] Jfr Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 211.
[377] Lerner, J. S. & Keltner, D., 2000.
[378] Goldberg, Julie H., Lerner, Jennifer S., Tetlock, Philip E., *Rage and reason: The psychology of the intuitive prosecutor*, I: European Journal of Social Psychology, 29, 1999, s. 781-795.

Amerikanska studier av så kallad "pretrial publicity" har vidare visat att en jury som på förhand exponerats för negativ information om den tilltalade, till exempel i form av mediareportage, är klart mer benägen att fälla honom eller henne, jämfört med en jury som inte exponerats för samma negativa information.[379] Det är således inte bara känslor som väcks i rättssalen som påverkar beslut, utan även känslor som uppstår före en förhandling riskerar att påverka domstolens ledamöter (åtminstone vad gäller lekmän).[380] Dessa typer av forskningsfynd tyder alltså på att rättsliga bedömningar även kan påverkas av sådana känslor som bedömaren bär med sig sedan tidigare.[381] I linje med detta talar forskning för att konstruktionen av värderingar, attityder och övertygelser sannolikt inte sker samtidigt som själva bedömningen görs. Det är således fullt möjligt att attityder och övertygelser är konstruerade på basis av minnen,[382] som i sin tur kan grunda sig på populärkulturellt innehåll.[383] När vi demonstrerar en attityd eller värdering gentemot ett visst objekt eller subjekt försöker vi minnas relevant information, vilket således inkluderar känslor, för att sedan konstruera vår attityd i den aktuella situationen.[384]

Det kan tänkas uppstå flera reaktioner på, samt känslor till följd av, visst populärkulturellt innehåll. Regelbundet tittande på nyhetsrapporter som innehåller dramatiska, hemska bilder från diverse händelser världen över kan grunda känslor av obehag, sorg, ilska, med mera. Likaså kan en frekvent exponering för filmer och TV-program med obehagligt, våldsamt innehåll väcka en rad oangenäma känslor. Rädsla kan emellertid anses vara den normala, huvudsakliga reaktionen på medialt våld.[385] Människor kan på

---

[379] Steblay, Nancy M., Besirevic, Jasmina, Fulero, Solomon M., Jimenez-Lorente, Belia, *The effects of pretrial publicity on juror verdicts: A meta-analytic review*, I: Law and Human Behavior, 23, 1999, s. 219-235.
[380] Granhag, P.A. & Ask, K, 2008, s. 416 samt Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M, 2011, s. 140.
[381] Granhag, P.A. & Ask, K, 2008, s. 417.
[382] Shrum, L.J., Burroughs, J.E. & Rindfleisch, A., 2004, s. 186.
[383] Jfr avsnitt 5.2.
[384] Hastie, Reid, Park, Bernadette, *The relationship between memory and judgment depends on whether the judgement task is memory-based or on-line*, I: Psychological Review, 93, 1986, s. 258-268. Se även Carlston, Donald E., *The recall and use of traits and events in social inference processes*, I: Journal of Experimental Social Psychology, 16, 1980, s. 303-328, Lichtenstein, Meryl, Srull, Thomas K., *Conceptual and methodological issues in examining the relationship between consumer memory and judgement*, I: Psychological processes and advertising effects: Theory, research and application, s. 113-128 (Alwitt, L.F. & Mitchell, A.A. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1985, Lichtenstein, Meryl, Srull, Thomas K, *Processing objectives as a determinant of the relationship between recall and judgement*, I: Journal of Experimental Social Psychology, 23, 1987, s. 93-118 och Lingle, John H., Ostrom, Thomas M., *Retrieval selectivity in memory-based impression judgments*, I: Journal of Personality and Social Psychology, 37, 1979, s. 180-194.
[385] Cantor, Joanne, *Fright reactions to mass media*, I: Media Effects: Advances in Theory and Research, s. 287-306 (Bryant, J. & Zillmann, D. red.), Lawrence Erlbaum Publishers, New Jersey, 2002.

så sätt anses vana vid känslor av rädsla i kulturella sammanhang.[386] Detta är sannolikt något som filmproducenter, nyhetsredaktörer, utgivningsansvariga för tidningar med flera är medvetna om och utnyttjar för att fånga publiken. En sådan taktik som anspelar på rädsla anses vara en av de mest tillförlitliga övertalningsstrategierna som används i media.[387] I linje med detta fann Witte och Allan i en metaanalys att samtidigt som rädslan ökar så förändras attityd, intention och beteende i riktning med vad ett visst presenterat meddelande rekommenderar.[388]

Avslutningsvis kan sägas att den påverkan som känslor och humör har på mänskligt beslutsfattande inte bör underskattas. Massmedial kommunikation skapar och intensifierar våra känslor. Dessa känslor påverkar i sin tur hur vi tolkar medial information.[389] Således kan ett kognitivt cirkelmönster sägas uppstå mellan känslor och populärkultur. Det förekommer härvid ytterligare en aspekt värd att belysa; nämligen våra kulturella föreställningar om hur berättelser vanligtvis gestaltas i film eller tv, och hur dessa, mer eller mindre omedvetet, kan påverka juridiska bedömare. Denna aspekt avses beröras i följande avsnitt.

5.4 Populärkulturell gestaltning

5.4.1 Dramaturgi

Att den fiktionella värld vi människor exponeras för genom exempelvis TV och film är uppbyggd kring drama, tragik, komik och liknande torde vara oomstritt. För att underhålla och fängsla publiken samt bibehålla dennas uppmärksamhet under en viss tidsperiod krävs reaktioner och intresse. För att åstadkomma sådana reaktioner och fånga människors uppmärksamhet har underhållning därför sedan lång tid tillbaka byggts upp kring känslor av olika slag, såsom rädsla,[390] ilska och sorg. Vi människor behöver en stimulans för att vårt intresse ska väckas och bibehållas. Den mediala publiken kan sä-

[386] Altheide, David L., *Creating fear: transforming terrorist attacks into control and consumption*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 259-272 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, 2011, s. 261.
[387] Altheide, D.L., 2011 samt Cantor, Joanne, *Fear reactions and the mass media*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 148-165 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, 2011.
[388] Witte, Kim, Allen, Mike, *A meta-analysis of fear appeals: Implications for effective public health campaigns*, I: Health Education & Behavior, 27, 2000, s. 591-615.
[389] Turner, Monique M., *Emotion in persuasion and risk communication*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 237-258 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, 2011, s. 237.
[390] Se avsnitt 5 ovan.

gas vara van vid ett slags medial logik, vilken medför att man förväntar sig att bli underhållen.[391] I jakten på att förmedla denna stimulans har populärkulturen utarbetat en särskild dramaturgi, en fängslande atmosfär. Vi ser den dagligen i TV-program, filmer, nyhetssändningar, med mera. En sådan vardaglig exponering kan tänkas inkoda vissa kulturella föreställningar i människan – däribland juridiska bedömare – om hur berättelser vanligtvis bör gestaltas.

Kunskap om minnets komplicerade funktion och berättandets karaktär har populärkulturen lyckats fånga genom exempelvis skönlitteratur, TV och film. Detta tycks emellertid inte ha omfamnats av rättsväsendet. En potentiell förklaring kan enligt Christianson och Ehrenkrona sökas i vår kulturs utbud av berättarmönster. Vi är vana vid att exponeras för berättelser i en form som inte alls stämmer med minnets komplexa konstruktion eller med hur verkligheten faktiskt är beskaffad. Berättelser enligt våra kulturella föreställningar består av en röd tråd, en rak linje, en dramaturgins uppbyggnad och en spännande upplösning. Historier måste på så vis ”hålla ihop för att vi ska vilja ta del av dem”.[392] Samtliga berättelsens komponenter hjälper till att fånga vår uppmärksamhet. Detta betyder emellertid inte att samma röda tråd eller logiska tidsföljd kan hämtas fram i hjärnan när exempelvis ett vittne ska berätta om en viss händelse. Vi återger inte händelser som vi varit med om enligt populärkulturens berättarmönster. Särkilt inte när det gäller starka känslomässiga upplevelser. Även om vi vill förstå och återge information i berättelser så kräver detta ett ansträngande kognitivt arbete. Vidare kan sägas att en viss talang, eller i vart fall känsla, för samtidens berättarkultur erfordras. För att fånga lyssnarens intresse och presentera en berättelse som framstår som tillförlitlig i rätten bör man således kunna omformulera minnen till sammanhängande och logiska berättelser.[393] Vi människor kan inte föreställa oss att det skulle vara på något annat sätt, eftersom kulturen genom århundraden har förmedlat oss vissa mönster för att gestalta händelser.[394] Rättens ledamöter kan i linje med detta antas influeras av det “skådespel” som försiggår i rättssalen, av hur de inblandade klarar att spela sina roller. Om processen således uppfattas som en kamp, där den part som presenterar den mest trovärdiga historien vinner, kommer faktorer som berättarens auktoritet, berättelsens sammanhang

[391] Altheide, D.L., 2011, s. 261.
[392] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 84.
[393] A.a., s. 82.
[394] A.a., s. 84.

och logik att ha stor betydelse.[395] Även berättelsens förmåga att samstämma med hur bedömaren själv skulle ha agerat i samma situation kommer i sådant fall att ha stor betydelse. Härvid har det visats att allt "avvikande" från ledamotens uppfattning av normalitet läggs den tilltalade till last.[396]

Rättssystemet uppfattas normalt inte som ett forum för underhållning. Vårt rättssystem ska styras av bevis, det sakliga innehållet och vad som kan styrkas. Detta behöver inte nödvändigtvis betyda att de utarbetade berättarmönster som existerar i vår kultur är negativa. Det viktiga i rättssammanhang är emellertid att den som tar del av berättelserna har förmågan att kritiskt värdera innehållet.[397] Det har därför påpekats att verkligheten inte får sammanblandas med de populärkulturella mönster som brukar användas för att underhålla, förstärka poänger eller berätta bra historier.[398] För att lyckas med en saklig juridisk bedömning krävs både insikt i detta samt en distans till vår kulturs berättarmönster. Om en verklighetsbaserad utsaga avviker från ett givet berättarmönster är det inte automatiskt ett tecken på att den är osann. Trots att osammanhängande och stakande berättelser dels tenderar att inte vara spännande att lyssna på, dels är svårare att begripa och därmed svårare att tro på, kan de alltså vara både sanna och relevanta.[399] I linje med detta anser Christianson och Ehrenkrona att vår kultur medför en mängd koder för hur vi framställer en utsaga eller känsla som trovärdig. Många av dessa koder tas för givet, exempelvis uppfattningen om att en flackande blick signalerar osanning. Vissa koder kan medvetandegöras och till och med läras ut. Skådespelare inom film och teater använder till exempel blicken för att skapa en trovärdig känsla. Det finns ett antal sådana "trick" ämnade att få publiken att uppfatta personen på olika sätt. Att ett vittne, en målsägande eller en tilltalad "stylas" i rätten med diverse skådespelartrick är därför ingen omöjlighet.[400] I USA tillämpas till exempel sedan lång tid tillbaka flera olika tekniker avseende så kallad witness preparation.[401] Syftet är att "träna" vittnet att kommunicera mer effektivt och agera på ett sätt som samstämmer med juryns mer eller mindre fördomsfulla uppfattning av hur ett trovärdigt vittne ska uppträda. I linje med detta får även gärningsmän och målsäganden regi innan deras respektive framträdanden i rätten.

[395] Diesen, C., 1994, s. 41. Diesen kallar detta för den "narrativa teorin". Jfr "berättelsemodellen", som kan anses synonymt, ovan i avsnitt 4.5.
[396] Gudykunst, William B., Kim, Young Y., *Communicating with strangers*, Random House, New York, 1984, s. 88ff.
[397] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 84.
[398] A.a., s. 84 samt 86.
[399] Ibid.
[400] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 109.
[401] A.a., s. 193.

Beroende på hur juryn är sammansatt designas framträdandet genom så kallat impression management i syfte att att skapa rätt intryck.[402] Denna ”styling”, eller förberedelse om man så vill, kan avse flertalet aspekter av framträdandet, såsom kläder, säkerhet i framtoningen, tal och känslouttryck. Härvid framhåller Schelin att människor tenderar att övervärdera betydelsen av bland annat gester och ansiktsmimik. Hon anser att det till och med kan vara mer lämpligt att inte se den som avger en utsaga för att kunna bedöma innehållet på ett mer sakligt vis.[403]

I sammanhanget kan alltså konstateras att människor lägger stor vikt vid kroppsliga uttryck, kläder och beteende vid berättandet. Den som vill uppfattas och bli bedömd som trovärdig i domstolen ska till exempel se till att ha ett öppet och lugnt kroppsspråk, vara välklädd samt ha en stadig blick.[404] Det tycks alltså förekomma en tendens till allmän övertro på bland annat kroppsspråkets kommunikativa sida inom vår kultur. En möjlig, sannolik förklaring är att de dramaturgiska bilder som bland annat TV, film och litteratur målar upp och som vi ständigt exponeras för skapar en skev uppfattning av hur exempelvis brottslingar eller lögnare ska se ut och uppträda.

Sammanfattningsvis tenderar det alltså förekomma vissa oskrivna regler för hur man bland annat ska se ut, bete sig, svara och presentera berättelser i rättegång för att tillmötesgå rättens ledamöter i deras uppfattning av trovärdighet. Dessa kan sägas vara uttryck för den dramaturgi som med största sannolikhet präglar rättegången. En dramaturgi som, mer eller mindre medvetet, baseras på vår samtids populärkultur. Att de förväntningar och uppfattningar som media ger upphov till existerar hos alla som tar del av medieutbudet får anses relativt klarlagt. Juridiska bedömare torde rimligen inte vara något undantag.[405] Jurister och nämndemän tittar också på TV, lyssnar på radio och ser på film. Samtliga är mediekonsumenter och besitter en mängd föreställningar om hur det ska se ut och låta i respektive medieformat. Hur just dessa olika format spelar roll vid vår tolkning, bedömning och vårt processande av diverse information är emellertid en annan intressant fråga, vilken berörs i nästföljande avsnitt.

[402] Melton, Gary B., Petrila, John, Poythress, Norman G., Slobogin, Christopher., *Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers*, The Guilford Press, New York, 1987.
[403] Schelin, L., 2007, s. 228 samt 324.
[404] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 114.
[405] Jfr. Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 177.

5.4.2 Presentationsformat

Bild, video, text och ljud. Samtliga är olika format genom vilka information förmedlas till tittare, läsare samt lyssnare. Att populärkultur och massmedia använder sig av olika slags format för att bland annat förmedla budskap och förstärka upplevelser är uppenbart. Detta sker, som ovan anförts,[406] genom exempelvis nyhetssändningar, TV-program, filmer och skönlitterära böcker. Vidare är bild och ljud som förmedlas till oss allt som oftast påverkade av de tekniker som medierna uppställer ramarna för. Allt ifrån hur kameran används, hur ljudet läggs och var ljuset faller, till klippning, toning och färger bidrar till framställningar som ämnar vägleda eller manipulera publikens tolkning av det faktiska innehållet.[407] Huruvida just olika sorters format för informationsförmedling, och sätten information manipuleras samt presenteras på, påverkar oss är en intressant och för den fria bevisvärderingen relevant fråga. Denna fråga avses behandlas i följande avsnitt.

Det har visat sig att form och presentationssätt spelar roll i våra emotionella reaktioner på media.[408] De är förvisso sekundära i förhållande till själva informationen som förmedlas oss, men betydelsen av dem ska inte underskattas. Genom att undersöka form och presentationssätt och deras förhållande till kognitiva processer och emotionella reaktioner erhålls en mer systematisk förståelse för hur människor upplever exempelvis media. I linje med detta har forskningen på området rört sig mot ett mer holistiskt och kognitivt orienterat synsätt och även börjat fokusera på form och presentationssätt.[409] Rättspsykologisk forskning har visat att samma material förmedlat i olika presentationsformer mycket väl kan uppfattas och bedömas helt olika.[410] Kunskap om sambandet mellan form och känslomässig reaktion är emellertid inte enbart forskare förunnad. Även mediaproducenter kan sägas ha en förförståelse för hur både innehåll i och strukturen av medial information kan påverka publiken.[411] Man kan tänka sig att en sådan

[406] Se avsnitt 5.2 samt 5.3 ovan.
[407] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 169 ff.
[408] Detenber, Benjamin H., Lang, Annie, *The influence of form and presentation attributes of media on emotion*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 275-293 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, 2011, s. 287.
[409] Ibid.
[410] Granhag, P.A. & Ask, K., 2008, s. 414.
[411] Detenber, Benjamin H., Lang, Annie, *The influence of form and presentation attributes of media on emotion*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 275-293 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, 2011, s. 278.

förståelse, för det fall denna letar sig in i rättsväseendet, skulle kunna begagnas av åklagare eller försvarsadvokater i deras försök att påverka rättens ledamöter vid bevisvärderingen. Det har härvid anförts att det kan vara en komplex verksamhet för rätten, som ju ska utföra en rättssäker bevisprövning utifrån det sakliga innehållet, att urskilja relevant fakta från formen denna presenteras i.[412] Det existerar inte något fullgott, garanterat objektivt sätt att förmedla information på. Varje information som förmedlas rätten influeras av den praktiska hanteringen och de tekniska ramarna. Vidare är det av betydelse hur presentationen tas emot och tolkas, vilket är beroende av mottagarnas erfarenheter och föreställningar.[413]

De olika format genom vilka information förmedlas till oss orsakar diverse kognitiva aktiviteter i vår hjärna.[414] Exempelvis processas visuell information holistiskt, vilket skapar ett generellt intryck. Verbal information kan å andra sidan processas antingen holistiskt eller mer analytiskt. Vilken slags bearbetning som sker är beroende av vilken sorts information det är fråga om samt formatet i vilket den presenteras. Verbal information kan utvärderas relativt enkelt på ett fragmentariskt vis, medan visuell information som sagt tenderar att resultera i ett mer holistiskt tankemönster. Detta påverkar i sin tur de slutsatser som kan dras från informationen.[415] I sammanhanget bör nämnas att visuella presentationsformer som exempelvis film har visat sig ha ett starkare genomslag än muntliga och skriftliga presentationsformer. Forskning inom kognitiv psykologi har bland annat demonstrerat att människor generellt har bättre minne av bilder än av ord som de fått läsa eller lyssna till.[416] Vidare tycks information som uppfattas genom bild eller video ha en påverkan på hur vi resonerar kring verbal information som vi tar del av både samtidigt och vid senare tidpunkter.[417] Även de slutsatser vi drar från denna information påverkas. Detta kan i sin tur influera och forma de attityder och övertygelser som uppstått till följd av denna information, på sätt som mottagare ofta är omedvetna om och även på sätt som informationskällan kanske inte avsåg.[418]

[412] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011 s. 171 f.
[413] Ibid.
[414] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 145.
[415] Ibid.
[416] Paivio, Allan, Philipchalk, Ronald, Rowe, Edward J., *Free and serial recall of pictures, sounds, and words*, I: Memory and Cognition, 3, 1975, s. 586-590.
[417] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 156 f.
[418] Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004, s. 156 f.

Tidigare studier har visat att kameravinklar påverkar bedömningen av karaktärer i filmer samt påverkar känslomässiga reaktioner på den information som förmedlas.[419] På liknande sätt har forskning visat att skärmstorlek, rörliga bilder samt färg kan ha en påverkan på människors uppmärksamhet[420] och minne.[421] Man kan således anpassa och modifiera de icke informationsbaserade faktorerna hos känslobaserad stimuli (till exempel storlek och färg) för att aktivera vissa emotionella reaktioner.[422] I sammanhanget kan nämnas att en tidig empirisk studie avseende skärmstorlekens påverkan på känslor utforskade tittares reaktioner i förhållande till meddelanden som presenterades på 72-, 19-, och 5-tumsskärmar.[423] I enlighet med hypotesen gav en större bildskärm större reaktioner. Förklaringen som gavs var simpel: ju större stimuli, desto större reaktion.

Christianson och Ehrenkrona anför att det ideligen utvecklas och förändras mönster inom bland annat TV och film som uppställer gränser för vad som anses vara förenligt med rådande förväntningar.[424] Med hänsyn till detta menar de att en obearbetad, osammanhängande och oklippt "intervju" (exempelvis ett vittnesförhör) som förevisas i domstol lätt framstå som uttråkande och luddig jämfört med en professionellt filmad och redigerad intervju. Christianson och Ehrenkrona diskuterar vidare att rättens ledamöter sannolikt inte förväntar sig att uppspelningar av förhör ska likna intervjuer de ser på TV, men att det emellertid kan vara en utmaning att helt frigöra sig från mediala

---

[419] Kraft, Robert N., *The influence of camera angle on comprehension and retention of pictorial events*, I: Memory & Cognition, 15(4), 1987, s. 291-307 och Geiger, Seth, Reeves, Byron, *The effects of scene change and semantic relatedness on attention to television*, I: Communication Research, 20:2, 1993, s. 155-175.

[420] Reeves, Byron, Lang, Annie, Kim, Eun Y., Tatar, Deborah, *The effects of screen size and message content on attention and arousal*, I: Media Psychology, 1, 1999, s. 49-68, Simons, Robert F., Detenber, Benjamin H., Cuthbert, Bruce N., Schwartz, David, Reiss, Jason E., *Attention to Television: alpha power and its relationship to image motion and emotional content*, I: Media Psychology, 5, 2003, s. 283-301 och Potter, Robert F., Choi, Jinmyung, *The effects of auditory structural complexity on attitudes, attention, arousal , and memory*, I: Media Psychology, 8, 2006, s. 395-419.

[421] Se bland annat Lang, Annie, Shuhua, Zhou, Schwartz, Nancy, Bolls, Paul D., Potter, Robert F., *The effects of edits on arousal, attention and memory for television messages: when an edit is an edit can an edit be too much?*, I: Journal of Broadcasting and Electronic Media, 44:1, 2000, s. 94-109, Lang, Annie, Park, Byungho, Sander-Jackson, Ashley N., Wilson, Brian D., Wang, Zheng, *Cognition and emotion in TV message processing: how valance, arousing content, structural complexity, and information density affect the availability of cognitive resources*, I: Media Psychology, 10, 2007a, s. 317-38.

[422] Detenber, Benjamin H., Reeves, Byron, *A bio-informational theory of emotion: motion and image size effects on viewers*, I: Journal of Communication, 46:3, 1996, s. 66-84, Detenber, Benjamin H., Simons, Robert F., Bennet, Jr., Gary G., *Roll em! The effects of picture motion on emotional responses*, I: Journal of Broadcasting Electronic Media, 42:1, 1998, s. 113-127, Detenber, Benjamin H., Simons, Robert F., Reiss, Jason E., *The emotional significance of color in television presentations*, I: Media Psychology, 2, 2000, s. 331-355 och Reeves, B., Lang, A., Kim, E.Y. & Tatar, D., 1999.

[423] Shapiro, Rashi, Y., *The effects of television screen size and sensation seeking on physiological arousal and emotional state*, University Microfilms, Long Island University, 1986.

[424] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 178.

mönster.[425] Vi gör nämligen ofta omedvetna jämförelser med hur TV tenderar att fungera. Bristen på snabba bildväxlingar och klipp, vilken kan anses förekomma regelbundet i förhör eller rättegångsförfaranden, resulterar inte sällan i en framställning som kan uppfattas som långdragen, monoton och tråkig. Detta särskilt för det fall den pågår i flera timmar. Risken finns då att rättens ledamöter har svårt att bibehålla uppmärksamheten på det som presenteras.[426]

5.5 CSI-effekten

Nedan följer ett något särskiljt avsnitt avseende en för detta kapitel intressant, populärkulturellt betingad, empirisk studie, som företagits i USA och som har ansetts vara av relevans för det amerikanska rättssystemet.[427] Forskningen behandlar den så kallade CSI-effekten. Denna effekt kan kort beskrivas som en hypotes att exponering för massmedialt populära, fiktiva kriminalinspirerade TV-serier såsom ”CSI: Crime Scene Investigation” leder till att jurymedlemmar felaktigt frikänner tilltalade. Detta till följd av att åklagaren inte presenterar någon teknisk bevisning till stöd för åtalet. Hypotesen uppstod sedan många åklagare, domare och journalister påstått att kriminalserier och juridiskt influerade TV-serier förmår människor i jurytjänst att, mer eller mindre omedvetet, kräva viss typ av bevisning.[428] Teknisk bevisning såsom DNA och ballistisk bevisning såsom pistoler är exempel på sådan förväntad bevisning.

Studien bestod av 1027 personer som hade kallats till jurytjänst i en domstol i Michigan under en nio veckor lång period under sommaren 2006. De frågor som ställdes undersökte de kallade jurymedlemmarnas demografi, TV-vanor, deras förväntningar av att åklagaren skulle presentera teknisk bevisning samt om de krävde teknisk bevisning som ett villkor för fällande dom.

Shelton anför inledningsvis att film och TV länge inspirerats av rättegångsdraman. Alltifrån mer verklighetsbaserade serier, såsom Dateline NBC och American Justice, till semi-fiktionella serier likt Law & Order, till rent fiktionella serier som CSI.[429] Den sistnämnda typen av TV-serier baseras till stor del på på ny teknologi och forskning.

[425] Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 178.
[426] Ibid.
[427] Donald E. Shelton, *A study of Juror Expectations and Demands Concerning Scientific Evidence: Does the ”CSI Effect” Exist?*, I: Vanderbilt Journal of Entertainment and Tech Law, 9:2:331, 2006, s. 330-368.
[428] Shelton, D.E., 2006, s. 332.
[429] Shelton, D.E., 2006, 334. Jfr Asimow, Michael, Mader, Shannon, *Law and Popular Culture: A Course Book*, Peter Lang Publishing, New York, 2004.

En stor del av studiens deltagare (46,3 %) förväntade sig att se någon form av teknisk bevisning *i varje brottmål*. Trots att många brottmål inte fordrar eller ens lämpar sig för att ta teknisk bevisning i beaktning, ville alltså nästan hälften av deltagarna se sådan teknisk bevisning i varje brottmål.[430] Det visade sig att regelbundna följare av TV-program såsom CSI hade generellt högre förväntningar av alla sorters bevis än människor som inte tittar på sådana TV-program. Detta innebar alltså att förväntan var konstant högre bland följare av TV-program såsom CSI jämfört med människor som inte följer sådana TV-program vad avser alla kategorier av bevisning, såväl teknisk som icke-teknisk. Exempelvis uppvisade följare av kriminalinspirerade TV-program en högre förväntan avseende teknisk bevisning av vilken typ som helst i fyra av sex olika brottmål (mord, våldtäkt, inbrott och övriga brott involverande en pistol) än människor som inte tittar på sådana TV-program. Följare av kriminaldraman hade vidare en högre förväntan av att presenteras för ballistisk bevisning vad avsåg brottet mord jämfört med människor som inte tittar på kriminaldraman.[431] Dessutom hade sådana följare en högre förväntan av att se fingeravtrycksbevisning vad avser brottet inbrott jämfört med människor som inte följer sådana TV-program. Ju grövre brott (till exempel mord som allvarligaste brott), desto högre förväntan på teknisk bevisning uppvisades bland jurymedlemmarna.[432] Baserat på resultaten drogs slutsatsen att förväntan av teknisk bevisning kan öka i vissa typer av brottmål om man regelbundet tittar på TV-program som CSI. Dock var betydelsen samt magnituden av denna ökade förväntan något oklar. Trots att studien gav utslag ur vissa hänseenden ansågs nämligen de statistiska värdena endast medföra en liten indikation på en koppling mellan dessa förväntningar och att titta på kriminalbaserade TV-program. Om det förekommer en medial effekt på jurymedlemmars förväntningar ansågs det snarare vara en indirekt effekt och del av en större, mer generell trend inom populär- och teknikkultur.[433] Shelton spekulerar vidare i att de som tittar på brottsrelaterade TV-program helt enkelt har utbildats bättre angående kriminalutredningsprocedurer än de människor som inte ser på sådana TV-program.[434]

Shelton presenterar en vid diskussion kring de potentiella anledningarna bakom studieresultatet samt bakom en CSI-effekt i allmänhet. Resonemanget lyder att individer och grupper formar en bred uppfattning avseende brott, brottslingar och rättvisa i media-

[430] Shelton, D.E., 2006, s. 349.
[431] A.a., s. 353.
[432] A.a., s. 357.
[433] Shelton, D.E., 2006, s. 333 samt 362.
[434] A.a., s. 358.

samhället. En uppfattning som ofta varierar beroende på demografi och livserfarenheter. Uppfattningarna influeras vidare av de olika sätt som samspelet mellan brottslingar, vittnen, offer och brottsbekämpare skildras i både fiktion och icke-fiktion.[435]

Anledningen till att ett signifikant antal jurymedlemmar förväntade sig teknisk bevisning i varje brottmål ansågs emellertid inte endast kunna förklaras utifrån deras vana att följa olika TV-program. Studien antyder att förväntan av teknisk bevisning med stor sannolikhet är resultatet av bredare kulturella influenser relaterade till moderna teknologiska avancemang.[436] Det spekuleras nämligen i att de uppvisade förväntningarna härstammar från grundläggande förändringar i vår populärkultur. En populärkultur som följer de ständiga, rapidartade framstegen inom forskning, vetenskap och informationsteknologi. Särskilt kriminalhistorier använder sig av dessa avancemang i sin dramaturgi.[437]

Shelton får anses avrunda sitt resonemang kring anledningarna bakom studiens resultat och en eventuell CSI-effekt genom att rikta sig mot det amerikanska rättssystemet. Han anför att de breda och omfattande förändringarna i teknologi tycks leda till att jurymedlemmar förväntar sig att åklagaren ska finna och presentera den tekniska bevisning som teknologi har möjliggjort.[438] Om det ska vara effektivt och ”uppdaterat” måste rättsväsendet försöka hänga med i, och anpassa sig till, dessa dramatiska, teknologiska förändringar i samhället. Förändringar som enligt Shelton får anses väl integrerade i populärkulturen. Populärkulturen återspeglas i sin tur direkt i domstolarna, vilket Shelton anser befogat i ett rättssystem som sätter tilltro till folket att avgöra utgången i rättegångar. Det anses således inte bara lämpligt utan konstitutionellt förväntat att jurymedlemmar och deras domar återspeglar de förändringar som skett i populärkulturen.[439] Avslutningsvis anförs att denna studie inte bekfäftar CSI-effektens existens, men att förändringar i populärkultur troligtvis kommer att fortsätta ha en effekt på jurymedlemmars förväntan av och krav på olika slags bevisning.[440]

[435] A.a., s. 333.
[436] A.a., s. 362.
[437] A.a., s. 364.
[438] A.a., s. 366 samt 368.
[439] Shelton, D.E., 2006, s. 366 samt 368.
[440] A.a., s. 367.

6. Studie

Empirical explorations ultimately change our understanding of which questions are important and fruitful and which are not.

Lawrence M. Krauss

6.1 Utformning och tillvägagångssätt

6.1.1 Metod, syfte och hypotes

Den studie som genomförts som en del av denna framställning är experimentell och begagnar sig av kvalitativ forskningsstrategi. Metoden som använts för undersökningen är traditionell beteendevetenskaplig metod. Denna är deskriptiv, varvid studien har syftat till att undersöka gällande rätt i faktisk mening. Det har således inte varit fråga om hur människor bör eller kan antas handla, utan om hur verkligheten faktiskt ter sig. Studien består av en enkätundersökning där syftet varit att undersöka hur olika bevistyper kan påverka olika kognitiva mekanismer hos bedömaren samt huruvida bedömare av bevisning, mer eller mindre medvetet, låter emotionell påverkan spela in vid bevisvärderingen. Att låta känslor få inflytande vid en sådan bedömning är en slags subjektiv påverkan och kan därför anses strida mot gällande rätt, nämligen mot objektivitetsprincipen. Det har därför varit angeläget att låta studien syfta till att undersöka hur bevisvärderingen går till i verkligheten, det vill säga empiriskt.

Såsom ovan diskuterats i kapitel 1 tillför de traditionella rättskällorna inte tillräckligt med material för det för framställningen uppställda syftet.[441] Det har därför varit nödvändigt att tillföra arbetet ytterligare "annat" material, nämligen empiriskt sådant. Frågan när det kan vara av särskilt behov att använda empiriskt material inom rättsvetenskapen är kontroversiell.[442] Det har emellertid hävdats att rättsvetenskapens relevans och förmåga att åstadkomma ett kunskapstillskott skulle öka om empiriskt material användes i större utsträckning och på så sätt kompletterade den traditionella juridiska me-

[441] Se närmare i avsnitt 1.3.
[442] Se till exempel Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1050 samt Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 729 ff.

toden.[443] Det har vidare påstått att avgörande för bedömningen av huruvida det kan anses nödvändigt att använda empiriskt material är forskarens syfte med sitt arbete och de problem som denne vill bearbeta.[444] Det kan därmed alltså sägas vara forskarens, eller författarens, mål med arbetet som bestämmer vilken typ av material, och således även metoden för detta material, som är bäst lämpat för ändamålet. Utformningen av de normer som, i och med syftet för denna framställning, blir aktuella att analysera innebär emellertid att en traditionell rättslig analys inte är tillfredsställande eller tillräckligt djupgående.[445] Det står vidare klart att empiriskt material i regel kan anses värdefullt för analysen av ramlagstiftning och liknande öppet formulerade regler vars materiella innehåll är knapphändiga.[446]

Att statistik kan vara till nytta som empiriskt material är uppenbart.[447] Statistikens härkomst kan variera, men i detta fall är det alltså statistik som författarna själva producerar som kommer att användas som material i framställningen. De flesta associerar kanske främst empiriskt material med intervjuer och enkäter. Denna typ av material kan komma till användning för en mängd olika syften. I detta arbete fyller emellertid enkätundersökningen funktionen att visa hur rättsregler och rättsprinciper faktiskt används och vilka effekter de kan antas ha. I många fall är intervjuer och enkäter den enda metoden för att lyckas utreda ett sådant faktiskt förhållande.[448] Att analysera effekterna av en viss lagstiftning eller rättsprincip är en av de viktiga uppgifter som rättsvetenskapen har att företa. Ett exempel på detta är just att undersöka vilka effekter - eller genomslag - som en lagregel har i rättstillämpningen. Detta har i själva verket ansetts vara den kanske viktigaste formen av "juridisk effektanalys".[449] Även vid en undersökning av icke förutsedda eller negativa konsekvenser av en lagregel torde det i enlighet med detta vara önskvärt att argumentationen underbyggs med empiriskt material.

Den grundläggande hypotesen för enkätstudien var att de bedömare som exponeras för bevisning som innehåller bilder med obehagliga detaljer torde bli emotionellt påverkade i större utsträckning än de bedömare som enbart får ta del av motsvarande bevisning beskriven i text. Studien har med anledning av detta utformats på två olika sätt,

[443] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 728 samt Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1049. Jfr även ovan under avsnitt 1.3.2, s. 11.
[444] Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1036.
[445] Jfr RB 35:1 samt bland annat objektivitetsprincipen och kontradiktionsprincipen.
[446] Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1036. Jfr även ovan under kapitel 2 för en utförligare redogörelse av för arbetet relevanta lagregler och principer.
[447] Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1041.
[448] Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1042.
[449] Sandgren, C., JT 1995/96 (del I), s. 743.

vilket har resulterat i två olika versioner. Version 1 innehåller bevisning i form av fotografier,[450] medan version 2 innehåller samma bevisning beskriven i textavsnitt.[451] Hälften av deltagarna har fått ta del av version 1 och den andra hälften har fått ta del av version 2. Vidare var hypotesen att alla målgrupper, oavsett vilken version av studien de tagit del av, skulle bedöma sig själva som objektiva, vilket i så fall skulle tyda på en lägre insikt om den eventuella emotionella påverkan som bevis innehållande obehagliga detaljer kan tänkas ha på deltagarna.

Studien har genomförts på fyra olika målgrupper. Tre av grupperna består av olika yrkesroller inom rättsväsendet medan en grupp består av personer som inte har någon juridisk skolning överhuvudtaget. Enkäten har besvarats av domare, nämndemän, juriststudenter samt lekmän. Målgruppen domare består både av domare och fiskaler, varvid de senare är jurister som utbildar sig till domare. Målgruppen lekmän består av deltagare utan någon form av juridisk skolning. Varje målgrupp har, som ovan beskrivits, delats upp i två undergrupper för att på så sätt ta del av en av de två olika versionerna av studien. Anledningen till detta var att möjliggöra en jämförelse och analys av svarsresultaten inom en och samma yrkeskategori, inte enbart mellan de olika målgrupperna.

Syftet med att använda flera olika målgrupper var att i den empiriska analysen kunna diskutera eventuella skillnader mellan olika yrkeskategoriers bedömningar. Avsikten var att undersöka dels huruvida det kan vara någon skillnad mellan i vilken utsträckning man låter sig påverkas subjektivt beroende på om man är juridiskt utbildad eller inte, dels huruvida det är någon skillnad mellan juriststudenter och de jurister som är praktiskt verksamma i domstol som domare. Ytterligare en intressant aspekt har härvid varit att utreda om det föreligger någon skillnad mellan olika typer av domare. Både nämndemän och juristdomare agerar i den dömande verksamheten i domstol, varvid de senare har en utbildning att stödja sig på medan de förra enbart har sin erfarenhet att förlita sig på.

6.1.2. Närmare om enkätstudiens utformning

Enkätstudien baseras på ett fiktivt mordfall som har inspirerats av ett flertal verkliga rättsfall. Båda versionerna innehåller en identisk bakgrundstext där deltagarna fått ta del

[450] Se bilaga 1.
[451] Se bilaga 2.

av en kort sammanfattning av vad som hänt i fallet.[452] Därefter består studien av ett avsnitt innehållande en del av den bevisning som förekommer i målet. Detta avsnitt är utformat som ett utdrag ur ett förundersökningsprotokoll upprättat av en polismyndighet. Version 1 innehåller härvid bevisning i form av tre fotografier föreställande mordoffret ur olika vinklar, medan version 2 innehåller samma bevisning beskriven i tre textavsnitt. Det bör härvid påpekas att fotografierna är iscensatta och tagna med en mobilkamera av författarna själva. Texten som i version 2 beskriver bildbevisningen är utformad på ett neutralt men konkret sätt där värdeladdade ord medvetet har undvikits. I de fall värdeladdade ord krävts för att på ett korrekt och detaljerat sätt beskriva vad bilderna föreställer har dock erforderliga termer använts. Det ska således påpekas att trots att deltagarna tagit del av olika versioner av studien har de, totalt sett, fått ta del av exakt samma information. Den enda skillnaden är att informationen i förundersökningsprotokollet har presenterats i olika format.

Efter att ha tagit del av bakgrundsinformation samt bevisläget i fallet har deltagarna ombetts besvara sex stycken skattningsfrågor. Deltagarna har härvid fått uppskatta nedanstående frågor på en skala från 1 - 10, där 1 motsvarar "inte alls/svagt" och 10 "väldigt mycket/starkt":

- Fråga 1: Hur sannolikt anser du det vara att personen X är skyldig till mordet?
- Fråga 2: Hur trovärdig anser du X:s förklaring vara?
- Fråga 3: Vilket bevisvärde anser du att silvertejpen som man fann i X:s bostad bör tillmätas?
- Fråga 4: Hur stort obehag känner du inför det här brottet?
- Fråga 5: Hur stort obehag känner du inför personen X?
- Fråga 6: Hur objektiv anser du din bedömning av ovanstående frågor vara?

Fråga tre i ordningen ovan hade som främsta syfte att utreda huruvida det kan anses finnas risk för en så kallad smittoeffekt inom bevisvärderingsförfarandet. Hypotesen var härvid att de deltagare som fått ta del av den version av studien som innehåller bildbevisning, i och med deras förväntade högre känslopåslag, torde låta denna känslopåverkan inverka även på annan bevisning, det vill säga sådan bevisning som inte nödvändigtvis har med de fotografier man tagit del av att göra. Deltagarna har således inte fått

[452] För mer detaljerad information, se bilaga 1, s. 2 samt bilaga 2, s. 2.

se något fotografi föreställande den silvertejp som hittats i den misstänktes hem. Den enda information som presenterats angående tejpen som hittats i X:s hem återfinns i den bakgrundinformation, enbart bestående i text, som båda grupperna erhållit exakt samma version av. Således borde bedömarna i de olika grupperna ha tillmätt detta bevis samma värde och det borde därmed inte ha haft någon inverkan på bedömningen att hälften av deltagarna fått ta del av fotografier på offret, som haft tejpade hand- och fotleder.[453] Den sista frågan som ställts handlar om objektivitet. Syftet med frågan har varit att söka utreda i vilken grad deltagarna kan sägas ha självinsikt om sin egen eventuella känslopåverkan samt om denna insikt skiljer sig åt beroende på om man tagit del av bildbevisning eller enbart av beskrivande textavsnitt.

Frågornas upplägg skulle hypotetiskt sett resultera i högre värden avseende svaren i version 1 jämfört med version 2 vad gäller frågorna 1, 3, 4 och 5 medan fråga 2 tvärtom förmodades rendera högre värden avseende svaren i version 2. Svaren på fråga 6 förväntades inte skilja sig mycket åt beroende på version, men antogs ligga på ett generellt högt värde. Dessa hypoteser avsåg samtliga målgrupper.

Enkätundersökningen var webbaserad och skickades ut via länk i e-mail till ett antal tingsrätter runtom i Sverige[454] för att erhålla svar från domare, fiskaler och i viss utsträckning även från nämndemän. Då flertalet av de domstolar som studien skickades ut till inte hade möjlighet att förmedla kontaktuppgifter till de nämndemän som är verksamma vid dessa har kontakt även tagits med Stockholms och Göteborgs Nämndemannaföreningar. Föreningarna har hjälpt till att förmedla enkäten till ytterligare nämndemän för att på så sätt tillgängliggöra tillräckligt många svar för att genomföra studien. Den tredje gruppen som genomfört studien är juriststudenter, varvid samtliga som besvarat enkäten studerar vid Stockholms universitet. Studenterna gick termin fem och studerade vid studiens besvarande sista veckan av kursen processrätt. Det var angeläget att välja studenter som nyligen genomfört denna kurs, då det ansågs önskvärt att de besatt den processrättsliga kunskap som man får med sig från juristprogrammet och samtidigt hade denna kunskap färskt i minnet. Med anledning av detta kontaktades undervisande lärare på kursen processrätt, vilka möjliggjorde ett deltagande vid seminarier på kursen för att på plats låta studenterna delta i studien. I stället för att besvara studien i webbformat fick studenterna alltså genomföra denna i pappersform. Här bör kort näm-

[453] Se fotografierna i bilaga 1, s. 3 f.
[454] SurveyMonkey (https://sv.surveymonkey.com) användes som program för att utforma och distribuera enkäten. Enkäten skickades till Stockholms tingsrätt, Nacka tingsrätt, Solna tingsrätt, Attunda tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Nyköpings tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Örebro tingsrätt samt Norrtälje tingsrätt.

nas att kvalitén på de fotografier som förekommer i version 1 försämrades märkbart vid utskrift, varför de såg mindre ”verkliga” ut. Studien utfördes vid två skilda seminarier där olika klasser deltog, för att låta de två klasserna besvara en version av studien vardera. På så sätt kunde en sammanblandning av svaren för de olika versionerna undvikas. Vidare kunde tillses att studenterna inte heller fick vetskap om att det existerade två olika versioner av studien och eventuellt drog vissa slutsatser av detta, något som i sin tur hade kunnat påverka studiens pålitlighet och relevans.

Slutligen genomfördes studien också på lekmän. För denna målgrupp tillfrågades huvudsakligen studenter vid Stockholms universitet. Deltagarna valdes slumpvis och således är personer från många olika utbildningsprogram och kurser inkluderade i undersökningen. Detta för att erhålla ett för lekmän så representativt resultat som möjligt och för att inte endast en viss typ av lekmän, till exempel enbart ekonomistudenter, skulle delta i studien.

Avslutningsvis bör påpekas att studien inte gör anspråk på generalitet, utan syftar till att ge en inblick i hur bevisvärderingen faktiskt går till inom rättsväsendet samt att på så sätt tillföra arbetet empiriskt material. Ett ytterligare syfte med studien är att inspirera till framtida studier på området.

6.2 Resultat

I detta avsnitt avses att redogöra för de mest relevanta och betydelsefulla fynden som studiens resultat visar. För en fullständig redovisning av studiens resultat, se bilaga 3. De värden som kommer att behandlas nedan är medelvärdet på varje målgrupps svar på respektive fråga samt den statistiska signifikansen (p-värdet) för skillnaden mellan de olika medelvärdena inom varje målgrupp.[455] Det kommer härvid göras en åtskillnad mellan de två “undergrupper” som varje målgrupp delats in, en för bildversionen och en för textversion, i för att på så sätt kunna redogöra för jämförelsen mellan dessa båda gruppers svarsresultat. Några definitioner ska därför först förklaras. Varje målgrupp har av pedagogiska skäl benämnts med en siffra. Målgruppen “domare och fiskaler” har således tilldelats nummer 1 (“M1”), målgruppen “nämndemän” har givits nummer 2 (“M2”), målgruppen “juriststudenter” har fått nummer 3 (“M3”) och slutligen har “lekmän” tilldelats nummer 4 (“M4”). Vidare har även de två versioner som studien är

[455] För en närmare förklaring bakom begreppet ”statistisk signifikans” (p-värde)”, se nedan på s. 93 f.

uppbyggd av, bildversionen samt textversionen, tilldelats varsitt nummer, där 1 (“V1”) står för bildversion och 2 (“V2”) står för textversion. För att särskilja dessa två olika underkategorier i varje målgrupp kommer efter beteckningen för den aktuella målgruppen beteckningen för versionen att anges. För att till exempel beskriva den grupp av nämndemän som tagit del av studiens bildversion kommer således beteckningen M2:V1 att användas, där M2 står för målgrupp 2 och V1 står för version 1.

Enkäten besvarades av totalt 166 personer, fördelade i enlighet med tabell 1 nedan.

Tabell 1 - Deltagare och fördelning

Målgrupp	**Antal**	**Version 1**	**Version 2**
Domare	32 st.	12 st.	20 st.
Nämndemän	55 st.	34 st.	21 st.
Juriststudenter	40 st.	21 st.	19 st.
Lekmän	39 st.	20 st.	19 st.
Totalt	**166 st.**	**87 st.**	**79 st.**

Inledningsvis redovisas medelvärdet på varje målgrupps svar på respektive fråga i de två olika versionerna, se tabell 2 nedan.

Tabell 2 - Medelvärde

	Fråga 1	**Fråga 2**	**Fråga 3**	**Fråga 4**	**Fråga 5**	**Fråga 6**
M1:V1	5.58	5.50	3.17	7.00	2.33	7.5
M1:V2	4.05	7.05	3.10	5.45	2.25	8
M2:V1	4.74	5.32	4.00	7.71	3.65	7.32
M2:V2	4.71	5.10	3.14	7.95	3.76	7.57
M3:V1	5.90	5.86	4.76	8.38	5.71	6.38
M3:V2	4.58	6.79	3.16	8.11	5.05	6.47

M4:V1	5.35	5.95	3.70	9.30	5.40	4.90
M4:V2	5.68	5.89	4.68	8.26	5.84	7.21

Den för studiens syfte viktigaste observationen får sägas vara den eventuella skillnaden mellan de olika versionerna (V1 och V2) inom respektive fråga, inom respektive målgrupp. Även om det är av intresse att också jämföra dessa resultat mellan de olika målgrupperna, får det huvudsakliga fokuset anses ligga på att jämföra medelvärdena inom varje enskild målgrupp.

Det kan först och främst konstateras att det föreligger en skillnad mellan svaren tillhörande V1 och svaren tillhörande V2 vad gäller *samtliga* frågor i *samtliga* målgrupper. Vidare kan utläsas att det i en majoritet av svaren (13 av 20 resultat avseende fråga 1-5) finns skillnader mellan V1 och V2 som motsvarar den för studien uppställda hypotesen.[456] Vad gäller fråga 6 (Hur objektiv anser du din bedömning av ovanstående frågor vara?) har en sådan skillnad inte kunnat observeras i nämnvärd utsträckning. Detta är inte förvånande, utan i enlighet med den uppställda, specifika hypotesen för denna fråga, som alltså skiljer sig från de övriga; det antogs som ovan anförts att alla målgrupper oavsett vilken version av studien de tagit del av skulle ge ett relativt högt svar på denna fråga. Det förväntades således snarare en likhet mellan svaren i V1 och svaren i V2. Anledningarna, vilka kan tros vara många, till varför 7 av de 20 resultaten inte visat på den förväntade skillnaden samt varför de övriga 13 faktiskt gjort det, diskuteras mer utförligt nedan under avsnitt 6.3.

För att kunna dra slutsatser om resultatets generalitet, det vill säga om de erhållna värdena är talande för befolkningen i allmänhet, krävs en undersökning av resultatens statistiska signifikans. Man talar om möjligheten att generalisera från ett urval till populationen.[457] Mer konkret undersöks sannolikheten för att ett observerat samband eller en observerad skillnad har uppkommit slumpmässigt.[458] Det bör dock påpekas att då majoriteten av målgrupperna verkar inom ramen för svenskt rättsväsende, det får anses svårt att anta att ett statistisk signifikant resultat skulle gälla för hela den svenska populationen. I stället är det troligen mer rimligt att anta att detta gäller alla personer inom popu-

[456] Se ovan under avsnitt 6.1.
[457] Djurfeldt, Göran, Larsson, Rolf, Stjärnhagen, Ola, *Statistisk verktygslåda - samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa mdtoder*, Författarna och Studentlitteratur 2 u., 2010, s. 194.
[458] Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O., 2010, s. 183.

lationen som tillhör samma yrkeskategori. Detta eftersom domare, nämndemän och juriststudenter, på grund av sin utbildning och erfarenhet, kan förmodas göra bedömningar som skiljer sig från personer utan någon yrkesbaserad kontakt med rättsväsendet. För att ett observerat värde ska betraktas som statistiskt signifikant erfordras ett så kallat "p-värde" som understiger 0,05. P-värdet anger den exakta sannolikheten för att slumpen genererat den uppmätta skillnaden eller sambandet. Ett p-värde får alltså som mest vara lika med, men bör helst understiga, 0,05 för att sambandet ska anses statistiskt signifikant på den så kallade 5 % nivån.[459]

Den statistiska signifikansen, uppställda i p-värden, för studiens olika resultatvärden redovisas nedan i tabell 3.

Tabell 3 - Statistisk signifikans (p-värde)

	Fråga 1	**Fråga 2**	**Fråga 3**	**Fråga 4**	**Fråga 5**	**Fråga 6**
M1:V1	0.0120	0.0359	0.9174	0.1945	0.8733	0.6127
M1:V2						
M2:V1	0.9700	0.7014	0.1360	0.7332	0.8611	0.6909
M2:V2						
M3:V1	0.0208	0.0411	0.0150	0.6440	0.3810	0.8964
M3:V2						
M4:V1	0.5732	0.9251	0.1309	0.0876	0.5843	0.0078
M4:V2						

Vid en närmare granskning av de olika p-värdena i tabell 3 kan konstateras att sex av dessa understiger 0,05 och uppnår därmed statistisk signifikans. Dessa markeras i fetstil med grå överstrykning nedan i tabell 4.

[459] Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O., 2010, s. 186.

Tabell 4 - Statistisk signifikans (p-värde <0,05)

	Fråga 1	Fråga 2	Fråga 3	Fråga 4	Fråga 5	Fråga 6
M1:V1	**0.0120**	**0.0359**	0.9174	0.1945	0.8733	0.6127
M1:V2						
M2:V1	0.9700	0.7014	0.1360	0.7332	0.8611	0.6909
M2:V2						
M3:V1	**0.0208**	**0.0411**	**0.0150**	0.6440	0.3810	0.8964
M3:V2						
M4:V1	0.5732	0.9251	0.1309	0.0876	0.5843	**0.0078**
M4:V2						

6.3 Analys

Den studie som genomförts inom ramen för denna examensuppsats består av dels flera olika undersökningsfrågor, dels flera olika målgrupper, vilka dessutom är indelade i två underkategorier. Detta resulterar i ett relativt stort antal svar, vilka möjliggör att ett stort antal slutsatser kan dras. I detta avsnitt kommer en analys av det resultat som studien gett upphov till att företas. Det ska dock tilläggas att denna analys inte är fullständig, då vissa aspekter av analysen av pedagogiska skäl redogörs för i samband med den större analysen som presenteras i kapitel 7.

Inledningsvis kan åter konstateras att det endast är sex av de totalt 24 jämförelser som gjorts mellan svaren i V1 och V2 som uppnår kravet för statistisk signifikans. Dessa redovisas alltså i tabell 4 ovan (de fetstilta, gråmarkerade p-värdena). Vad statistisk signifikans är samt varför en sådan undersökning av svar genomförs inom forskning har ovan beskrivits. Mot bakgrund av denna förklaring kan vid en första åsyn studiens re-

sultat tyckas föga användbara. Man kan lätt få intrycket av att detta skulle innebära att 18 av de 24 jämförelserna av medelvärdena var "osanna", eller att man i vart fall inte kan förlita sig på dem i någon större utsträckning. Riktigt så enkelt förhåller det sig emellertid inte och ett par påpekanden för att förstå den fortsatta analysen är härvid på sin plats. Syftet med studien är, såsom ovan beskrivits, inte att göra anspråk på generalitet. Resultatet avser alltså inte att säga något om hur samtliga Sveriges domare eller nämndemän ser på en viss typ av fråga. Med tanke på att antalet personer som deltagit i studien är relativt litet, är det svårt att se deras svar som representativa för befolkningen i helhet. Det är därför till exempel inte rimligt att anta att man med hjälp av svaren från de lekmän (39 stycken) som besvarat studien skulle kunna förutsäga hur hela Sveriges befolkning, som ju är betydligt större till antalet, skulle bedöma dessa frågor. Vidare ska sägas att det faktum att ett forskningsresultat inte anses vara signifikant inte nödvändigtvis betyder att man inte kan dra några slutsatser av den skillnad som en jämförelse mellan två medelvärden visar. Anledningen till att många av de värden som jämförts i denna studie inte erhållit status som statistiskt signifikanta är att spridningen av svaren inom undergrupperna ibland varit mycket stor. Något som är brukligt inom forskning är att räkna bort de "extremvärden" som finns bland de erhållna svaren. Man kan på så sätt exempelvis bortse från de 5 % högsta svaren (om deltagarna såsom i denna studie svarar på en numerisk skala) samt de 5 % lägsta. Därmed erhålls ett mera jämnt resultat och man ser inte de eventuellt "spretiga ändarna" av svarsmassan. Detta medför att chansen för att en studies resultat ska anses statistisk signifikant kan öka drastiskt. I detta fall har emellertid någon bortsortering av extremvärden inte gjorts, utan alla insamlade svar finns representerade i resultatet. Detta innebär att bristen på statistisk signifikans i vissa av de svar som erhållits kan förklaras utifrån denna spridning, till exempel då någon deltagare svarat högst på skalan (10), medan någon annan svarat lägst på skalan (1) inom en och samma fråga. Även om de allra flesta deltagarna i undergruppen har svarat ungefär lika högt på skalan uppnår resultatet i dessa fall alltså inte status som statistiskt signifikant. Detta betyder emellertid att det fortfarande är av intresse att studera de skillnader som kan utläsas mellan svaren för de olika versionerna V1 och V2. Skillnaderna som kan påvisas får dock snarare tolkas som exempel på vilka bedömningar som förekommer inom de olika yrkeskategorierna än som definitiva sanningar om hur hela befolkningen skulle bedöma frågorna. Att vissa resultat (6 stycken) ändå kunnat konstateras vara statistiskt signifikanta får därför ses som en "bonus", varvid man faktiskt kan säga att dessa resultat med största sannolikhet är representativa för hela Sveriges be-

folkning. I det följande kommer en analys av samtliga skillnader mellan medelvärdena i respektive målgrupp att företas, varvid varje undersökningsfråga kommer att analyseras för sig.

6.3.1 Fråga 1

I den första frågan har deltagarna fått uppskatta hur sannolikt de anser det vara att den misstänkte personen är skyldig till det inträffade mordet.[460] Resultaten från denna fråga visar att i tre av de fyra målgrupperna ansåg den undergrupp som tagit del av versionen innehållande bilder det vara mer sannolikt att den misstänkte var skyldig än de som tagit del av textversionen. Allra störst skillnad återfanns i målgruppen domare. De domare som i sin enkätstudie delvis fått bevisningen presenterad i bilder ansåg det alltså vara betydligt mer sannolikt att personen X genomfört det aktuella mordet än de domare som endast fått ta del av samma bevisning i textavsnitt. Detta trots att de båda undergrupperna innehållsmässigt fått ta del av exakt samma information. Det kan därför påstås att de bilder domarna i V1 exponerades för påverkade dem känslomässigt, vilket ledde till att de var mer benägna att se den misstänkte som skyldig än domarna i V2. En nästan lika stor skillnad kunde påvisas i målgruppen juriststudenter. Även här ser man tydligt att de juriststudenter som fått se bilder med obehagliga detaljer anser det vara mer sannolikt att den misstänkte är skyldig till mordet än de som inte fått ta del av bevisningen i bildform. Bland nämndemännen kunde också påvisas en skillnad som pekar åt samma håll, om än inte alls lika stor skillnad. I målgruppen lekmän kunde dock ingen skillnad återfinnas. Tvärtom tycks de lekmän som tagit del av V2 vara aningen mer benägna att se personen X som skyldig än de lekmän som tagit del av V1. Exakt vad detta beror på är svårt att säga, men det kan konstateras att svaren i denna målgrupp varit spridda och att resultatet därför inte heller anses statistiskt signifikant. Troligen skulle det krävas ett större antal lekmän för att kunna utläsa en tydligare tendens. Det är emellertid, trots lekmännens svar i denna fråga, anmärkningsvärt att man i de övriga målgrupperna kunnat påvisa ett resultat i enlighet med den för studien uppställda hypotesen. Särskilt uppseendeväckande får anses vara att den största skillnaden återfanns i målgruppen domare, men även en nästan lika stor skillnad hos de personer som så småningom kommer att få rättsväsendet som arbetsplats, nämligen juriststudenterna. Observeras bör även att dessa två målgruppers skillnader i medelvärden dessutom har ansetts vara statistiskt signifi-

[460] För frågans exakta utformning, se avsnitt 6.1.2 ovan samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4.

kanta.[461] Detta innebär att man med 95 % säkerhet kan påstå att resultatet även är representativt för den övriga populationen (avseende domare och juriststudenter).[462] Noteras kan att p-värdet för båda dessa gruppers jämförelsevärden dessutom ligger en bra bit under vad som krävs, det vill säga under ett p-värde på 0,05. Detta medför att resultatet anses i ännu högre grad representera populationen i övrigt.[463]

6.3.2 Fråga 2

Som tidigare presenterats avsåg enkätundersökningens andra fråga hur pass trovärdig deltagarna ansåg den misstänktes förklaring vara.[464] Härvid förväntades ett högre värde på svaren i V2 jämfört med svaren i V1. Mot bakgrund av tabell 2 ovan kan konstateras att så var fallet i två av fyra målgrupper, nämligen målgruppen domare och målgruppen juriststudenter. Med andra ord; juridiskt skolade människor. Detta är anmärkningsvärt, i synnerhet mot bakgrund av att svaren från domare och juriststudenter uppmätts vara statistiskt signifikanta.[465] Detta innebär alltså att man med 95 % säkerhet kan påstå att resultatet är representativt för den övriga populationen (avseende domare och juriststudenter). Skillnaden i resultat mellan deltagarna i version 1 och 2 i målgruppen domare får anses stor. Skillnaden i målgruppen juriststudenter är emellertid inte lika stor, men trots allt märkbar. Detta innebär att, vad avser deras trovärdighetsbedömning av den misstänktes förklaring, en tydlig, statistiskt signifikant, skillnad kan konstateras mellan domare som tagit del av bevisning med obehagliga detaljer i bild och domare som tagit del av samma bevisning i text. Samma konstaterande, måhända inte med lika stor skillnad, kan göras ifråga om juriststudenter.

Resultatet från fråga 2 är vidare intressant eftersom målgrupperna nämndemän och lekmän, det vill säga icke juridiskt skolade personer, inte uppvisat den på förhand förväntade svarstendensen. Tvärtom ansåg de deltagare som tagit del av V1, bildversionen, den misstänktes förklaring som mer trovärdig jämfört med de deltagare som tagit del av V2, textversionen. Vad detta beror på kan endast spekuleras i. Visserligen torde, eftersom extrema, utmärkande värden som sagt inte sållats bort från resultatet, detta främst bero på en större spridning av svaren. Talande för detta resonemang är bristen på statistisk signifikans. Vidare kan man spekulera i huruvida icke juridiskt skolade perso-

[461] Se tabell 4 ovan.
[462] Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O., 2010, s. 183 ff.
[463] Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O., 2010, s. 186.
[464] Se ovan under avsnitt 6.1 samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4 för frågans exakta utformning.
[465] Se tabell 4 ovan.

ner definierar, och förklarar, "trovärdighet" i samma termer som juridiskt skolade människor.

6.3.3 Fråga 3

Studiens tredje fråga undersökte vilket bevisvärde deltagarna fäste vid den silvertejp som påfanns i den misstänktes lägenhet.[466] Det antogs härvid alltså att de deltagare som fått ta del av den version av studien som innehåller bildbevisning, i och med deras förväntade högre känslopåslag, torde låta denna känslopåverkan inverka även på övrig bevisning, det vill säga sådan bevisning som inte nödvändigtvis har med de fotografier man tagit del av att göra. Syftet var alltså att undersöka huruvida det kan anses finnas risk för en smittoeffekt inom bevisvärderingsförfarandet.

Här har störst skillnad i resultat mellan de olika versionerna erhållits i målgruppen juriststudenter. De juriststudenter som tog del av V1, det vill säga bildversionen, tillmätte i likhet med hypotesen silvertejpen ett betydligt högre bevisvärde jämfört med de juriststudenter som tog del av V2, det vill säga textversionen. Spännande och intressant är att detta resultat uppmätts vara statistiskt signifikant.[467] Det kan dessutom noteras att p-värdet för denna målgrupps jämförelsevärden ligger en bra bit under det p-värde som krävs för statistisk signifikans. Resultatet är således i hög grad att anse som representativt för den populationen, det vill säga juriststudenter i allmänhet.

Vidare tillmätte målgrupperna domare och nämndemän, i likhet med hypotesen, silvertejpen ett (om än marginellt, åtminstone vad gäller domare) högre bevisvärde för det fall man tog del av fotografierna i V1 jämfört med om man tagit del av textavsnitten i V2. Dessa resultat är emellertid inte statistiskt signifikanta. Dock, som ovan anförts i detta avsnitt, betyder detta inte nödvändigtvis att man inte kan dra några slutsatser av den uppvisade skillnaden mellan undergruppernas resultat. Detta kan alltså snarare tyda på att spridningen av svaren inom en undergrupp varit mycket stor. De erhållna resultaten får i stället tolkas som exempel på vilka bedömningar som förekommer inom de olika målgrupperna. Det kan onekligen konstateras att de domare och nämndemän som deltog i studien tenderade att tillmäta silvertejpen, det vill säga annan bevisning som inte nödvändigtvis har med den presenterade bevisningen att göra, ett högre bevisvärde för det fall man tagit del av V1 jämfört med om man tagit del av V2. Således uppvisa-

[466] Se ovan under avsnitt 6.1 samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4 för frågans exakta utformning.
[467] Se tabell 4 ovan.

des den på förhand antagna smittoeffekten inom båda dessa målgrupper.

I sammanhanget är det av visst intresse att resultatet för målgruppen lekmän motsade hypotesen. Inom denna målgrupp tillmätte man silvertejpen ett högre bevisvärde för det fall man tagit del av V2, och inte V1 som hypotesen förutspådde. Vad detta beror på är givetvis svårt att svara på. Att spridningen på svaren varit stor tycks vara en bidragande faktor, vilket även stöds av bristen på statistisk signifikans. Det torde även vara befogat att spekulera i om lekmän förstår, definierar och förklarar termen "bevisvärde" på samma, eller ens liknande, sätt som domare, nämndemän och juriststudenter gör. Härvid kan det självklart konstateras att de senare målgrupperna troligtvis kommit i kontakt med termen, och verksamheten, bevisvärdering betydligt oftare än lekmän. Dessa bör således göra en annorlunda avvägning jämfört med lekmän.

6.3.4 Fråga 4

Enkätundersökningens fjärde fråga avsåg vilket obehag deltagarna kände inför det aktuella brottet.[468] Härvid förväntades ett högre värde på svaren i V1 jämfört med svaren i V2. Det kan konstateras att så var fallet i tre av fyra målgrupper; domare, juriststudenter och lekmän. Även om inga jämförelsevärden är av statistisk signifikans kan vissa viktiga observationer göras. Den överlägset största skillnaden i resultat mellan de olika versionerna uppmättes i målgruppen domare. Deltagarna i denna målgrupp kände generellt ett betydligt större obehag inför det aktuella brottet då de tog del av V1 jämfört med om de tog del av V2. En inte riktigt lika stor, men trots allt markant, skillnad mellan undergrupperna observerades i svaren från målgruppen lekmän. Juriststudenter uppvisade en viss, marginell tendens till att anse det aktuella brottet som mer obehagligt om de tog del av V1 än om de tog del av V2. Slutligen kan det sägas att resultatet från målgruppen nämndemän bröt den för frågan annars tydliga trenden. Dessa ansåg brottet ifråga som mer obehagligt då de tog del av V2 än om de tog del av V1, vilket kan tyckas besynnerligt. Det kan konstateras att samtliga värden, alltså oavsett undergrupp, för samtliga målgrupper är höga. Detta tyder på att samtliga deltagare ansett det aktuella brottet som obehagligt generellt, vilket kan antas bero på känslomässigt påslag. Mest obehag upplevde lekmän som tagit del av V1. Den för frågan mest intressanta omständigheten är onekligen att den största skillnaden i resultat mellan V1 och V2 observerades i målgruppen domare. En målgrupp som alltså bestod av vidareutbildade jurister

[468] Se ovan under avsnitt 6.1 samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4 för frågans exakta utformning.

som i sitt yrke konfronteras med brott av många olika slag vardagligen. Detta torde innebära att dessa människor ständigt exponeras för bevis i både bild- och textform, något som borde ha föranlett en liten skillnad i resultat, eller i vart fall en mindre skillnad än den nu observerade. Detta måste anses vara av vikt trots att någon statistisk signifikans inte kunde fastställas.

6.3.5 Fråga 5

I den femte enkätundersökningsfrågan ombads deltagarna att uppskatta hur stort obehag de kände för personen X, det vill säga personen som var misstänkt i målet.[469] Det har härvid varit en stor spridning på svaren till denna fråga, något som resulterat i att ingen av de fyra jämförelserna mellan målgruppernas två medelvärden har ansetts vara statistiskt signifikanta. Vissa tendenser kan emellertid uttydas av svaren. Till att börja med kan det påvisas en liten skillnad i målgruppen domare, där de deltagare som tagit del av V1 har upplevt ett lite större obehag för personen X än de deltagare som genomfört V2. Detta resultat har även påfunnits i målgruppen juriststudenter och där har skillnaden mellan de två medelvärdena varit ännu större. För nämndemännen samt lekmännen har mönstret snarast varit det motsatta. I båda dessa målgrupper kände de undergrupper som besvarat V2 ett större obehag för den misstänkte än de som genomfört V1. Detta är aningen märkligt. Man kan spekulera i huruvida dessa två målgrupper har tolkat frågan så att den avser utröna om deltagarna känner rädsla inför personen X i stället för ett obehag som grundar sig i att denna person kan misstänkas vara kapabel till oerhört hemska gärningar. Skulle så vara fallet är det inte alltför avlägset att tänka sig att detta gett upphov till det ifrågavarande resultatet; för många är det antagligen svårt att känna sig rädda för någon man inte vet vem det är och troligen aldrig heller kommer att träffa. Detta skulle i så fall även kunna förklara varför det är betydligt högre svarsvärden på enkätens fråga 4, som i stället avser vilket obehag man känner inför brottet. Troligen är detta mer påtagligt obehagligt; man vet att brottet har inträffat och även om man inte vet vem som är gärningsmannen så är det otvivelaktigt en avskyvärd handling. Man kan också tänka sig att de deltagare som tagit del av V2, och därmed fått all bevisning beskriven för sig i text, också fått större utrymme för att använda sig av sin fantasi. De har förmodligen utformat sina egna mentala bilder av det beskrivna händelseförloppet, vilka såklart kan vara ännu grövre eller mer obehagliga än de bilder som deltagarna i V1 fick

[469] Se ovan under avsnitt 6.1 samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4 för frågans exakta utformning.

ta del av. Det kan härvid även påpekas att de fotografier som förekom i V1 fotats av författarna (vilka inte besitter någon särskild kompetens för detta) och således inte utgörs av ett verkligt mordoffer utsatt för en verklig attack. På grund av dessa faktorer är det svårt att hävda att personerna som tagit del av V2 blivit känslomässigt påverkade i mindre utsträckning. Det är en knepig uppgift att utforma frågor som inte ska kunna tolkas på olika sätt (om detta ens är görbart) och på så sätt kunna vara helt säker på att resultatet endast speglar en skillnad i det hänseende som avsetts i hypotesen för frågan. De två målgrupper i vilka utslaget ändå blivit i enlighet med studiens hypotes avser emellertid personer som arbetar med, eller studerar och så småningom kommer att arbeta med, juridik och torde därmed vara mer vana av att läsa fall och beskrivningar av liknande slag som enkätmaterialet. Det är därför särskilt intressant att det är just dessa två grupper som tycks uppvisa en emotionell påverkan som resulterar i ett större upplevt obehag hos de personer som tagit del av V1. Dessa personer torde vara i ännu större utsträckning förtrogna med hur viktigt det är att agera objektivt vid sina bedömningar än nämndemän, vilka deltar i domstol relativt sällan, och lekmän. Trots detta tycks alltså båda dessa målgrupper, domare och juriststudenter, ha låtit sin emotionella påverkan styra deras skattning av obehag.

6.3.6 Fråga 6

Den sjätte frågan i studien, vilken alltså är enkätundersökningens sista, avsåg undersöka hur deltagarna själva uppfattade sin egen objektivitet vid besvarandet av frågorna 1-5.[470] Det antogs härvid att en sådan självinsikt är väldigt begränsad hos samtliga deltagare, det vill säga i alla målgrupper, och att svaren således skulle ligga på höga värden generellt. Det antogs vidare att det inte borde föreligga någon nämnvärd skillnad mellan svaren oavsett vilken av de två versionerna som deltagarna genomfört, vilket i så fall skulle indikera en lägre insikt om den eventuella känslomässiga påverkan som V1 kan tros ha på deltagarna.

Vad som först kan konstateras vid ett betraktande av tabell 2 ovan är att de allra flesta av medelvärdena är relativt höga, i enlighet med hypotesen. Det är vidare enbart i en av målgrupperna, den avseende lekmän, som skillnaderna mellan de olika versionernas medelvärden skiljer sig åt markant. I de övriga målgrupperna skiljer det oftast bara några tiondelar. Det är även i målgruppen lekmän som statistisk signifikans kunnat

[470] Se ovan under avsnitt 6.1 samt bilaga 1, s. 5 eller bilaga 2, s. 4 för frågans exakta utformning.

uppmätas. Den statistiska signifikansen för denna skillnad var dessutom studiens starkaste, med ett p-värde inte långt ifrån nollpunkten. Detta innebär alltså att lekmän i allmänhet, det vill säga hela populationen lekmän, kan förväntas svara i enlighet med studiens resultat. Att så är fallet medför att lekmän generellt betraktar sig som mer objektiva vid besvarandet av frågorna 1-5 i studien efter att ha tagit del av V2 jämfört med om de tagit del av V1. Anledningen till detta torde vara deltagarnas, medvetna eller omedvetna, känsloreaktion på de fotografier som förevisats i V1. Att lekmän generellt anser sig ha svårare att förhålla sig objektiva vid besvarande av frågorna 1-5 i studien när de presenterats obehaglig, brottsrelaterad information i fotografier jämfört med i text är därmed klarlagt. Kort kan poängteras att resultatet avseende övriga målgrupper följt samma trend, dock alltså med märkbart mindre skillnad mellan de respektive undergrupperna. Detta samstämmer med hypotesen, men visar dock på att samtliga deltagare som fått ta del av V1, och således exponerats för bildbevisning, misstänkt att bilderna skulle kunna ha haft en viss (negativ) inverkan på deras objektivitet vid bedömningen.

Det bör nämnas att den målgrupp som, måhända något anmärkningsvärt, ansåg sin bedömning vid besvarandet av frågorna 1-5 vara mest objektiv överlag var domare. Dessa följdes relativt tätt av nämndemän. Således uppvisade juridiska bedömare den högsta övertygelsen om att de förhållit sig objektiva vid besvarandet av studiens frågor.

Att värdena var höga generellt visar alltså på att oavsett målgrupp och oavsett version så anser sig deltagarna vara relativt, eller mycket, objektiva vid sina besvaranden av frågorna 1-5 i studien. Detta ligger onekligen i linje med den på förhand uppställda hypotesen.

7. Analys

If you torture tha data long enough, it will confess.

Ronald Coase

7.1 Kritik av gällande rätt

7.1.1 Är bevisvärderingen *fri*?

Att det svenska rättssystemet begagnar sig av fri bevisvärdering inom ramen för den fria bevisprövningen har konstaterats ovan.[471] Den uppställda friheten präglas främst av naturvetenskaplig, kunskapsteoretisk syn med stark bundenhet till rationalitet. Det har anförts att det i lagtext och förarbeten uppställs förhållandevis lösa tyglar för hur bevisvärderingen bör, eller inte bör, gå till. Att lagstiftaren, med processlagberedningen i ryggen i förevarande fall, förhållit sig relativt passiv torde vara klarlagt vid en övergripande översikt av rättskällorna ifråga. Samtidigt kan en annan ståndpunkt te sig märklig i ett rättssystem som slopat legala bevisregler. Att bevisvärderingen är just fri och inte följer, eller åtminstone inte bör följa, vissa särskilda regler och principer kan emellertid ifrågasättas. Det kan rentav anses vara en grov förenkling av den faktiska verkligheten.[472] Följande avsnitt avser, som en inledning till ett analyspräglat kapitel avseende gällande rätt, att förklara varför så är fallet.

En fri bevisvärdering innebär som sagt inte att domaren är fri att bedöma bevisningen efter sitt eget godtycke, utan, som Schelin diskuterar, enbart att legala föreskrifter oavsett deras rättsdogmatiska ursprung inte tillåts påverka värderingen i någon omfattning.[473] Varken lag (bortsett från portalparagrafen, RB 35:1, som ju faktiskt måste stipulera den fria bevisvärderingen), förarbeten, praxis eller doktrin ska alltså tillåtas påverka bevisvärderingen i det enskilda fallet. Detta kan vid en första anblick tyckas både utopiskt och något motsägelsefullt. Om bevisvärderingen var fullständigt fri torde det nämligen inte existera några rättskällor som överhuvudtaget belyser fenomenet och som

[471] Se kapitel 2 ovan.
[472] Andersson, S., 2014, s. 4.
[473] Schelin, L., 2006, s. 104.

därmed kan tänkas påverka den enskilde juridiske bedömaren i dennes bevisvärdering, även i minimal omfattning. Att så är fallet är ett grundlöst antagande.

Visserligen, som nedan kommer att diskuteras,[474] saknas konkret vägledning ifråga om vissa avgörande faktorer som aktualiseras vid en fri bevisvärdering. Emellertid medför rättskällorna de facto vissa för bevisvärderingen normativa inslag. Det förekommer i själva verket en mängd rättsliga inskränkningar.[475] Det är främst i förarbetena till RB 35:1 som vi finner vissa, måhända abstrakta, instruktioner avseende hur bevisvärderingen ska gå till, vilka de facto uppställer gränser för den fria bevisvärderingen. Den kanske viktigaste normen inom ramen för den fria bevisvärderingen, vilken redogjorts för närmare ovan under avsnitt 2.3 och 2.4, utgörs av objektivitetsprincipen. Bevisvärderingen ska baseras på objektiva grunder och således inte präglas av subjektiva inslag som exempelvis domarens godtycke eller intuition. Detta utgör ett slags villkor och rättfärdigande, för att den fria bevisvärderingen ska betraktas som just fri. Ytterligare ett viktigt krav, vilket kan sägas begränsa friheten i fri bevisvärdering, uppställs i förarbetena, nämligen redovisningskravet. Även denna princip får sägas förekomma för att svenskt rättsväsende ska kunna rättfärdiga en fri bevisvärdering. Redovisningskravet stipulerar alltså att domaren ska redovisa de skäl på vilka han baserar sin bedömning. Motiven till detta har anförts i tidigare kapitel och upprepas inte här.[476] Westberg menar att det är svårt att veta vilka slutsatser som egentligen kan dras av utformningen av domskälen, eftersom dessa oftast innehåller standardiserade, vedertagna formuleringar.[477] Att detta beror på exempelvis brist på konkret vägledning och bevisvärdemetod i kombination med tidspress för domare har diskuterats.[478] Det bör dock ifrågasättas om så verkligen är fallet. Standardiserade fraser, rutinmässiga formuleringar och diskussioner kan måhända vara en täckmantel för en i grunden subjektiv bevisvärdering som vilar på svaga grunder, men bör även bemötas ur ett annat perspektiv. Oavsett diskussion om regelbundenhet, förutsägbarhet och enhetlighet kan friheten bakom en fri bevisvärdering tyckas bli något urholkad, eller åtminstone kan man få den uppfattningen, om domare regelbundet redovisar standardiserade, enhetliga formuleringar i domskälen.

[474] Se avsnitt 7.1.5 nedan.
[475] Jfr Andersson, S., 2014, s. 12. Se även Lainpelto, K., 2012, s. 15, där hon anför att "även om principen om fri bevisvärdering förespråkar frihet inskränks denna genom krav på bland annat objektivitet och rationalitet, något som kommer till uttryck i uppställda principer rörande till exempel rättssäkerhet, likabehandling och förutsebarhet."
[476] Se avsnitt 2.3 och 2.4 ovan.
[477] Westberg, P., 2007, s. 175. Jfr även Ställvik, O., 2009, s. 223.
[478] Schelin, L., 2007, s. 184.

Gemene man, det vill säga allmänheten - för vilken redovisningskravet i mångt och mycket uppställts[479] - lär inte osannolikt få uppfattningen av att bevisvärderingen sker enligt vissa uppställda ramar eller riktlinjer. Att mot bakgrund av denna omständighet påstå att den *faktiska* bevisvärderingen är fri tycks vara något av en illusion. Vidare bör det i sammanhanget nämnas att bevisvärderingen, såsom den företas och redovisas i framförallt HD:s praxis, i själva verket kan efterföljas i praktiken.[480] Detta torde även kunna sägas ifråga om rekommendationer från Europadomstolen.[481] Från praxis kan således den enskilde domaren få vägledning om vad denne bör beakta vid sin bevisvärdering, för att uppfylla den objektiva normen.[482] Kan vi med hänsyn till detta tala om en fri bevisvärdering? Den objektivitetsprincip som det svenska rättssystemet värnar om och försöker klargöra och konkretisera genom exempelvis praxis kan, som i följande analyspräglade kapitel kommer att diskuteras, inte anses uppfyllas. Åtminstone inte i tillfredsställande omfattning.

I och med avskaffandet av legala bevisvärderingsregler tog svensk bevisrätt ett ställningstagande mot en alltför enformig, oflexibel bevisvärdering. Man tog i stället ett stort steg mot en något diffus och "öppen" reglering, vilken närmast har liknats vid en generalklausul.[483] Den juridiska bevisvärderingen skiljer sig därmed i mångt och mycket från andra, noggrant och konkret reglerade rättsområden genom att odefinierad empiri (allmän livserfarenhet) och *common sense* godtas som referens och verktyg vid prövningen.[484] Denna inställning har gett upphov till farhågor avseende bland annat godtycke, avgörandenas förutsägbarhet och att principen om likabehandling sätts i fara.[485] Svenskt rättssystem uppställer därför vissa krav och principer som ämnar rättfärdiga en fri bevisvärdering men som knappast kan sägas efterlevas i den faktiska verkligheten, varför principen om fri bevisvärdering per se inte uppnår sitt grundläggande syfte. Härvid kan även nämnas att forskning visar att instruktioner som förklarar det juridiska rättfärdigandet bakom en regel mer sannolikt följs än instruktioner som saknar en sådan förklaring.[486] Samtidigt befäster vi ståndpunkten att legala bevisregler är ett minne blott i svenskt rättsväsende, och bör tas avstånd ifrån. Resultatet blir således att den dömande

[479] Se ovan i avsnitt 2.3.
[480] Andersson, S., 2014, s. 9.
[481] Diesen, C., 2008, s. 398.
[482] Jfr Schelin, L., 2006, s. 105. Huruvida detta är ett realistiskt antagande är emellertid en annan fråga, som med största sannolikhet besvaras nekande.
[483] Lindell, B., 1987, s. 96.
[484] Diesen, C., 2008, s. 395.
[485] Lindell, B., 1987, s. 99.
[486] Diamond, S. S. & Casper, J. D., 1992.

makten varken följer en fri bevisvärdering, eller en legal bevisvärdering. Vi hamnar här i något av en gråzon, i vilken felsteg som subjektiv, känslostyrd bevisvärdering kan utvecklas mer eller mindre i det dolda. Något som kan ge ödesdigra konsekvenser för straffprocessen i allmänhet och rättssäkerheten i synnerhet.

7.1.2 Ett felaktigt fokus?

Efter en översikt av förekommande doktrin på området kan det konstateras att juridiska akademiker hittills tycks ha fokuserat på att finna sannolikhetsorienterade bevisvärdemetoder, där främst ursprungssannolikhet för vissa kunskapsteoretiska utfall varit av stor vikt.[487] Exempel som aktualiseras i bevisrättslig doktrin är att sannolikheten för att få en sexa när man kastar en tärning är 1/6 oavsett hur många gånger man kastar, att ett visst bromsspår sannolikt bevisar en bils hastighet vid bromsögonblicket och att man sannolikt ser sämre i mörker. Visserligen diskuteras inte sällan bevisvärderingens kunskapsteoretiska natur ur ett bredare perspektiv, där psykologiska aspekter tenderar att beröras i åtminstone viss omfattning. Inom ramen för en sådan diskussion har vissa felkällor vid bevisvärderingen aktualiserats.[488] Av dessa felkällor har bland annat subjektivism utpekats som särskild riskfaktor. Vad detta innebär rent konkret, det vill säga hur vi identifierar subjektivism och hur vi på ett konsekvent sätt undviker subjektiva inslag i bevisvärderingen, anförs emellertid inte. Åtminstone inte i tillfredställande omfattning. Ofta nöjer sig författarna med att konstatera att man bör uppmärksamma inslag av subjektivism samt ha ett objektivt tänkande i bakhuvudet vid den juridiska bedömningen. Detta stämmer förvisso överens med vad som stadgas i förarbetena till RB 35:1,[489] men är likväl knapphändig vägledning inom ramen för en rättssäker straffprocess. Detta avsnitt avser med anledning av detta att kort belysa den felaktiga fokus som kan sägas föreligga inom den svenska rättsvetenskapen vad gäller bevisrättsligt relevanta fakta och aspekter, samt påpeka var fokus bör läggas i stället.

Som ovan anförts begrundas inte sällan den fria bevisvärderingens kunskapsteoretiska karaktär. Den juridiska doktrinen har försett såväl juriststudenter som praktiskt verksamma jurister med stundtals breda diskussioner kring vad erfarenhetssatser är, hur de uppkommer och hur de bör förvaltas.[490] Inom ramen för sådana diskussioner har det

[487] Se bland annat Lindell, B., 1987, s. 231.
[488] Se bland annat Diesen, C., 1994, s. 33 ff. Jfr även avsnitt 4.7 ovan.
[489] Se avsnitt 2.3 ovan.
[490] En vidsträckt diskussion kan exempelvis sägas förekomma i Lindell, B., 1987.

emellanåt uttalats att det finns anledning att beakta så kallade *hjälpvetenskaper* till juridiken.[491] Man frågar sig ofta i vilken mån andra discipliner än juridiken, exempelvis logik, statistik, filosofi, sociologi och beteendevetenskap kan tjäna som hjälpvetenskaper, eller om bevisvärderingen rentav kan sägas vara beroende av dessa hjälpvetenskaper. Svaren tycks variera. Oavsett svar är detta en skev grundsyn. Den moderna juridiken bör inte längre utpeka, och för den delen benämna, exempelvis beteendevetenskaplig forskning som ”hjälpvetenskaper till juridiken”. Syftet må vara gott, men den nuvarande inställningen till sådana vetenskaper riskerar att präglas av en distansering, en skeptisk känsla i den juridiska bedömaren som säger till denne att “denna kunskap är så pass avlägsen juridiken att det enbart kan agera just hjälpvetenskap”.[492] I stället kan tänkas att ett nytt synsätt bör förmedlas till juristsamhället i stort, nämligen att sådana hjälpvetenskaper i själva verket är *en del* av rättsvetenskapen på bevisrättens område. Som de följande analyspräglade kapitlen kommer att visa förekommer det belägg för att beteendevetenskaplig forskning inte bara bör beaktas i den praktiska juridiken i större omfattning än idag, utan rentav integreras i bevisrättsligt relevanta rättskällor som om de vore lika viktiga som den materiella juridiken. För detta torde krävas en grundlig förändring ifråga om rättsvetenskaplig fokus på bevisrättens område. Förändring i form av ett unisont accepterande av att andra vetenskaper bör vara integrerade med, eller åtminstone överlappa, den dogmatiska rättsvetenskapen. Tillsvidare, i den nuvarande bristen på sådan acceptans, kan och bör vi vända oss till rättspsykologins rön och forskning.[493] Härvid kan empiriskt material bidra till att perspektivet korrigeras och breddas, eller i vart fall att juristen blir medveten om det perspektiv som styr hans tilltro till rättsreglernas verkningar.[494]

Subjektiva inslag, vilka mestadels får anses beröras översiktligt i doktrinen, tenderar att förbli obehandlade inom den bevisrättsliga vetenskapen, åtminstone på en tillräckligt noggrann och detaljerad nivå. Konsekvenserna av detta får inte försummas. Att svensk beteendevetenskaplig forskning på bevisrättens område är knapphändig, särskilt i jäm-

[491] Se bland annat Heuman, L., JT 2005/06, s. 786 ff., Diesen, C., 1994, s. 33 och Edelstam, H., 2009, s. 160. Jfr även Diesen, C., 2008, s. 395.
[492] Sutorius och Kaldal antyder härvid att juristernas slutsats drastiskt uttryckt blivit att psykologin är ovederhäftig som vetenskap och att man klarar sitt dömande lika bra utan psykologiska experter, se Sutorius, Helena, Kaldal, Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, bland annat s. 436. Se även Hellner Gumpert, Clara, *Alleged child sexual abuse: The Expert Witness and the Court*, Avhandling, Karolinska institutet, Stockholm, 2001.
[493] Jfr Diesen, C., 2008, s. 395.
[494] Sandgren, C., JT 1995/96 (I), s. 740.

förelse med exempelvis den amerikanska forskningen som är omfattande, får ses som en indikation på att fokus åtminstone delvis är felaktigt i dagsläget. Eftersom studier om exempelvis känslors påverkan på bevisvärderingen på senare år vunnit stor mark i det angloamerikanska rättssystemet[495] torde detta, trots skillnaderna jämfört med det svenska rättssystemet, signalera ett behov av att (delvis) byta perspektiv i den svenska rättsvetenskapen på bevisrättens område.

Jakten på en användbar bevismetod tenderar att delvis förblinda vissa av doktrinens upphovsmän, eller åtminstone felaktigt snedvrida deras fokus. Om det hade utmejslats någon given metod för bevisvärdering skulle denna metod ju sannolikt redan ha föreskrivits i lagen, som Diesen menar på.[496] Själva medvetenheten om riskerna är enligt denne ett betydligt viktigare instrument för att undvika fel, än den eventuella hjälp modeller kan ge.[497] Detta får dock enbart anses som en del av lösningen, alternativt ett första steg. Juridik är mer än bara paragrafer, metoder och teorier - juridik är människor. Juridik är regler ämnade för människor, skapade av andra människor. Att i den ekvationen inte fokusera mer på de mer humanistiska vetenskaperna, såsom exempelvis psykologi, sociologi och beteendevetenskaplig forskning, inom ramen för rättsvetenskapen kan framstå som relativt besynnerlig.

7.1.3 Erfarenhetssatser

7.1.3.1 Inledande ord

Termen "erfarenhetssats" introduceras, som ovan anförts,[498] i förarbetena till RB 35:1. Processlagberedningen uppställde vid den nya rättegångsbalkens ikraftträdande en möjlighet för den enskilde domaren att ta hänsyn till sina egna erfarenheter. Vad detta innebär rent konkret framförs emellertid inte. Frågor, som vilka erfarenhetssatser domaren kan, och bör, tillämpa, kontra vilka denne inte kan, och inte bör, tillämpa, har lämnats obesvarade. Emellertid har det bevisrättsliga fenomenet erfarenhetssatser varit ämne för bitvis omfattande diskussioner i doktrinen.[499] Detta då begreppet erfarenhetssatser får anses grundläggande och avgörande i den bevisrättsliga diskussionen om en fri bevisvärdering. I doktrin har fokus legat på att bland annat identifiera vad en erfarenhetssats

[495] Vilket kan konstateras mot bakgrund av kapitel 3 ovan. Se även avsnitt 1.3.2.
[496] Diesen, C., 1994, s. 7.
[497] A.a., s. 33. f.
[498] Se avsnitt 2.3 ovan.
[499] Jfr avsnitt 2.4 ovan. Se särskilt Lindell, B., 1987, s. 214 ff.

är ur juridiskt perspektiv och hur dessa genom sin vaghet kan ge upphov till vissa oklarheter. Vilka oklarheter detta är och hur vi undviker dem berörs emellertid oftast inte i tillfredställande omfattning. Inte heller diskuteras i någon vidare utsträckning hur man erhåller en erfarenhetssats, vilka problem som uppstår vill tillämpningen av dessa samt vad som kan bli konsekvenserna av att använda "fel" erfarenhetssatser. De följande avsnitten avser belysa dessa frågor. I sammanhanget blir det avgörande att skilja mellan lagstiftarens uppfattning av vad en erfarenhetssats är och den egentliga, faktiska innebörden ur ett psykologiskt och empiriskt perspektiv. Med anledning av detta inleds analysen av erfarenhetssatser med en diskussion kring denna skillnad.

7.1.3.2 Vad är *egentligen* en erfarenhetssats?

Det finns ingen definition av erfarenhetssatser i förarbetena. Dessa konstaterar endast att domaren vid sin bevisvärdering får begagna sig av allmänna erfarenhetssatser men att dessa måste ligga inom området för vad som kan anses vara "allmän bildning och livserfarenhet".[500] Vad som närmare ska förstås med begreppet anges alltså inte. Hur vet man då när någonting uppnår status av erfarenhetssats? I doktrinen har skrivits en del om detta/termen och det kan konstateras att det tycks saknas en mer allmängiltig syn på vilken betydelse som ska åläggas termen.[501] Vidare tycks det vara mer eller mindre accepterat att denna definition, eller snarare mängden av olika definitioner, förefaller vara oklar. Trots att många förslag till definition av begreppet erfarenhetssats har framförts, varav många av dem går isär, tycks det som att de flesta av dem har något gemensamt; nämligen att skilja mellan föreställningen av vad en erfarenhetssats är samt vad dess betydelse i bevisvärderingsförfarandet kan anses vara och den faktiska innebörden i praktiken, rent kognitivt.[502] I detta avsnitt ska främst fokuseras på att analysera den "verkliga" betydelsen av begreppet erfarenhetssatser, det vill säga vad som i den praktiska bevisvärderingen används som erfarenhetssatser.

Eftersom domarnas egna erfarenheter, det vill säga odefinierad empiri, ligger till grund för bevisvärderingen skiljer sig denna verksamhet från andra vetenskapliga discipliner. Bevisvärderingen är därmed en verksamhet där domaren endast är bunden av den kunskap han har om verklighetssammanhangen. Såsom anförts tidigare i framställningen

[500] NJA II 1943, s. 445. Se vidare om förarbetena till 35:1 RB i avsnitt 2.3 ovan.
[501] För utförligare redogörelse om detta, se avsnitt 2.4 ovan.
[502] Några exempel på definitioner återfinns i Edelstam, H., 1991, s. 112, Schelin, L., 2006, s. 38 och Lindell, B., 1987, s. 214. Jfr även Diesen, C., 1994, s. 8.

tolkar och bearbetar människor emellertid inkommande information på olika sätt.[503] Erfarenheter, kunskap och attityder ligger till grund för tolkningen av informationen. Denna informationsbearbetning, vilken är unik för varje enskild individ, kan således sägas gälla för alla människor, varför processen inte i första hand är juridisk utan mänsklig.[504] Erfarenhetssatserna utgörs alltså av den livserfarenhet som domaren har, men dessa har också hävdats bygga på "sunt förnuft" samt psykologisk schablonkunskap som finns spridd bland allmänheten.[505] Detta innebär således att det i praktiken måste finnas inte obetydande skillnader mellan olika domares uppfattningar om vad som ska anses utgöra en erfarenhetssats och inte, eftersom varje domare företar sin egen tolkning av information mot bakgrund av sin egen livserfarenhet.

Erfarenhetssatser talar endast om hur något vanligen är, inte hur något förhåller sig i ett enskilt fall. Det krävs därför inte lång eftertanke för att inse att problem lätt kan uppstå vid tillämpningen av dessa vid bevisvärderingen, vilken ju alltid företas i ett enskilt fall. Vissa erfarenhetssatser, de som brukar kallas särskilda sådana/erfarenhetssatser, baseras på undersökningar eller dylikt, vanligen i form av empirisk forskning av medicinsk, teknisk eller annan art. Dessa kan vara lättare att tillämpa i det enskilda fallet och även att definiera och tolka likadant, då de inte är lika abstrakta som de allmänna erfarenhetssatserna. De senare utgörs av allmän kunskap, livserfarenhet, föreställningar och uppfattningar. Det är här det blir problematiskt. Det förutsätts alltså existera en allmän kunskap och erfarenhet, men då varje person är alltför individuell för att kunna sägas besitta samma kunskaper och erfarenheter som människor i allmänhet kan det sägas föreligga en diskrepans mellan föreställningen om, i vart fall de allmänna, erfarenhetssatserna och hur människors egna erfarenheter egentligen tar sig uttryck. En ytterligare svårighet avseende de allmänna erfarenhetssatserna är att avgöra när graden av allmän kännedom ska anses uppnådd. Man kan härvid fråga sig om det endast är inom domarkåren som kunskapen måste vara allmänt känd, eller om denna referensram avser allmänheten, samt i så fall hur många av domarna som måste ha denna kunskap för att kravet på allmän kännedom ska anses uppfyllt? Eftersom förarbetena till RB 35:1 även uppställer ett redovisningskrav, med syfte att allmänheten ska kunna kontrollera de skäl på vilka domaren baserat sin bevisvärdering,[506] kan man rimligen misstänka att den allmänna kännedom vilken förarbetena talar om hänvisar till allmänhetens kännedom och

[503] Mer om detta i avsnitt 4.2.2 samt 4.2.3 ovan.
[504] Se vidare i avsnitt 4.2 ovan. Christianson, S. Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 14.
[505] Christianson, S. Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 14 f.
[506] Se avsnitt 2.3 ovan.

således inte (enbart) till domarkårens. Huruvida den enskilde domaren är kapabel att behärska allmänhetens allmänna kännedom är en fråga som lagstiftaren emellertid har lämnat därhän.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det tycks råda en oklarhet i vad erfarenhetssatser anses vara inom juridiken samt en diskrepans i förhållande till vad det faktiskt är ur ett psykologiskt perspektiv.

7.1.3.3 Hur erhåller man en erfarenhetssats?

Att fråga sig hur en erfarenhetssats uppstår i den enskilda personen (juridiska bedömaren) är i mångt och mycket samma sak som att fråga sig själv hur det kommer sig att man föredrar en viss maträtt före en annan maträtt på en restaurang, varför man ogillar en viss genre av film, vad det beror på att ens favoritfärg är den är, varför du köpte en Volvo i stället för en Hyundai och vad anledningen är till att man vill dricka te på morgonen i stället för kaffe. Dessa liknelser kan förefalla märkliga, eller rentav komiska. Dock är de inte långt ifrån sanningen. Erfarenhetssatser bygger på just tidigare erfarenheter, men alla människor har givetvis olika tidigare erfarenheter. Således kan ditt val av restaurangmat baseras på att du vid senaste besöket ansåg den då beställda men nu bortvalda rätten som illasmakande, ditt filmval bero på en föreställning om/ett minne att du ogillar en särskild genre - låt säga skräck eftersom du blev vettskrämd i tidig ålder -, anledningen bakom din favoritfärg kan vara att du associerar just den färgen med din pappa, ditt val av bil baseras på att du hört från din pålitliga vän att Volvo har kortare bromssträcka än Hyundai och ditt val av te framför kaffe grunda sig i att du en gång för tio år sedan såg ett gripande nyhetsklipp om att kaffe kan orsaka magbesvär. Dessa erfarenheter är, och förblir, ständigt föränderliga. Likväl som du en dag ogillar en viss maträtt på en särskild restaurang kan du finna den typen av maträtt helt fantastisk på en annan restaurang en vecka senare och på samma sätt som du såg ett nyhetsklipp om kaffets potentiella, negativa konsekvenser för tarmfloran för tio år sedan kan du en dag läsa en intressant bok om kaffets fördelar och finna det värt att dricka. Dessa erfarenheter, som kan anses dynamiska, uppstår ständigt i vårt sinne.[507] Vi tar med oss vissa erfarenheter genom hela livet från barn till pensionär, och skördar nya på vägen. Erfaren-

[507] Jfr avsnitt 4.1-2 ovan angående människans ständiga inhämtande, bearbetande och tolkande av information. Jfr även avsnitt 4.3 ovan angående hur människan, med hjälp av sina tidigare efarenheter skapar kognitiva scheman som sedan aktiveras när vi tolkar nya situationer.

heterna är självklart annorlunda från person till person, på samma sätt som vi är helt individuella i förhållande till varandra.

Att erfarenhetssatser uppställts som ett nyckelord i förarbetena till den fria bevisvärderingen, och har varit föremål för omfattande bearbetning i doktrin, har vissa för rättssäkerheten intressanta effekter.[508] Det innebär dels att en bevisvärdering som enbart baseras på den enskilde domarens erfarenhetssatser aldrig kan bli förutsägbar, dels att subjektiva inslag bereds en juridiskt rättfärdigad ingång i bevisvärderingen. Lindell menar, som ovan anförts,[509] att erfarenhetssatser uppkommer genom iakttagelse av enskilda fall, men att de genom sin abstrakta vaghet inte kan fixeras objektivt.[510] Tanken bakom denna åsikt torde vara välmenad. Emellertid kan ifrågasättas vilken rimlig möjlighet domare har i sin redan tungt arbetsbelastade vardag att beakta enskilda fall i jakten på att samla på sig så många (förståndiga) erfarenheter som möjligt – vilket ju skäligen bör vara målet mot bakgrund av de i förarbetena uppställda formuleringarna.[511] Särskilt då det på förhand torde vara omöjligt att veta vilka erfarenheter som blir relevanta i framtida brottmål. I stället begränsas erfarenhetssatserna av den enskilde domarens personliga erfarenheter, såsom de i inledningen till detta avsnitt uppställda exemplen. Visserligen förekommer möjligheten för domaren att luta sig mot ett sakkunnigutlåtande, men att så är fallet är snarare undantag än regel. Lindell diskuterar vidare att erfarenhetssatser till stor del måste "konstrueras" eller "utfyllas" när vi saknar färdiga erfarenhetssatser under vilka vi kan inpassa det individuella fallet, en verksamhet som medför att erfarenhetssatserna blir mycket vaga och kan gränsa mot fördomar.[512] Detta torde vara en mer realistisk syn på erfarenhetssatsernas förekomst i rättegången och stämmer väl överens med vad som ovan anförts om berättelsemodellen.[513] Att gemene juridisk bedömare behärskar samtliga erforderliga erfarenhetssatser, så även avseende sina egna begränsningar och styrkor, är ett orealistiskt antagande. Visserligen kan bedömarna vara medvetna om många (särskilda) erfarenhetssatser som rör ett visst utfalls sannolikhet eller liknande, exempelvis sannolikheten för att en bil som färdas i 100 km/h ska hinna stanna inom 25 meter vid hal vägbana, men att de även ska vara medvetna om erfarenhetssatser som rör deras egna kognitiva och emotionella reaktioner och mönster är högst osannolikt, för att inte säga direkt felaktigt. Domare är varken utbildade psykologer el-

[508] Se mer härom nedan i avsnitt 7.1.3.5.
[509] Se avsnitt 2.4 ovan.
[510] Lindell, B., 1987, s. 97 ff. Jfr även Schelin, L., 2006, s. 38.
[511] Jfr härvid avsnitt 7.1.5 nedan.
[512] Lindell, B., 1987, s. 252, 255 samt 259. Se mer härom nedan i avsnitt 7.1.3.4 samt 7.1.3.5.
[513] Se mer om berättelsemodellen i avsnitt 4.5 ovan.

ler innehavare av oklanderlig självinsikt. Vidare kan juristutbildningen idag sägas präglas av begränsad kunskap om rättspsykologi och liknande tvärvetenskapliga rön. I bristen på vissa avgörande erfarenhetssatser torde det således vara domaren närmast till hands att konstruera, eller fylla ut luckorna med, egna erfarenhetssatser. Hur dessa konstrueras eller utfylls, samt huruvida sådana konstruktioner eller utfyllnader är lämpliga, beror på en mängd olika kognitiva faktorer. Det har tidigare i framställningen beskrivits hur vår tolkning av ny information görs i ljuset av våra redan befintliga kognitiva scheman,[514] hur vi gärna på ett tidigt stadium i en beslutsprocess vill konfirmera den preliminära slutsats som vi redan på förhand utformat[515] samt hur vi har en stark tendens att vilja konstruera all den nya inkommande informationen i berättelser för att få så sätt skapa en logisk och sammanhängande "verklighet".[516] Mot bakgrund av detta kan konstateras att uppkomsten av erfarenhetssatser (i vart fall de allmänna erfarenhetssatserna) är ytterst subjektiv och att innehållet i dessa till stor del är individuellt och unikt. Det synes därför svårt för de juridiska bedömarna, som ska göra en objektiv och enhetlig bevisvärdering, att erhålla allmänna och objektivt godtagbara erfarenhetssatser utan subjektiva inslag.

7.1.3.4 Problematik vid erfarenhetssatsernas tillämpning

Av vad som hittills anförts i detta kapitel kan konstateras att människors tolkning av information påverkas av mer eller mindre omedvetna antaganden om mänskligt beteende. Våra erfarenheter, kunskaper, attityder och föreställningar ligger således till grund för tolkningen. Att den juridiska bedömaren dagligen tolkar information och värderar bevis innebär därmed att dennes erfarenheter, kunskaper, attityder och föreställningar både medvetet och omedvetet influerar straffprocessen. Inom ramen för denna verksamhet uppstår utmaningar för den enskilde juridiska bedömaren. Hur blir denne kapabel att använda erfarenhetssatserna på lämpligt sätt vid bevisvärderingen? Följande avsnitt avser behandla denna något komplicerade fråga.

Den tidigare forskning om människors kognition och informationsbearbetning som redogjorts för tidigare i framställningen[517] utgör exempel på producerade erfarenhetssatser (särskilda erfarenhetssatser). Dessa får anses vara av stor vikt för en korrekt bevis-

[514] Se mer om begreppet i avsnitt 4.3 ovan.
[515] För mer information om konfirmeringsbias, se avsnitt 4.4 ovan.
[516] Se vidare ovan i avsnitt 4.5.
[517] Se avsnitt 4.2 - 4.5 ovan.

värdering med en målsättning att undvika subjektiva inslag. Det intressanta, eller kanske snarare oroväckande, är emellertid att de juridiska bedömarna, vilka är de som ska tillämpa dessa särskilda erfarenhetssatser vid sina bedömningar av bevis, tycks ha bristfällig kunskap om dem, och hur man använder dem på lämpligt sätt. Det säger sig självt att det blir svårt för juridiska bedömare att beakta de beteendevetenskapliga särskilda erfarenhetssatserna om de inte har vetskap om dem, ännu mindre är chansen att dessa kommer anses ha uppnått den, om än mycket oklara, gränsen för att vara allmänt kända.

Det faktum att kunskapen om de psykologiska felkällorna inom bevisvärderingen tycks vara anmärkningsvärt eftersatt ger även upphov till ytterligare problem. Om juridiska bedömare inte har kunskap nog om vad den beteendevetenskapliga forskningen visar riskerar de att i stället utgå från antaganden som inte utgör erfarenhetssatser, något som kan leda till en felaktig (subjektiv) bevisvärdering.[518] Bristen på psykologisk kunskap inom rättsväsendet medför att det många gånger kan antas att juridiska bedömare saknar färdiga erfarenhetssatser att applicera på det enskilda fallet, eller att erfarenhetssatserna bara täcker vissa delar av händelseförloppet. Man kan då, mot bakgrund av den tidigare redogörelsen om berättelsemodellen,[519] tänka sig att nämndemän och domare fyller ut dessa luckor med antaganden om samband. Detta torde kunna ske både medvetet och omedvetet. I annat fall kanske juridiska bedömare, med hjälp av andra erfarenhetssatser från olika håll, konstruerar en helt ny erfarenhetssats, vilken denne antar är tillämplig på det föreliggande fallet.[520] Risken är således att det uppstår ett missförhållande mellan erfarenhetssatser som antas kunna användas för att genomföra en korrekt bedömning och sådana som faktiskt kan det.[521]

Även om juridiska bedömare skulle antas känna till alla de erfarenhetssatser som anses legitima att använda vid bevisvärderingen är det emellertid inte troligt att problematiken avseende hur man ska tillämpa dessa skulle vara löst. Härvid kan påminnas om att människor tenderar att söka bekräftelse på de hypoteser de redan format och att detta beteende ofta inträffar tidigt i vår informationsbearbetning, det vill säga innan vi hunnit inhämta tillräckligt med data. Fenomenet har beskrivits tidigare i framställningen som en kunskapsmässig frysning av individens tänkande.[522] Man skulle mot bakgrund av

[518] Se mer om detta nedan i avsnitt 7.1.3.5.
[519] Se avsnitt 4.5 ovan. Jfr även avsnitt 7.1.3.3 ovan.
[520] Se mer om hur man erhåller en erfarenhetssats ovan i avsnitt 7.1.3.3.
[521] Som exempel kan härvid nämnas HD:s metod för utsageanalysen, vilken består av flera allmänna antaganden som saknar teoretisk förankring, se Schelin, L., 2006. Jfr även Sutorius, H. & Kaldal, A., 2003, s. 448.
[522] Se avsnitt 4.4, s. 56 f.

detta kunna hävda att det inte bara är svårigheten att veta vad som faktiskt utgör en erfarenhetssats, till exempel genom att hålla sig uppdaterad inom den beteendevetenskapliga forskningen, som är problematisk. Även om den juridiska bedömaren skulle veta exakt vilka erfarenhetssatser som anses berättigade att ta med i sin bedömning, så är det inte säkert att denne skulle lyckas med detta i praktiken om erfarenhetssatserna inte överensstämmer med de av bedömaren på förhand uppställda hypoteserna. Stämmer de legitima erfarenhetssatserna således inte överens med den juridiska bedömarens egna föreställningar finns det stor risk att denne misslyckas med att tillämpa dessa i sin strävan att bibehålla sina egna, redan befintliga uppfattningar.

En ytterligare relevant aspekt i problematiken med att lyckas tillämpa erfarenhetssatserna i praktiken är att varje enskild individ tar in och tolkar information på olika sätt mot bakgrund av sin egen livserfarenhet.[523] Lagfarna domare och nämndemän lär i enlighet med detta förmodligen ta in och tolka den information som framkommer i en rättegång helt olika från person till person.[524] Beroende på hur vi tolkar den information som framkommer i målet lär de därmed även anse olika erfarenhetssatser vara tillämpliga på denna information. Det torde därför vara svårt att tillsäkra att de juridiska bedömarna skulle anse samma, legitima, erfarenhetssatser vara tillämpliga i det enskilda fallet. Detta inkräktar i så fall både på likhetsprincipen och på den enskildes rättstrygghet.

När juridiska bedömare, på sätt som nyss beskrivits, tar in information och tolkar den individuellt påverkas tolkningen även av det känslotillstånd vi befinner oss i för tillfället.[525] Detta är ingenting som bedömaren själv kan rå för och inte heller något som går att förhindra. Känslor uppkommer ibland oavsett om vi vill det eller inte beroende på den information vi kommer i kontakt med och de kan även aktivera minnen och känslor från tidigare upplevelser. Man kan härvid fråga sig hur den juridiska bedömaren ska lyckas bortse från denna emotionella påverkan och lyckas företa en objektivt präglad bevisvärdering. I sammanhanget bör poängteras vissa av de resultat som erhölls i studien,[526] särskilt resultaten avseende fråga 1 och 4 i målgruppen domare som visade att dessa kände ett betydligt större obehag inför det aktuella brottet då de tog del av bildbevisning jämfört med om de tog del av bevisning i text. Denna emotionella påver-

[523] Se avsnitt 4.2 ovan. Jfr även avsnitt 4.3.
[524] Jfr avsnitt 4.2.2, s. 45 f. ovan angående att alla personer kan sägas ha vissa områden inom vilka de utvecklat speciella färdigheter, vilket möjliggör att de kan göra finare distinktioner inom dessa områden än andra. På dessa områden har de ifrågavarande personerna alltså mer utvecklade kognitiva strukturer än andra.
[525] Se mer om hur känslor påverkar perceptionen i avsnitt 4.2.3 ovan.
[526] Se avsnitt 6.2 ovan samt bilaga 3.

kan resulterade även i att de domare som blivit exponerade för bildbevisning var markant mer benägna att se den tilltalade som skyldig än de som inte tagit del av bilderna. Intressant är även att dessa domare generellt ansåg sin bedömning som mycket objektiv (generellt mellan 7,5-8 på en skala från 1-10).[527] Det är således tydligt att bedömningen, oavsett domarens egen uppfattning, har tydliga subjektiva inslag.

Det har hävdats vara en självklarhet att juridiska bedömares förutsättningar för att komma fram till sanningen om ett händelseförlopp är större ju mer erfarenhet och kunskap dessa besitter.[528] Att så är fallet torde vara orealistiskt. Ett sådant resonemang bygger på tankegångar som "kvantitet före kvalitet" alternativt "kvantitet medför kvalitet", att ju fler erfarenhetssatser en domare besitter desto mer lämpad är denne som juridisk bedömare. Detta tycks förutsätta, eller antyda, att den enskilde bedömaren är mer kapabel att "plocka fram" och använda sig av (lämpliga) erfarenhetssatser ju större erfarenhet och kunskap denne har. Att så är fallet är tveksamt. Det kan dessutom ifrågasättas huruvida detta fokus skulle kunna hjälpa bedömaren att bli mindre subjektiv i sin bevisvärdering. Ponera att en juristdomare har 100 stycken erfarenhetssatser, medan en annan endast har 50 stycken. Att den förra innehar dubbelt så många erfarenhetssatser är dock ingen garanti för att dessa skulle vara mer relevanta att applicera på det enskilda fallet, och att denna domare därmed är en mer lämplig och mer objektiv juridisk bedömare. Oavsett hur det förhåller sig med detta torde det otvivelaktigt vara så att båda dessa domares samlade erfarenhetssatser utgörs av deras egna, subjektiva livserfarenhet. Hur kan man veta att den skillnad i antal erfarenhetssatser som dessa domare besitter inte medfört att domaren med 100 erfarenhetssatser snarare haft större möjlighet eller fler tillfällen att genom dessa erfarenheter förstärka vissa stereotyper eller bekräfta tidigare anlagda, subjektiva, synsätt? Kvantitet kan således inte betraktas som ett kvitto på kvalitet.

Diesen har även konstaterat att begreppet erfarenhetssatser antyder att referensramen ska utgöras av en objektiv och inte subjektiv erfarenhet.[529] Mot bakgrund av vad som anförts i detta avsnitt kan följande sägas om detta uttalande. Det tycks som att Diesen menar att samtliga erfarenhetssatser, det vill säga såväl allmänna som särskilda, ska baseras på objektiva erfarenheter. När det gäller de särskilda erfarenhetssatserna finns inte direkt något att invända mot detta resonemang. Dessa erfarenhetssatser utgörs av

[527] Se avsnitt 6.3.6 ovan.
[528] Diesen, C., 1994 s. 8.
[529] Ibid.

undersökningar, vanligen av medicinsk eller teknisk art, och det torde därför vara relativt lätt för juridiska bedömare att tillämpa dessa på ett adekvat och konsekvent sätt. När det gäller de allmänna erfarenhetssatserna måste emellertid ifrågasättas hur dessa skulle kunna förvärvas genom, eller anses utgöras av, objektiva erfarenheter. Ovan har utförligt beskrivits hur man erhåller erfarenhetssatser[530] och det får med hänsyn till detta anses vara klarlagt att varje persons erfarenheter är individuella och baserade på personens tidigare livserfarenhet. De allmänna erfarenhetssatserna kan därför sägas vara allt annat än objektiva.

Eftersom vår livserfarenhet ständigt förändras förblir inte erfarenhetssatserna desamma över tid, utan är i stället begränsade i tid och rum. Man förstår utan djupare fundering att detta medför ett oförutsägbart inslag i bevisvärderingen. Det är svårt att förstå hur en sådan föränderlig bevisvärdering ska kunna uppfylla rättsväsendets krav på en rättssäker straffprocess. Att erfarenhetssatserna är föränderliga och baserade på den enskilda individens unika erfarenheter medför också, vilket detta avsnitt har visat, stora svårigheter vid användandet av dessa.

7.1.3.5 Vad kan konsekvenserna bli av att använda "fel" erfarenhetssatser?

Inom rättsväsendet, bland de enskilda domarna, kan sägas förekomma en obestämbar mängd erfarenhetssatser i omlopp. Dessa varierar som ovan anförts från person till person från tid till annan och är beroende av en mängd kognitiva processer. Att människor inte alltid är rationella och har samma preferenser torde således vara självklart. Då bevisvärderingen kan innefatta ställningstagande till dilemman såsom "vad utmärker en 'körsäker' bil" och "hur ter sig en mördare 'normalt' efter ett mord" kan den juridiska bedömarens subjektiva erfarenhetssatser många gånger vara avgörande. Utmaningarna avseende att klara av att använda erfarenhetssatser har berörts i föregående avsnitt. Två frågor som uppstår i sammanhanget är emellertid hur vi lämpligen väljer ut en skälig erfarenhetssats att applicera på det förevarande målet, samt vad konsekvenserna kan bli för det fall vi använder oss av "fel" erfarenhetssats?

Inledningsvis kan konstateras att Schelin anser beteendevetenskaplig forskning tyda på att det inte går att utgå ifrån att domaren har kunskap om relevanta erfarenhetssatser.[531] Hon anför att det därför kan anses ligga i parternas intressen att göra dem kända för

[530] Se avsnitt 7.1.3.3 ovan.
[531] Se Schelin, L., 2006, s. 41.

domaren. Detta är en intressant ståndpunkt. Visserligen kan tyckas att en påläst åklagare eller försvarsadvokat/tilltalad bör presentera all form av relevant information för att styrka sin sak. Att däremot, som utgångspunkt, utgå från att dessa måste presenteras för domaren av parterna medför en del orimliga komplikationer. Eftersom domare är enskilda individer och varierar från mål till mål, är det på förhand svårt, för att inte säga omöjligt, att förutse vilka erfarenhetssatser den aktuella domaren besitter eller inte besitter. En av åklagaren eller försvarsadvokaten fullständig redogörelse för erfarenhetssatser som kan bli relevanta i målet torde inte bara slösa med den redan hårt arbetsbelastade domarens tid, utan även vara processekonomiskt ohållbart. Man kan härvid även fråga sig om det är den enskilde personens egen uppgift att tillse att han får en rättssäker rättegång eller om detta är rättsväsendets? Svaret på denna fråga torde vara givet och något som alla rättsväsendets aktörer rimligen kan antas vara överens om. Således kan tyckas att Schelins resonemang inte har skälig bärkraft i realiteten.

Den enskilde domaren torde vid sin tillit till sina erfarenhetssatser möta en rad juridiska och moraliska svårigheter i sitt arbete. Denna utmaning förenklas knappast av det faktum att sakkunniga inte rimligen kan medverka vid varje rättegång och erbjuda sin specialkompetens som hjälp, eller det faktum att domarkollegor sällan kan, och bör, ge tillfredställande råd ifråga om bevisvärdering i ett mål de inte deltar i. Att dessutom utgå från att juridiska bedömare är psykologiskt erfarna och kan ge likvärdiga råd om bärigheten i en annan bedömares subjektiva erfarenhetssats, exempelvis effekterna av dennes känslopåslag på grund av obehaglig bevisning, är direkt olämpligt. Att Diesen anför att det måste vara grundläggande att "domarna bör ha en *någorlunda gemensam referensram*"[532] får således anses vara en orealistisk, utopisk föreställning, som snarast ger upphov till fler problem än vad den löser.

Den främsta problematiken vid användningen av erfarenhetssatser inom ramen för den fria bevisvärderingen, som ska vara objektiv, torde onekligen vara subjektiva inslag. Faran med att använda sig av erfarenhetssatser ligger bland annat i att den juridiska bedömaren utgår från antaganden som är felaktiga eller som grundar sig på fördomar och stereotyper. Det subjektiva inslaget ökar dessutom om man beaktar att bedömarens person, moral eller politiska åsikt kan antas spela in både när bedömaren bildar sina erfarenhetssatser samt när denne utför en individuell tolkning av den information som framkommer i rättegången. Då bevisvärderingen ansetts vara en av de mest centrala

[532] Diesen, C., 1994, s. 8.

momenten inom rättsskipningen[533] torde oförutsägbara erfarenhetssatser, vilka får anses svåra att fixera objektivt, rimligen kunna medföra att rättssäkerheten inom rättskipningen riskerar att eftersättas.

Sammanfattningsvis kan det således antas att det, på grund av erfarenhetssatsernas vaghet och subjektiva inslag, finns ett relativt stort utrymme för ett bedömningsskön inom bevisvärderingen. Människor är inte rationella och har inte samma värderingar och erfarenheter. De egna erfarenheterna kan möjligen anses tillräckliga på det privata planet, men synes alltför bristfälliga och subjektivt påverkade som underlag för en bevisvärdering i en rättssäker domstolsprocess.

7.1.4 Hur kontradikterar man en känsla?

Detta stycke avser att behandla frågan huruvida den fria bevisvärderingen kan anses uppfylla de rättssäkerhetsintressen som kontradiktionsprincipen kan sägas söka tillförsäkra den tilltalade.[534] Närmare bestämt ska, såsom rubriken också antyder, diskussionen röra hur den tilltalade ska kunna kontradiktera en känsla som bevisningen mot denne planterar i den juridiska bedömaren.

I brottmål gäller principen in dubio pro reo. Känner den juridiska bedömaren således ovisshet då han har med ett brottmål att göra, bör han välja det alternativ som är mest fördelaktigt för den tilltalade. Samtidigt är den fria bevisföringens princip mycket vidsträckt i Sverige och i princip alla bevismedel godtas. Denna ska vidare samspela med EKMR:s krav på rätten till kontradiktion, varvid den tilltalade ska ha en möjlighet att motbevisa, eller i vart fall påverka bevisvärdet på, den mot honom framlagda bevisningen.

Eftersom i princip vilken bevisning som helst får läggas fram i brottmål så får domarna ofta ta del av den åberopade bevisningen innan de kan göra bedömningen att en viss bevisning, eller en viss del av denna, inte är av relevans i målet och därmed inte ska bidra till att den tilltalade fälls. När den juridiska bedömaren exponeras för bevisningen innan denna kan förkastas som irrelevant för processen, kan bevisningen emellertid redan ha gjort ett bestående intryck på denne, vilket kan vara svårt att bortse ifrån. Har inför rättens ledamöter förebringats till exempel bildbevisning med obehagliga detaljer, eller för den skull vilken bevisning som helst som är ofördelaktig för den tilltalade, blir

[533] Se avsnitt 2.4.
[534] Se art. 6 EKMR, inom vilken principen ryms.

frågan hur man ska kunna "ta tillbaka" redan upplevda känslor? Domarna har vid det laget redan tagit del av bevisningen och således eventuellt blivit emotionellt påverkade av denna. De ska därefter försöka förbise denna påverkan och återgå till det känslotillstånd de var försatta i tidigare, något som verkar minst sagt svårt.[535] Problematiken kan även aktualiseras när domarna först tagit del av bevisning mot den tilltalade och bevisningen därefter bedöms som otillåten. Domarna ska därmed ignorera den redan upplevda bevisningen och låtsas som att de aldrig tagit del av denna. Det krävs inte någon lång eftertanke för att inse att detta är en oerhört svår (om inte omöjlig) uppgift för domarna och att det är ett stort ansvar att ålägga dessa. Härvid kan påminnas om den tidigare redogörelsen för forskning som tyder på att rättsliga bedömningar även kan påverkas av känslor som bedömaren bär med sig sedan tidigare.[536] Om till och med känslor som inte har med det aktuella brottmålet att göra överhuvudtaget spelar en roll vid bevisvärderingen, torde det inte råda några tvivel om svårigheterna att bortse från de känslor som uppstått under själva förhandlingen.

Det kan härvid även påpekas att bevisföringens räckvidd inte anses sträcka sig längre än att den tilltalade har en reell möjlighet att ta tillvara sina rättigheter, till exempel genom att lägga fram bevisning mot den mot honom presenterade bevisningen.[537] Men om domarna redan är påverkade av den bevisning som redan lagts fram mot den tilltalade och inte heller lyckas att helt bortse från denna, kan man emellertid ifrågasätta huruvida en reell möjlighet för den tilltalade att vinna framgång med sin motbevisning verkligen existerar. Det får inte bli så att domarna utgår från den mot den tilltalade presenterade bevisningen och att det sedan åligger den tilltalade att motbevisa denna utgångspunkt för att denna inte ska färga den övriga bedömningen eller smitta av sig på annan bevisning.[538] Det ska inte vara den tilltalades uppgift att försöka radera den bild eller berättelse som åklagaren, med hjälp av i princip vilka medel denne vill (till exempel visuella medel), skapar.

Man inser också, mot bakgrund av det nyss anförda, vilket oerhört utrymme det finns för åklagarens sida att utforma sin talan enligt olika strategier, vilka påverkar den juridiska bedömarens känslor på "rätt sätt".[539] Risken med ett förfarande där den tilltalade snarast har att motbevisa en av bedömarna redan intagen ståndpunkt är också att bedö-

[535] Vilket även stöds av den studie som företagits inom ramen för denna framställning. För studiens resultat samt analys av detta, se avsnitt 6.2 och 6.3 ovan.
[536] Se avsnitt 5.3 ovan, s. 74 f.
[537] Se vidare om detta ovan i avsnitt 2.5.
[538] För mer om denna smittande effekt, se avsnitt 7.3.5 nedan.
[539] Se mer om detta under avsnitt 7.4.

marna kommer att förvänta sig att viss bevisning ska presenteras av den tilltalade för att bevisa sin oskuld. Detta kan leda till att förväntad, men utebliven, bevisning från den tilltalade ges ett negativt bevisvärde eller att den bevisning som faktiskt presenteras av den tilltalade ges ett lägre bevisvärde än vad som annars skulle varit fallet.[540] Om den juridiska bedömaren, enligt vad som nu sagts, inte kan bortse från varken den känslomässiga påverkan som åklagarens bevisning kan ha givit upphov till eller det negativa inflytande som utebliven bevisning från den tilltalades sida kan få på bedömningen kan ifrågasättas huruvida principen in dubio pro reo verkligen upprätthålls. Bedömaren ska vid ovisshet välja det för den tilltalade mest fördelaktiga alternativet, men man kan undra hur denne lyckas inse vad som faktiskt är "mest fördelaktigt" för den tilltalade efter den påverkan åklagarens bevisning ger upphov till. Det kan inte vara lätt att göra en korrekt bedömning av vad som är "mest fördelaktigt" för en tilltalad om man som bedömare kanske inte ens är medveten om att någon ovisshet föreligger, en uppfattning som denna känslopåverkan kan bidra till.

Vidare kan här nämnas vår tendens att bedöma information och argumentering olika beroende på om den talar för eller emot våra egna uppfattningar, så kallad belief bias.[541] Om de juridiska bedömarna således inte lyckas bortse från en redan inträffad känslopåverkan, som bevisning mot den tilltalade medfört, kan man anta att detta snarast är ägnat att förstärka denna bias. Detta kan resultera i att bedömarna ännu lättare accepterar information och argument som talar för den av dem redan skapade slutsatsen, utan att göra en närmare granskning av materialet. På motsatt sätt kan detta också leda till ett mindre kritiskt synsätt avseende argumentering och information som motsäger de egna uppfattningarna.

I och med att vi i Sverige på grund av den fria bevisföringens princip saknar direkta bevisförbud, samt då domarna torde vilja konfirmera sina redan påbörjade tankemönster och på så sätt forma ett koherent och logiskt händelseförlopp, kan hävdas att den tilltalade löper stor risk att berövas på sin rättssäkerhet. Samtidigt kan målsäganden med fördel förstärka sin berättelse med målande och för fantasin tilltalande bevisning för att på så sätt påverka domarna i "rätt" riktning. Det kan därmed ifrågasättas om den kontradiktoriska principen, vilken anses garantera den tilltalades rättssäkerhet och att parterna i rättegången är formellt jämbördiga, i realiteten upprätthåller sin funktion. Den fria

[540] Se vidare härom i avsnitt 4.7, s. 68 avseende felkällor vid bevisvärderingen samt i avsnitt 5.5 avseende CSI-effekten.
[541] Se mer om begreppet ovan under avsnitt 4.4, s. 57 f.

bevisföringen medför att parterna har ett stort inflytande över bevisföringen, men vissa begränsningsregler finns dock. Bevisföringen måste exempelvis medföra att den tilltalade kan ordna med sitt försvar på ett rättvisande sätt.[542] Mot bakgrund av vad som i detta avsnitt presenterats, kan starkt ifrågasättas om en sådan möjlighet existerar i verkligheten. Att fälla en tilltalad till ansvar för brott på alltför svag bevisning strider mot EKMR och kan innebära en kränkning av oskuldspresumtionen. Med tanke på den tyngd kontradiktionsprincipen får anses ha inom rättsstaten, samt de konsekvenser, i form av till exempel resning, som kan uppstå till följd av att principen inte respekteras torde den ovanstående diskussionen vara ytterst befogad.

7.1.5 Låt oss göra som andra *förståndiga* personer - närmare om bristen på vägledning inom bevisvärderingsförfarandet

Det finns få instruktioner i rättegångsbalkens motiv avseende hur den fria bevisvärderingen ska gå till.[543] Det framhålls emellertid hur viktigt det är att domarens övertygelse är objektivt grundad och således stöds på skäl som kan godtas av andra förståndiga personer. Bedömningen får alltså inte vara subjektiv och baserad på domarens egen uppfattning och egna föreställningar. I detta avsnitt ska diskuteras rimligheten i att anta att en sådan förebild, bestående av andra *förståndiga* personer, existerar.

I förarbetena har, enligt vad som nyss anförts, begreppet objektivitet den betydelsen att en objektiv bevisvärdering är en bedömning som vilar på skäl, vilka kan godtas av andra förståndiga personer. Den omedelbara frågan som infinner sig, men som förarbetena emellertid inte anger något svar på, är hur man definierar en förståndig person. Det är härvid på sin plats att påminna om den tidigare redogörelsen angående hur människor fungerar rent kognitivt när de bearbetar information. Det har beskrivits många olika sätt på vilka vi människor bearbetar information och hur vi försöker konfirmera våra redan tidigare bildade uppfattningar.[544] Vidare har redogjorts för hur vi har en tendens att försöka inordna en mängd information i en logisk berättelse[545] samt hur vi aktiverar kognitiva scheman som består av de tidigare erfarenheter som varje enskild individ har.[546] Även vid bevisvärderingen vanligt förekommande felkällor har behandlats.[547] Mot bak-

[542] Se art. 6 i EKMR.
[543] Se mer om motivens innehåll i avsnitt 2.3 ovan.
[544] Se ovan kapitel 4.2 i allmänhet samt avsnitt 4.4 i synnerhet.
[545] Se härvid särskilt avsnitt 4.4 ovan angående konfirmeringsbias.
[546] Se mer om detta under avsnitt 4.3 ovan.
[547] Se avsnitt 4.7 ovan.

grund av detta kan det konstateras att vi människor fungerar mycket olika samt att denna skillnad mellan hur varje person bearbetar information och företar bedömningar har att göra med vilka tidigare erfarenheter och uppfattningar vi besitter. Detta betyder att vad som kan anses förståndigt av en person inte nödvändigtvis är det för en annan. Vi har olika referensramar och detta påverkar i sin tur vad vi tycker är förståndigt. Det får därför anses omöjligt att avgränsa en grupp av människor som skulle vara att betrakta som "förståndiga". Denna förebild existerar lika lite som den gode familjefadern bonus pater familias och man kan knappast hävda att man är oförståndig endast för att man inte har samma erfarenheter som någon annan. Man kan alltså inte enbart på den grunden att förarbetena ger uttryck för en sådan illusorisk förebild hålla detta, och de utsagor om verkligheten som återfinns i förarbetena, för sant. Detta är snarare att se som lagstiftarens önskemålsbetonade uppfattning om vilka effekter en lag ska ha för att vara optimal. Något som i detta sammanhang kan nämnas är den forskning som visar att det är mer sannolikt att människor följer regler som har tillhörande instruktioner vilka förklarar det juridiska rättfärdigandet bakom regeln än regler som saknar en sådan förklaring.[548] Om man beaktar den brist på förklaring som råder avseende principen om fri bevisvärdering (35:1 RB) kan man fråga sig hur pass sannolikt det är att denna princip följs på det sätt som det var tänkt, eller om detta ens är möjligt när det inte finns några närmare instruktioner för hur man gör en så pass avancerad bedömning som bevisvärderingen ändå får anses vara.

Det förefaller alltså, mot bakgrund av vad som här anförts, som om lagstiftaren inte beaktade möjligheten att förståndiga personer i någon betydande utsträckning skulle kunna komma fram till olika resultat när han införde principen om fri bevisvärdering. Detta trots att dessa personer förväntas använda sig av erfarenhetssatser för att komma fram till slutsatser vid sin bedömning. Lagstiftaren tycks i stället ha utgått ifrån att vi människor (eller i alla fall domare) har en medfödd talang att på ett korrekt sätt värdera och bearbeta information, vilket skulle leda fram till rationella beslut.[549] Man kan härvid fråga sig om den förståndiga personen även skulle vara befriad från all form av subjektivitet och känslopåverkan, då det i annat fall tycks svårt att garantera en objektiv beslutsprocess.

[548] Denna forskning har redogjorts för ovan under avsnitt 2.3, s. 18.
[549] Jfr här Cohen, Jonathan L., *Freedom of Proof*, I: Evidence and Proof, s. 3-23 (Twining, W. L. & Stein, A. red.), New York University Press, New York, 1992, s. 4 ff. som påpekar att principen om fri bevisprövning baseras på antagandet om en universell kognitiv förmåga.

En förutsättning för en rättssäker bevisvärdering är, utöver att domaren ska vara objektiv, enligt förarbetena att skälen bakom bedömningen redovisas.[550] Därför formulerar domaren domskäl till varje avgörande, men problemet ligger härvid i att inga obehöriga påverkansfaktorer, såsom känslor, fördomar eller tidigare individuella erfarenheter, går att utläsa av dessa motiv. Särskilt säkert kan detta hävdas vara avseende de påverkansfaktorer som inte ens bedömaren själv är medveten om, det vill säga de faktorer som är omedvetna. Redovisningskravet tjänar även som garanti gentemot rättsstatens medborgare att domaren vid sin beslutsprocess och sin bevisvärdering inte har använt sig av oacceptabla metoder. En metod som innebär att avgöranden mer eller mindre grundas på intuition, magkänsla och godtycke torde av de flesta anses brista i kravet på rationalitet.[551] Metoden, som skulle kunna liknas vid ett lotteri, blir dessutom svår att både rättfärdiga och kontrollera i efterhand, då det förmodligen skulle vara svårt för bedömaren att i domskäl motivera den antagna ståndpunkten. Det blir därmed även svårt att veta huruvida en, enligt lagstiftarens åsikt, förståndig person skulle godta den av domaren företagna bedömningen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inte är rimligt att anta att en förebild i form av en universell förståndig person existerar. Alla människor är helt enkelt för individuella. Det kan därför argumenteras för att förarbetena, och därmed också lagen, är baserad på en ostadig, missanpassad och smått orealistisk grund utan vidare hänsyn tagen till vetenskaper utanför juridikens område, främst psykologi och sociologi.[552] Om antagandet om en medfödd mänsklig förmåga att vara rationell i sitt beslutsfattande och i sin bearbetning av information således är oriktigt kan detta vidare sägas ifrågasätta den fria bevisvärderingens grundförutsättning.

7.2. Nämndemännens vara eller icke vara

Eftersom ämnet för denna framställning är bevisvärdering och hur denna genomförs i praktiken faller det sig naturligt att uppmärksamma de personer som företar bevisvärderingen inom ramen för sitt arbete. Det är som bekant inte enbart jurister som företar

[550] NJA II 1943, s. 445.
[551] För personer som är av samma åsikt, se till exempel Ho, Hock Lai, *A Philosophy of Evidence Law - Justice in the Search for Truth,* Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 64 och 72 f., Klami, H. T. m.fl., 1988, s. 589 samt Jareborg, Nils, *De Lege 2008, Mening, värde och rationalitet,* Iustus 1 u., Uppsala, 2008, s. 171.
[552] Det kan härvid ifrågasättas om lagstiftaren antagit fel fokus, se mer om detta ovan i avsnitt 7.1.2.

denna värdering, utan även lekmän – nämndemän – deltar i den dömande verksamheten. Denna omständighet har även varit en viktig del av den studie som företagits inom ramen för detta arbete.[553]

De allmänna behörighetskraven för att tjänstgöra som nämndeman är att denne är svensk medborgare, folkbokförd inom kommunen, myndig samt inte satt under förvaltare (RB 4:6). Vidare uppställs sedan 2006 i paragrafens tredje stycke ett krav på omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och att personen ifråga anses lämplig för uppdraget med hänsyn till omständigheter i övrigt. Det förekommer således inga krav överhuvudtaget på juridisk kompetens, eller annan direkt relevant kompetens för den delen. Att nämndemän ofta benämns "lekmannadomare" eller "icke lagfarna domare"[554] kan vid en första anblick verka märkligt och måhända lite komiskt. Ändå är begreppen passande ur många hänseenden. De sammanfattar väl vad nämndemän egentligen är, nämligen domare som dömer i rättegång utan varken juristutbildning eller domarutbildning; utbildningar som totalt sett kan pågå i upp till 11 år. Den kritiske läsaren torde nu höja på ögonbrynen. Det är inte för inte som institutet nämndemän ofta gett upphov till vida diskussioner,[555] huvudsakligen avseende deras lämplighet i svenskt rättsväsende. Kan och vill vi egentligen ha *lekmän* till domare, som de facto dömer i brottmålsrättegångar vilka kan leda till fängelsestraff för den tilltalade? Accepterar vi att *icke lagfarna* domare företar bevisvärderingar, vilka många gånger är avgörande för processens utgång? Det är frågor som dessa som följande avsnitt ämnar behandla.

En gång i tiden ansågs den dömande makten otillräcklig med enbart av statsmakten förordnade domare. Att folket själva skulle komplettera domstolen med några av sina representanter ansågs härmed lämpligt.[556] Problemet var härvid alltså av politisk karaktär, snarare än processrättslig. Rättsväsendet sökte dessutom genom införandet av nämndemän skydda sig mot politiskt föranledda påtryckningar från regeringen, vilken förmådde domstolarna att döma i strid med lagen. Folket skulle således kontrollera att ingen korruption försiggick. I den moderna rättsstaten Sverige kan detta år 2014 framstå som något föråldrade motiv. Efter en historisk tillbakablick mot införandet av nämndemannainstitutet framstår det inte som helt obefogat att anta att svenskt rättssystem behållit och värnat om detta institut av bland annat rent historiska och traditionsenliga skäl. En viktig aspekt som emellertid har förändrats är hur dessa nämndemän väljs. Idag

[553] Se härvid avsnitt 6.1, s. 88.
[554] Se Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002, s. 117 samt 142.
[555] Se bland annat Diesen, C., 1996 samt Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002, s. 117 ff.
[556] Se Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002, s. 118.

består nämndemännen av människor valda på basis av politisk partitillhörighet. Trots att det förekommer instruktioner om att nämndemän inte får låta sin partitillhörighet spela in vid dömandet i domstol[557] kan den logiskt tänkande människan knappast låta bli att oroas över huruvida den enskilde nämndemannens partiövertygelse influerar hans bevisvärdering, i likhet med dennes subjektiva uppfattningar i övrigt,[558] och därmed hans dömande i stort. Denna riskfaktor avseende subjektiva övertygelsers intrång i ett eftersträvat objektivt rättsväsende kan inte bortses från.

När lekmannainstitutet infördes i det svenska rättssystemet betraktades det som "en garanti för folkfrihet och rättssäkerhet".[559] Så sent som på 80-talet poängterades värdet av lekmannainflytandet och man ansåg det utgöra en garanti för att domstolarnas avgöranden speglar allmänna rättsuppfattningar i samhället.[560] Detta ansågs särskilt gälla avseende bedömningsfrågor såsom bevisvärdering. Diesen konstaterar härvid att det demokratiska värdet av domstolskontroll och folkets inflytande över straffrättskipningen tydligen, även i nutid, anses vara värt priset att lekmän har en sämre förmåga att bedöma bevisningens relevans och värde än juristdomare.[561] Synnerligen intressant är härvid att nämndemän i den för denna framställning företagna studien[562] uppvisat en så kallad smittoeffekt[563] i sin bevisvärdering. Dessa tillmätte bevisning som inte nödvändigtvis hade med den faktiskt presenterade bevisningen att göra ett högre värde om de fick ta del av bildbevisning i stället för (motsvarande) bevisning i text. Ett känslopåslag till följd av obehaglig bildbevisning kunde således observeras och detta påslag smittade sedan av sig även på annan bevisning. Den emotionella reaktionen resulterade således i att annan bevisning tillmättes ett högre bevisvärde av dessa personer än av de personer som inte var känslomässigt påverkade på grund av en exponering för bildbevisningen.[564] Nämndemännen gav vidare bevisningen ett högre värde än vad de lagfarna domarna, vilka fått ta del av exakt samma bildbevisning, gjorde. Detta kan sägas demonstrera nämndemännens förhållandevis bristande förmåga att avgöra vad som är juridiskt relevant. Att lekmän har en sämre förmåga att bedöma bevisningens relevans och värde

[557] Prop. 1982/83:126, s. 19.
[558] Jfr härvid avsnitt 7.1.3.3. Se även avsnitt 7.1.3.5 angående vilka konsekvenser en tillämpning av "fel" erfarenhetssatser kan få.
[559] Se Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002, s. 118.
[560] Prop. 1982/83:126, s. 18.
[561] Diesen, C., 1996, s 27 ff. samt s. 231.
[562] Se kapitel 6 ovan.
[563] Se avsnitt 6.3.3 ovan. Jfr även avsnitt 7.3.5 nedan angående denna effekt.
[564] För studiens fullständiga resultat, se bilaga 3.

än juristdomare torde vidare vara i linje med vad som anförts ovan[565] om att människor har vissa områden som vi genom inlärning och erfarenhet utvecklat speciella färdigheter på, och där vi vanligtvis kan se mer komplexa sammanhang och göra finare distinktioner än andra. Man torde inte helt obefogat kunna anta att lagfarna domare genom sin erfarenhet och inlärning (juristutbildning samt domarutbildning) har mer utvecklade kognitiva strukturer än nämndemän vad gäller juridisk och bevisrättslig relevans.[566] Värt att notera i den för detta arbete företagna studien är vidare att nämndemän, trots sitt faktiska känslopåslag, ansåg sig vara mycket objektiva i sin bedömning.[567] Detta tyder därmed på bristande självinsikt avseende förmågan att bibehålla ett objektivt förhållningssätt till såväl bevisning som en potentiell tilltalad.

Även annan forskning, vilken ovan redogjorts för,[568] stödjer resonemanget kring lekmäns sämre förmåga att bedöma bevisningens relevans och värde än juristdomare. Denna visar att domare är skickligare än lekmän på att skilja mellan relevant och irrelevant information samt att stereotypa uppfattningar kring ett offers reaktioner inte är lika spridda hos domare som hos lekmän. Studien visar att lekmän i (ännu) större utsträckning än domare låter sig påverkas av känslor och att detta inverkar negativt på deras förmåga att bedöma relevans. Diesen anför i enlighet med detta att juristdomare är mindre benägna att påverkas av ovidkommande information, såsom egna subjektiva upplevelser av sympati.[569] Man kan med hänsyn till vad som i stycket ovan anförts fråga sig om det resulterar i ett mer demokratiskt samhälle att låta outbildade lekmän delta i den dömande verksamheten, vilken kan få allvarliga konsekvenser för den enskilde. Många hävdar härvid att nämndemännen har relativt liten makt i förhållande till den lagfarne domaren och menar således att det inte utgör någon "risk" att låta dessa döma i domstolsprocesser. Frågan vi i så fall rimligen bör ställa oss är vilken nytta nämndemän med en antagen obefintlig makt egentligen kan ha för rättskipningen? Skulle dessa inte ha någon makt alls i den dömande processen torde nämndemannainstitutet förmodligen endast anses vara en processrättsligt oekonomisk lösning vilken troligen skulle avskaffas. Nämndemännen har emellertid en individuell rösträtt[570] och därför, i alla fall for-

[565] Se avsnitt 4.2.2, s. 45 f.
[566] Det bör dock poängteras att även lagfarna domare uppvisade en mariginell smittoeffekt. Se mer under avsnitt 6.3.3. Jfr även avsnitt 6.2 angående studiens resultat. Således tycks domare inte vara något fullgott alternativ till nämndemän, men trots allt ett bättre alternativ.
[567] Se ovan under avsnitt 6.3.6. Jfr även avsnitt 6.2 angående studiens resultat.
[568] Se avsnittet 3.3, s. 35.
[569] Diesen, C., 1996, s. 231.
[570] Jfr RB 29:1.

mellt sett, samma inflytande som juristdomaren. Man kan därmed med stor sannolikhet anta att nämndemännen i praktiken trots allt har ett visst inflytande över den dömande verksamheten. Mot bakgrund av vad som angetts tidigare i framställningen om hur vi människor tolkar inkommande information individuellt utifrån våra tidigare erfarenheter och föreställningar[571] samt hur erfarenhetssatser kan sägas uppkomma samt skilja sig mellan olika människor,[572] torde det kunna hävdas föreligga en risk för att nämndemännens subjektiva åsikter, uppfattningar eller tolkningar av den information som presenteras i rättegången påverkar deras bedömning av bevisningen i målet. Dessa subjektiva inslag riskerar även att påverka den lagfarne domaren. Oavsett om man antar att juristdomaren har den huvudsakliga "makten" över målets utgång eller inte, riskerar man således få en subjektivt präglad bevisvärdering. Att vi människor försöker bekräfta de preliminära hypoteser vi redan format[573] och därför gärna tolkar inkommande information så att den bildar en logisk och sammanhängande helhet med vår redan befintliga kunskap[574] är ytterligare något som kan leda till att nämndemännen bidrar till ännu fler subjektiva inslag vid bevisvärderingen, vilken slutligen påverkar utgången i målet. Med hänsyn till vad som i detta stycke anförts måste det finnas andra, lämpligare, sätt att uppnå ett demokratiskt samhälle samt en rättssäker straffprocess på än att låta lekmän delta i straffprocessens dömande verksamhet. Denna verksamhet ska vara rättssäker och det bör således tas på allvar att forskningen visar att lekmän inte är lämpliga i samma utsträckning som lagfarna domare att företa en bevisvärdering.[575] Även om juristdomaren således skulle genomföra sin bedömning utan nämndemän (eller ännu hellre tillsammans med andra juristdomare) skulle demokratin kunna tillförsäkras medborgarna. När domarna dömer i straffprocessen utgår de från den lagstiftning som tillkommit genom just demokratiska överväganden. Den oro som vid tiden för nämndemannainstitutets införande fanns för att domare skulle ta emot mutor eller att regeringen av politiska skäl skulle utöva påtryckning på straffrättskipningen och således förmå domaren att döma i strid med lagen[576] torde inte längre existera i det svenska rättssamhället. Dessa anledningar kan därför inte längre sägas rättfärdiga lekmännens deltagande i den dömande verksamheten. Inte heller kan nämndemännen rättfärdigas mot bakgrund av pe-

[571] Se avsnitt 4.2.2 och 4.2.3 ovan.
[572] Se avsnitt 7.1.3.3 ovan.
[573] Se avsnitt 4.4 ovan.
[574] Se avsnitt 4.5 samt 4.3, s. 54.
[575] Det förtjänar härvid poängteras att bevisvärderingen ansetts vara en av de mest centrala momenten inom rättskipningen, se Diesen, C., 1994, s. 7.
[576] Se härvid Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002, s. 118.

dagogiska skäl, varvid dessa ansetts skapa en brygga mellan det juridiska, tekniska språket och medborgarnas förmåga att förstå de domar som meddelas.[577] Det ska rimligen inte krävas att nämndemän sitter med i rättegången för att juristdomaren med hänsyn därtill ska förklara sina domskäl i termer och begrepp som gemene man kan förstå. Detta ska i stället anses vara regel oavsett nämndemäns deltagande i rättegången. I dagens Sverige råder enighet om att domarna är bundna av den av folket stiftade lagen och de har i förhållande till den lagstiftande och den verkställande makten en fullt självständig ställning. Att riksdagen består av folkvalda representanter utgör vidare en garanti för att sådana allvarliga motsättningar mellan regering och allmänheten inte uppstår, något som däremot genom historien varit vanligt förekommande. Vad som utgör brott i vårt samhälle idag är således de handlingar som folket ansetts vara moraliskt förkastliga. Människors integritet och rättstrygghet skyddas därför genom att domaren är bunden av denna lagstiftning samt genom att oskuldsprincipen tillämpas i den svenska straffrättskipningen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det tycks svårt att rättfärdiga nämndemannainstitutet i det nuvarande svenska rättssystemet. De skäl som ursprungligen gav upphov till införandet av lekmän i den svenska domstolsprocessen kan med hänsyn till vad i detta avsnitt anförts sägas vara minst sagt föråldrade. De fördelar avseende den nuvarande ordningen som diskuterats kan således inte längre anses uppväga dess nackdelar. Detta stöds som visats av den studie som företagits inom ramen för denna framställning och även av annan tidigare forskning. Även i doktrinen finns det många åsikter som lutar åt det hållet och man har svårt att motivera nämndemannasystemets nytta. Det är således hög tid att lagstiftaren aktualiserar en seriös diskussion kring nämndemännens vara eller icke vara i svenskt rättssystem.

7.3 Konsekvenserna av en känslostyrd bevisvärdering

7.3.1 Inledande ord

I ovan kapitel har redogjorts för de kognitiva förklaringarna bakom känslor och subjektivism. Att varje enskild individ har egna erfarenheter, varpå känslor, övertygelser och värderingar baseras har likaså diskuterats.[578] Detta gäller även juridiska bedömare.

[577] Diesen, C., 1996, s. 35 f.
[578] Se härvid bland annat avsnitt 4.1 och 4.2 ovan samt avsnitt 7.1.3.2.

Känslor uppstår i många tänkbara situationer, vilket kan leda till många olika konsekvenser ur många skilda perspektiv. Sådana situationer uppstår dagligen i domstolsprocessen. Samtliga aktörer som är inblandade i en rättegång kan tänkas påverkas känslomässigt av dess allvar, det obehag som kan väckas samt den spänning som råder, kanske i synnerhet vid brottmålsrättegångar avseende grova, råa brott. Således är det inte enbart parternas sinnesstämning som influeras av rättegångens beståndsdelar, utan även de juridiska bedömarnas – lagfarna domare och nämndemän – sinnesstämning påverkas i åtminstone någon omfattning. Detta kan konstateras vid en genomgång av tidigare forskning men även mot bakgrund av den studie som företagits inom ramen för detta arbete. De emotionella reaktioner som kan väckas hos juridiska bedömare i en rättegång ger upphov till en mängd problem för rättssystemet i allmänhet och bevisvärderingen i synnerhet. I det följande kommer därför känslors påverkan vid bevisvärderingen att närmare diskuteras, särskilt de konsekvenser som kan tänkas uppstå därav.

7.3.2 En diskussion kring tidigare forskning

I framställningen har så här långt en stor mängd tidigare forskning redogjorts för. Det har härvid konstaterats att kognitiv psykologi är starkt förknippad med känslor och det kan därför sägas föreligga en koppling mellan den informationen vi varseblir och de känslor denna information ger upphov till.[579] Dessa känslor kan ibland medvetet eller, som framställningen har visat, omedvetet påverka våra val, värderingar och bedömningar. I detta avsnitt avses en viss, för kapitlet relevant, del av den forskning som tidigare redogjorts för behandlas och analyseras.

Eftersom all den inkommande information vi människor tar in och bearbetar påverkas av våra tidigare erfarenheter, våra värderingar och uppfattningar samt av det känslotillstånd vi för stunden befinner oss i[580] kan det hävdas att ingen människa tolkar denna information på exakt samma sätt som någon annan. I det svenska rättssystemet har emellertid rättens ledamöter som arbetsuppgift att företa en rättssäker bevisvärdering och ska vid denna enbart beakta det sakliga innehållet. Det krävs ingen längre eftertanke för att inse att det härvid kan vara svårt att skilja det ena från det andra. Hur vet man säkert vilken del som är det sakliga innehållet och vilken del som är vår egen subjektiva tolkning och vad vi själva kanske tillför informationen för att skapa en mening i

[579] Se härvid avsnitt 4.2.2, s. 47 f.
[580] Se närmare i avsnitt 4.2.2., s. 47.

denna?[581] Hur vet man vilka detaljer som faktiskt existerade från början och vilka som senare skapats av oss själva som en del i vår strävan att passa in informationen i våra redan befintliga kognitiva scheman[582] för att på så sätt försöka få någon form av "ordning" på händelseförloppet i form av kronologi och rimlighet?[583] Man skulle även vidare kunna beakta hur man ska veta om presentationsformen inverkar på innehållet[584] och i så fall kunna skilja denna påverkan från den sakliga information innehållet avser att presentera?[585]

Känslor uppstår oavsett om vi vill det eller inte. Forskning har, såsom tidigare i framställningen anförts, visat att människor även verkar vara förprogrammerade att minnas viss typ av känsloladdad information.[586] Domstolens aktörer utgör inget undantag från denna allmänmänskliga egenskap. Rättens ledamöter kommer i själva verket mer eller mindre varje dag i kontakt med olika händelser och situationer som kan aktivera minnen och känslor dels från tidigare egna upplevelser, dels från liknande ärenden i sitt arbete. Brott som anses vara moraliskt förkastliga tenderar att väcka starka negativa känslor[587] och dessa reaktioner ligger till stor del utanför vår viljas kontroll. I stället har känsloreaktionerna förmågan att påverka våra upplevelser automatiskt.[588] Även om domare kan sägas vara bättre än lekmän på att identifiera relevant information som presenteras vid rättegången[589] så medför detta, med hänsyn till det nyss anförda, således inte att de även är bättre på att undvika emotionell påverkan.[590]

Den tidigare framställningen har emellertid visat att det inte enbart är de känslor som väcks i omedelbart samband med det aktuella målet som kan påverka de rättsliga bedömningarna. Även känslor som väckts tidigare, i en från rättegången helt skild situation, kan leva kvar och påverka den tolkning vi i den senare situationen gör.[591] Detta måste sägas vara en faktor som gör det ännu svårare (om inte omöjligt) att som juridisk bedömare förhålla sig objektiv vid en kommande bevisvärdering. Man kan också ifråga-

[581] Jfr avsnitt 4.2.1, s. 41 samt 45 angående hur vi människor strävar efter att finna mening i den information vi tar del av. Jfr också s. 42 i samma avsnitt angående hur människor själva lägger till information till vad de varseblir från sin egen kunskapsbank.
[582] Se vidare om begreppet under avsnitt 4.3 ovan.
[583] Jfr avsnitt 4.5 angående berättelsemodellen. Jfr även avsnitt 4.4.
[584] Jfr härvid avsnitt 5.4.2 ovan
[585] Se vidare om detta i avsnitt 7.4.3 nedan.
[586] Se ovan i avsnitt 4.2.3, s. 48 f.
[587] Haidt, Jonathan, *The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgement*, I: Psychological Review, 108, 2001, s. 814-834.
[588] Jfr avsnitt 4.2, särskilt avsnitt 4.2.3.
[589] Se forskning som stödjer detta ovan i avsnitt 3.3.
[590] Ett exempel på detta utgörs av den studie som företagits inom ramen för denna framställning. Se mer härom ovan under avsnitt 6.2. För den fullständiga statistiken avseende studiens resultat, se bilaga 3.
[591] Se mer om detta i avsnitt 5.3, s. 74 f.

sätta hur en bevisvärdering ska kunna anses uppfylla kravet på rättssäkerhet när inte endast de känslor som en rättegång kan ge upphov till, utan även känslor man upplevt i sitt privatliv, ska försöka undvikas spela in vid bedömningen? Bevisvärderingen blir härvid ett slags lotteri där det är minst sagt osäkert vilket känslotillstånd rättens ledamöter "tar med sig" in i rättegången. Att en tilltalad hellre ser sig bedömd av exempelvis en nykär domare vars partner överraskat denne med blommor på jobbet än en domare som en halvtimme innan rättegången informerats om att dennes semesteransökan inte beviljats torde vara ett rimligt antagande. Som tidigare redogjorts för medför inte heller dessa känslotillstånd, även om man skulle antas veta om att de juridiska bedömarna är emotionellt påverkade eller inte och vilka typer av känslor de är påverkade av när de ställs inför ett nytt mål, att man kan förutspå vilka konsekvenser detta kan ha på bevisvärderingen. Varje person kan nämligen sägas reagera på och uppleva en känsla på ett individuellt sätt även om själva känslan skulle kategoriseras som densamma, till exempel som ilska eller obehag.[592] Det är med andra ord två förhållanden som komplicerar möjliggörandet av en förutsebarhet; dels att det inte är givet att samma typ av information ger upphov till samma slags känsla hos betraktarna, dels att även om det kan sägas vara just samma slags känsla dessa känner, det inte är säkert att känslan har samma innebörd för olika personer. I själva verket är förhållandet i stället det motsatta. Vad som väcker känslor av medlidande och sympati hos en person kan till exempel för en annan verka frånstötade. Det kan härvid påpekas att de relativt spridda svaren som erhölls avseende fråga 4 och 5 i den för detta arbete genomförda studien,[593] där vissa deltagare värderade sitt upplevda obehag både betydligt högre och betydligt lägre än andra deltagare, oavsett vilken version av studien de tagit del av. Detta tyder alltså på stor skillnad i hur starka, eller rentav vilka slags, känslor deltagarna upplevt.

Det har tidigare konstaterats att upplevelsen av en viss känsla medför ett specifikt kognitivt innehåll.[594] Detta innebär alltså att man gör bedömningar på olika sätt beroende på olika känslotillstånd. Den normala uppfattningen inom samhället i allmänhet, och rättsväsendet i synnerhet, tycks vara att domare borde vara, och är kapabla att vara, fria från känslor.[595] Detta är ett grundlöst antagande som baseras på orealistiska föreställningar om en totalt objektiv juridisk bedömare. Juridiska bedömare – det vill säga

[592] Hur varje individ upplever en känsla, och när de upplever den, är beroende på individens tidigare erfarenheter, värderingar och uppfattningar. Jfr härvid avsnitt 4.2 ovan.
[593] Se avsnitt 6.2 ovan. För analys av resultaten, se asvnitt 6.3.4 samt 6.3.5.
[594] Se avsnitt 4.6 ovan.
[595] Maroney, T., 2012, s. 1215.

domare och nämndemän – är människor och människor har känslor. Det kan därmed konstateras att även juridiska bedömare innehar känslor.

Att ilska är en vanligt förekommande och naturlig känsla bland juridiska bedömare i straffprocesuella sammanhang har anförts i tidigare avsnitt.[596] När domare och nämndemän bland annat möter obehaglig bevisning i form av exempelvis bilder på en brutalt mördad människa eller en svårt misshandlad person är det rimligen svårt att inte uppleva flera rättspsykologiskt relevanta känslor simultant, däribland ilska, sorg, obehag och avsky. Ilska är en normal reaktion på brottsoffers psykiska och fysiska lidande, vilket förmedlas genom åklagarens bevisning och argumentation. Att denna upplevda ilska inte i någon omfattning påverkar den juridiska bedömaren i dennes bevisvärderingen är ett orimligt och felaktigt påstående. Detta torde bland annat den studie som företagits som en del av denna framställning visa.[597] Visserligen kan främst känslor av obehag sägas föranleda de resultat som studien gett upphov till, men hänsyn bör även tas till känslor av ilska i detta sammanhang. En intressant fråga är härvid vilka konkreta effekter ilska har på den juridiska bedömaren. Vad för kognitiva processer förekommer efter det att bedömaren tagit del av obehaglig, känsloväckande bevisning? Processer som sedan sammankopplar de emotionella reaktionerna med själva bevisvärderingen.

Ilska har som tidigare i detta arbete anförts[598] visat sig starkt förknippat med impulsivt beteende och en förenklad bearbetning av information. Sådant beteende resulterar i snabba beslut framför en noggrann analys. För det fall juridiska bedömare upplever ilska kan dessa således inte helt obefogat antas företa förhastade, ogenomtänkta beslut. Det kan onekligen spekuleras i om så var fallet bakom domarnas resultat i fråga 1 avseende domarna som tog del av bildbevisning i den för detta arbete genomförda studien.[599] Att ilska på detta vis skapar ett slags riskorienterat beteende med brist på eftertänksamhet kan teoretiskt sätt ha betydande negativa konsekvenser för såväl den tilltalades rättstrygghet som rättssäkerheten i stort. Det faktum att ilskna bedömare är benägna att använda sig av fördomar och stereotyper, vilka aktiveras automatiskt,[600] förbättrar inte situationen. En inte helt orimlig observation kan härvid göras. För det fall en nämndeman, som ju väljs på basis av partitillhörighet,[601] upplever ilska och därmed är mer benägen att förlita sig på fördomar och stereotyper, kan tänkas att denne tenderar

[596] Se avsnitt 4.6 ovan.
[597] Se avsnitt 6.2 för studiens resultat, samt avsnitt 6.3 för en analys av detta.
[598] Se avsnitt 4.6 ovan.
[599] Jfr avsnitt 6.2 angående resultatet för denna fråga samt avsnitt 6.3.1 för en analys av detta resultat.
[600] Jfr Törestad, B., 2008, s. 129 samt Feigenson, N., 2010, s. 65 ff. Se även avsnitt 4.6 ovan.
[601] Se avsnitt 7.2 ovan.

att stödja sitt resonemang på bland annat partipolitiska värderingar. Som tidigare anförts[602] är detta otillåtet och kan sägas strida mot objektivitetsprincipen. Om så skulle ske, vilket inte kan anses vara en helt obefogad spekulation, kan nämndemännens existens i det svenska rättssystemet återigen ifrågasättas.[603] Detta förbättras knappast av det faktum att ilska är en känsla man särskilt upplever under arbetstid. Givetvis bör det i detta sammanhang påpekas att eftersom lagfarna domare i svenskt rättsväsende idag arbetar under stor arbetsbelastning och tidspress, det skäligen kan antas att ilska och irritation inte sällan är en del av domares vardag. Således kan fördomar och stereotyper antas leta sig in även i lagfarna domares bedömningar.[604] Vidare är tidspress en faktor som ökar risken för konfirmeringsbias, vilket kan förstärka redan befintliga fördomar och stereotyper. Diesen har härvid anfört att om domarens intuition – exempelvis hans känsla av den åtalades skuld – tillåts spela en avgörande roll vid bevisvärderingen ökar fördomarnas spelrum och därmed också risken för materiellt felaktiga domar.[605] Det faller sig här lämpligt att åter aktualisera den studie som bedrivits inom ramen för denna framställning,[606] i synnerhet resultatet för fråga 1 avseende målgruppen domare. Härvid ansåg domare som tagit del av bildbevis med obehagliga detaljer sannolikheten för att den misstänkte var skyldig vara markant högre än de domare som tagit del av motsvarande bevisning i text. Skillnaden i format, bild kontra text, medförde här en betydande skillnad i känslopåslag. Domare som tog del av bildbevisningen besvarade frågan – som ju faktiskt tar sig skepnad av en skuldfråga – med högre värden sannolikt på basis av sin intuition, sin (omedvetna) känsla av den misstänktes skuld. En känsla som troligen samspelade med en upplevd ilska och ett medlidande för det mördade offret. Dessa intuitiva känslor tilläts alltså spela en avgörande roll vid bevisvärderingen, vilket enligt Diesens resonemang alltså innebär att fördomar gavs ett större spelrum och risken för en materiellt felaktig dom ökade.

Av vad som hittills anförts i detta avsnitt kan antas att känslor är en ständig del av bevisvärderingen och de beslut de juridiska bedömarna fattar i sitt arbete. Forskning, vilken tidigare har presenterats, har visat känslomässiga reaktioner emellertid tycks väckas i större utsträckning då dessa bedömare blir exponerade för bevisning i bild än i

[602] Se avsnitt 7.2.
[603] Jfr avsnitt 7.2 ovan. För vidare diskussion, se också avsnitt 8.4 nedan.
[604] Se härvid avsnitt 4.4, s. 57.
[605] Diesen, C., 1994, s. 9.
[606] Se kapitel 6 ovan.

text.[607] Även den studie som företagits inom ramen för detta arbete har visat på ett sådant resultat.[608] Det får därför anses att den emotionella påverkan har ett negativt inflytande på bedömarens möjlighet att förhålla sig rationell i beslutsprocessen. Bedömarens förmåga att tillmäta det aktuella beviset "rätt" värde/ett rimligt värde försämras därmed, vilket resulterar i att denne värderar bevis som redovisas med obehagliga detaljer högre. Detta stöds även av den så kallade smittoeffekt som kunnat påvisas i framställningens studie.[609] Bilder, filmer och ljudupptagningar som presenteras i en rättegång åstadkommer en närhet till den aktuella händelsen och skapar lättare starka känslor än vad text gör.[610]

Det har tidigare i arbetet redogjorts för forskning som visar att människor har en stark tendens att gå bortom den information som finns given.[611] Vidare har konstaterats att människor gärna fyller ut "luckor" i den information de tar del av.[612] Man kan härvid till exempel dra slutsatser utifrån antaganden om vad som troligen har hänt eller så kan man söka i sina egna minnen efter ett slags "mall" för hur sådana saker "brukar gå till".[613] En fråga som uppstår är vilka konsekvenser dessa forskningsfynd har för den tolkning av obehaglig bevisning som företas av juridiska bedömare och om dessa kan tänkas tolka denna bevisning på ett annorlunda sätt än vad vi skulle om inte denna (omedvetna) psykologiska och emotionella känslopåverkan fanns. Härvid kan även en ytterligare aspekt tas med i bilden, nämligen att vi är måna att att bekräfta de tankar och resonemang som vi redan har utformat. Ponera att en juridisk bedömare av någon anledning har fått en första uppfattning, en känsla, om att en tilltalad är skyldig till ett visst brott. Kan dennes vilja att då bekräfta denna hypotes, och således komma fram till slutsatsen att den tilltalade är skyldig, resultera i att han anser obehaglig bevisning som ännu obehagligare än vad han annars skulle ha gjort och därmed tillmäter beviset ett högre värde än vad det egentligen kan sägas vara värt? Ett alltför snävt fokus på ett förväntat utfall torde skapa en blindhet för information som tyder på en annan slutsats än den vi redan utformat,[614] och således favoriserat, i vårt sinne. I detta sammanhang är det även av intresse att säga något om vår förmåga att lättare minnas negativ information, främst känsloladdade hän-

[607] Se avsnitt 3.2 ovan.
[608] Se avsnitt 6.2 ovan.
[609] Jfr härvid avsnitt 6.1, s. 89 samt avsnitt 6.3.3. Se även avsnitt 7.3.5 nedan.
[610] Se ovan under avsnitt 5.4.2. Jfr även avsnitt 5.4.1.
[611] Se avsnitt 4.5, s. 61.
[612] Se avsnitt 4.5, s. 61.
[613] Se avsnitt 4.3 angående kognitiva scheman. Se även avsnitt 4.5, s. 61.
[614] Se härvid avsnitt 4.4 angående konfirmeringsbias. Jfr härvid särskilt fenomenet "kunskapsmässig frysning", s. 56 f.

delser.[615] Eftersom vi blir stressade av emotionella händelser fokuseras vår uppmärksamhet automatiskt på källan som ger upphov till den känslomässiga reaktionen. Man kan med hänsyn till detta misstänka att det kan råda en diskrepans mellan de delar av informationen som presenteras i en rättegång som de olika ledamöterna "lägger märke till". Alla människor påverkas känslomässigt av olika händelser och detaljer. Även styrkan i de känslor som en situationen ger upphov till kan variera från person till person. Härvid kan även tilläggas att det inte sällan är en oerhört stor mängd information som rättens ledamöter förväntas ta del av i en rättegång. Informationen kan vidare presenteras i allt från video, ljudupptagningar, skrift eller muntligen. Rättegångar kan pågå flera dagar i sträck och kvaliteten på de olika informationskällorna kan variera i stor utsträckning. Det finns således alltid information som uppmärksammas och bearbetas mer eller mindre, som ledamöterna kommer ihåg bättre eller sämre och som tolkas i ljuset av aktörernas tidigare minnen. För att klara av att lösa problem och fatta beslut torde de juridiska bedömarna därför vara tvungna att göra förenklingar. Man kan mot bakgrund av detta förvänta sig att ledamöterna har lättast att fokusera på, och troligen också minnas, sådan information som de finner intressant eller som påverkar dem emotionellt.[616] Dessa detaljer bearbetas i högre grad, och är därför även lättare att minnas, medan information som inte uppmärksammas i samma grad inte genomgår en lika djupgående bearbetning.

Att känslor uppstår hos juridiska bedömare när de kommer i kontakt med olika händelser inom ramen för domstolsprocessen är, såsom ovan redogjorts för, ofrånkomligt. Det går inte att stoppa och det inträffar ibland oavsett om vi vill det eller inte. Ingen kan förbjuda en person att känna. Däremot kan man uppställa krav på att vissa yrkesgrupper, till exempel rättsväsendets aktörer, reflekterar över känslorna och utvärderar vilken påverkan de har vid bedömningen. Det synes vara svårt att helt ändra på våra, till viss del medfödda eller förprogrammerade, tendenser att lättare uppmärksamma eller reagera känslomässigt på viss typ av information. Skulle exakt samma känsla uppkomma hos varje juridisk bedömare vid betraktandet av samma bevisning skulle det troligen vara lättare att åtgärda detta, men verkligheten ter sig emellertid inte riktigt så enkel. Det är inte heller så att alla juridiska bedömare är lika omdömesgilla och nyanserade utan även detta varierar från person till person. En ökad medvetenhet om den problematik som

[615] Detta har behandlats tidigare i framställningen, se ovan i avsnitt 4.2.3, s. 48.
[616] Även presentationsformen och kvaliteten på detta kan vara en viktig faktor för vilken information vi uppmärksammar och därmed lättare kommer ihåg. För en mer utförlig redogörelse, se avsnitt 5.4.2 ovan.

alltjämt förekommer vid en känslostyrd bevisvärdering, samt en ökad kunskap i kognitionspsykologi, skulle förmodligen i vart fall vara ett steg i rätt riktning.[617]

7.3.3 Sänker man beviskravet vid åberopandet av känsloframkallande bevisning?

En känslostyrd bevisvärdering kan onekligen ge upphov till en rad rättsliga konsekvenser. En potentiell, och juridiskt relevant, konsekvens som härvid är värd att utreda närmare är frågan om den juridiska bedömarens (medvetna eller omedvetna) sänkande av beviskravet. Denna fråga diskuteras i det följande.

Att juridiska bedömare influeras emotionellt i någon omfattning i rättegångssammanhang får snarare ses som regel än undantag. Känslor till följd av viss information, exempelvis bevisning med obehagliga detaljer, kan uppstå och inge den juridiska bedömaren en känsla av att den tilltalade mer sannolikt är skyldig än om denne inte tagit sådan bevisning. Detta kan konstateras mot bakgrund av bland annat den studie som genomförts inom ramen för detta arbete.[618] Att juridiska bedömare precis som vilken människa som helst kan uppleva ilska när de anser att en person har begått ett obefogat fel – ett brott – är egentligen ingenting uppseendeväckande. Det blir emellertid uppseendeväckande om denna känsla mer konkret går ut över juridiken i sammanhanget, det vill säga bevisvärderingen och bedömningen i övrigt. Lindell har härom anfört att det finns en risk för att "om vi ogillar en handling, bevisvärderingen blir moraliserande till sin karaktär, varvid även beviskravet för det subjektiva rekvisitet kan komma att sänkas".[619] Känslor av ilska har vidare visat sig generera en vilja att ålägga den person som väckt ilskan skuld och att utdela bestraffning.[620] Nämnas bör att detta enligt forskningen visat sig medföra att juridiska bedömare åsidosätter noggrant övervägande av huruvida bevisningen uppnår beviskravet.[621] Mot bakgrund av det här anförda kan det inte helt obefogat spekuleras i om juridiska bedömare, medvetet eller omedvetet, sänker beviskravet med anledning av sitt känslotillstånd.

Givetvis finns inga odiskutabla, otvivelaktiga belägg för att dra slutsatsen att juridiska bedömare *medvetet* sänker beviskravet till följd av starka känsloreaktioner. Frågan är om vi med säkerhet någonsin skulle kunna undersöka ett sådant påstående. Vad gäller

[617] Se mer om detta nedan i kapitel 8, särskilt avsnitt 8.3.
[618] Se kapitel 6 ovan. Jfr särskilt 6.3.1.
[619] Lindell, B., 1987, s. 260.
[620] Maroney, T., 2012, s. 1209.
[621] Bandes, Susan A., *The lessons of Capturing the Friedmans: moral panic, institutional denial and due process*, I: Law, Culture and the Humanities, 3, 2007, s. 293-319. Observera att denna forskning utförts på jurymedlemmar inom det amerikanska rättssystemet.

juridiska bedömares *omedvetna* sänkning av beviskravet till följd av känslopåslag är saken emellertid en annan. Uppstår känslor av ilska när juridiska bedömare tar del av obehaglig, känslosam bevisning resulterar detta som sagt inte helt osannolikt i en vilja att utdela bestraffning, att skipa rättvisa. Som en följd därav kan tänkas att juridiska bedömare i ett slags ”tunnelseende” söker särskilt noga efter omständigheter i målet som styrker deras möjlighet att bestraffa den tilltalade och därmed skipa rättvisa.[622] Den tilltalade har ju trots allt genomgått en viss “sannolikhets-prövning” vad avser skuldfrågan i målet, till följd av en förhoppningsvis robust förundersökning och ett tillräckligt grundat åtalsbeslut från åklagaren. Därmed kan tankebanor uppstå i den juridiska bedömaren som säger att den tilltalade uppenbarligen utgör den mest troliga brottsförövaren som rättsväsendet “fått tag på”. Redan här kan alltså en viss, mer eller mindre omedveten, känsla misstänkas uppstå i rättens ledamöter, innebärande att den tilltalade åtminstone torde vara en klandervärd person som inte helt osannolikt begått brottet ifråga. Det kan inte uteslutas att denna konfirmeringsbias medför att man tolkar exempelvis bildbevisning med obehagliga detaljer på ett annorlunda sätt än man annars skulle. Om juridiska bedömare söker bekräfta att en tilltalad är skyldig till ett brott så är det inte helt osannolikt att dessa bedömer bildbevisningen som ännu obehagligare och därmed tillmäter detta ett högre bevisvärde än vad det egentligen är värt.[623] Att i detta sammanhang inte spekulera i om sådana kognitiva processer, som en effekt av sådant beteende, riskerar leda till ett sänkt beviskrav vore obefogat. Forskning har dessutom visat att rå, obehaglig bildbevisning i brottmål kan leda till fällande domar på olämpliga grunder, exempelvis genom ett sänkt beviskrav.[624] Det är härvid inte orimligt att tänka sig att liknande tendenser även skulle kunna uppvisas för det fall parterna (i detta fall främst den tilltalade) inte presenterar den bevisning som rättens ledamöter förväntat sig.[625] Läggs den förväntade bevisningen således inte fram kan detta leda till att rättens ledamöter tillmäter avsaknaden av bevisningen ett negativt bevisvärde, [626] vilket kan medföra att ledamöterna har närmare till hands att betrakta den tilltalade som skyldig och således (omedvetet) sänker beviskravet.

[622] Se mer om konfirmeringsbias ovan i avsnitt 4.4.
[623] Jfr Ask, K. & Granhag, P. A., 2008, s. 164.
[624] Kassin, Saul M., Garfield, David A., *Blood and guts: general and trial-specific effects of videotaped crime scenes on mock jurors*, Journal of Applied Social Psychology, 21, 1991, s. 1459-1472.
[625] Se härom ovan i avsnitt 5.5.
[626] Jfr här avsnitt 4.7 angående negativa slutledningar.

Visserligen tycks den rådande uppfattningen i svensk doktrin vara att bestämmandet av beviskravet inte omfattas av den fria bevisprövningen i RB 35:1.[627] Om domstolarna i praktiken lyckas upprätthålla det höga beviskravet i alla typer av mål är dock tveksamt.[628] Det synes vara befogat att anta att det föreligger ett glapp mellan teori och praktik. Detta tycks vidare vara tydligast i fall där psykologiska faktorer hos juridiska bedömare gör sig starkast gällande.[629]

En intressant aspekt i diskussionen om sänkt beviskrav är den om hur indiciebevisning kontra direkt bevisning påverkar bedömarens föreställningsförmåga.[630] Härvid har målande bevisning visats tilltala föreställningsförmågan, medan abstrakt bevisning inte gör det. Detta har medfört att jurymedlemmar är mer benägna att fria i mål där bevisningen endast består av indiciebevisning, trots att de själva uppskattar den objektiva sannolikheten för den tilltalades skuld som tillräcklig för att meddela fällande dom. Jurymedlemmar inom det amerikanska rättssystemet har som tidigare anförts påvisats fria den tilltalade i indiciemål då de vid indiciebevisning lättare kan föreställa sig ett scenario där den tilltalade är oskyldig. På motsvarande vis meddelar jurymedlemmarna i större utsträckning fällande dom vid direkt bevisning, eftersom man finner det lättare att föreställa sig ett scenario där den tilltalade är skyldig. Hur är då detta relevant i en diskussion kring sänkt beviskrav till följd av känsloframkallande bevisning? Studierna på området[631] visar tydligt att förhållandet mellan ”levande bevisning” och föreställningsförmågan är grundläggande. Att känsloframkallande bevisning, exempelvis bildbevisning med obehagliga detaljer, dessutom tilltalar uppmärksamheten hos juridiska bedömare har tidigare berörts.[632] Vidare visar den studie som företagits som en del av detta arbete[633] hur känsloframkallande bevisning i form av bildbevis med obehagliga detaljer kan förmå juristdomare att bedöma sannolikheten för den misstänktes skuld som högre än vad mindre känsloframkallande bevisning i exempelvis text kan. Avgörande tycks vara att juridiska bedömare kan föreställa sig den misstänkte som skyldig.[634] Härvid har direkt bevisning störst effekt, i motsats till indiciebevisning. Trots att jurymedlemmarna som ovan anförts uppskattade den objektiva sannolikheten för den tilltalades skuld som

[627] Lindell, B., 1987, s. 125. Se dock Edelstam, H., 2009, s. 164 där Edelstam menar att frågan om bevisvärdering bör ses i samband med frågorna om beviskrav och bevisbörda.
[628] Jfr Diesen, C., 2008, s. 405.
[629] Ibid.
[630] Se mer om “Wells Effect” ovan under avsnitt 3.4.
[631] Se mer ovan under avsnitt 3.4.
[632] Se avsnitt 7.3.2 ovan samt avsnitt 3.2. Jfr även ovan i avsnitt 4.6 om fördelarna med ilska.
[633] Se ovan i kapitel 6. Se särskilt avsnitt 6.3.1.
[634] Jfr ovan under avsnitt 3.4.

tillräcklig för att meddela fällande dom, friades den tilltalade då juryn vid indiciebevisning lättare kunde föreställa sig ett scenario där den tilltalade var oskyldig. Uppenbarligen har dessa tankeprocesser resulterat i någon form av höjt beviskrav. Att direkt bevisning motsatsvis medför att jurymedlemmar meddelar fällande dom i större utsträckning torde således kunna innebära att direkt bevisning medför ett sänkt beviskrav. Wells Effect har förklarats utifrån magkänslan.[635] Jurymedlemmarna behöver således ”känna” att den tilltalade begått brottet. Avsaknaden av denna känsla medför att man meddelar en friande dom oavsett hur hög den objektiva sannolikheten för den tilltalades skuld är. Därmed tycks viss, känsloväckande, bevisning spela en avgörande roll vid efterlevnaden av det på förhand uppställda beviskravet.

Det kan sammanfattningsvis inte uteslutas att den juridiska bedömarens hypotetiska jakt på en brottsförövare och att skipa rättvisa resulterar i ett medvetet, eller mer sannolikt, omedvetet, sänkt beviskrav. Att beviskravet påverkas av vilken typ av bevisning juridiska bedömare tar del av kan inte heller bortses ifrån. Dessa faktorer kan onekligen riskera rättssäkerheten ur straffprocesuell synpunkt.

7.3.4 Leder känslor alltid rätt?

Populärkulturen har en historia av att förmedla berättelser innehållande budskap om hur bra allting blir om man “följer sin känsla”. Man framhåller gärna känslan såsom den mest pålitliga vägledaren.[636] Frågan som infinner vid ett begrundande av detta budskap är dock hur känslan kan veta vad som är rätt och inte? Detta är något som populärkulturen tyvärr inte behandlar i lika stor utsträckning. Som tidigare anförts är känslor inte några fristående, allvetande väsen, utan i stället processer som samspelar med kognition och perception.[637] Det kan därför ifrågasättas om känslor alltid kan sägas leda rätt? Denna fråga utgör utgångspunkt för detta avsnitt.

Utifrån vad som sagts tidigare i framställningen får det anses klarlagt att människans befintliga kunskap och tidigare erfarenheter har ett oerhört stort, och ibland negativt, inflytande på vad vi varseblir och även på vad vi känner.[638] Vi låter vidare vårt känslotillstånd inverka på vår fortsatta tolkning av inkommande information. Det är således lätt att inse att vi låter känslorna styra och inverka på de beslut vi så småningom fattar

[635] Se ovan under avsnitt 3.4.
[636] Se avsnitt 5.3 ovan.
[637] Jfr avsnitt 4.2 ovan.
[638] Se avsnitt 4.2 ovan. Jfr även avsnitt 7.1.3.4 samt 7.1.3.5.

och det torde därför vara viktigt att känslorna vi upplever kan sägas vara "rätt", det vill säga spegla det faktiska förhållandet som vi upplever. Det är härvid intressant att forskning visar att brottsoffer bedöms som mest trovärdiga när de uppvisar ett beteende som överensstämmer med de rådande förväntningarna om ett brottsoffers reaktioner.[639] Studien visar också att brottsoffer bedöms som minst trovärdiga när de i stället bryter mot dessa förväntningar. Det torde således inte endast vara offrets känsloutspel samt de föreställningar vi har om hur detta rimligen bör ta sig uttryck, utan även de känslor som uppstår i oss när vi bevittnar känslosamma offer. När vi tar del av bevisning i form av ett offers utsaga, varvid denne uppvisar starka känslomässiga reaktioner, får det oss som bedömare att känna negativa känslor, mer obehag inför brottet samt ett större medlidande med offret än vad vi hade gjort om de förväntade känslorna inte uppvisats av offret. Vi torde i och med att våra förväntningar om offrets beteende besannas ha lättare att föreställa oss att offret verkligen blivit utsatt för det aktuella brottet och på samma sätt ha lättare att föreställa oss att den tilltalade verkligen begått gärningen.[640] En parallell kan härvid även dras till den studie som genomförts inom ramen för denna framställning. Studien visade att både de juristdomare samt de juriststudenter som upplevt ett stort obehag inför den tilltalade och brottet efter att ha tagit del av bildbevisning avseende det mördade offret, ansåg det betydligt mer sannolikt att den tilltalade faktiskt hade begått det aktuella brottet än de deltagare som inte tagit del av bildbevisningen.[641] Det är rimligt att anta att deltagarna som blev exponerade för bildbevisningen, och som därmed upplevde negativa känslor och mer obehag inför gärningen samt den tilltalade, hade lättare att föreställa sig att den tilltalade faktiskt utfört det aktuella brottet. Ett rimligt antagande är även att de känt ett större medlidande med offret än de som inte tog del av bildbevisningen.

Det tycks, med hänsyn till vad som nyss anförts, mycket svårt (om inte omöjligt) att förbli opåverkad vid exponering av obehaglig bevisning eller känsloutspel från personer som deltar i rättegången. Det är dock oerhört viktigt att inse att det inte är samma sak att som offer ha en känsla inuti och att visa en känsla utåt. Såsom framställningen visat upplevs känslor helt individuellt utifrån våra tidigare erfarenheter och det är förmodligen lika individuellt hur man utåt sett visar en viss känsla. Även om man som bedömare

[639] Denna forskning presenteras mer utförligt ovan under avsnitt 3.3, s. 35.
[640] Här kan även en jämförelse göras med fenomenet Wells Effect som innebär att vi har lättare att fälla en tilltalad till ansvar om vi får ta del av bevisning som tilltalar vår föreställningsförmåga. För en utförligare redogörelse av fenomenet, se avsnitt 3.4 ovan.
[641] Se avsnitt 6.3.1 ovan.

förväntar sig att människor ska ge uttryck för en viss känsla i en given situation, finns det alltså en rad anledningar till att människor visar olika känslor, likväl som de inte gör det. Det stereotypa beteende vi förväntar oss att ett offer ska uppvisa är långt ifrån alltid vad människor faktiskt uppvisar i praktiken. En ytterligare aspekt som inte heller kan bortses från är den spänning som ofta råder i rättegångssalen kan antas inverka på personernas känsloutspel. Personer som deltar i rättegång är troligtvis ofta nervösa och spända och tycker det är en otroligt jobbig situation att utsättas för, något som också kan bidra till att man inte visar samma känslor som man kanske gör hemma i vardagsrummet när man anförtror sig åt en nära vän. Vidare kan nämnas ännu en omständighet som man i sammanhanget inte får glömma bort, nämligen den kulturella aspekten av hur man visar känslor. Kulturen avgör vad som är tillåtet och förväntas av oss när det gäller uppvisande av känslor, varför känslouttrycken kan sägas vara i hög grad kulturellt färgade. Sverige är idag ett mångkulturellt land, vilket gör det ännu viktigare att de stereotypa förväntningar som juridiska bedömare med svensk bakgrund har inte får genomslag vid bevisvärderingen. Som ovan anförts bör några sådana förväntningar inte finnas oavsett om personen har samma kulturella bakgrund som den juridiska bedömaren eller inte, men det kan tänkas finnas ännu större avvikelser från det känslouttryck som förväntas av bedömaren när det gäller personer med annan kulturell bakgrund. Detta understryker ytterligare varför man inte kan sätta likhetstecken mellan att ha en känsla inuti och att visa en känsla utåt.

Att försöka bortse från den känsla vi inges av ett visst objekt eller av en känsloreaktion från en annan person torde inte vara en lätt uppgift. Som en enkel demonstration av detta kan en jämförelse härvid göras med den känsla vi upplever inför en fobi. När man lider av en fobi kan man veta med sig att den situationen man befinner sig i, vilken utgör själva fobin, inte utgör någon verklig fara, men känslan av fara kan ändå vara överväldigande. I dessa fall kan känslan alltså vara ett problem som leder oss fel, även att vi kan sägas vara medvetna om att känslan är missvisande. Man inser därför lätt svårigheten i att bortse från sådana känslor vi är omedvetna om är felaktiga, till exempel stereotypa uppfattningar om hur ett offer förväntas reagera, vid våra beslut när vi inte ens tycks klara av att undvika en påverkan från de känslor som vi faktiskt vet är missvisande.

Avslutningsvis ska sägas att man inte heller kan dra slutsatsen att känslor alltid är missledande. Att känslor inte är några fristående, allvetande väsen har nu konstaterats, men detta innebär även att man lika lite som att påstå att en känsla alltid leder rätt kan

hävda att en känsla alltid leder fel. Tvärtom torde känslor ibland kunna leda bedömaren in på "rätt spår" och denne kan då dra nytta av upplevda känslor och använda detta som ett verktyg vid bevisvärderingen. En utförligare diskussion om detta företas nedan i avsnitt 7.3.6.

7.3.5 En känsla som smittar

Känslor kan, som anförts,[642] väckas både före och under själva förhandlingen i en rättegång. Anledningen till att någon är känslomässigt påverkad redan i förväg inför en rättegång kan vidare vara rent privat,[643] men kan också bero på en intensiv mediabevakning.[644] De känslor som väcks innan förhandlingen, i en till målet helt orelaterad situation, kan således leva kvar i den juridiska bedömaren och smitta av sig på den bevisning som senare presenteras i rättegången.[645] Det är alltså inte enbart de känslor som väcks i omedelbart samband med den aktuella rättegången, utan även sådana som den juridiska bedömaren bär med sig sedan tidigare, som inverkar på bevisvärderingen i målet. Detta eftersom bedömarens befintliga känslotillstånd påverkar hur denne senare uppfattar och tolkar den bevisning han tar del av under förhandlingen.[646] Detta visar också den studie som företagits inom ramen för detta arbete. Det kunde härvid urskiljas en så kallad smittoeffekt där de deltagare som tagit del av bildbevisning med obehagliga detaljer därefter tillerkände annan, till bilderna orelaterad, bevisning ett markant högre värde än de deltagare som inte fått se bildbevisningen utan i stället fått bevisningen beskriven i text.[647]

Det tycks alltså förhålla sig så att när en juridisk bedömare[648] blir emotionellt påverkad av obehaglig bevisning, så att denne upplever negativa känslor som till exempel ilska, avsky eller obehag, så blir den bevisning som bedömaren därefter tar del av också (omedvetet) "filtrerad" genom denna, redan befintliga, känsla. Även den tilltalade tycks på ett liknande sätt betraktas genom detta filter och således bedömas vara ännu obehagligare.[649] Man kan härvid även fråga sig om inte detta filter även torde tillämpas avse-

[642] Jfr härvid bland annat avsnitt 5.3 samt kapitel 3 ovan. Även den studie som företagits inom ramen för framställningen ger stöd för detta, se mer om studien i kapitel 6.
[643] Se avsnitt 7.3.2 ovan.
[644] Jfr ovan i avsnitt 5.3.
[645] Se mer om detta i avsnitt 5.3, s. 74.
[646] Se mer om detta ovan i avsnitt 4.2.3, s. 47 f.
[647] För utförligare analys av den smittoeffekt som uppvisades i studien, se ovan i avsnitt 6.3.3.
[648] De målgrupper som vid studien uppvisade en smittoeffekt var målgrupperna domare, nämndemän samt juriststudenter. För studiens exakta resultat, se avsnitt 6.2 ovan.
[649] Jfr resultaten till studiens fråga 3 samt 5, se avsnitt 6.2 samt bilaga 3. Noteras kan att värdena på svaren till fråga 5 generellt var högre upp på skalan än svaren till fråga 3.

ende målsägandens offerroll, fast med annorlunda effekt. Det är inte orimligt att tänka sig att den känsla av obehag som viss bevisning ger upphov till, och som också medför att den tilltalade betraktas som mer obehaglig, även medför att bedömaren på motsatt sätt känner ännu mer sympati och medlidande med offret. Man kan vidare undra huruvida den juridiska bedömaren, i de fall som en målsägande anses ha gjort "fel intryck" eller uppvisat "fel känslor",[650] blir mer benägen att bedöma bevisning mot den tilltalade på ett mer fördelaktigt sätt. Man kan därmed spekulera i om känslor som kan sägas vara motsatta varandra, exempelvis avsky och sympati, "samspelar" med varandra. Detta i den bemärkelsen att om en känsla förstärks, torde en annan känsla av motsatt karaktär, försvagas.

Även att den föreliggande bevisningen i målet (ännu) inte kunnat visa det vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig till det aktuella brottet, torde obehaglig bevisning ändå smitta av sig. Vad rättens ledamöter på ett tidigt stadium i en brottmålsförhandling, mot bakgrund av den förekommande bevisningen (till exempel bildbevisning avseende ett mordoffer), kan vara säkra på är att *någon* faktiskt har utfört en brottslig gärning. Det torde emellertid vara lätt hänt att den person som "råkar" vara åtalad i målet intuitivt tillmäts en nackdel till följd av de känslor som uppstår i juridiska bedömare vid exponering för den obehagliga bevisningen.[651] Tankefelet som här kan tänkas uppkomma (omedvetet) är att de juridiska bedömarna utgår från en hypotes som lyder "antingen är den som är tilltalad i målet som är skyldig eller ingen alls". När bevisningen med säkerhet visar att ett mord faktiskt begåtts – det vill säga att det är ställt utom rimligt tvivel att de objektiva rekvisiten ifråga är uppfyllda – är det inte orimligt att anta att den tilltalade bedöms mer negativt. Han genomgår alltså en filtrering i vilken den juridiska bedömarens känslor utgör filtret.

Bevisvärderingen ska enligt förarbetena präglas av bland annat objektivitet samt bygga på analys och värdering av varje enskilt bevis.[652] Diesen anser härvid att det är avgörande för all bevisvärdering, som vill göra anspråk på att vara i någon grad objektiv, att målets utgång inte grundas på ett totalintryck av den föreliggande bevisningen.[653] Mot bakgrund av den diskussion som förts ovan i detta avsnitt kan man emellertid fråga sig hur man som juridisk bedömare kan undvika att låta känslor från ett bevis "smitta"

[650] Jfr härvid avsnitt 7.3.4 ovan.
[651] Jfr resonemanget ovan i avsnitt 7.3.3.
[652] Se mer om detta i avsnitt 2.3 ovan.
[653] Diesen, C., *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 1993, s. 431.

andra bevis när man företar en sådan, önskvärd, separat bedömning av varje bevis. Även om man således ser till att göra en separat bedömning för varje enskilt bevis så torde man inte kunna tillsäkra att det känslotillstånd bedömaren försatts i efter att ha tagit del av ett bevis inte riskerar att smitta av sig även på annan bevisning. De övriga bevisen torde i stället, i enlighet men resonemanget ovan samt den företagna studien, påverkas av det känslotillstånd den juridiska bedömaren befinner sig i. Det har ansetts att varseblivningen ligger i den varseblivandes hjärna på samma sätt som skönhet anses ligga i betraktares ögon[654] och man torde i likhet med detta kunna hävda att skuld, åtminstone till viss del, likaså ligger i den varseblivandes hjärna. Bevisningen i rättegången, och i viss mån också parterna, kan därmed antas komma att silas genom detta, den juridiska bedömarens, känslomässiga filter.

7.3.6 Emotionella reaktioner som verktyg

Hittills i framställningen har främst fokuserats på känslors "negativa" konsekvenser i juridiska sammanhang. Onekligen ter det sig så att subjektiva inslag i form av negativt betingade känslor oftast tycks medföra bevisrättsliga nackdelar. Emellertid bör något nämnas om de fördelar, de "positiva" effekter, som kan sägas vara resultatet av en emotionellt präglad bevisvärdering, varför denna aspekt diskuteras kort i det följande.

Det kan tänkas att juridiska bedömare, om de besatt kunskapen och förmågan, skulle vara intresserade av att rikta sina emotioner "åt rätt håll". Eftersom det tycks vara oundvikligt att påverkas subjektivt på ett eller annat sätt i rättegångssammanhang, oavsett om det är människorna som deltar eller den bevisning som presenteras som är källan, lär det rimligen vara mer konstruktivt att försöka dra nytta av denna påverkan. Alla emotioner för åtminstone någonting bra med sig, ur något perspektiv.[655] Flera emotionspsykologiska forskare, såsom Lerner, Keltner, Semmler och Brewer, men även rättsvetenskapliga och beteendevetenskapliga forskare som Maroney har på senare år visat att juridiskt fördelaktiga känslor också kan utkristalliseras ur vissa specifika, negativt artade emotioner.[656]

Sorgsenhet kan skäligen förväntas vara en ofta förekommande känsla i brottmålssammanhang. Att detta, likväl som rädsla, ilska och obehag, klassificeras som en rätts-

[654] Se ovan i avsnitt 4.3, s. 55.
[655] Se ovan i avsnitt 4.6, s. 64 f.
[656] Se avsnitt 4.6 ovan.

psykologiskt relevant känsla har tidigare konstaterats.[657] Sorg har som sagt visat sig medföra att bedömare företar en mer systematisk analys.[658] Detta får anses fördelaktigt eftersom bevisvärderingsförfarandet enligt förarbetena inte får grundas på totalintrycket av det material som förekommit i rättegången. Ilska medför, som ovan anförts,[659] en rad bevisrättsligt oönskade effekter. Emellertid är ilska en signal på att vi står inför någonting viktigt, vilket fokuserar vår uppmärksamhet på situationen och möjliggör en närmare granskning av fallet. Att en allmänt negativ sinnesstämning medför att bedömare har lättare att göra en mer djupgående analys av utsagor,[660] varvid motsägelser lättare upptäcks, får anses bidra till en mer rättssäker straffprocess.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att juridiska bedömares negativ präglade känslor inte enbart medför beklagliga konsekvenser för bevisvärderingen och bedömningen i stort, utan likväl resulterar i vissa fördelaktiga effekter. Den utmaning som emellertid kan sägas föreligga avser hur vi uppmärksammar dessa emotioners fördelar och lyckas dra nytta av dem i praktiken.

7.4. Strategier i rättegången

7.4.1 Inledande ord

Känslor, och uttryck för dessa, har onekligen visat sig både förekomma i rättegångssammanhang samt påverka den bevisvärdering som är en del därav. Detta kan konstateras mot bakgrund av kapitel 10 ovan. Att våra erfarenheter (både medvetet och omedvetet) styr vårt tänkande, våra värderingar och därmed vilka känslor vi känner i olika situationer har likaså konstaterats ovan under kapitel 8. Dessa konstateranden bör inte utan vidare lämnas därhän. De resulterar nämligen i vissa konsekvenser, eller snarare strategiska möjligheter, för de som är parter och partsombud i rättegången.

I detta kapitel ges analysen ytterligare en dimension. Här ställer vi oss frågor som hur parterna och partsombuden i rättegången kan strukturera sin bevisföring på så sätt att den tilltalar rättens ledamöter maximalt och därmed ger störst effekt och hur man med hjälp av olika presentationsformer kan plantera "rätt" känslor i juridiska bedömare för att på så vis nå framgång i målet. Vidare diskuteras hur man kan inspireras och begagna

[657] Se bland annat avsnitt 4.6 och avsnitt 3.2.
[658] Se ovan i avsnitt 4.6, s. 62.
[659] Se avsnitt 7.3.2 ovan.
[660] Se ovan i avsnitt 3.2, s. 34.

sig av media för att få bevisning, exempelvis en utsaga, att påverka bedömare på "rätt sätt". I sammanhanget aktualiseras även en diskussion kring huruvida modern svensk straffprocess kan sägas vara på väg mot ett rättegångens skådespel, likt den dramatiskt präglade amerikanska rättegången.

7.4.2 En dramaturgisk bevisföring

Tidigare har anförts att den mediala publiken, det vill säga gemene man i vårt moderna samhälle, kan sägas vara van vid ett slags medial logik, vilken medför att man förväntar sig att bli underhållen.[661] Vi förväntar oss otvivelaktigt en typ av mönster i berättelser, oavsett om vi tittar på TV-serier, ser på film eller läser en skönlitterär bok. Populärkulturen har lyckats fånga och utnyttja dessa mönster för att skapa stimulans och sammanhang, väcka intresse och därmed bibehålla uppmärksamhet. Dessa effekter vill rimligen både parter och partsombud uppnå vid sin argumentation och bevisföring i rättegången. I synnerhet då dessa effekter anknyter till vår utformade referensram, vilken i sin tur underbygger våra bedömningar samt uppfattningar av hur verkligheten ter sig (erfarenhetssatser).[662]

Att populärkulturella mönster, likt röda trådar genom en handling, lever inom varje människa – så även juridiska bedömare – kan resultera i en del intressanta möjligheter för parterna i en rättegång. Eftersom vi genom kognitiva förklaringsmönster ofta konstruerar ett slags berättelse för att skapa en meningsfull helhet,[663] är det inte ett obefogat antagande att parter som är medvetna om detta söker strukturera sin bevisföring i enlighet härmed. Detta är egentligen inget revolutionerande i sig eftersom den så kallade berättelsemodellen, eller narrativa teorin som Diesen uttrycker det,[664] varit föremål för diskussion tidigare. Nyckeln är att skapa närvaro i situationen och beröra med röstlägen och dramaturgi för att på så vis framkalla "rätt" känslor hos rättens ledamöter. Av vad som ovan anförts att döma[665] tycks en taktik som anspelar på rädsla vara en av de mest tillförlitliga övertalningsstrategierna.

En viktig aspekt för att skapa en levande, berättande och dramaturgiskt "ultimat" bevisföring är kronologi. En argumentation i kronologisk ordning kan vara direkt avgö-

[661] Se ovan i avsnitt 5.4.1, s. 76 f.
[662] Se avsnitt 5.2 och 5.3 ovan.
[663] Jfr avsnitt 4.5 ovan angående berättelsemodellen.
[664] Diesen, C., *Supplement 2014 till Christian Diesen – bevisprövning i brottmål*, Juridicum, Stockholms universitet, Stockholm, 2014, s. 6.
[665] Se avsnitt 5.3 ovan.

rande för en åklagare eller försvarsadvokat i deras strävan att övertyga rättens ledamöter. Detta kan konstateras bland annat mot bakgrund av Pennington och Hasties studie.[666] Således kan parterna i rättegången, och deras ombud, tjäna mycket på att förebereda sin argumentation noga genom att strukturera upp den enligt en logisk röd tråd. Det fragmentariska och osammanhängande anses ofta inte spännande att lyssna på, svårt att förstå och därmed svårare att tro på, även om det kan vara både sant och relevant.[667] Att partsombud, som ju i sitt arbete dagligen argumenterar i juridiska termer (mot bakgrund av föreliggande bevisning), vill och kan dra lärdom av en berättande bevisföring får därför anses högst sannolikt. Som en del av denna berättande, levande och dramaturgiskt inspirerade bevisföring kan vidare målande bevisning agera hjälpmedel eftersom sådan tilltalar föreställningsförmågan.[668] För en närmare diskussion kring målande bevisning i form av text kontra bild, samt andra format, se nedan i avsnitt 7.4.3.

Processens otvivelaktiga karaktär av en kamp mellan två sidor där den part som presenterar den mest trovärdiga historien vinner resulterar rimligen i att faktorer som berättarens auktoritet, berättelsens sammanhang och logik har stor betydelse. Detta betyder emellertid inte att samma retoriska förmåga till gripande berättelse förekommer hos exempelvis vittnen, målsägande och tilltalade. Att dessa besitter en talang för att presentera, och för den delen även minnas, sina utsagor i logiska tidsföljder är knappast någonting man som ombud kan utgå ifrån, i synnerhet med hänsyn till den spända atmosfär som får sägas råda i en brottmålsrättegång. Härvid uppstår en problematik för åklagare och försvarsadvokater i deras strävan efter en kronologisk, berättande och känsloväckande bevisföring. Går det att förutsäga hur en tilltalad kommer att agera i rättssalen? Kan man "träna" ett vittne att bete sig på ett visst sätt och att berätta "rätt" saker? Dessa frågor diskuteras mer utförligt nedan under avsnitt 7.4.2. Det kan emellertid nämnas att vittnen, tilltalade och målsägande med all sannolikt inte återger händelser enligt populärkulturens berättarmönster, särkilt inte när det gäller starka känslomässiga upplevelser. Att återge information i berättelser innebär ett ansträngande kognitivt arbete. Detta torde vara något som vittnen, tilltalade och målsägande får svårigheter att klara av i en så påfrestande miljö som rättssalen utgör. Vidare förutsätter detta att minnen från en händelse lagras samt framplockas i kronologisk ordning. Detta torde vara ovanligt, särskilt när det gäller emotionellt påfrestande upplevelser.

[666] Pennington, N. & Hastie, R., 1990. Se ovan i avsnitt 4.5.
[667] Jfr ovan i avsnitt 5.4.1, s. 78.
[668] Se mer ovan i avsnitt 3.4.

Att våra attityder och övertygelser är konstruerade på basis av minnen och erfarenheter, som i sin tur kan grunda sig på populärkulturellt innehåll har redogjorts för ovan.[669] Således kan populärkulturellt influerade erfarenheter styra juridiska bedömares attityder och övertygelser gentemot diverse objekt och subjekt. Lyckas åklagare och försvarsadvokater väcka dessa erfarenheter, och de känslor som är kopplade till dem, till liv genom sin bevisföring får de sägas ha antagit en processrättsligt lovande strategi. En strategi som är helt tillåten enligt förarbetena till RB 35:1.[670] Dock bör här påpekas den "risk" för skillnader i olika ombuds retoriska förmåga och kreativitet. Att en försvarsadvokat har en fallenhet för att berätta fångande berättelser i kronologisk ordning betyder naturligtvis inte att en annan försvarsadvokat besitter samma talang. Detta faktum gäller givetvis även åklagare. En sådan, förvisso fullt förståelig, skillnad i förmåga får skäligen inte tillåtas påverka rättens bevisvärdering och bedömning i stort, vilket emellertid tycks vara fallet enligt vad som redogjorts för i detta arbete. Detta riskerar såväl den tilltalades rättstrygghet som rättssäkerheten.

Berättande och dramaturgiskt inspirerad bevisföring behöver emellertid inte nödvändigtvis ha oönskade effekter på dömandet inom straffprocessen. Det viktiga i rättssammanhang är att den som tar del av berättelserna, det vill säga rättens ledamöter, har förmågan att kritiskt granska och värdera innehållet. Detta innebär att kunna skilja mellan själva bevisföringen och bevisinnehållet, det vill säga det sakliga materialet. För att åstadkomma detta krävs att varje enskild ledamot uppmärksammas på sina potentiella brister och tankebanor i dessa sammanhang. Är vi medvetna om problemet är halva slaget vunnet. Mer härom diskuteras emellertid nedan i kapitel 8.

7.4.3 Att plantera en känsla

I vår kultur finns som anförts en rad koder för hur en känsla ska gestaltas för att anses trovärdig.[671] Vidare har det beskrivits hur forskning visar att bedömare har stereotypa föreställningar om hur ett offer ska agera för att upplevas som trovärdigt.[672] Många av de uppfattningar som finns angående hur en känsla ska ta sig uttryck för att vara trovärdig får anses vara ganska självklara för oss; till exempel visar forskning att bedömare förväntar sig att man som våldtäktsoffer ska vara ledsen när man berättar om vad man

[669] Se avsnitt 7.1.3.2 och 7.1.3.3 samt även avsnitt 5.3.
[670] Se ovan under avsnitt 2.3. angående det faktum att det är tillåtet för domare att använda erfarenhetssatser vid bevisvärderingen.
[671] Se ovan i avsnitt 5.4.1, s. 78.
[672] Jfr härvid avsnitt 7.3.4, s. 142. Se även avsnitt 3.3, s. 35 där denna forskning redogörs för.

utsatts för. Att offret i stället skulle se neutral ut, eller till och med glad, torde för de allra flesta upplevas som otroligt märkligt och skulle vara något som förmodligen skulle medföra att vi betvivlade sanningshalten i berättelsen.[673] Men det finns emellertid många föreställningar som är mer subtila och som snarare påverkar oss omedvetet. Att utbilda sig till skådespelare handlar mycket om att medvetandegöra dessa, normalt sett subtila, omedvetna föreställningarna och på så sätt lära sig att använda dem för att skapa en känsla i publiken. Det finns oräkneliga knep som aktörerna på scenen kan begagna sig av för att få publiken att uppfatta dem på vissa sätt och därmed känna en viss känsla. Eftersom möjligheten att lära sig hur man drar nytta av dessa olika knep tydligen existerar finns det uppenbarligen också en chans för parter och övriga aktörer i rättegången att ta till sig sådan kunskap och använda den för att nå framgång med sin talan.[674] Känslor, och hur dessa bör uttryckas, har visat sig både förekomma i rättegångssammanhang samt påverka den bevisvärdering som sedan leder fram till den slutliga utgången i målet.[675] Man kan därför konstatera att det finns ett stort utrymme för parterna att försöka plantera "rätt" känsla i rättens ledamöter och att detta tydligen även finns en bra chans att detta kan påverka dessas bedömning i en för parten fördelaktig riktning.

De juridiska bedömare som arbetar i domstol vet säkerligen att bevisvärderingen inte får grundas på subjektiva faktorer. De vet med all sannolikhet att en persons kroppsspråk och karaktär inte ska spela in vid bedömningen. Frågan man bör ställa är emellertid hur bevisvärderingen i praktiken faktiskt går till eller åtminstone kan antas gå till. Att rättens ledamöter rent teoretiskt känner till att de ska företa en objektiv bedömning lär vara lite värt om bedömningarna ändå färgas av omedvetna subjektiva faktorer som till exempel den känsla bevisningen, eller aktörerna i rättegången, inger dem. Forskningen visar härvid att rättsväsendets aktörer lägger vikt vid kroppsspråk, kläder och beteende vid bedömningen av utsagor.[676] Detta trots att rättens ledamöter får antas instämma i uppfattningen att man inte ska värdera en persons kroppsrörelser och således se på utsidan om en person är skyldig till ett brott eller inte, utan att man ska göra en saklig bedömning av den information som framkommit under förhandlingen. Att sådana subjektivt präglade bedömningar ändå inträffar i praktiken kan delvis ha att göra med media och vår kultur. TV, film och litteratur skapar ett slags schablonbilder av hur till

[673] Jfr avsnitt 3.3, s. 35 f. Domare tycks emellertid inte uppvisa denna tendens i lika stor utsträckning som lekmän, se mer om detta i samma avsnitt.
[674] Jfr även avsnitt 7.4.2 ovan.
[675] Se avsnitt 7.3 ovan.
[676] Se Christianson, S. Å., & Ehrenkrona, M., 2011, särskilt s. 113 f. Jfr även avsnitt 5.4.1 ovan.

exempel en brottsling ska se ut eller agera. Även om dessa berättelser hämtar inspiration från verkligheten måste man inse att denna gestaltning inte överensstämmer med denna och således inte är en realistisk representation av verkligheten. Gestaltningen är vidare inte på något sätt statistiskt säkerställd. Man arbetar inom film- och TV-produktion mycket med ljud och ljus för att förmedla känslor till publiken. Det finns åtskilliga tekniker, kameravinklar, klippningar och ljussättningar som gör att skaparna av framställningen kan manipulera eller "vägleda" publikens tolkning i den riktning som de önskar.

Mot bakgrund av vad som tidigare anförts om olika presentationsformers vikt för tolkningen av den information som presenteras[677] inser man snabbt vilket värdefullt verktyg detta kan utgöra för åklagare eller parternas ombud då de vill lägga fram sin sak på ett för sina klienter mest fördelaktigt sätt. De borde således kunna dra nytta av att använda sådana presentationsformer som lättare tilltalar publikens föreställningsförmåga och får dem att minnas informationen bättre.[678] Man torde också ha större möjlighet att plantera "rätt" känsla i bedömarna om man ser till att presentationen håller en dramaturgiskt god kvalitet och man kan även laborera med färger och klippning i de rekonstruktionsfilmer som spelas upp för att framhålla samt tona ner "rätt" aspekter av informationen. Parterna i den svenska domstolsprocessen får själva välja vilket presentationsformer de ska välja för sin bevisning. De får för den delen även presentera i princip vilken bevisning de vill.[679] Detta torde ge parterna och dess ombud goda förutsättningar för att lyckas inge domarna "rätt känslor". Skulle ett ombud till exempel använda sig av knep som är vanliga inom teater, såsom att kort titta nedåt mot bröstet och magen, det vill säga sitt "inre", och sedan titta upp och se rättens ledamöter i ögonen när han säger sin replik skapas lätt intrycket av att han noga tänkt över det han säger och att han nu verkligen talar sanning.[680] Det ligger sedan nära till hands för ombudet att lära ut dessa knep till sina klienter, så att även dessa får fördelen av att uppfattas som trovärdiga av de juridiska bedömarna.[681]

Forskning visar att det finns belägg för att förvänta sig att visuella presentationsformer såsom film och datoranimeringar får starkare effekt än muntliga och skriftliga presentat-

[677] Se avsnitt 5.4.2 ovan. Jfr även föregående avsnitt.
[678] Se avsnitt 3.4 angående Wells Effect. Jfr även avsnitt 4.2.3, s. 48 f. angående att man bearbetar informationen i känsloframkallande bilder djupare än vad man gör med information i text, varför man också minns denna information bättre.
[679] Se härvid RB 35:7 angående när domstolen får avvisa ett bevis. Att så sker i praktiken är dock ytterst ovanligt.
[680] Jfr Christianson, S. Å., & Ehrenkrona, M., 2011, s. 109.
[681] Se mer om impression management nedan i avsnitt 7.4.4.

ionsformer.[682] Det har även tidigare i framställningen anförts att människor generellt lättare kommer ihåg bilder än ord.[683] Att bilder ger upphov till kraftigare emotionella reaktioner än vad text gör får anses bekräftat av den studie som genomförts inom ramen för detta arbete.[684] Dessa reaktioner kan vidare förstärkas genom att använda sig av större stimuli, till exempel att visa bilderna på en större bildskärm.[685] Detta ligger vidare väl i linje med den svenska studie som visar att personer som fått se fotografier som föreställde ett brottsoffers skador var mer benägna att döma ut längre straff än de som inte fått se samma fotografier, men i övrigt fått ta del av exakt samma bakgrundsinformation.[686] Det tycks således vara ett effektivt hjälpmedel att som ombud välja att använda sig av bildbevisning i så stor utsträckning som möjligt och därmed undvika att presentera bevisning i text. Man kan då lättare plantera en känsla i den juridiska bedömaren och, såsom studien visat, även få dem att värdera bevisning högre än de skulle gjort om de endast fått ta del av bevisningen i text. Det har härvid tidigare konstaterats[687] att det kan vara en svår utmaning för rättens ledamöter att urskilja relevant fakta, det vill säga sakligt innehåll, från formen denna presenteras i. Detta kan till stor del bero på att vi utvärderar information i olika format på olika sätt.[688]

När "rätt" känsla väl är inplanterad i bedömaren kan man fråga sig huruvida vår tendens att påverkas av olika bias påverkar den fortsatta bedömningen. En intressant bias i sammanhanget är belief bias[689] som alltså innebär att vi bedömer information och argument olika beroende om den talar för eller emot våra egna uppfattningar. Det är inte orimligt att tänka sig att den av den ena parten inplanterade känslan kan medföra att den juridiska bedömaren kommer att bedöma argument som den andra parten lägger fram för att motbevisa denna (känslobaserade) hypotes som mindre viktiga och därmed inte lägga lika stor vikt vid dessa. Härvid blir det vidare intressant att dra paralleller till en parts faktiska möjlighet att kontradiktera en känsla.[690]

Mot bakgrund av vad som anförts i detta avsnitt kan konstateras att känslor kan planteras i rättens ledamöter på flera olika sätt, vilket får konsekvenser för de beslut dessa

[682] Se mer om detta i avsnitt 5.4.2 ovan.
[683] Se Paivio, A., Philipchalk, R. & Rowe, E. J., 1975. Denna forskning har redogjorts för ovan I avsnitt 5.4.2.
[684] Se avsnitt 6.2 samt 6.3.1-5 ovan. Se även avsnitt 3.3.
[685] Se mer om detta ovan i avsnitt 5.4.2, s. 81 f.
[686] Ahola, A., Hellström, Å. & Christianson, S. Å., 2007. Se även avsnitt 3.2 där denna forskning har redogjorts för.
[687] Se avsnitt 5.4.2 samt 7.3.2 ovan.
[688] Se ovan i avsnitt 5.4.2.
[689] Se mer om begreppet ovan i avsnitt 4.4, s. 57 f.
[690] Se avsnitt 7.1.4 ovan.

sedan fattar. Det handlar alltså om att skapa en känsla av närvaro i situationen genom att beröra med bilder och dramaturgi, något som det tycks finnas goda förutsättningar och stor anledning för parterna och deras ombud att lära sig.

7.4.4 En jämförelse med amerikanskt rättegångsförfarande: Är vi på väg mot ett skådespel?

Det svenska rättssystemet får i mångt och mycket sägas skilja sig från det amerikanska, bland annat vad avser synen på bevisrätten som eget rättsområde. Detta har tidigare redogjorts för.[691] USA är emellertid ett land som Sverige får sägas hämta inspiration från, särskilt avseende populärkultur och media. Det är inte för inte som de flesta TV-serier som visas på våra TV-kanaler tycks härstamma från USA. Antalet TV-serier, skönlitterära böcker och filmer som baseras på, eller influeras av, juridik, kriminologi och den dramatiska amerikanska rättegången är stort, för att inte säga oöverskådeligt. Att det svenska rättssystemet förblivit totalt opåverkat av denna omständighet får anses osannolikt. Man kan härvid snarare fråga sig i vilken grad och på vilka sätt det dramaturgiskt präglade rättegångsförfarandet influerar det svenska rättegångsförfarandet och dess parter i deras jakt på att väcka "rätt" känslor hos rättens ledamöter. Detta framförallt vad avser yngre generationer, vilka kan förväntas ta del av, och därmed också påverkas av, sådan populärkultur i större utsträckning än äldre generationer. En diskussion härom är befogad, och presenteras i följande avsnitt.

Att det amerikanska rättegångsförfarandet inte sällan präglas av dramatik och originella argumentationer ämnade att väcka känslor hos juryn kräver inte mycket efterforskning för att upptäcka. Många TV-serier, filmer och andra populärkulturella källor får sägas fånga dessa egenskaper och förmedla dem dagligen till oss åskådare. Vissa källor baseras på verkligheten medan det till andra källor tillsätts en gnutta fiktion. Oavsett vilket har det visat sig att populärkulturen leder till märkbara effekter vad gäller bedömningen i allmänhet och bevisvärderingen i synnerhet inom det amerikanska jurysystemet.[692] Denna dramatiska, ofta inte fullt verklighetstrogna populärkultur har som anförts i kapitel 5 visat sig medföra att människor - inklusive juridiska bedömare - får en skev verklighetsbild och en mer dramatiskt karaktäriserad referensram. Att utnyttja denna referensram torde vara något som ligger, eller åtminstone bör ligga, i varje parts och partsombuds intresse. Som en naturlig konsekvens därav kan tänkas att partsombu-

[691] Se ovan under avsnitt 2, i synnerhet avsnitt 2.1 och 2.6.
[692] Se mer om CSI-effekten ovan i avsnitt 5.5.

den medvetet eller omedvetet hämtar inspiration från dramaturgins värld, i synnerhet dess genomslag i amerikanska rättegångar.

Att de kulturella föreställningarna om hur berättelser gestaltas kan utnyttjas av parterna och deras ombud har diskuterats ovan.[693] Man kan alltså påstå att det tycks förekomma outtalade ramar för hur man som part eller partsombud ska föra sin argumentation (i förhållande till den förekommande bevisningen) om man vill uppnå ett tillfredsställande resultat. Dessa ramar kan emellertid tänkas involvera flera aspekter än enbart berättandets konst. Även hur man ska se ut, bete sig och svara i rättegången lär med stor sannolikhet spela roll. Eftersom det kan sägas förekomma oskrivna regler för hur man ska se ut, bete sig och svara i TV,[694] kulturella regler som ofta omedvetet finns programmerade hos alla som tar del av medieutbudet, är det inte obefogat att anta att dessa föreställningar existerar bland rättens ledamöter. Domare och nämndemän tittar onekligen också på TV, lyssnar på radio, läser böcker och ser på film. Sådana oskrivna regler kan således medvetet, eller snarare omedvetet, spela in vid rättens generella bedömning av en person.

I populärkulturen, exempelvis i film och i nyhetssändningar, presenteras intervjuer och dialoger ofta i sammanhängande form. De är noggrant redigerade och anpassade efter vissa vedertagna populärkulturella och mediala mönster.[695] Närbilder och bilder på avstånd varvas och olika kameravinklar används för att fånga tittarens uppmärksamhet. Detta är den "normala ordningen". De mönster som ständigt utvecklas och förändras inom populärkultur och media, i synnerhet TV och film, sätter gränser för vad som anses vara den normala ordningen.[696] Med hänsyn till detta lär ett oredigerat, odramatiskt förhör i rättegångssammanhang framstå som uttråkande och osammanhängande. Det får onekligen anses svårt för gemene man – inklusive juridiska bedömare – att helt frigöra sig från mediala mönster. Vi jämför ständigt och omedvetet med hur TV och film fungerar i fråga om dramatisk uppbyggnad och känsloväckande.[697] Således kan vanliga partsförhör och vittnesförhör troligen betraktas som tråkiga, monotona, "händelsefattiga" och långdragna. I synnerhet för det fall rättegången pågår under lång tid. För att åstadkomma ett så effektfullt förhör som möjligt, som samstämmer med hur vi vanligtvis uppfattar att intervjuer och dialoger går till inom populärkultur och media, kan där-

[693] Se avsnitt 7.4.2 ovan.
[694] Christianson, S. Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 177.
[695] Jfr ovan i kapitel 5, särskilt avsnitt 5.2 och 5.4.1.
[696] Christanson, S. Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 178.
[697] Jfr A.a., s. 178.

för tänkas att partsombuden skulle vinna på att förbereda vittnen och parter inför rättegången.

Det har ovan anförts[698] att en part och dess ombud med fördel kan lära sig behärska diverse skådespelarknep för att lyckas skapa en känsla i rättens ledamöter och på så sätt lägga fram sin sak på för parten bästa möjliga vis. Man kan härvid tänka sig att ett ombud som insett möjligheten att på detta sätt påverka de juridiska bedömarna känslomässigt kan använda denna kunskap för att "styla" sin klient samt eventuella vittnen. I USA är detta ingen nyhet och man har sedan länge begagnat sig av olika tekniker för så kallad witness preparation.[699] Syftet med stylingen – "impression management" – är att vittnet eller parten ska övas i att kommunicera mer framgångsrikt och uppträda på ett sätt som uppfyller juryns, mer eller mindre fördomsfulla, föreställningar om hur ett trovärdigt vittne respektive part ska agera.[700] Framträdandet inför juryn skräddarsys efter dess sammansättning för att skapa "rätt" känsla och stylingen består i allt från val av kläder till rätt uttryck vad gäller framtoning, tal och känslor.

Eftersom parterna och deras ombud själva får välja presentationsform för sin bevisning har det ovan anförts att det bör finnas relativt stort utrymme för att försöka inge domarna "rätt" känslor.[701] Det torde vidare inte heller finnas något hinder mot att ombuden stylar sina klienter och vittnen inför rättegången i enlighet med impression management. Detta torde snarare ligga väl i linje med den fria bevisföringen. Med hänsyn till bristen på begränsningar avseende presentationsformat för bevisningens framläggande, samt även vilken bevisning som får läggas fram, är det inte orimligt att anta att det svenska domstolsförfarandet kommer att gå mot ordning mer lik den amerikanska. De ovanstående avsnitten i detta kapitel har visat att vårt samhälle idag är oerhört beroende av dramaturgi och media. Vi är vana vid att information är lättillgänglig, att allt "serveras" oss utan att vi behöver anstränga oss alltför mycket. I domstol fungerar det dock inte på samma sätt. Rättegången (i vart fall den svenska) är en orepeterad föreställning där replikerna inte alltid är kronologiska eller fängslande. Frågan kvarstår

[698] Se föregående avsnitt.
[699] Att förbereda ett vittne inför en rättegång kan göras antingen av jurister eller av konsulter, varvid en advokatbyrå kan anlita konsulter för detta specifika syfte. För mer information om detta, se till exempel Kestler, Jeffrey L., *Questioning Techniques and Tactics*, Thomson Reuters 3 u., Connecticut, 2014, kapitel 9 - "Using trial consultants to help prepare witnesses". För mer information om witness preparation, se även Flowers, Roberta K., *Witness Preparation: Regulating the Profession's "Dirty Little Secrets"*, I: Hastings Constitutional Law Quarterly, 38:4, 2011, s. 1007-1027.
[700] Melton, G. B, Petrila, J., Poythress, N. G. & Slobogin, C., 1987, refererade av Christianson, S. Å. & Ehrenkrona, M., 2011, s. 193.
[701] Se föregående avsnitt.

emellertid; tycker vi att rättegången är rätt forum för underhållning? Å ena sidan kan man hävda att vårt samhälle redan erbjuder tillräckligt många forum för underhållning och att domstolen därför inte behöver utgöra ytterligare en sådan. Å andra sidan är ombudens uppgift att ta tillvara sina klienters intressen och det verkar därför märkligt att man som ombud, för det fall man kommer på en enligt lagen tillåten, fungerande taktik som inger rättens ledamöter "rätt" känslor, skulle avstå från att utnyttja den.

Att det svenska domstolsförfarandet skulle bli mer likt det amerikanska behöver emellertid inte nödvändigtvis ses som något negativt eller som en "risk", förutsatt att vi är medvetna om att ordningen är just sådan. I USA finns regler till skydd för rättssäkerheten för denna typ av subjektiv påverkan[702] och man tycks således vara i högre grad medvetna om de dramatiska inslagen som förekommer i processen. Inom det svenska rättsväsendet tycks vi tvärtom tro att vårt rättegångsförfarande iakttar en hög objektiv kvalitet och således uppfyller kravet på rättssäkerhet. Det torde därför krävas en större insikt i de dramaturgiska inslagen som redan förekommer, och i den styling som kan antas öka med tiden, inom det svenska rättssystemet. Förblir bristen på denna insikt, samt bristen på psykologisk kunskap, lika utbredd inom rättsväsendet som den är idag torde denna förväntade utveckling emellertid ge upphov till ett (ännu mer) rättsosäkert domstolsförfarande. Men även om både medvetenheten och kunskapen inom det svenska rättsväsendet skulle vara tillfredsställande kan man ifrågasätta om det är rättssäkert att tillåta denna form av skådespelsinfluerade rättegång, där det blir fråga om vem som har störst skådespelartalanger. Det handlar härvid om vem som har störst talang för, och kunskap om, presentation och dramaturgi, att väcka och bibehålla ett intresse och en uppmärksamhet samt förmågan att plantera "rätt" känsla i rättens ledamöter. Man kan undra om fokus i sådant fall skulle ligga på det som är önskvärt, nämligen frågan huruvida den tilltalade kan sägas vara skyldig eller inte. Skulle man i stället försöka förhindra en utveckling mot det amerikanska rättegångsförfarandet kan man dock fråga sig hur rättssäkert förfarandet är när ledamöterna, som visats, har svårigheter att bibehålla uppmärksamhet och fokus på presentationer i sämre kvalitet eller bristande kronologi. Denna uppsats har visat på åtskilliga felsteg rättens ledamöter kan tänkas göra, och enligt forskningen faktiskt också gör, vid bevisvärderingen. Dessa felsteg kan antas fortsätta om inte aktörerna inom det svenska rättsväsendet görs medvetna om riskerna för dessa. Se vidare härom nedan i avsnitt 8. Avslutningsvis kan konstateras att det, med hänsyn

[702] Se avsnitt 2.6 ovan särskilt vad gäller presentationsformat och oönskad emotionell påverkan på jurymedlemmarna.

till bristen på psykologisk kunskap inom det svenska rättsväsendet, finns åtminstone ett visst utrymme för impression management även i Sverige.

8. En väg till förbättring

Jonathan, jag ser ljuset, jag ser ljuset!

Astrid Lindgren

8.1 Inledning

Syftet med denna framställning har främst varit att undersöka hur juridiska bedömare medvetet eller omedvetet påverkas av känsloframkallande bevisning, samt vilka konsekvenser detta kan ge upphov till vid bevisvärderingen. Detta får härmed anses klargjort i och med den analys som företagits i kapitel 7 ovan samt de slutsatser som därav dras nedan i kapitel 9. Syftet har vidare varit att begrunda och diskutera huruvida vi kan och bör undvika att emotionell påverkan får konsekvenser för bevisvärderingen, och i sådant fall hur detta lämpligen genomförs. Detta föranleder en diskussion de lege ferenda, det vill säga hur bevisvärderingen kan förbättras och hur vi lämpligen genomför denna förbättring.

8.2 En mindre känslostyrd bevisvärdering

8.2.1 Bör man undvika att bli känslomässigt påverkad?

Med tanke på alla de risker för känslomässiga, subjektiva inslag i bevisvärderingen som redogjorts för i denna framställning, kan man fråga sig om det ens är möjligt att undvika att låta emotionella inslag påverka vid denna verksamhet? Det tycks inom rättsväsendet alltjämnt föreligga en skev, orealistisk föreställning om att domare är kapabla att vara objektiva och inte påverkas emotionellt. Detta gäller särskilt om man ser till förarbetena till RB 35:1, vilka föreskriver en objektivt präglad bevisvärdering som inte får grunda sig på subjektiva inslag eller en helhetsbedömning av bevisningen.

Framställningen, och den forskning som häri redogjorts för, tyder på att vissa av de kognitiva tankefel och den känslopåverkan som uppstår vid exponering för viss typ av information är omöjliga att undvika, även om man skulle vara medveten om dem. Det tycks således inte existera någon "känslofri" och objektiv domare. Jurister är också människor, vilka dessutom inte har någon särskild kunskap eller utbildning som kan

hjälpa dem att förhålla sig objektiva. Man kan härvid fråga sig om det skulle främja rättssäkerheten inom bevisvärderingsförfarandet att vi i Sverige tog inspiration från USA och deras regel 403 i FRE.[703] Regeln stipulerar att relevanta bevis får exkluderas om dess bevisvärde avsevärt övervägs av den fara för emotionell subjektiv påverkan som bevisningen medför eller om bevisningen annars hindrar ett lämpligt beslutsfattande. Domaren får även exkludera en viss presentationsform som denne tror är ägnad att påverka juryn mer subjektivt (känslomässigt), och därmed riskerar rättssäkerheten, till förmån för en annan presentationsform som ändå medför att samma information kan förmedlas. Visserligen företar domaren härvid en subjektiv bedömning av bevisningen initialt, när denne väljer vilken som ska tillåtas och vilken som ska exkluderas. Detta är emellertid inte ett olämpligt "filter", eftersom regeln de facto är till för att uppmärksamma subjektiva inslag. I det svenska rättssystemet förekommer en frihet vad avser både vilken bevisning som kan läggas fram och på vilket sätt denna presenteras. Även om vi värnar om denna frihet kan det vara värt att beakta de fördelar ett införande av en avvägningsregel likt regel 403 i FRE skulle kunna medföra. Regeln kanske skulle minska risken för att bli emotionellt, otillbörligt påverkad i så stor utsträckning att det rentav överväger värdet av denna frihet?

Sannolikt går det inte att helt undvika samtliga kognitiva felkällor, även om juridiska bedömare skulle besitta erforderlig kunskap om dessa. Vad som torde krävas är i stället en ökad insikt i och kunskap om oss själva såsom "mänskliga", subjektiva, bedömare och de risker detta medför i bevisrättsliga sammanhang. Hur detta mer konkret bör gå till diskuteras nedan under avsnitt 8.3.2. I sammanhanget uppstår frågan huruvida det kanske till och med är en fördel att tillåta att parterna och deras ombud söker påverka de juridiska bedömarna känslomässigt och med hjälp av dramaturgi försöker fånga deras uppmärksamhet, för att på så sätt göra ledamöterna mer benägna att ta in all den information parterna vill lägga fram i målet? Så kan vara fallet med tanke på att dramaturgi tycks fånga och bibehålla människors uppmärksamhet. För att utnyttja denna fördel krävs emellertid en ökad kunskap och framförallt insikt i hur vi människor påverkas av dessa faktorer. På så vis kan ledamöterna, även om de inte kan undvika att bli emotionellt påverkade, försöka göra ett medvetet val att bortse från den påverkan som är otillbörlig och i stället genomföra en mer saklig, rättvis bevisvärdering.

[703] Jfr ovan i avsnitt 2.6.

Att det är ytterst svårt, för att inte säga omöjligt, att inte bli påverkad emotionellt av känsloframkallande bevisning som kan förekomma i straffprocessen samt att undvika att låta denna påverkan spela in vid bevisvärderingen får anses klarlagt. I sammanhanget uppstår emellertid den grundläggande, nästan filosofiska frågan huruvida man överhuvudtaget vill förbli opåverkad i dessa rättegångssammanhang? Önskar vi uppnå fullständigt objektiva, robotliknande juridiska bedömare? Ur ett perspektiv torde vi premiera en känslomässig påverkan vid bevisvärderingen. Som diskuterats tidigare i framställningen kan vissa emotioner nämligen med fördel agera verktyg eller hjälpmedel till den juridiska bedömaren, i stället för att påverka bevisvärderingen negativt. Exempelvis medför en allmänt negativ sinnesstämning att bedömare har lättare att göra en mer djupgående analys av utsagor,[704] vilket får anses positivt i bevisvärderingssammanhang. Dessa fördelar tycks vid en överblick emellertid inte uppväga de uppenbart flera nackdelar som, såväl ur bevisrätts- som rättssäkerhetssynpunkt, blir konsekvensen av en emotionspåverkad bevisvärdering. Det är för den delen inte heller rimligt eller realistiskt att domstolens aktörer skulle lära sig att styra sina emotioner i rätt riktning, då denna verksamhet får anses vara ytterst svårbehärskad.

Den humana ståndpunkten är rimligen att juridiska bedömare knappast bör förbli opåverkade när dessa tar del av känsloframkallande bevisning. Bedömarna konfronteras inte sällan med bevisning som gemene man sannolikt skulle reagera starkt på. Att förvänta sig att juridiska bedömare är kapabla, eller ens bör (och vill) vara kapabla, att förbli emotionellt opåverkade är en orealistisk, oempatisk uppfattning. Rimligen lär rättens ledamöter i själva verket inte vilja förhålla sig helt objektiva och opåverkade när dessa tar del av exempelvis bildbevis i form av ett fotografi på en brutalt mördad människa, barnpornografiskt material eller muntlig bevisning i form av en upprörande vittnesutsaga, hur mycket förarbetena till RB 35:1 än stipulerar det. Människan är onekligen skapad för att såväl känna känslor som att ge uttryck för dessa känslor. Det får sägas ligga i vår primitiva natur. Vidare, som ovan anförts,[705] kan ett fullständigt undertryckande av känslor snarare uppmuntra förnekelse och förträngning. Det förhållningssättet tycks både förstora känslornas effekt och konsumera kognitiva resurser i onödan. Ansträngningar att undvika vad man inte vill känna, eller låtsas att man inte känner det, tenderar alltså att vara högst kontraproduktivta, särskilt för domare. Således bör juridiska bedömare inte nödvändigtvis bekämpa en emotionell påverkan. Detta torde sna-

[704] Se avsnitt 7.3.6 samt avsnitt 3.2.
[705] Se ovan i avsnitt 4.6, s. 65.

rare vara destruktivt. Nyckeln i rättsliga sammanhang torde i stället vara att juridiska bedömare som företar bevisvärdering medvetandegörs på den påverkan som faktiskt är oundviklig, för att därefter lära sig behärska metoderna för att bortse från denna så gott det går. Hur detta rent praktiskt ska gå till diskuteras närmare nedan under avsnitt 8.3.2.

Det krävs alltså att rättsväsendets aktörer blir mer medvetna om problematiken avseende de subjektiva inslagen i bevisvärderingsförfarandet. Vi människor har en föreställning om att vi generellt sett är objektiva, vilket utgör en diskrepans jämfört med verkligheten som visar att vi egentligen till stor del styrs av subjektivitet. Detta stöds vidare av den studie[706] som företagits som en del av denna framställning, varvid samtliga målgrupper – oavsett svar på studiens övriga frågor – uppskattade sig vara i hög grad objektiva vid besvarandet av studiens samtliga frågor. Detta gällde oavsett vilken av de två versionerna deltagarna tagit del av.[707] Upplevelsen av att vara en objektiv bedömare var således genomgående för samtliga målgrupper i hela studien.

Eftersom bevisvärderingen i det svenska rättssystemet är fri torde detta även ställa höga krav på bedömaren, speciellt vad avser kunskap om bevisvärderingens felkällor. Ju mer man vet om dessa potentiella felsteg, desto större möjlighet har man som bedömare att undvika dem. Bias, och övriga snedvridande kognitiva processer, behöver inte alltid nödvändigtvis vara något negativt. Beslutsfattandet torde dock bli bättre om bedömaren är medveten om att biasen existerar och besitter förmågan att identifiera dem när de uppstår. Man kan då göra ett mer aktivt val av huruvida biasen i just den situationen är önskvärd i förhållande till vad man vill uppnå med beslutsfattandet. Bristen på en sådan medvetenhet medför däremot att bedömaren kan uppleva rationalitet och objektivitet i sina beslut, trots att dessa egenskaper uppenbarligen saknas. Det kan därför påstås att psykologiska funktioner hos bedömaren är av stor vikt vid bevisvärderingen. Genom att lära sig att identifiera kognitiva mekanismer som kan kopplas till eventuella felkällor kan bedömaren emellertid minska riskerna för att dessa uppstår och på så sätt göra bevisvärderingsförfarandet, och därmed avgörandeprocessen, mer rättssäkert. Se mer om hur psykologi bör integreras med juridik nedan under avsnitt 8.3.

Problemet ligger emellertid inte enbart hos de juridiska bedömarna. Även lagstiftaren måste börja inse problematiken med en önskad, orealistisk, objektiv bevisvärdering. Antingen behöver regler utformas[708] som möjliggör ett mer rättssäkert förfarande eller,

[706] Se kapitel 6, särskilt avsnitt 6.2 samt 6.3.6.
[707] För mer information om studiens upplägg, se ovan avsnitt 6.1 ovan.
[708] Likt regel 403 i FRE, se ovan i detta avsnitt samt avsnitt 2.6.

om bevisvärderingen ska fortsätta att vara fri, så måste lagstiftaren inse att de juridiska bedömare som ska genomföra den fria bevisvärderingen måste ha tillfredsställande kunskap om riskerna för oönskad subjektiv påverkan. Det är ohållbart att definiera erfarenhetssatser på det sätt som för närvarande görs. Kunskap är inte på detta sätt "allmänt känt". Kanske gäller det väldigt simpla förhållanden, såsom att två plus två är lika med fyra eller att Stockholm är Sveriges huvudstad. När det gäller människors kognitiva informationsbearbetning gäller dock inte detta antagande. Vid dessa processer fungerar varje enskild människa på ett, mer eller mindre, unikt sätt.

Även om den beskrivning som ovan gjorts av de felsteg som kan förekomma vid bevisvärderingen, samt av de juridiska bedömarnas brist på psykologisk kunskap, kan tyckas lite dyster och lätt ge intryck av att bevisrättsliga bedömningar oftare och lättare brister i objektivitet än andra typer av bedömningar lär dock inte så vara fallet. Snarare torde det vara så att människor i allmänhet gör dessa felsteg i alla möjliga typer av beslut. Man kan emellertid ställa ett högre krav på objektivitet inom rättsväsendet än i de flesta andra miljöer, varför eventuella misstag och brister i objektiviteten kan förväntas medföra större och allvarligare konsekvenser vid beslut i rättssammanhang än vid beslut i andra sammanhang. Det kan därför sägas vara av ännu större vikt att rättegångens aktörer har erforderlig psykologisk kunskap så att dessa aktivt kan försöka motverka sådana misstag.[709] Har man verktyg för att kunna identifiera eventuella fallgropar kan man som juridisk bedömare anstränga sig för att undvika att falla offer för dessa och försöka se till bevisningens sakliga innehåll, i stället för att låta till exempel ett känslotillstånd eller en presentationsform påverka tolkningen av informationen. Som anförts[710] visar forskning att bedömarnas känslotillstånd till stor del kan upphöra att påverka deras beslut redan genom att de uppmärksammas på dem. En medvetenhet om de kognitiva processer som ständigt pågår inom oss tycks således vara a och o. Denna medvetenhet erhålls främst med hjälp av en ökad psykologisk kunskap, vilket ska beskrivas närmare nedan i avsnitt 8.3.

8.2.2 Ett steg på rätt väg

Som framgått av framställningen uppstår känslor ibland utan att vi vill det eller kan kontrollera det. Känslor kan vidare uppstå antingen före rättegången, men ändå leva

[709] Se mer härom nedan i avsnitt 8.3.
[710] Se Schwarz, N. & Clore, G. L., 1983. Denna forskning har redogjorts för ovan I avsnitt 3.3, s. 36.

kvar och påverka bedömarens agerande i rättegången, eller i omedelbart samband med själva förhandlingen. Det är ofrånkomligt att människor har känslor och detta går inte heller att undvika även om man skulle vilja. De juridiska bedömare som har domstolen som arbetsplats befinner sig troligen många gånger varje dag i situationer som aktiverar minnen och känslor från deras tidigare, personliga upplevelser. Denna arbetsplats får onekligen antas ge upphov till fler känsloladdade situationer än majoriteten av arbetsplatser. Dessutom ställs såsom ovan påpekats ett (rättfärdigat) högre krav på objektivitet i denna miljö än i de flesta andra miljöer. Samtidigt förväntas rättens ledamöter bortse från den känslopåverkan som är vanligt förekommande och lyckas företa en objektiv bevisvärdering som sedan ska ligga till grund för ett rättsligt avgörande. Det bör därför kunna ställas krav på att vissa professioner inom rättsväsendet, såsom domstolens ledamöter, reflekterar över sina känslor för att kunna utröna vilken påverkan dessa kan antas ha vid bedömningen. Detta särskilt mot bakgrund av hur ofta ledamöterna exponeras för bevisning med obehagliga detaljer samt konfronteras med starka berättelser om bland annat övergrepp och död. Problematiken kan antas ha funnits inom rättsväsendet så länge principen om fri bevisvärdering existerat, men den tycks trots detta märkligt nog inte ha uppmärksammats i tillfredsställande utsträckning.

Det är emellertid inte enbart av den anledningen att rättens ledamöter ska kunna identifiera potentiella felkällor vid bevisvärderingen som de bör reflektera över de känslor som väcks under en rättgång. De juridiska bedömarna, vilka ställs inför många känslomässigt påfrestande situationer, kan även behöva utvärdera och prata ut om sina känslor för att sedan kunna lägga dessa åt sidan när de ska företa den sakliga och objektivt präglade bevisvärderingen. Det är därför en god idé att de juridiska bedömarna inför en kommande överläggning, vid vilken bevisvärderingen genomförs, avsätter en stund för gemensam diskussion där de känslor som väckts under förhandlingen aktualiseras och bearbetas. Detta kan vara känslor av rent obehag eller ilska som väckts i omedelbart samband med det i målet aktuella händelseförloppet. Det kan emellertid även vara så att den aktuella rättegången framkallar privata erfarenheter som har varit känslomässigt påfrestande för den juridiska bedömaren. Kanske har bedömaren själv blivit utsatt för övergrepp tidigare eller har en närstående som blivit utsatt för brott. Det är då inte orimligt, utan är snarare högst troligt, att denna omständighet kommer att färga bedömningen av huruvida den tilltalade är skyldig eller inte. Även om det som sagt är naturligt att den bevisning som förekommer i olika typer av mål väcker starka känslor, behöver detta inte nödvändigtvis äventyra rättssäkerheten. Får man som juridisk bedömare tillfälle att

bearbeta sina känslor vid en gemensam diskussion får denne troligen lättare att därefter "lägga känslorna åt sidan" och tillsammans med de övriga ledamöterna diskutera den rättsliga bedömningen, bevisvärderingen, på ett sakligt vis där bevisningens faktiska innehåll utgör underlag. Även om rättens ledamöter således kan förväntas ha blivit, mer eller mindre, emotionellt påverkade under förhandlingen ges de därmed alltså en möjlighet att bortse från denna påverkan vid den rättsliga bedömningen. Då slipper de känslor som väckts i rättegången medföra att bevisningen tolkas på ett snedvridet sätt. Man lär också undvika att de juridiska bedömarna blir mindre mottagliga för alternativa tolkningar och argument som de övriga bedömarna kan komma att presentera under överläggningen. Berättar man om sina känslor för de övriga ledamöterna torde detta även kunna fungera som en säkerhet, varvid ledamöterna torde få lättare att ana om någon av deras kollegor inte antar en viss ståndpunkt av sakliga, objektiva skäl. Det kan även vara lämpligt att diskutera hur man tolkat viss typ av bevisning, till exempel bevisning som presenterats via fotografier eller video, för att klargöra huruvida tolkningarna skiljer sig mycket åt. Det torde då vara lättare att försöka komma fram till en gemensam, mest sannolik tolkning av händelseförloppet och därmed motverka individuella emotionella tolkningar och associationer. Dessa skulle i annat fall med största sannolikhet förbli omedvetna och omöjliga att granska. Dessa (ofta omedvetna) emotionella reaktioner och deras påverkan på bevisvärderingen i målet går som sagt knappast att utläsa ur domskälen.

En känsla torde dessutom kunna vara till hjälp emellanåt, då den kan indikera att någon aspekt i en utsaga eller ett händelseförlopp inte stämmer. Att man uppmanas att reflektera över sina känslor innebär således inte att man ska underlåta att utreda och fundera närmare över känslan. Rättens ledamöter kan till exempel fråga sig och, för det fall man skulle använda sig av detta utvärderingssystem, varandra om det är tidigare erfarenheter som aktiverar en viss känsla eller om det finns något hos målsäganden eller den tilltalade som måste undersökas närmare. Använder rättens ledamöter sig av ett utvärderingsförfarande i enlighet med vad som ovan beskrivits kan man dessutom berätta för sina kollegor om den känsla man ingavs för att se om detta var något de andra upplevde. Ingavs flera av bedömarna en liknande känsla torde detta indikera att det kan vara värt att undersöka saken närmare. Var det däremot ingen annan av de juridiska bedömarna som ingavs en liknande känsla, kan detta troligen på motsatt sätt indikera att känslan aktiverades hos bedömaren ifråga på grund av dennes egna personliga erfarenheter.

Att i dagordningen för rättegångsförfarandet lägga till ytterligare en punkt som innebär att rättens ledamöter bereds en stund för sig själva, efter slutpläderingen men innan överläggningen, där de kan utvärdera sina känslor på ett sätt liknande det ovan beskrivna, torde troligen inte vara en fullständig lösning på problematiken inom bevisvärderingsförfarandet. Utvärderingen ger sannolikt inte upphov till en garanterat objektiv bevisvärdering. En sådan torde, i enlighet med vad som framförts i detta arbete, vara svår att uppnå. Det förespråkade utvärderingsförfarandet kan däremot förväntas leda till en större medvetenhet inom rättsväsendet avseende de känslomässiga reaktioner som i dagsläget faktiskt påverkar den fria bevisvärderingen. I och med den medvetenheten, samt det samarbete som utvärderingsförfarandet främjar, kan eventuell otillbörlig påverkan lättare identifieras och därmed också lättare undvikas. Man kan härvid även tänka sig att en person utbildad inom psykologi, såsom en psykolog, terapeut eller kurator, skulle kunna anlitas för att delta i sådana utvärderingsförfaranden. Denna person skulle därmed kunna bidra med ytterligare kunskap i utvärderingen samt hjälpa de juridiska bedömarna att prata ut om, samt bearbeta, de känsloreaktioner förhandlingen givit upphov till. En invändning mot denna idé kan vara den ekonomiska aspekten. Kostnaden för att anlita sådan psykologisk assistans vid domstolen torde emellertid med fördel (både ekonomiskt samt kunskapsmässigt) kunna täckas på bekostnad av nämndemännens arvoden.[711] Rättegångsförhandlingen torde, vid ett införande av utvärderingsförfarandet som en ytterligare punkt på dagordningen, även tidsmässigt bli något längre. Med hänsyn till den vinst ur rättssäkerhetssynpunkt som förfarandet kan antas medföra, borde detta dock otvivelaktigt vara värt det priset.

8.3 Mer psykologisk kunskap i rättsväsendet

8.3.1 Skepsism mot psykologi

Att rättsvetenskapen och rättsväsendet historiskt sett tycks hysa en skepsism gentemot både psykologi och empiri får anses framgå av framställningen.[712] Den juridiska metoden förespråkar som sagt en tillämpning av rättsdogmatik och således inte tvärvetenskapliga rön med inslag av empiri. Detta, och en något konservativ syn inom doktrinen, har resulterat i att juristutbildningen idag knappt präglas av några psykologiska lärdo-

[711] Se mer om hur situationen med nämndemän bör hanteras i avsnitt 8.4 nedan.
[712] Se även Sandgren, C., JT 1995/96 (del II), s. 1050 där Sandgren anför att "det råder en utbredd skepsis mot de olika former av rättsvetenskap som ligger klart utanför det positivrättsliga fältet".

mar överhuvudtaget. Den lilla kunskap som förmedlas ges främst i form av av rättspsykologiska kurser som oftast är valbara och således inte utgör obligatoriska moment i utbildningen.[713] Trots att bevisrätt erhållit stort utrymme som fristående ämne i det amerikanska rättssystemet och den amerikanska juristutbildningen (Evidence Law)[714] har detta inte resulterat i några åtgärder vad avser det svenska rättssystemet och svensk juristutbildning. Detta får anses något besynnerligt. Att en tvärvetenskapligt präglad bevisrätt vinner stor mark i USA men får ytterst litet utrymme inom ramen för den svenska processrätten såsom den lärs ut i juristutbildningen är minst sagt uppseendeväckande. Det kan vidare ifrågasättas varför praktiskt verksamma jurister som exempelvis lagfarna domare inte utbildas mer i psykologi inom ramen för sin fortbildning, när denna aspekt uppenbarligen (som denna framställning får anses ha visat) är avgörande vid bland annat bevisvärderingen.

Ett talande exempel på rättsväsendets skeptiska inställning gentemot psykolgisk kunskap utgörs av NJA 1992 s. 446, där Högsta domstolen uttalade att psykologiskt sakkunniga normalt inte behövs i mål där utsagepersoner blir hörda i domstol. HD uppvisar här en skygghet gentemot beteendevetenskap och lyckas samtidigt förmedla till såväl allmänheten som lägre instanser att man (tror att man) besitter en psykologisk kunskap, vilket högst sannolikt inte kan vara fallet. Juristernas uppfattning tycks härvid vara att psykologin är otillförlitlig som vetenskap och att man klarar sitt dömande lika bra utan psykologiska experter.[715] På samma sätt som det torde vara självklart för rättsväsendet att hålla sig uppdaterat med den senaste utvecklingen inom naturvetenskap och teknik torde det dock rimligen vara angeläget att beakta och tillämpa psykologisk forskning i verksamheten. Som en del av detta bör mer hänsyn dessutom tas till empiri. Detta stärker rättsvetenskapens relevans, position och självförståelse.[716] Viss skeptism kan härvid tänkas uppstå. Riskerar en empiriskt grundad rättsvetenskap att förlora sin karaktär av ”rättsvetenskaplighet”? Svaret torde vara nej. Det förekommer inte någon bestämd definition av rättsvetenskap, utan denna skiftar likt andra vetenskapliga discipliner karaktär och inriktning över tiden. Därmed blir det oundvikligt att nya studieobjekt, exempelvis rättspsykologiska rön, aktualiseras.[717] Detta må vara en utmaning, särskilt i praktiken,

[713] Jfr Diesen, C., 2008, s. 401. Detta gäller Stockholms universitet samt Uppsala universitet.
[714] Se ovan i avsnitt 2.1 samt 2.6.
[715] Se Sutorius, H. & Kaldal, A., 2003 samt Hellner Gumpert, C., 2001. Se mer om detta i avsnitt 7.1.2.
[716] Se Sandgren, C., *Om empiri och rättsvetenskap (del I)*, JT 1995/96, s. 728 samt *Om empiri och rättsvetenskap (del II)*, JT 1995/96, s. 1044. Jfr även avsnitt 1.3.2 ovan.
[717] Jfr Sandgren, C., *Om empiri och rättsvetenskap (del II)*, JT 1995/96, s. 1049.

men är sannolikt inte ogenomförbart. Hur detta förslagsvis bör genomföras diskuteras i nästakommande avsnitt.

Avslutningsvis kan man onekligen instämma i Sandgrens åsikt[718] att juristens ensidiga inskolning i den juridiska metoden dessvärre gör denne illa rustad att tillämpa andra metoder och därmed beakta beteendevetenskaplig forskning, vilket också skapar en mental barriär mot att tillägna sig sådana metoder. Denna bärriär måste inte endast rivas, den får inte uppstå överhuvudtaget.

8.3.2 Utbilda rättsväsendets aktörer?

Rättspsykologin utgör inte bara ett särskilt forskningsfält inom beteendevetenskapen. Dess grunder och resultat har även stor betydelse för bevisvärderingen i domstolarna. Det är därför viktigt att rättens ledamöter sätter sig in i rättspsykologisk, för bevisvärderingen relevant, forskning och hur denna kommer, eller kan komma, till användning i praktiken i domstolen. Inom bland annat doktrinen har alltför stort fokus felaktigt legat på att systematiskt strukturera bevisvärderingen och inom ramen för denna finna metoder och begrunda teorier.[719] Hur bedömningen går till i praktiken har i stort sett bortsetts från, i vart fall vid den tiden då lagen (RB) stiftades. Detta har medfört en bristande kunskap avseende avgörande svårigheter, till exempel potentiella felkällor, för den juridiska bedömaren vid genomförandet av bevisvärderingen. Denna okunskap är, åtminstone till stor del, alltjämt rådande inom det svenska rättsväsendet. Möjligen är det att gå för långt att hävda att man helt bortsett från psykologiska, kognitiva samt kulturella påverkansfaktorer som kan färga den juridiska bedömarens bevisvärdering, men det är dock otvivelaktigt så att denna påverkan i mångt och mycket är outforskad. Denna brist på kunskap, samt det faktum att risken för sådan påverkan inte vid tiden för lagstiftandet tycks ha varit medtagen i beräkningen överhuvudtaget, medför att det är god tid att vi frågar oss hur rättssäker vår bevisvärdering, och därmed straffprocess, verkligen är?

Det borde vara en självklarhet att juridiska kunskaper och erfarenheter i allmänhet inte är tillräckligt för alla de typer mål som en juridisk bedömare kan komma att ställas inför. Allmänna erfarenheter om hur människor "normalt" fungerar, och vad som därför är att anse som ett "normalt" beteende, har bara begränsad relevans i mål som till exempel

[718] Jfr Sandgren, C., *Om empiri och rättsvetenskap (del I)*, JT 1995/96, s. 730.
[719] Se avsnitt 7.1.2 ovan.

avser sexuella övergrepp mot barn. Den information som framkommer i exempelvis mål om misstänkt barnpornografibrott aktualiserar åtskilliga svårförståeliga mekanismer, både vad gäller att försöka förstå gärningsmannen och dennes agerande, men också sådana mekanismer som uppstår i den juridiska bedömaren vid exponering för sådant material. Varje försök att i dessa mål vara objektiv vid bevisvärderingen, eller utifrån uppfattningar om vad som är ett rationellt mänskligt beteende försöka bedöma bevisningen, är således dömt att misslyckas. Att genomföra denna typ av komplicerade värderingar med enbart sin egen livserfarenhet som grund innebär en alltför ytlig bedömning av saken, varför rättspsykologisk kunskap om felkällor vid bevisvärderingen är av avgörande vikt för att de juridiska bedömarna ska kunna företa en rättssäker, icke känslostyrd, bevisvärdering. Att domare är bättre än lekmän på att urskilja relevant information ur det material som presenteras i rättegången, medför inte att de är några "supermänniskor" som inte delar samma kognitiva processer som andra människor vid beslutsfattande. Även jurister behöver således psykologisk utbildning. Målet är förövrigt inte att juristdomare ska vara bättre än nämndemän på att genomföra en bevisvärdering, målet är att uppnå rättssäkerhet inom straffprocessen.

De erfarenhetssatser på vilka de juridiska bedömarna grundar sin bevisvärdering, vilka så småningom leder till utgången i målet, kan sägas vara baserade på rådande kunskap. Detta innebär att erfarenhetssatserna förändras över tid, när de juridiska bedömarnas kunskap om verklighetssammanhangen förändras. Att referensramen för bevisvärderingen således kan sägas samexistera med bedömarnas kunskapsutveckling tycks innebära att erfarenhetssatserna är relativt missanpassade för verkligheten, med tanke på hur bristfällig forskningen visar att de juridiska bedömarnas psykologiska kunskap är. Detta understryker ännu en gång vikten av att juridiska bedömare ges rättspsykologisk utbildning samt att de tar ansvar för att vara uppdaterade när det gäller den relevanta forskningen på området, vilken alltså även den utgör erfarenhetssatser.

Att jurister behöver utbildas inom rättspsykologi får mot bakgrund av vad som ovan anförts vara klarlagt. En sådan kunskapshöjning kan dock förväntas vara en successiv och långsam process. Beteendevetenskaplig forskning tyder på att det är svårt, och tar lång tid, att förändra inlärda tankesätt och mönster. För att juristerna ska ha så god chans och så lång tid som möjligt att anamma ett sinne som är mera öppet och accepterande gentemot psykologin torde det därför vara lämpligt att denna kunskap börjar förmedlas till dessa redan på grundutbildningsnivå. De viktigaste delarna av det psykologiska forskningsfältet bör därför integreras i juristprogrammet och ständigt ses som en

av aspekterna för utbildningen. På så sätt kan juristerna ta till sig informationen på ett mer naturligt sätt; de behöver inte "skolas om" efter grundutbildningen. Att psykologin utgör en viktig del av juridiken kommer därmed i stället att uppfattas som något självklart. Detta är en fördel då det som sagt kan vara svårt och tidskrävande att ändra invanda tankesätt, något som får anses ännu svårare att göra om man först genomgått en juristutbildning där psykologiska aspekter inte lärts ut och först därefter ska förändra sitt tankemönster. Att de blivande juristerna inte heller enbart inskolas i den juridiska metoden, utan även lär sig att använda empiriskt material är också av vikt för denna kunskapsutveckling. En mer empiriskt betonad rättsvetenskap krävs för att studenterna ska behärska att handskas med empiriskt material, men detta kan även antas främja ett intresse för att ta till sig och försöka förstå informationen och därmed motverka en fientlighet gentemot det som inte följer den traditionella juridiska metoden. Juristen skulle på så sätt även få en bättre inblick i hur juridiskt beslutsfattande går till i praktiken och på så sätt kunna tillgodogöra sig en mer realistisk och för det kommande arbetslivet mer användbar kunskap.

Det är emellertid inte enbart den psykologiska kunskapen som behöver öka drastiskt inom juristkåren. Även om den beteendevetenskapliga forskningen och psykologiska kunskapen är avgörande för att man ska kunna uppnå en medvetenhet om bevisvärderingens felkällor och därmed uppfylla de krav som en tillämpning av fri bevisvärdering uppställer, är detta inte tillräckligt. Bevisvärdering som ämne är allt annat än uppmärksammat på juristprogrammet. Mot bakgrund av vad som beskrivits om ämnets vikt[720] samt dess ämnesöverskridande karaktär, kan detta minst sagt tyckas märkligt. Bevisvärderingen har en avgörande roll för huruvida rättvisa och korrekta avgöranden meddelas och genom detta bidrar den även till att förtroendet för rättsordningen upprätthålls. Denna framställning har vidare visat att man inte kan avfärda ämnets betydelse genom att hävda att principen om fri bevisvärdering grundar sig i antagandet att juridiska bedömare endast behöver begagna sig av sunt förnuft och allmän livserfarenhet. Detta antagna sunda förnuft färgas av de emotionella reaktioner och felkällor som bedömaren faller offer för när denne ställs inför bevisrättsliga situationer. Den allmänna livserfarenheten är vidare något av en illusion. Det är en liten del av mänsklig kunskap som kan sägas utgöras av "allmän" livserfarenhet. Den överlägset största delen är i stället ytterst personlig och påverkad av våra egna erfarenheter och tolkad i ljuset av vårt känslotill-

[720] Se avsnitt 2.4, s. 20.

stånd. Även om bevisvärderingen ska vara en fri bedömning uppställs därför krav på att denna ska vara rationell och objektiv. För att möjliggöra detta måste den juridiska bedömaren utrusta sig med adekvat kunskap. Denna behöver emellertid inte kompromissa med friheten, utan bör i stället anses öka kunskapen om densamma.

För att åstadkomma den brygga, som uppenbarligen är nödvändig, mellan juridik och psykologi, krävs det emellertid inte endast att mer psykologisk kunskap förmedlas via juristprogrammet eller domarutbildningen. För att åstadkomma en dynamisk juridik krävs i stället att juristerna håller sin kunskapsbank ständigt uppdaterad genom att ha en levande dialog mellan rättsvetenskapen och beteendevetenskapen. Psykologin är ett komplicerat område i och med att forskningen medför att rönen ständigt ändras och att det därför krävs att man håller sig uppdaterad. För att i möjligaste mån undvika att domaren tillämpar "sunt förnuft", vilket som vi sett innebär att plats ges åt känsloreaktioner, subjektivt tyckande och ogrundade fördomar, måste bevisvärderingen dock omfatta kunskap på området ifråga. Ingen rättssäker och objektiv värdering av bevis kan företas utan att bedömaren tillämpar psykologisk kunskap om människors beteende och kognitioner, såväl avseende personer vars utsagor ska värderas som sina egna kognitioner och subjektiva felkällor. Det borde vidare finnas ett intresse hos den som valt att arbeta som domare, men även som jurist i allmänhet, att behärska en större förståelse för hur människor fungerar samt hur de själva kan falla offer för vissa påverkansfaktorer i sitt beslutsfattande. Människor har som konstaterats i denna framställning en alldeles för bristfällig insikt om sin egen förmåga och tror därmed att de är objektiva samt att deras egna erfarenhet är tillräcklig. Det kan därför inte lämnas åt juristen att enbart på eget initiativ skaffa sig erforderlig psykologisk kunskap, då många jurister troligen skulle anse att de redan besitter en tillfredsställande sådan. Som ovan föreslagits bör kunskap inom psykologi samt bevisrätt bli en del av juristprogrammet. Dessa ämnen, eller inslag av denna kunskap i andra ämnen, bör således ingå i den delen av juristprogrammet som är obligatorisk. Denna kunskap måste anses vara av så stor vikt för samtliga verksamma jurister, i synnerhet för de som kan komma att arbeta i domstol, att den inte bör kunna väljas bort. Även inom ramen för domarutbildningen bör dessa lärdomar vara obligatoriska.

Lagfarna domare i det moderna svenska rättsväsendet förväntas besitta breda kunskaper i juridik. Helst bör dessa inneha djupgående kunskap om varje särskilt rättsområde, eller åtminstone ha förmågan att snabbt tillgodogöra sig sådan information genom att läsa in sig på området. En något skev bild har härvid målats upp, vilken porträtterar den lagfarna domaren som ett slags allvetande orakel. Rättsområden inom både civilrätt

och offentlig rätt ska behärskas, likväl som de processrättsliga regler och principer som uppställs för både brottmål och tvistemål. Detta skapar onekligen mindre realistiska möjligheter för domare att hålla sig uppdaterade med juridiskt relevanta och erforderliga beteendevetenskapliga rön i form av exempelvis psykologisk kunskap och forskning. Dessutom har forskning visat att en alltför allmän kunskapsuppbyggnad inte leder till att domare kan åsidosätta olika typer av bias som föreligger.[721] Med viss kreativitet kan här en lösning skymtas, en lösning som redan tidigare diskuterats.[722] En mer rättssäker straffprocess skulle rimligen uppstå för det fall vissa slags "specialdomare" infördes, med specialiserad kunskap på vissa typer av mål. Så har skett både inom polisen och åklagarväsendet och det synes därför vara en oskälig, orealistisk börda att domaren ska ha kunskap om samtliga typer av mål och rättsområden. Detta gäller särskilt känslomässigt påfrestande mål.[723] Således skulle jurister antagna till domarbanan först och främst kunna kategoriseras och vidareutbildas i antingen tvistemål eller brottmål. På så vis erhålls en uppdelning där domare i brottmål kan fokusera sin tid och energi på att tillgodogöra sig relevant kunskap för just deras typ av mål. Vidare kan en underkategorisering tänkas lämplig. Specialkunskaper i psykologi kan nämligen rimligtvis anses vara mer behövliga i vissa typer av brottmål än i andra. Till exempel torde det erfordras djupare och mer specialiserad psykologisk kunskap i brottmål som rör sexualbrott mot barn jämfört med brottmål som rör ekonomisk brottslighet. I strävan att åstadkomma en så rättssäker straffprocess som möjligt behövs därför inte endast psykologisk kunskap hos de lagfarna domarna, utan *relevant*, brottsspecifik psykologisk kunskap. Således kan man exempelvis föreställa sig brottspecifika juristdomare som specialanpassas i enlighet med de olika kapitlen i brottsbalken (1962:700), det vill säga domare som specialutbildas för att erhålla den särskilda kompetens specifika brottstyper kräver. Därmed maximeras möjligheterna att hålla sig uppdaterad med, samt tillägna sig, psykologisk kunskap som är relevant för just en viss typ av brottmål. Vidare lär behovet av att anlita sakkunniga minska, vilket är positivt ur processekonomisk synpunkt.[724] Att genomföra detta i praktiken är givetvis lättare sagt än gjort, särskilt eftersom domstolsväsendet består av ett flertal mindre tingsrätter, där en sådan uppdelning inte torde vara genomförbar. Förutom en ordentlig reform i både lagstiftning och domstolsväsendets organisation

[721] Schelin, L., 2006, s. 428.
[722] Sutorius, H. & Kaldal, A., 2003, s. 417 samt Schelin, L., 2006, s. 428.
[723] Schelin, L., 2006, s. 428.
[724] Jfr härom Lindell, B., 1987, s. 223.

krävs insikt hos juristerna samt viljan att förändra. En sådan reform får emellertid anses befogad ur rättssäkerhetssynpunkt.

Oavsett hur denna kunskaphöjning inom rättsväsendet företas måste utbildningen emellertid utformas på ett sätt så att juristen kan tillgodogöra sig den samt så att kunskapen blir till praktisk nytta för denne. Detta ställer även krav på att forskare inom psykologin blir bättre på att presentera nya forskningsresultat på ett sätt och i sådana forum att juristerna har en realistisk möjlighet att få tillgång till dem, förstå dem samt applicera informationen i den rättsliga verksamheten. Det krävs utöver utbildningen, såsom ovan antytts, även någon form av eget ansvar där juristen, med denna psykologiska och bevisrättsliga utbildning som grund, ser till att hålla sig uppdaterad med forskningen inom det område denne är verksam. Fokuset inom bevisvärderingen kan då ändras eller åtminstone utvidgas från att sträva efter att finna teorier eller metoder för denna till att identifiera felkällor som bedömaren ofta faller offer för vid bevisvärderingen. Detta skulle medföra att juridiken närmade sig kognitonspsykologin och troligen också att tänkandet hos de juridiska bedömarna skulle bli mer nyanserat och omdömesgillt. Ju stadigare rättens ledamöter är förankrade i psykologisk vetenskap och kan tillämpa kunskapen praktiskt i det enskilda fallet, desto mer välunderbyggda blir domarna. Motsatsen äventyrar rättssäkerheten.

8.4 Nämndemännens icke vara

Det får mot bakgrund av avsnitt 8.3.2 ovan anses föreligga goda eller åtminstone rimliga och realistiska möjligheter för lagfarna domare och juriststudenter att tillägna sig juridiskt relevanta kunskaper i psykologi. Att jurister tillämpar denna kunskap i sitt dagliga arbete, i synnerhet för det fall dessa dömer i brottmål, är avgörande för att rättssäkerheten ska upprätthållas. Därför är bland annat en specialutbildad och kategoriserad domarkår ytterst befogad. Emellertid återstår ett problem i den dömande makten som inte kan bortses ifrån. Nämndemännens vara eller icke vara har berörts tidigare[725] och förtjänar att åter aktualiseras mot bakgrund av behovet av psykologisk kunskap i straffprocessen. Man kan härvid fråga sig om lekmän i samma omfattning som jurister har förmågan att tillägna sig juridiskt relevanta kunskaper i psykologi, se dessa i samband med juridiken i fråga och framförallt praktisera dessa kunskaper i rättegången. Det bör

[725] Se avsnitt 7.2 ovan.

härvid poängteras den bristande förmåga att bedöma relevant material i rätten som nämndemän uppvisat.[726] Detta har alltså påvisats oaktat behovet av relevanta psykologiska kunskaper i brottmål, vilket knappast bådar gott. För det fall juristutbildningen samt domarutbildningen uppdateras med, och anpassas till, psykologiskt och därmed bevisrättsligt viktiga aspekter skapas en vana vid att som juridisk bedömare tänka i nya banor. Dessa blir därmed avgörande för en rättssäker rättegång utan subjektiva inslag i bevisvärderingen. Utan sådana tankebanor är det inte orimligt att anta att nämndemän (åtminstone de som inte är psykologiskt utbildade) kommer på efterkälken kunskapsmässigt. Detta är onekligen en riskfaktor som kan få konsekvenser för bevisvärderingen och därmed för utgången i målet. En idé som kan tänkas uppstå är att bibehålla nämndemannainstitutet men samtidigt avskaffa nämndemännens dömande makt (det vill säga deras i RB 29:1 stipulerade rösträtt och deras rätt att delta i samtliga rättens beslut). Den logiskt tänkande läsaren kan knappast undvika att fråga sig varför nämndemän i sådant fall ska få förekomma i svenskt rättsväsende överhuvudtaget? Det får enbart anses processekonomiskt ogynnsamt att behålla nämndemän "bara för att", eller för att det traditionellt sett varit så under lång tid i det svenska rättssystemet. Härvid får de anledningar som ligger bakom nämndemannaisntitutet anses föråldrade, och inte anpassade till en modern domstol som strävar efter att hålla sig uppdaterad och integrerad med det moderna samhället. Vidare får det anses orimligt kostsamt och tidskrävande att specialutbilda samtliga landets nämndemän för att på så vis tillse att dessa liksom lagfarna domare blir utrustade med tillfredsställande psykologisk kunskap. Således bidrar omständigheten att psykologisk kunskap erfordras i straffprocessen till att nämndemännens förekomst i det svenska rättssystemet åter bör ifrågasättas.

De historiskt rotade motiven bakom nämndemännens vara kan sammanfattningsvis inte sägas uppväga de i denna framställning presenterade anledningarna till deras icke vara i det dagens svenska rättsväsende. Det tycks således ännu en gång vara svårt att rättfärdiga nämndemannainstitutet i det moderna svenska rättssystemet.

[726] Se avsnitt 4.2, s. 35 f.

9. Slutsatser

Ju mer man tänker, ju mer inser man att det inte finns något enkelt svar.

Nalle Puh

9.1 Inledning

I följande kapitel presenteras de slutsatser som dragits av den analys som företagits i kapitel 7 och 8. Dessa presenteras kort och koncist genom besvaranden av de för denna framställning uppställda frågeställningarna.[727] Varje frågeställning besvaras härvid i separata avsnitt.

9.2 Påverkas juridiska bedömare (lagfarna domare och nämndemän) emotionellt av obehaglig bevisning?

Juridiska bedömare påverkas emotionellt av obehaglig bevisning. Denna påverkan uppkommer dels då bedömarna exponeras för bevisning med obehagliga detaljer, dels när de bevittnar emotionella personer inom ramen för rättegången. Det har konstaterats att kognitiv psykologi är starkt förknippad med känslor och att det därför kan sägas föreligga en koppling mellan den information vi varseblir och de känslor informationen ger upphov till. Att juridiska bedömare påverkas emotionellt av obehaglig bevisning stöds av forskning, bland annat av den studie som företagits inom ramen för detta arbete.

9.3 På vilket sätt påverkas de?

Påverkan sker individuellt. Juridiska bedömare reagerar, likt människor i allmänhet, olika på olika slags information. Ett allmängiltigt sätt på vilket juridiska bedömare påverkas av obehaglig bevisning förekommer därmed inte. Detta är en naturlig del av ett ofrånkomligt subjektivt inslag i rättegången. Studien som företagits inom ramen för

[727] Se avsnitt 1.2 ovan.

denna framställning visar emellertid att känslomässiga reaktioner generellt väcks i större utsträckning då juridiska bedömare exponeras för bevisning i bild än bevisning i text.

9.4 Vad beror denna påverkan på?

Påverkan beror på många olika faktorer. All den information människor tar del av och bearbetar påverkas av deras tidigare erfarenheter, deras värderingar och uppfattningar samt av det känslotillstånd de för stunden befinner sig i. Ytterligare en påverkansfaktor utgörs av media och populärkultur, vilka medför en mer dramatiskt präglad straffprocess. Även presentationsform, det vill säga det sätt informationen presenteras på, får sägas spela in. All inkommande information tolkas således individuellt och ingen människa kan därmed sägas tolka information på exakt samma sätt som någon annan.

9.5 Vad har detta för konsekvenser för bevisvärderingen?

Den juridiska bedömarens emotionella påverkan har ett negativt inflytande på bedömarens möjlighet att förhålla sig rationell i beslutsprocessen. Detta leder till att bedömarens förmåga att tillmäta den aktuella bevisningen "rätt" värde försämras, något som resulterar i att denne värderar obehaglig bevisning högre än icke obehaglig sådan. Den känslomässiga påverkan som ett visst bevis ger upphov till kan, eftersom människor tolkar ny inkommande information i ljuset av det känslotillstånd de för närvarande befinner sig i, även smitta av sig på annan bevisning. Detta medför att det blir ännu svårare för den juridiska bedömaren att försöka inta ett objektivt och rationellt förhållningssätt för att tillmäta bevisningen ett rimligt värde.

Låter den juridiska bedömaren sin emotionella påverkan spela in vid bevisvärderingen får detta även konsekvenser för förutsebarheten, och därmed för rättssäkerheten. Det är i detta fall omöjligt att på förhand få en uppfattning om den slutsats som bevisvärderingen kommer att leda fram till, eftersom varje bedömare reagerar på, och upplever, känslor på ett individuellt sätt.

9.6 Bör, och kan, vi i sådant fall undvika att denna emotionella påverkan får konsekvenser för bevisvärderingen? Och om så är fallet, hur undviker eller förminskar vi lämpligen sådana konsekvenser?

Med all sannolikhet kan vi inte undvika emotionell påverkan till följd av känsloframkallande bevisning. Detta är ett orealistiskt antagande. Jurister har känslor precis som vilka människor som helst. Detta är ingenting som kan förhindras, eller bortses ifrån.

Det kan vidare inte sägas vara önskvärt, eller för den delen nödvändigt, att försöka förhindra att människor reagerar emotionellt när de tar del av information. Detta är inget problem så länge känslorna inte påverkar bevisvärderingen på ett otillbörligt sätt. Det förekommer härvid vissa åtgärder som kan vidtas för att söka minska de bevisrättsliga konsekvenser som emotionell påverkan ger upphov till. Här är integreringen av psykologisk kunskap i rättsväsendet av avgörande vikt för att trygga en rättssäker bevisvärdering. Jurister, både verksamma sådana samt juriststudenter, måste beakta relevant psykologisk forskning för att dels erhålla en högre medvetenhet om de felkällor som juridiska bedömare vid bevisvärderingen är benägna att falla offer för, dels kunna förstå sina egna kognitioner samt de subjektiva felsteg som dessa ger upphov till.

10. Avslutande ord

När en ensemble når det stadium då alla kan varandras vitsar och man går omkring bakom scenen i en artig tystnad; då är det dags att tacka för sig.

Povel Ramel

Som denna framställning får anses ha visat är kvaliteten, och därmed rättssäkerheten, i de avgöranden som meddelas i domstol beroende av hur goda grunder de juridiska bedömarna har för sin referensram och sina uppfattningar som används vid bevisvärderingen. Dessa grunder innebär i sin tur att korrektheten och säkerheten i avgörandena inte är absolut utan relativ och att domstolarna därmed måste handskas med en felmarginal. Att de juridiska bedömarna är utrustade med erforderlig psykologisk kunskap är därför av avgörande vikt för att kunna minimera denna felmarginal. Detta torde vara bevisrättens främsta syfte.

Idag saknas bevisrättsligt relevant forskning till stor del i det svenska rättsväsendet. Den psykologiskt relevanta forskning som faktiskt förekommer är dessutom i nuläget långt ifrån tillräckligt integrerad i det svenska rättssystemet. Detta är inte bara en brist för rättsvetenskapen, utan även för rättssäkerheten. Det erfordras otvivelaktigt mer studier inom det rättspsykologiska forskningsområdet avseende juridiskt beslutsfattande. Denna framställning får därför ses som inspiration till vidare forskning på, samt utveckling av, bevisrättens område.

11. Källförteckning

11.1 Författningar

Rättegångsbalk (1942:740).

Brottsbalk (1962:700).

Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, Artikel 6 om rätten till en rättvis rättegång.

The Federal Rules of Evidence (FRE), rule 403 och 105.

11.2 Förarbeten

NJA II 1943 s. 444-446.

Prop. 1982/83:126.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

11.3 Rättsfall

NJA 1951 s. 744

NJA 1984 s. 49

NJA 1992 s. 446

NJA 1992 s. 532

NJA 1996 s. 649

Laymon v. Bombardier Transp. (Holdings) USA, 656 F. Supp. 2d, 540, 548 (W.D. Pa. 2009).

United States v. Bowers, 660 F.2d 527, 529-30 (5th Cir. 1981).

State v. Adams, 458 P.2d 558 (Wash. 1969).

Old Chief v. United States, 519 U.S. 172 (1997).

11.4 Litteratur

Ahola, Angela, Hellström, Åke, Christianson, Sven Å., *Is justice really blind? Effects of pictorial and verbal crime descriptions and perpetrator's gender and appearance on legal practioners' sentencing and evaluations in a mock trial*, I: Psychiatry, Psychology and Law, 17, 2007, s. 304-324. [cit. Ahola, A., Hellström, Å. & Christianson, S. Å., 2007]

Altheide, David L., *Creating fear: transforming terrorist attacks into control and consumption*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 259-272 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, New York, 2011. [cit. Altheide, D.L., 2011]

Andersson, Simon, *Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering*, I: Festskrift till Christian Diesen, 2014, s. 427-450. [cit. Andersson, S., 2014]

Ask, Karl, Granhag, Pär Anders, *Psykologiska påverkansfaktorer vid utredningsarbete*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 161-174 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008. [cit. Ask, K. & Granhag, P. A., 2008]

Ask, Karl, Landström, Sara, *Why emotions matter: Expectancy violation and affective response mediate the emotional victim effect*, I: Law and Human Behavior, 34, 2010, s. 392-401.

Averill, James R., *Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion*, I: American Psychologist, 37, 1983, s. 1145-1160.

Bandes, Susan A., *The lessons of Capturing the Friedmans: moral panic, institutional denial and due process*, I: Law, Culture and the Humanities, 3, 2007, s. 293-319.

Bazerman, Max H., Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, John Wiley & Sons 8 u., 2013.

Bennet, W. Lance, Feldman, Martha S., *Reconstructing Reality in the Courtroom: Justice and Judgement in American Culture*, Rutgers University Press, New Jersey, 1981. [cit. Bennet, W. L. & Feldman, M. S., 1981]

Bodenhausen, Galen V., Sheppard, Lori A., Kramer, Geoffrey P., *Negative affect and social judgement: The differential impact of anger and sadness*, I: European Journal of Social Psychology, 24, 1994, s. 45-62. [cit. Bodenhausen, G. V., Sheppard, L. A. & Kramer, G.P., 1994]

Bolding, Per Olof*, Går det att bevisa?*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1989.

Bransford, John D., Johnson, Marcia K., *Contextual Prerequisites for Understanding: Some investigations of Comprehension and Recall*, I: Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 11, 1972, s. 717-726.

Bruner, Jerome S., *Actual Minds, Possible Worlds*, Harvard University Press, Cambridge, 1986.

Cantor, Joanne, *Fright reactions to mass media*, I: Media Effects: Advances in Theory and Research, s. 287-306 (Bryant, J. & Zillmann, D. red.), Lawrence Erlbaum Publishers, New Jersey, 2002.

Cantor, Joanne, *Fear reactions and the mass media*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 148-165 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, New York, 2011.

Carlston, Donald E., *The recall and use of traits and events in social inference processes*, I: Journal of Experimental Social Psychology, 16, 1980, s. 303-328.

Christianson, Sven Å., *The relationship between induced emotional arousal and amnesia*, I: Scandinavian Journal of Psychology, 25, 1984, s. 147-160.
Christianson, Sven Å., Loftus, Elizabeth F., *Memory for traumatic events*, Applied Cognitive Psychology, 1, 1987, s. 225-239.
Christianson, Sven Å., Loftus, Elizabeth F., *Some characteristics of people's traumatic memories*, Bulletin of the Psychonomic Society, 28, 1990, s. 195-198.
Christianson, Sven Å., *Emotional stress and eyewitness memory: A critical review*, I: Psychological Bulletin, 112, 1992, s. 284-309.
Christianson, Sven Å., *Traumatiska minnen*, Natur och Kultur, Stockholm, 2002.
Christianson, Sven Å., Montgomery, Henry, *Kognition i ett rättspsykologiskt perspektiv*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 87-120 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008. [cit. Christianson, S.Å. & Montgomery, H., 2008]
Christianson, Sven Å., Ehrenkrona, Marika, *Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet,* Norstedts Juridik, Stockholm, 2011. [cit. Christianson, S.Å. & Ehrenkrona, M., 2011]
Cleary, Gordon P., Tarantino, John A., *Trial Evidence Foundations*, James Publishing, California, 2007, Section 201.
Cohen, Jonathan L., *Freedom of Proof*, I: Evidence and Proof, s. 3-23 (Twining, W. L. & Stein, A. red.), New York University Press, New York, 1992.
Combs, Barbara, Slovic, Paul, *Newspaper coverage of causes of death*, I: Journalism Quarterly, 56, 1979, s. 837-849.
Deigh, John, *Emotions, values and the Law*, Oxford University Press, New York, 2008. [cit. Deigh, J., 2008]
DeSteno, David, Dasgupta, Nilanjana, Bartlett, Monica Y., Cajdric, Aida, *Prejudice From Thin Air: The Effect of Emotion on Automatic Intergroup Attitudes*, I: Psychological Science, 15:5, 2004, s. 319-324.
Detenber, Benjamin H., Reeves, Byron, *A bio-informational theory of emotion: motion and image size effects on viewers*, I: Journal of Communication, 46:3, 1996, s. 66-84.
Detenber, Benjamin H., Simons, Robert F., Bennet, Jr., Gary G., *Roll 'em! The effects of picture motion on emotional responses*, I: Journal of Broadcasting Electronic Media, 42:1, 1998, s. 113-127.
Detenber, Benjamin H., Simons, Robert F., Reiss, Jason E., *The emotional significance of color in television presentations*, I: Media Psychology, 2, 2000, s. 331-355.
Detenber, Benjamin H., Lang, Annie, *The influence of form and presentation attributes of media on emotion*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 275-293 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, New York, 2011.
Devine, Dennis J., Clayton, Laura D., Dunford, Benjamin B., Seying, Rasmy, Pryce, Jennifer, *Jury Decision Making – 45 Years of Empirical Research on Deliberating Groups,* I: Psychology, Public Policy, and Law, 7:3, 2001, s. 622-726.
Diamond, Shari S., Casper, Jonathan D., *Blindfolding the jury to verdict consequences: Damages, experts, and the civil jury*, I: Law & Society Review, 26, 1992, s. 513-563. [cit. Diamond, S. S. & Casper, J. D., 1992]
Diesen, C., *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 1993.

Diesen, Christian., *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1994. [cit. Diesen, C., 1994]
Diesen, Christian, *Lekmän som domare*, Norstedts Juridik 1 u., Stockholm, 1996. [cit. Diesen, C., 1996]
Diesen, Christian, *Juridiska perspektiv på bevisvärdering*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 395-405 (Granhag, P.A., Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008. [cit. Diesen, C., 2008]
Diesen, Christian, *Terapeutisk juridik*, Liber 1 u., Malmö, 2011. [cit. Diesen, C., 2011]
Diesen, C*hristian*, *Supplement 2014 till Christian Diesen – bevisprövning i brottmål*, Juridicum, Stockholms universitet, Stockholm, 2014.
Dion, Karen K., *Physical attractiveness and evaluation of children's transgressions*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 24, 1972, s. 207-213.
Djurfeldt, Göran, Larsson, Rolf, Stjärnhagen, Ola, *Statistisk verktygslåda - samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa mdtoder*, Författarna och Studentlitteratur 2 u., 2010. [cit. Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O., 2010]
Douglas, Kevin S., Lyon, David R., Ogloff, James R. P., *The impact of graphic photographic evidence on mock juror decisions in a murder trial: Probative or prejudicial,* I: Law and Human Behaviour, 21, 1997, s. 485-501. [cit. Douglas, K.S., Lyon, D.R. & Ogloff, J.R.P., 1997]
Edelstam, Henrik, *Sakkunnigbeviset*, Iustus Förlag, Uppsala, 1991. [cit. Edelstam, H., 1991]
Edelstam, Henrik, I: Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång IV*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, s. 162. [cit. Edelstam, H., 2009]
Eggleston, Richard, *Evidence, Proof and Probability*, Weidenfeld and Nicolson 2 u., London, 1983. [cit. Eggleston, R., 1983]
Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, *Rättegång I*, Norstedts Juridik 8 u., Stockholm, 2002. [cit. Ekelöf, P. O., & Edelstam, H., 2002]
Evans, Jonathan St. B. T., *Bias in Human Reasoning: Causes and Consequences,* Psychology Press, Hove, 1989.
Feigenson, Neal R., Park, Jaihyun, Salovey, Peter, *The Role of Emotions in Comparative Negligence Judgments*, I: Journal of Applied Social Psychology, 31:3, 2001, s. 576-603.
Feigenson, Neal R., *Emotions, Risk Perceptions, and Blaming in 9/11 Cases*, I: Brooklyn Law Review, 68, 2003, s. 959-1001.
Feigenson, Neal R., *Emotional Influences on Judgements of Legal Blame: How They Happen, Whether They Should, and What to Do About It*, I: Emotion and the Law – Psychological Perspectives, s. 45-97 (Bornstein, Brian H., Wiener, Richard L. red.), Springer Science+Business Media, LLC 56 u., Nebraska Symposium On Motivation, New York, 2010. [cit. Feigenson, N., 2010]
Flowers, Roberta K., *Witness Preparation: Regulating the Profession's "Dirty Little Secrets"*, I: Hastings Constitutional Law Quarterly, 38:4, 2011, s. 1007-1027.
Frank, Jerome, *Law and the Modern Mind*, Coward-McCann Inc., New York, 1930.
Geiger, Seth, Reeves, Byron, *The effects of scene change and semantic relatedness on attention to television*, I: Communication Research, 20:2, 1993, s. 155-175.

Gerbner, George, Gross, Larry, Morgan, Michael, Signorielli, Nancy, *The "mainstreaming" of America: Violence profile no. 11*, I: Journal of Communication, 30:3, 1980, s. 10-29.

Goldberg, Julie H., Lerner, Jennifer S., Tetlock, Philip E., *Rage and reason: The psychology of the intuitive prosecutor*, I: European Journal of Social Psychology, 29, 1999, s. 781-795.

Granhag, Pär Anders, Ask, Karl, *Psykologiska perspektiv på bevisvärdering*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 407-422 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008. [cit. Granhag, P.A. & Ask, K., 2008]

Granhag, Pär Anders, Stridbeck, Ulf, *Psychological perspectives on the evaluation of evidence*, I: Forensic Psychology in Context – Nordic and international approaches, s. 191-209 (Granhag, P.A. red.), Routledge, New York, 2010.

Groome, David, *Kognitiv psykologi - processer och störningar*, Studentlitteratur 1 u., Lund, 2010 (övers. Karin Larsson Wentz, originalutgåva East Sussex, 2006, som An Introduction to Cognitive Psychology: Processes and Disorders). [Groome, D., 2010]

Gräns, Minna, *Some Aspects of Legal Decision Making in the Light of Cognitive Consistency Theories,* I: Perspectives on Jurisprudence – Essays in Honor of Jes Bjarup, s. 99-122 (Wahlgen, P. red.), Scandinavian Studies in Law Volume, Jure, Stockholm, 2005, s. 104.

Gräns, Minna, *Om interaktiv rättsdogmatik*, I: Interaktiv rättsvetenskap (Gräns, M., Westerlund, S. red), Uppsala universitet, Uppsala, 2006. [cit. Gräns, M., 2006]

Gräns, Minna, *"Law and the Modern Mind" – modernt igen*, I: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhlajulkaisut N:o 22, s. 203-222 (Hyttinen, T. & Weckström, K. red.), Turku, 2011. [cit. Gräns, M., 2011]

Gudykunst, William B., Kim, Young Y., *Communicating with strangers*, Random House, New York, 1984.

Haidt, Jonathan, *The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgement*, I: Psychological Review, 108, 2001, s. 814-834.

Hasher, Lynn, Goldstein, David, Toppino, Thomas, *Frequency and the conference of referential validity*, I: Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour, 16, 1977, s. 107-122.

Hastie, Reid, Park, Bernadette, *The relationship between memory and judgement depends on whether the judgment task is memory-based or on-line*, I: Psychological Review, 93, 1986, s. 258-268.

Hardy, Gail R., Legge, D., *Cross-modal induction of changes in sensory thresholds*, I: Quarterly Journal of Experimental Psychology, 20, 1968, s. 20-29.

Harris, David, O'Boyle, Michael, Warbrick, Colin, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press 2 u., New York, 2009.

Heath, Linda, Gilbert, Kevin, *Mass media and fear of crime*, I: American Behavioral Scientist, 39, 1996, s. 379-386.

Heller, Jon Kevin, *The Cognitive Psychology of Circumstantial Evidence*, I: 105 Michigan Law Review, 2006, s. 241-306. [cit. Heller, J.K., 2006]

Hellner Gumpert, Clara, *Alleged child sexual abuse: The Expert Witness and the Court*, Avhandling, Karolinska institutet, Stockholm, 2001. [cit. Hellner Gumpert, C., 2001]
Heuman, Lars, *Processrättsliga uppsatser*, Juristförlaget, Stockholm, 1986.
Heuman, Lars, *Myndigheternas motiveringsplikt*, I: Festskrift till Hans Ragnemalm, 123-148. Juristförlaget i Lund, Lund, 2005.
Heuman, Lars, *Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen*, JT 2005/06, s. 782-792. [cit. Heuman, L., JT 2005/06]
Ho, Hock Lai, *A Philosophy of Evidence Law - Justice in the Search for Truth,* Oxford University Press, Oxford, 2008.
Hochschild, Arlie Russel, *The Managed Heart: Commercialization of human feeling*, The University of California Press, California, 1983.
Holgersson, Astrid, *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömningen av sakfrågan i enskilda rättsfall*, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1990, Akademitryck, Edsbruk, 1990.
Hulland, John S., Kleinmuntz, Don N., *Factors influencing the use of internal summary evaluations versus external information in choice,* I: Journal of Behavioral Decision Making, 7, 1994, s. 79-102.
Hutcherson, Cendri, Gross, James J., *The Moral Emotions: A Social-Functionalist Account of Anger, Disgust, and Contempt*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 100, 2011, s., 733–34.
Jacoby, Larry L., Kelley, Colleen, Brown, Judith, Jasechko, Jennifer, *Becoming famous overnight: On the ability to avoid unconscious influences of past*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 56, 1989, s. 326-338.
Johnson, M.K., Hashtroudi, S., Lindsey, D.S., *Source monitoring*, I: Psychological Bulletin, 14, 1993, s. 3-28.
Justickis, Viktoras, *Does the Law Use Even a Small Proportion of What Legal Psychology has to Offer?*, I: Psychology and Law – bridging the gap, s. 223-237 (Canter, D. & Žukauskienė, R. red.), Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2008. [cit. Viktoras, J., 2008]
Kaplan, Martin F., Wanshula, Tatiana, Zanna, Mark P., *Time pressure and information integration in social judgement: The effect of need for structure*, I: Time pressure and stress in human judgement and decision making, s. 255-267 (Svenson, O. & Maule, J. red.), Plenum Press, New York, 1993.
Kassin, Saul M., Garfield, David A., *Blood and guts: General and trial specific effects of videotaped crime scenes on mock jurors*, I: Journal of Applied Social Psychology, 21*,* 1991, s. 1459-1472.
Kaufmann, Geir, Drevland, Guri C. B., Wessel, Ellen, Overskeid, Geir, Magnussen, Svein, *The importance of being earnest: displayed emotions and witness credibility*, I: Applied Cognitive Psychology, 17, 2003, s. 21-34.
Klami, Hannu T., Marklund, Mikael, Rahikainen, Marja, Sorvettula, Johanna , *Ett rationellt beviskrav – teori och empiri*, SvJT 1988 s. 589 - 605. [cit. Klami, H. T. m.fl., 1988]
Koffka, Kurt, *Principles of Gestalt Psychology*, Lund Humphries, London, 1935.
Kraft, Robert N., *The influence of camera angle on comprehension and retention of pictorial events*, I: Memory & Cognition, 15(4), 1987, s. 291-307.

Kruglanski, Arie, Webster, Donna M., *Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing",* I: Psychological Review, 103, 1996, s. 263-283.
Köhler, Wolfgang, *The Mentality of Apes*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., London, 1925 (övers. Ella Winter, originalutgåva Berlin, 1917, som Intelligenzprüfungen an Anthropoiden).
Lainpelto, Katrin*, Stödbevisning i brottmål,* Jure Förlag, Stockholm, 2012. [cit. Lainpelto, K., 2012]
Lainpelto, Katrin, *Några reflektioner kring ämnet bevisrätt* i Festskrift till Christian Diesen, s. 451-465, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014. [cit. Lainpelto, K., 2014]
Lang, Annie, Shuhua, Zhou, Schwartz, Nancy, Bolls, Paul D., Potter, Robert F., *The effects of edits on arousal, attention and memory for television messages: when an edit is an edit can an edit be too much?*, I: Journal of Broadcasting and Electronic Media, 44:1, 2000, s. 94-109.
Lang, Annie, Park, Byungho, Sander-Jackson, Ashley N., Wilson, Brian D., Wang, Zheng, *Cognition and emotion in TV message processing: how valance, arousing content, structural complexity, and information density affect the availability of cognitive resources*, I: Media Psychology, 10, 2007a, s. 317-38.
Lempert, Richard, *Telling Tales in Court – Trial Procedure and the Story Model*, I: Cardozo Law Review, 13, 1991/92, s. 559-574. [cit. Lempert, R., 1991/92]
Lerner, Jennifer S., Keltner, Dacher, *Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgement and choice*, I: Cognition and Emotion, 14, 2000, s. 473-493. [cit. Lerner, J. S. & Keltner, D., 2000]
Lerner, Jennifer S., Keltner, Dacher, *Fear, Anger, and Risk*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 81:1, 2001, s. 146-159.
Lerner, Jennifer S., Gonzalez, Roxana M., Small, Deborah A., Fischhoff, Baruch, *Effects of Fear and Anger on Perceived Risks of Terrorism: A National Field Experiment*, I: Psychological Science, 14:2, 2003, s. 144-150.
Lerner, Jennifer S., Tiedens, Larissa Z., *Portrait of the angry decision maker: how appraisal tendencies shape anger's inlfunce on cognition*, I: Journal of Behavioral Decision Making, 19:2, 2006, s. 115-137. [cit. Lerner, J.S. & Tiedens, L.Z., 2006]
Levett, Laura M., Danielsen, Erin M., Bull Kovera, Margaret, Kutler, Brian L., *The Psychology of Jury and Juror Decision Making*, I: Psychology and Law: An Empirical Perspective, s. 365-406 (Brewer, N. & Williams, K. red.), Guilford Press, New York, 2005.
Libet, Benjamin, *Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action*, I: Behavioral and Brain Sciences, 8, 1985, s. 529-566.
Lichtenstein, Meryl, Srull, Thomas K., *Conceptual and methodological issues in examining the relationship between consumer memory and judgement*, I: Psychological processes and advertising effects: Theory, research and application, s. 113-128 (Alwitt, L.F. & Mitchell, A.A. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1985.
Lichtenstein, Meryl, Srull, Thomas K, *Processing objectives as a determinant of the relationship between recall and judgement*, I: Journal of Experimental Social Psychology, 23, 1987, s. 93-118.
Lichtenstein, Sarah, Slovic, Paul, Fischhoff, Baruch, Layman, Mark, Combs, Barbara, *Judged frequency of lethal events*, I: Journal of Experimental Psycholgy: Human

Learning and Memory, 6, 1978, s. 551-578. [cit. Lichtenstein, S., Slovic, P., Fischhoff, B., Layman, M. & Combs, B., 1978]
Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor - en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 1987. [cit. Lindell, B., 1987]
Lingle, John H., Ostrom, Thomas M., *Retrieval selectivity in memory-based impression judgments*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 37, 1979, s. 180-194.
Litvak, Paul M., Lerner, Jessica S., Tiedens, Larissa Z., Shonk, Katherine, Fuel in the fire: How anger impacts judgment and decision making, I. *International Handbook of Anger*, s. 287-311, Springer, New Yor, 2010 s. 288.
Lundh, Lars-Gunnar, Montgomery, Henry, W*æ*rn, Yvonne, *Kognitiv psykologi*, Studentlitteratur 1 u., Lund, 1992. [cit. Lundh, L.G., Montgomery, H. & W*ærn, Y., 1992*]
Mackie, Diane M., Devos, Thierry, Smith, Eliot R., I*ntergroup Emotions: Explaining Offensive Action Tendencies in an Intergroup Context*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 79:4, 2000, s. 602-616.
Malsch, Marijke, Freckelton, Ian, *The Evaluation of Evidence – Differences between Legal Systems*, I: Legal evidence and proof – statistics, stories, logic, s. 117-134 (Kaptein, H., Prakken, H. & Verheih, B. red.), Ashgate, Aldershot, 2009. [cit. Malsch, M. & Freckelton, I., 2009]
Maroney, Terry A., *The Persistent Cultural Script of Judicial Dispassion*, I: California Law Review, 99, 2011, s. 629-681.
Maroney, Terry A., *Angry Judges*, I: Vanderbilt Law Review, 65:5, 2012, s. 1207-1286. [cit. Maroney, T., 2012]
McAuliff, Bradley D., Nemeth, Robert J., Bornstein, Brian H., Penrod, Steven D., *Juror decision making in the 21st century: Confronting science and technology in court*, I: Handbook of psychology in legal contexts, s. 304-327 (Carson, D. & Bull, R. red.), John Wiley & Sons 2 u., New York, 2003.
McGinnies, Elliott, *Emotionality and Perceptual Defense*, I: Psychological Review, 56:5, 1949, s. 244-251.
Melton, Gary B., Petrila, John, Poythress, Norman G., Slobogin, Christopher, *Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers*, The Guilford Press, New York, 1987. [cit. Melton, G. B, Petrila, J., Poythress, N. G. & Slobogin, C., 1987]
Neisser, Ulric, *Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology*, W.H.Freeman & Co., San Francisco, 1976.
Niedermeier, Keith E., Kerr, Norbert L., Messe, Lawrence A., *Jurors' Use of Naked Statistical Evidence – Exploring Bases and Implications of the Wells Effect*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 76:4, 1999, s. 533-542.
Norman, Donald A., Shallice, Tim, *Attention to Action*, I: Consciousness and Self-Regulation - advances in Research and Theory, s. 1-18 (Davidson, R. J., Schwartz, G. E. & Shapiro, D. red.), Springer US 1:4 u., New York, 1986.
O'Brien Jr., Gregory C., *Confessions of an Angry Judge*, I: Judicature, 87, 2004, s. 251-253.
O'Guinn, Thomas C., Shrum, L.J., *The role of television in the construction of consumer reality*, I: Journal of Consumer Research, 23, 1997, s. 278-294.
Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004, s. 105-145.

Paivio, Allan, Philipchalk, Ronald, Rowe, Edward J., *Free and serial recall of pictures, sounds, and words*, I: Memory and Cognition, 3, 1975, s. 586-590. [cit. Paivio, A., Philipchalk, R. & Rowe, E. J., 1975]

Pardo, Michael S., *The Nature and Purpose of Evidence Theory*, I: Vanderbilt Law Review, 66:6, 2013, s. 547-613.

Pellonpää, Matti., *Europeiska Människorättskonventionen*, Talentum Media Oy, Jyväskylä, 2007 (övers. Rosa Donner, originalutgåva Jiväskylä, 2007, som Euroopan ihmisoikeussopimus), s. 408.

Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Evidence evaluation in complex decision making*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 51:2, 1986, s. 242-258. [cit. Pennington, N. & Hastie, R., 1986]

Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Explanation-Based Decision Making – Effects of Memory Structure on Judgement*, I: Journal of Experimental Psychology, 14:3, 1988, s. 521-533. [cit. Pennington, N. & Hastie, R., 1988]

Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Practical Implications of Psychological Research on Juror and Jury Decison Making*, I: Personality and Social Psychology Bulletin, 16:1, 1990, s. 90-105. [cit. Pennington, N. & Hastie, R., 1990]

Peters, Ellen, Västfjäll, David, Gärling, Tommy, Slovic, Paul, *Affect and Decision Making: A "Hot" Topic*, I: Journal of Behavioral Decision Making, 19, 2006, s. 79-85.

Popper, Karl, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*, Routledge, New York, 1963.

Potter, Robert F., Choi, Jinmyung, *The effects of auditory structural complexity on attitudes, attention, arousal, and memory*, I: Media Psychology, 8, 2006, s. 395-419.

Reeves, Byron, Lang, Annie, Kim, Eun Y., Tatar, Deborah, *The effects of screen size and message content on attention and arousal*, I: Media Psychology, 1, 1999, s. 49-68. [cit. Reeves, B., Lang, A., Kim, E.Y. & Tatar, D., 1999]

Robbennolt, Jennifer K., *Evaluating Juries by Comparison to Judges – a Benchmark for Judging?*, Florida State University Law Review, 32, 2005, s. 469-509.

Saltzburg, Stephen A., *A Special Aspect of Relevance – Countering Negative Inferences Associated with the Absence of Evidence*, California Law Review, 66:5, 1978, s. 1011-1060.

Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap (del I)*, JT 1995/96, s. 726-748. [cit. Sandgren, C., JT 1995/96 (I)]

Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap (del II),* JT 1995/96, s. 1035-1059. [cit. Sandgren, C., JT 1995/96 (II)]

Sandgren, Claes, *Vad är rättsvetenskap?*, I: Festskrift till Peter Siepel, s. 527-552 (Wahlgren, P & Magnusson Sjöberg, C. red.), Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2006.

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006. [cit. Schelin, L., 2006]

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007. [cit. Schelin, L., 2007]

Schneider, Walter, Shiffrin, Richard M., *Controlled and automatic human information processing: I. Detection, search, and attention*, I: Psychological Review, 84:1, 1997, s. 1-66.

Schwarz, Norbert, Clore, Gerald L., *Mood, misattribution and judgements of well-being: Informative and directive functions of affective states*, I: Journal of Personality and Social Psychology, 45, 1983, s. 513-523. [cit. Schwarz, N. & Clore, G. L., 1983]

Semmler, Carolyn, Brewer, Neil, *Effects of mood and emotion on juror processing and judgements*, I: Behavioural Sciences and the Law, 20, 2002, s. 423-436.

Shapiro, Rashi, Y., *The effects of television screen size and sensation seeking on physiological arousal and emotional state*, University Microfilms, Long Island University, 1986.

Shelton, Donald E., *A study of Juror Expectations and Demands Concerning Scientific Evidence: Does the "CSI Effect" Exist?*, I: Vanderbilt Journal of Entertainment and Tech Law, 9:2:331, 2006, s. 330-368. [cit. Shelton, D.E., 2006]

Shrum, L.J., Burroughs, James E., Rindfleisch, Aric, *A Process Model of Consumer Cultivation: The Role of Television Is a Function of the Type of Judgement*, I: The Psychology of Entertainment Media - Blurring the Lines Between Entertainment and Persuasion, s. 177-193 (Shrum, L.J. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2004. [cit. Shrum, L.J., Burroughs, J.E. & Rindfleisch, A., 2004]

Simon, Dan, *A Third View of the Black Box – Cognitive Coherence in Legal Decision Making*, University of Chicago Law Review, 71:2, 2004, s. 511-586. [cit. Simon, D., 2004]

Simons, Robert F., Detenber, Benjamin H., Cuthbert, Bruce N., Schwartz, David, Reiss, Jason E., *Attention to Television: alpha power and its relationship to image motion and emotional content*, I: Media Psychology, 5, 2003, s. 283-301.

Slovic, Paul, Fischhoff, Baruch, Lichtenstein, Sarah, *Cognitive Processes and Societal Risk Taking*, I: Cognition and Social Behavior, s. 165-184 (Carroll, J. S. & Payne, J. W. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1976.

Smith, Craig A., Ellsworth, Pheobe C., *Patterns of Cognitive Appraisal in Emotion*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 48:4, 1985, s. 813-838.

Steblay, Nancy M., Besirevic, Jasmina, Fulero, Solomon M., Jimenez-Lorente, Belia, *The effects of pretrial publicity on juror verdicts: A meta-analytic review*, I: Law and Human Behavior, 23, 1999, s. 219-235.

Stein, Alex, *The Refoundation of Evidence Law*, I: Journal of Law and Jurisprudence, 9:2, 1996, s. 279-342.

Ställvik, Olof, *Domarrollen: rättsregler, yrkeskultur och ideal*, Uppsala universitet, 2009.

Sutorius, Helena, Kaldal, Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003. [cit. Sutorius, H. & Kaldal, A., 2003]

Tiedens, Larissa Z., Linton, Susan, *Judgment Under Emotional Certainty and Uncertainty: The Effects of Specific Emotions on Information Processing*, I: Journal of Personality & Social Psychology, 81:6, 2001, s. 973-988.

Träskman, Per O., *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet*, I: Festskrift till Lars Welamson, s. 469-486, Norstedts Juridik, Stockholm, 1988.

Turner, Monique M., *Emotion in persuasion and risk communication*, I: The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media, s. 237-258 (Döveling, K., von Scheve, C. & Konijn, E. red.), Routledge, New York, 2011.

Tversky, Amos, Kahneman, Daniel, *Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases*, I: Science, 185:4157, 1974, s. 1124-1131. [cit. Tversky, A. & Kahneman, D., 1974]

Törestad, Bertil, *Socialpsykologi: sätter vi varandra i sociala fängelser?*, I: Handbok i rättspsykologi, s. 121-134 (Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. red.), Liber 1 u., Stockholm, 2008. [cit. Törestad, B., 2008]

Wason, Peter Cathcart, *Reasoning*, I: New horizons in psychology, s. 135-151 (Foss, B. M. red.), Penguin Books, London, 1966.

Wegner, Daniel M., Wheatley, Thalia, *Apparent Mental Causation – Sources of the Experience of Will*, I: American Psychologist, 54:7, 1999, s. 480-492.

Wells, Gary L, *Naked Statistical Evidence of Liability – Is Subjective Probability Enough?,*I: Journal of Personality & Social Psychology, 62:5, 1992, s. 739-752. [cit. Wells, G.L, 1992]

Werthheimer, Max, *Experimental Studies of the Perception of Motion*, I: Zeitschrift fur Psychologie, 61, 1912, s. 161-265.

Wessel, Ellen, Drevland, Guri C. B., Eilertsen, Dag-Erik, Magnussen, Svein, *Credibility of the emotional witness: A study of ratings by court judges*, I: Law and Human Behaviour, 30, 2006, s. 221-230.

Westberg, Peter, *Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats - en idé om rättsvetenskaplig öppenhet*, I: Festskrift till Per Olof Bolding, s. 421-446 (Heuman, L. red.), Juristförlaget, Stockholm, 1992.

Westberg, Peter., *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds Domarakademi, Lund 2007. [cit. Westberg, P., 2007]

Whalen, Denise H., Blanchard, Fletcher A., *Effects of photographic evidence on mock juror judgement*, I: Journal of Applied Social Psychology, 12, 1982, s. 30-41.

Witte, Kim, Allen, Mike, *A meta-analysis of fear appeals: Implications for effective public health campaigns*, I: Health Education & Behavior, 27, 2000, s. 591-615.

Wyer, Jr., Robert S., Adaval, Rashmi, *Pictures, Words and Media Influence: The Interactive Effects of Verbal and Nonverbal Information on Memory and Judgements*, I: The Psychology of Entertainment Media - Blurring the Lines Between Entertainment and Persuasion, s. 137-161 (Shrum, L.J. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2004. [cit. Wyer, Jr., R.S. & Adaval, R., 2004]

Zahle, Henrik, *Findes der kun én bevisret?*, I: Festskrift till Per Olof Bolding, s. 447-459, Juristförlaget, Stockholm, 1992.

Öhman, Arne, Dimberg, Ulf, *An evolutionary perspective on human social behavior*, I: Sociophysiology, s. 47-86 (Waid, W. M., red.), Springer, New York, 1984.

Öhman, Arne, *Orienting and attention: Preferred preattentive processing of potentially phobic stimuli*, I: Attention and information processing in infants and adults: Perspectives from human and animal research, s. 263-295 (Campbell, B. A., Hayne, H, Richardson, R. red.), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1991.

11.5 Elektroniskt material

Federal Evidence Review (utg.), *Federal Jury Instructions Resource Page*, ”http://federalevidence.com/evidence-resources/federal-jury-instructions#circuit”, lydelse 2014-12-23.

New Jersey Courts (utg.), *Model Jury Selection Questions – Standard Jury Voir Dire*, ”https://www.judiciary.state.nj.us/jury/std_jury_quest_criminal.pdf”, lydelse 2014-12-23.

Studie

**- del av examensarbete på juristprogrammet,
Stockholms universitet, HT-14**

Hej,

Detta är en studie som genomförs av två uppsatsskribenter som en del av ett examensarbete på Stockholms universitets juristprogram.

Studiens resultat kommer att ligga till grund för examensarbetet och det skulle därför uppskattas oerhört mycket om Du har möjlighet att delta. Studien beräknas ta ca fem minuter att genomföra. Ditt svar förblir anonymt.

Visst obehagligt material förekommer i denna studie, vilket vi vill uppmärksamma Dig som deltagare på i förväg.

Överst på följande sida finner Du instruktioner för studiens genomförande.

Stort tack för Ditt deltagande!

Emilia Strömberg

emilia_stromberg@hotmail.com
0709-731595

Mikael Schantli

mikael_schantli@hotmail.com
0736-573900

Katrin Lainpelto (handledare)
Jur. Doktor

katrin.lainpelto@juridicum.su.se
08-16 33 64
0760-399 008

Instruktioner

Nedan presenteras en kort sammanfattning av en brottsutredning som genomfördes år 2004. Förundersökningen avsåg mord. En man, här kallad X, greps och häktades såsom misstänkt för brottet. På nästa sida följer ett utdrag ur det aktuella förundersökningsprotokollet. Var vänlig läs sammanfattningen, se utdraget och besvara därefter de frågor som redovisas på sista sidan.

Sammanfattning

Tisdagen den 21 september 2004 påträffades under förmiddagen en flicka död vid en skogsdunge i en förort i södra Stockholm. Kroppen upptäcktes av en närboende svampplockare som omedelbart larmade polis. Två polisbefäl anlände till platsen kl. 10.34 på förmiddagen. Vid obduktionen av kroppen kunde konstateras att flickan blivit mördad. Mordet hade skett någon gång under den gångna natten. Flickan hade utsatts för ett flertal knivhugg mot nacke och axlar och var vid påträffandet bunden till händer och fötter. Skrapsår på kroppen tydde på att hon blivit släpad till den plats hon hittades på. Flickan var 17 år gammal.

Efter ett anonymt tips kallade polisen X till förhör dagen därpå. Då man genomsökte X:s lägenhet fann man i köket en kniv samt två rullar silvertejp. Efter teknisk analys av fynden konstaterades att kniven kunde vara av det slag som orsakat den mördade flickans knivskador. Dock fann man inget DNA på kniven, varför någon säker koppling till mordet inte kunde göras. Silvertejpen som påträffades i mannens bostad var av samma slag som den tejp som påfunnits runt flickans händer och fötter. Det kunde dock konstateras att detta slags tejp är en av de mest förekommande på marknaden.

Passagerarna i en förbipasserande bil hade natten till den 21 september sett en man som liknade X gå längs vägen intill den skogsdunge där flickan senare upptäcktes. Någon säker identifikation av mannen kunde emellertid inte göras, då väderförhållandena samt mörkret försämrade passagerarnas sikt. Det konsterades att X:s bostad ligger ca 200 meter från den aktuella brottsplatsen samt att bostaden har utsikt över den väg som bilen passerade på.

X förnekade brott. För polisen uppgav han att han natten för den aktuella händelsen befunnit sig ensam i sitt hem, sovandes. Det fanns ingen annan som kunde bekräfta detta påstående. X uppgav att han kände till området där flickan hittades väl, då hans bostad endast ligger ca 200 meter därifrån. Han uppgav även att det i och för sig är möjligt för honom att se vägen där den påstådda bilen ska ha passerat. Vidare berättade han att kniven som hittats i hans bostad var en vanlig köksknivv, varför den påträffades i hans kök. Anledningen till att den låg framme på köksbänken var att han tidigare under dagen använt den i sin matlagning. Silvertejpen hade han använt dagen innan för att laga en förvaringslåda. Det kunde vid genomsökningen av X:s lägenhet konstateras att förvaringslådan ifråga var tejpad med silvertejp.

Material från förundersökningen

På nästföljande sida presenteras som sagt ett utdrag ur det aktuella förundersökningsprotokollet. Det beskriver en del av den bevisning som förekom i förundersökningen.

Tjänsteanteckning: Brottsplatsundersökning

Signerad av:

Signerad datum:

Polismyndighet
Stockholms län

Enhet
IKU/M City

Diarienr
7229-K232288

Uppgiftslämnare		Datum	Tid
Hans Bengtsson		2004-09-21	14:47
Beslag verkställt	Material för analys		
Nej	Ja		

Mottaget	Mottaget datum	Tid

Sätt på vilket uppgift lämnats
Polismans anteckning

Upprättad av
Hans Bengtsson

Uppgiften avser
Brottsplatsundersökning

Uppgift

Bild 1. Överkropp.

Bild 2. Överkropp från sidan.

Bild 3. Bundna vrister.

Hans Bengtsson
Kriminaltekniker

Frågor

Vad är du?

- Domare/Fiskal
- Nämndeman
- Juriststudent
- Annat (var god ange vad:_____)

Mot bakgrund av det material du tagit del av, var vänlig uppskatta följande på en skala från 1 till 10 där 1 motsvarar “inte alls/svagt” och 10 “väldigt mycket/starkt”:

1. Hur sannolikt anser du det vara att personen X är skyldig till mordet?

2. Hur trovärdig anser du X:s förklaring vara?

3. Vilket bevisvärde anser du att silvertejpen som man fann i X:s bostad bör tillmätas?

4. Hur stort obehag känner du inför det här brottet?

5. Hur stort obehag känner du inför personen X?

6. Hur objektiv anser du din bedömning av ovanstående frågor vara?

Studie

**- del av examensarbete på juristprogrammet,
Stockholms universitet, HT-14**

Hej,

Detta är en studie som genomförs av två uppsatsskribenter som en del av ett examensarbete på Stockholms universitets juristprogram.

Studiens resultat kommer att ligga till grund för examensarbetet och det skulle därför uppskattas oerhört mycket om Du har möjlighet att delta. Studien beräknas ta ca fem minuter att genomföra. Ditt svar förblir anonymt.

Visst obehagligt material förekommer i denna studie, vilket vi vill uppmärksamma Dig som deltagare på i förväg.

Överst på följande sida finner Du instruktioner för studiens genomförande.

Stort tack för Ditt deltagande!

Emilia Strömberg

emilia_stromberg@hotmail.com
0709-731595

Mikael Schantli

mikael_schantli@hotmail.com
0736-573900

Katrin Lainpelto (handledare)
Jur. Doktor

katrin.lainpelto@juridicum.su.se
08-16 33 64
0760-399 008

Instruktioner

Nedan presenteras en kort sammanfattning av en brottsutredning som genomfördes år 2004. Förundersökningen avsåg mord. En man, här kallad X, greps och häktades såsom misstänkt för brottet. På nästa sida följer ett utdrag ur det aktuella förundersökningsprotokollet. Var vänlig läs sammanfattningen, se utdraget och besvara därefter de frågor som redovisas på sista sidan.

Sammanfattning

Tisdagen den 21 september 2004 påträffades under förmiddagen en flicka död vid en skogsdunge i en förort i södra Stockholm. Kroppen upptäcktes av en närboende svampplockare som omedelbart larmade polis. Två polisbefäl anlände till platsen kl. 10.34 på förmiddagen. Vid obduktionen av kroppen kunde konstateras att flickan blivit mördad. Mordet hade skett någon gång under den gångna natten. Flickan hade utsatts för ett flertal knivhugg mot nacke och axlar och var vid påträffandet bunden till händer och fötter. Skrapsår på kroppen tydde på att hon blivit släpad till den plats hon hittades på. Flickan var 17 år gammal.

Efter ett anonymt tips kallade polisen X till förhör dagen därpå. Då man genomsökte X:s lägenhet fann man i köket en kniv samt två rullar silvertejp. Efter teknisk analys av fynden konstaterades att kniven kunde vara av det slag som orsakat den mördade flickans knivskador. Dock fann man inget DNA på kniven, varför någon säker koppling till mordet inte kunde göras. Silvertejpen som påträffades i mannens bostad var av samma slag som den tejp som påfunnits runt flickans händer och fötter. Det kunde dock konstateras att detta slags tejp är en av de mest förekommande på marknaden.

Passagerarna i en förbipasserande bil hade natten till den 21 september sett en man som liknade X gå längs vägen intill den skogsdunge där flickan senare upptäcktes. Någon säker identifikation av mannen kunde emellertid inte göras, då väderförhållandena samt mörkret försämrade passagerarnas sikt. Det konsterades att X:s bostad ligger ca 200 meter från den aktuella brottsplatsen samt att bostaden har utsikt över den väg som bilen passerade på.

X förnekade brott. För polisen uppgav han att han natten för den aktuella händelsen befunnit sig ensam i sitt hem, sovandes. Det fanns ingen annan som kunde bekräfta detta påstående. X uppgav att han kände till området där flickan hittades väl, då hans bostad endast ligger ca 200 meter därifrån. Han uppgav även att det i och för sig är möjligt för honom att se vägen där den påstådda bilen ska ha passerat. Vidare berättade han att kniven som hittats i hans bostad var en vanlig köksknivv, varför den påträffades i hans kök. Anledningen till att den låg framme på köksbänken var att han tidigare under dagen använt den i sin matlagning. Silvertejpen hade han använt dagen innan för att laga en förvaringslåda. Det kunde vid genomsökningen av X:s lägenhet konstateras att förvaringslådan ifråga var tejpad med silvertejp.

Material från förundersökningen

På nästföljande sida presenteras som sagt ett utdrag ur det aktuella förundersökningsprotokollet. Det beskriver en del av den bevisning som förekom i förundersökningen.

Tjänsteanteckning: Brottsplatsundersökning

Signerad av:

Signerad datum:

Polismydighet
Stockholms län

Enhet
IKU/M City

Diarienr
7229-K232288

Uppgiftslämnare	Datum	Tid
Hans Bengtsson	2004-09-21	14:47

Beslag verkställt	Material för analys
Nej	Ja

Mottaget	Mottaget datum	Tid

Sätt på vilket uppgift lämnats
Polismans anteckning

Upprättad av
Hans Bengtsson

Uppgiften avser
Brottsplatsundersökning

Uppgift

Bildbevis nr 1 och 2
Bildbevis nr 1 och 2 föreställer den döda flickan från två olika vinklar. Båda bilderna är tagna ovanifrån. Bilderna är tagna från midjan och uppåt. Bild nr 1 är tagen snett bakifrån i riktning mot flickans axlar och huvud. Bild nr 2 är tagen från sidan av kroppen och på något längre avstånd än bild nr 1.

Flickan är naken och ligger på mage i gräset. Kroppen har en blek färg. Ansiktet är täckt av hennes hår och ligger vänt ner mot marken. Hennes händer är bakbundna med silvertejp och är placerade mot ryggslutet. Kroppen är täckt av löv och jord. Flickans hår är tovigt och fullt av löv. I nacken och på axlarna syns sammanlagt fyra djupa skärsår. Blod från såren har runnit ner längs den övre delen av ryggen och koagulerat.

Bildbevis nr 3
Bildbevis nr 3 är en närbild som föreställer den döda flickans vader och fötter liggandes i gräset. Vristerna är bundna med silvertejp. Vaderna och fötterna är bleka och bär spår av jord, löv och gräs. Fötterna spretar isär.

Hans Bengtsson
Kriminaltekniker

Frågor

Vad är du?

- Domare/Fiskal
- Nämndeman
- Juriststudent
- Annat (var god ange vad:_____)

Mot bakgrund av det material du tagit del av, var vänlig uppskatta följande på en skala från 1 till 10 där 1 motsvarar “inte alls/svagt” och 10 “väldigt mycket/starkt”:

1. Hur sannolikt anser du det vara att personen X är skyldig till mordet?

2. Hur trovärdig anser du X:s förklaring vara?

3. Vilket bevisvärde anser du att silvertejpen som man fann i X:s bostad bör tillmätas?

4. Hur stort obehag känner du inför det här brottet?

5. Hur stort obehag känner du inför personen X?

6. Hur objektiv anser du din bedömning av ovanstående frågor vara?

The SAS System

Bilaga 3.

The TTEST Procedure

Målgrupp = Domare/Fiskaler

Variable: Fråga 1

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	12	5.5833	1.8809	0.5430	1.0000	8.0000
1	20	4.0500	1.3563	0.3033	2.0000	6.0000
Diff (1-2)		1.5333	1.5691	0.5730		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.5833	4.3883	6.7784	1.8809	1.3324	3.1936
1		4.0500	3.4152	4.6848	1.3563	1.0314	1.9809
Diff (1-2)	Pooled	1.5333	0.3632	2.7035	1.5691	1.2539	2.0974
Diff (1-2)	Satterthwaite	1.5333	0.2263	2.8404			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	30	2.68	0.0120
Satterthwaite	Unequal	17.924	2.47	0.0240

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	11	19	1.92	0.2030

Variable: Fråga 2

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	12	5.5000	2.0226	0.5839	3.0000	10.0000
1	20	7.0500	1.8771	0.4197	4.0000	10.0000
Diff (1-2)		-1.5500	1.9318	0.7054		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.5000	4.2149	6.7851	2.0226	1.4328	3.4341
1		7.0500	6.1715	7.9285	1.8771	1.4276	2.7417
Diff (1-2)	Pooled	-1.5500	-2.9906	-0.1094	1.9318	1.5437	2.5821
Diff (1-2)	Satterthwaite	-1.5500	-3.0416	-0.0584			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	30	-2.20	0.0359
Satterthwaite	Unequal	21.918	-2.16	0.0424

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	11	19	1.16	0.7462

Variable: Fråga 3

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	12	3.1667	1.5859	0.4578	1.0000	6.0000
1	20	3.1000	1.8325	0.4097	1.0000	7.0000
Diff (1-2)		0.0667	1.7461	0.6376		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		3.1667	2.1590	4.1743	1.5859	1.1235	2.6927
1		3.1000	2.2424	3.9576	1.8325	1.3936	2.6764
Diff (1-2)	Pooled	0.0667	-1.2355	1.3688	1.7461	1.3953	2.3340
Diff (1-2)	Satterthwaite	0.0667	-1.1962	1.3296			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	30	0.10	0.9174
Satterthwaite	Unequal	26.016	0.11	0.9144

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	19	11	1.34	0.6351

Variable: Fråga 4

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	12	7.0000	2.8284	0.8165	1.0000	10.0000
1	20	5.4500	3.3947	0.7591	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		1.5500	3.1987	1.1680		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		7.0000	5.2029	8.7971	2.8284	2.0036	4.8023
1		5.4500	3.8613	7.0387	3.3947	2.5816	4.9581
Diff (1-2)	Pooled	1.5500	-0.8354	3.9354	3.1987	2.5561	4.2756
Diff (1-2)	Satterthwaite	1.5500	-0.7387	3.8387			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	30	1.33	0.1945
Satterthwaite	Unequal	26.689	1.39	0.1759

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	19	11	1.44	0.5423

Variable: Fråga 5

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	12	2.3333	1.4975	0.4323	1.0000	5.0000
1	20	2.2500	1.3717	0.3067	1.0000	5.0000
Diff (1-2)		0.0833	1.4191	0.5182		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	

0		2.3333	1.3819	3.2848	1.4975	1.0608	2.5425
1		2.2500	1.6080	2.8920	1.3717	1.0432	2.0035
Diff (1-2)	**Pooled**	0.0833	-0.9749	1.1416	1.4191	1.1340	1.8969
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	0.0833	-1.0168	1.1835			

Method	**Variances**	**DF**	**t Value**	**Pr > |t|**
Pooled	Equal	30	0.16	0.8733
Satterthwaite	Unequal	21.682	0.16	0.8765

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	11	19	1.19	0.7097

Variable: Fråga 6

Version	**N**	**Mean**	**Std Dev**	**Std Err**	**Minimum**	**Maximum**
0	12	7.5000	3.0896	0.8919	1.0000	10.0000
1	20	8.0000	2.4061	0.5380	2.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.5000	2.6771	0.9775		

Version	**Method**	**Mean**	**95% CL Mean**		**Std Dev**	**95% CL Std Dev**	
0		7.5000	5.5370	9.4630	3.0896	2.1886	5.2457
1		8.0000	6.8739	9.1261	2.4061	1.8298	3.5143
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.5000	-2.4964	1.4964	2.6771	2.1393	3.5784
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.5000	-2.6800	1.6800			

Method	**Variances**	**DF**	**t Value**	**Pr > |t|**
Pooled	Equal	30	-0.51	0.6127
Satterthwaite	Unequal	19.006	-0.48	0.6367

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	11	19	1.65	0.3264

The SAS System

The TTEST Procedure

Målgrupp = Nämndemän

Variable: Fråga 1

Version	**N**	**Mean**	**Std Dev**	**Std Err**	**Minimum**	**Maximum**
0	34	4.7353	2.0789	0.3565	1.0000	9.0000
1	21	4.7143	1.8746	0.4091	1.0000	7.0000
Diff (1-2)		0.0210	2.0043	0.5563		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		4.7353	4.0099	5.4607	2.0789	1.6768	2.7364
1		4.7143	3.8610	5.5676	1.8746	1.4342	2.7071
Diff (1-2)	Pooled	0.0210	-1.0947	1.1367	2.0043	1.6848	2.4743
Diff (1-2)	Satterthwaite	0.0210	-1.0713	1.1134			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	53	0.04	0.9700
Satterthwaite	Unequal	45.879	0.04	0.9693

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	33	20	1.23	0.6359

Variable: Fråga 2

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	34	5.3235	1.9805	0.3397	2.0000	9.0000
1	21	5.0952	2.3644	0.5160	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		0.2283	2.1335	0.5921		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.3235	4.6325	6.0146	1.9805	1.5974	2.6069
1		5.0952	4.0190	6.1715	2.3644	1.8089	3.4144
Diff (1-2)	Pooled	0.2283	-0.9594	1.4160	2.1335	1.7935	2.6339
Diff (1-2)	Satterthwaite	0.2283	-1.0235	1.4800			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	53	0.39	0.7014
Satterthwaite	Unequal	36.892	0.37	0.7138

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	20	33	1.43	0.3580

Variable: Fråga 3

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	34	4.0000	2.2697	0.3892	1.0000	9.0000
1	21	3.1429	1.5901	0.3470	1.0000	6.0000
Diff (1-2)		0.8571	2.0400	0.5662		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		4.0000	3.2081	4.7919	2.2697	1.8307	2.9875
1		3.1429	2.4190	3.8667	1.5901	1.2166	2.2963
Diff (1-2)	Pooled	0.8571	-0.2785	1.9928	2.0400	1.7149	2.5184
Diff (1-2)	Satterthwaite	0.8571	-0.1892	1.9035			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|

Pooled	Equal		53	1.51	0.1360
Satterthwaite	Unequal	52.051		1.64	0.1063

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	33	20	2.04	0.0967

Variable: Fråga 4

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	34	7.7059	2.6231	0.4499	1.0000	10.0000
1	21	7.9524	2.5392	0.5541	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.2465	2.5918	0.7193		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		7.7059	6.7906	8.6211	2.6231	2.1157	3.4527
1		7.9524	6.7965	9.1082	2.5392	1.9427	3.6668
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.2465	-1.6893	1.1963	2.5918	2.1787	3.1996
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.2465	-1.6853	1.1923			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	53	-0.34	0.7332
Satterthwaite	Unequal	43.579	-0.35	0.7315

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	33	20	1.07	0.8988

Variable: Fråga 5

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	34	3.6471	2.2814	0.3913	1.0000	9.0000
1	21	3.7619	2.4679	0.5385	1.0000	9.0000
Diff (1-2)		-0.1148	2.3535	0.6532		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		3.6471	2.8510	4.4431	2.2814	1.8402	3.0030
1		3.7619	2.6385	4.8853	2.4679	1.8881	3.5638
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.1148	-1.4250	1.1953	2.3535	1.9784	2.9055
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.1148	-1.4603	1.2306			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	53	-0.18	0.8611
Satterthwaite	Unequal	39.942	-0.17	0.8639

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	20	33	1.17	0.6719

Variable: Fråga 6

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	34	7.3235	2.2660	0.3886	1.0000	10.0000
1	21	7.5714	2.1811	0.4760	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.2479	2.2343	0.6201		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		7.3235	6.5329	8.1142	2.2660	1.8277	2.9826
1		7.5714	6.5786	8.5642	2.1811	1.6687	3.1496
Diff (1-2)	Pooled	-0.2479	-1.4917	0.9959	2.2343	1.8782	2.7583
Diff (1-2)	Satterthwaite	-0.2479	-1.4864	0.9906			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	53	-0.40	0.6909
Satterthwaite	Unequal	43.766	-0.40	0.6886

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	33	20	1.08	0.8767

The SAS System

The TTEST Procedure

Målgrupp = Juriststudenter

Variable: Fråga 1

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	5.9048	1.7293	0.3774	3.0000	10.0000
1	19	4.5789	1.7422	0.3997	2.0000	8.0000
Diff (1-2)		1.3258	1.7354	0.5495		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.9048	5.1176	6.6919	1.7293	1.3230	2.4972
1		4.5789	3.7393	5.4186	1.7422	1.3164	2.5763
Diff (1-2)	Pooled	1.3258	0.2135	2.4382	1.7354	1.4182	2.2365
Diff (1-2)	Satterthwaite	1.3258	0.2126	2.4390			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	2.41	0.0208
Satterthwaite	Unequal	37.544	2.41	0.0209

Equality of Variances				
Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	18	20	1.01	0.9681

Variable: Fråga 2

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	5.8571	1.4243	0.3108	3.0000	9.0000
1	19	6.7895	1.3572	0.3114	4.0000	9.0000
Diff (1-2)		-0.9323	1.3929	0.4410		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.8571	5.2088	6.5055	1.4243	1.0897	2.0568
1		6.7895	6.1353	7.4436	1.3572	1.0255	2.0071
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.9323	-1.8252	-0.0395	1.3929	1.1384	1.7952
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.9323	-1.8230	-0.0416			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	-2.11	0.0411
Satterthwaite	Unequal	37.887	-2.12	0.0407

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	20	18	1.10	0.8424

Variable: Fråga 3

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	4.7619	2.1887	0.4776	1.0000	10.0000
1	19	3.1579	1.7405	0.3993	1.0000	7.0000
Diff (1-2)		1.6040	1.9890	0.6298		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		4.7619	3.7656	5.7582	2.1887	1.6745	3.1607
1		3.1579	2.3190	3.9968	1.7405	1.3151	2.5739
Diff (1-2)	**Pooled**	1.6040	0.3291	2.8789	1.9890	1.6255	2.5634
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	1.6040	0.3431	2.8649			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	2.55	0.0150
Satterthwaite	Unequal	37.418	2.58	0.0141

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	20	18	1.58	0.3329

Variable: Fråga 4

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	8.3810	2.1089	0.4602	2.0000	10.0000
1	19	8.1053	1.5597	0.3578	5.0000	10.0000

Diff (1-2)		0.2757	1.8690	0.5918

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		8.3810	7.4210	9.3409	2.1089	1.6135	3.0455
1		8.1053	7.3535	8.8570	1.5597	1.1785	2.3066
Diff (1-2)	**Pooled**	0.2757	-0.9223	1.4737	1.8690	1.5274	2.4087
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	0.2757	-0.9059	1.4573			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	0.47	0.6440
Satterthwaite	Unequal	36.62	0.47	0.6391

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	20	18	1.83	0.2035

Variable: Fråga 5

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	5.7143	2.1712	0.4738	2.0000	10.0000
1	19	5.0526	2.5489	0.5848	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		0.6617	2.3577	0.7465		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.7143	4.7259	6.7026	2.1712	1.6611	3.1354
1		5.0526	3.8241	6.2812	2.5489	1.9260	3.7694
Diff (1-2)	**Pooled**	0.6617	-0.8496	2.1729	2.3577	1.9268	3.0386
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	0.6617	-0.8654	2.1887			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	0.89	0.3810
Satterthwaite	Unequal	35.588	0.88	0.3852

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	18	20	1.38	0.4855

Variable: Fråga 6

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	21	6.3810	2.2017	0.4805	3.0000	10.0000
1	19	6.4737	2.2698	0.5207	3.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.0927	2.2342	0.7074		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		6.3810	5.3787	7.3832	2.2017	1.6845	3.1795
1		6.4737	5.3797	7.5677	2.2698	1.7151	3.3567
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.0927	-1.5248	1.3394	2.2342	1.8259	2.8794
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.0927	-1.5279	1.3424			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	38	-0.13	0.8964
Satterthwaite	Unequal	37.338	-0.13	0.8966

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	18	20	1.06	0.8894

The SAS System

The TTEST Procedure

Målgrupp = Lekmän

Variable: Fråga 1

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	5.3500	2.0333	0.4547	2.0000	9.0000
1	19	5.6842	1.6004	0.3672	2.0000	8.0000
Diff (1-2)		-0.3342	1.8355	0.5880		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.3500	4.3984	6.3016	2.0333	1.5463	2.9697
1		5.6842	4.9128	6.4556	1.6004	1.2093	2.3668
Diff (1-2)	Pooled	-0.3342	-1.5257	0.8572	1.8355	1.4964	2.3747
Diff (1-2)	Satterthwaite	-0.3342	-1.5197	0.8512			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	-0.57	0.5732
Satterthwaite	Unequal	35.794	-0.57	0.5710

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	19	18	1.61	0.3152

Variable: Fråga 2

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	5.9500	1.8489	0.4134	3.0000	9.0000
1	19	5.8947	1.7918	0.4111	3.0000	9.0000
Diff (1-2)		0.0553	1.8213	0.5835		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.9500	5.0847	6.8153	1.8489	1.4061	2.7004
1		5.8947	5.0311	6.7584	1.7918	1.3539	2.6497
Diff (1-2)	Pooled	0.0553	-1.1270	1.2375	1.8213	1.4849	2.3564

Diff (1-2)	**Satterthwaite**	0.0553	-1.1260	1.2366

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	0.09	0.9251
Satterthwaite	Unequal	36.983	0.09	0.9250

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	19	18	1.06	0.8975

Variable: Fråga 3

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	3.7000	1.4179	0.3171	2.0000	6.0000
1	19	4.6842	2.4507	0.5622	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.9842	1.9885	0.6370		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		3.7000	3.0364	4.3636	1.4179	1.0783	2.0710
1		4.6842	3.5030	5.8654	2.4507	1.8518	3.6241
Diff (1-2)	**Pooled**	-0.9842	-2.2750	0.3066	1.9885	1.6212	2.5726
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	-0.9842	-2.3053	0.3368			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	-1.54	0.1309
Satterthwaite	Unequal	28.535	-1.52	0.1383

Equality of Variances				
Method	**Num DF**	**Den DF**	**F Value**	**Pr > F**
Folded F	18	19	2.99	0.0225

Variable: Fråga 4

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	9.3000	1.1743	0.2626	6.0000	10.0000
1	19	8.2632	2.3533	0.5399	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		1.0368	1.8445	0.5909		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		9.3000	8.7504	9.8496	1.1743	0.8930	1.7151
1		8.2632	7.1289	9.3974	2.3533	1.7782	3.4801
Diff (1-2)	**Pooled**	1.0368	-0.1605	2.2342	1.8445	1.5038	2.3864
Diff (1-2)	**Satterthwaite**	1.0368	-0.1969	2.2706			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	1.75	0.0876
Satterthwaite	Unequal	26.137	1.73	0.0960

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	18	19	4.02	0.0042

Variable: Fråga 5

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	5.4000	2.2100	0.4942	1.0000	10.0000
1	19	5.8421	2.7741	0.6364	1.0000	10.0000
Diff (1-2)		-0.4421	2.5004	0.8010		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		5.4000	4.3657	6.4343	2.2100	1.6807	3.2279
1		5.8421	4.5050	7.1792	2.7741	2.0962	4.1025
Diff (1-2)	Pooled	-0.4421	-2.0652	1.1809	2.5004	2.0385	3.2349
Diff (1-2)	Satterthwaite	-0.4421	-2.0789	1.1947			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	-0.55	0.5843
Satterthwaite	Unequal	34.401	-0.55	0.5868

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	18	19	1.58	0.3338

Variable: Fråga 6

Version	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	20	4.9000	2.9182	0.6525	1.0000	10.0000
1	19	7.2105	2.1234	0.4871	3.0000	10.0000
Diff (1-2)		-2.3105	2.5625	0.8209		

Version	Method	Mean	95% CL Mean		Std Dev	95% CL Std Dev	
0		4.9000	3.5342	6.2658	2.9182	2.2192	4.2622
1		7.2105	6.1871	8.2340	2.1234	1.6045	3.1401
Diff (1-2)	Pooled	-2.3105	-3.9739	-0.6472	2.5625	2.0891	3.3152
Diff (1-2)	Satterthwaite	-2.3105	-3.9642	-0.6569			

Method	Variances	DF	t Value	Pr > |t|
Pooled	Equal	37	-2.81	0.0078
Satterthwaite	Unequal	34.702	-2.84	0.0075

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	19	18	1.89	0.1836